

AND GEORGIAN SONG
და ქართული სიმღერა

WARSAWA 2018
ვარშავა 2018

იდეის ავტორი და პროექტის ხელმძღვანელი – ნინო რაზმაძე
Concept author and project director – Nino Razmadze

მემდგენელი და რედაქტორი – რუსუდან წურნუშია
Compiler and editor – Rusudan Tsurtsumia

აუდიომასალის რედაქტორი – ანზორ ერქომაიშვილი
Editor of audio recordings – Anzor Erkomaishvili

აუდიომასალა ციფრულ მატარებელზე გადაიტანა – აკაკი ქუთელიაშვილი
Digitizing of audio recordings – Akaki Kutelia

აუდიომასალა დაამუშავა და გამოსაცემად მოამზადა – მიხეილ კილოსანიძე
Sound engineer – Mikheil Kilosanidze

დიზაინერი – სანდრო ჩხაიძე
Designer – Sandro Chkhaidze

- © თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის ტრადიციული მრავალხმიანობის კვლევის საერთაშორისო ცენტრი / International Research Center for Traditional Polyphony of Tbilisi State Conservatoire
- © საქველმოქმედო ფონდი „ქართული გალობა“ / Georgian Chanting Foundation

სარჩევი

CONTENT

რედაქტორებისაგან	4	6	Editor's Preface
ქართველი მოღვაწეები			Georgian Public Figures
ივეტ გრიმოს შესახებ			on Yvette Grimaud
ოთარ თაქთაქიშვილი	10	12	Otar Taktakishvili
შალვა ასლანიშვილი		13	Shalva Aslanishvili
გრიგოლ ჩხიკვაძე	11		Grigol Chkhikvadze
მოგონებები			Recollections
ანზორ ერქომაიშვილი	14	18	Anzor Erkomaishvili
თამილა თაბაგარი	22	25	Tamila Tabagari
გიორგი სალუქვაძე	29	29	Giorgi Salukvadze
ივეტ გრიმოს სამყარო	32	36	Yvette Grimaud's World
ინტერვიუ ივეტ გრიმოსთან	40	45	Interview with Yvette Grimaud
ივეტ გრიმო: ქართული ტრადიციული			Yvette Grimaud: Essays on Georgian
მუსიკის წარკვევები			Traditional Music
ზეპირად შემონახული მუსიკის	50	53	Orally Preserved Signs of
მუდმივობის ნიშნები			Music Constancy
ზოგიერთი ქართული სიმღერის	55	58	On the Ornamentation of Some
(აღმოსავლეთ ევროპა) ორნამენტაციის შესახებ			Georgian Songs (Eastern Europe)
ერთი სვანური სიმღერის სიმბოლოები	60	71	Symbols of a Svan Song (Georgia, Eastern Europe)
(საქართველო, აღმოსავლეთ ევროპა)			
ქართული სიმღერა ოროველა ქართლ-კახეთიდან	79	81	Georgian song Orovela from Kartli-Kakheti
საქართველო. რელიგიური ჰიმნები	83	88	Georgia. Religious Hymns
საქართველოს ტრადიციული მუსიკა	93	98	Traditional Music of Georgia
ტრადიციული მუსიკის სიახლეები	103	104	Novelties of Traditional Music
ქ-ნ ივეტ გრიმოს სამეცნიერო	106	107	Report of Madam Yvette Grimaud's
მუშაობის ანგარიში. 1980			Scholarly Activity. 1980
ხმოვანი ჩანაწერები: შემსრულებლები,	110	192	Sound Recordings: Performers,
სიმღერების ტექსტები და განმარტებები			Song Lyrics and Liner Notes
აუდიოჩანაწერების სია			List of Audio Recordings
CD1	228	249	CD1
CD2	235	255	CD2
CD3	241	261	CD3
CD4	243	263	CD4

რედაქტორებისაგან

„პროექტის – „ივეტ გრიმო და ქართული სიმღერა“ – იდეა გაჩნდა მას შემდეგ, რაც კონსერვატორიის III კურსის სტუდენტმა ნინო რაზმაძემ სურებულ მომენტზე ნადური მოისმინა, რომელიც ნინო კალანდაძე-მხარაძის მიერ საფრანგეთიდან 2002 წელს ჩამოტანილი დისკოდან ჰქონდა ნახსენები ანსამბლ ბასიანს. ნინომ მაშინ პირველად გაიგო ივეტ გრიმოს სახელი, თუმცა თბილისის კონსერვატორიის ხალხური მუსიკალური შემოქმედების აუდიოარქივში გრიმოს 1967 წელს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ჩანერილი 150-მდე სიმღერის ჩანაწერი უკვე ინახებოდა.

საბედნიეროდ, აღმოჩნდა, რომ ქალბატონი გრიმო ცოცხალია. საკმაოდ ადვილად დავადგიწეთ მისი მისამართი და ტელეფონის ნომერი პარიზში მცხოვრები ქართული სიმღერის დიდი თავჯანსიყმელის, ფრენკ კეინის დახმარებით, თუმცა სირთულეები, სწორედ, ამის შემდეგ დაიწყო. 2008 - 2009 წლებში ერთწლიანი სატელეფონო ურთიერთობა დასჭირდა უკვე ხანდაზმულ ქალბატონის კეთილგანწყობის მოპოვებასა და თანამშრომლობაზე დათანხმებას. ამაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა ნინოს მეგობარმა, თბილისში მცხოვრებმა ახალგაზრდა ფრანგმა ქალბატონმა ზოე პერემ, რომელიც ნინოს გრიმოსთან მოლაპარაკებებში ეხმარებოდა. როცა ხანგრძლივ სატელეფონო საუბრებში ლაპარაკი მისი ჩანაწერების კოლექციაზე ჩამოვარდა, გამოირკვა, რომ მისთვის უცნობ ადამიანებს (მათ შორის, ქართველებს) არა ერთხელ ჰქონდათ მცდელობა, მიეღოთ მისგან ეს კოლექცია. მაგრამ ასაკოვან ქალბატონს არ სურდა, ეს კოლექცია კერძო პირს ჩავარდნოდა ხელში, ამიტომ პრინციპულად უარს ეუბნებოდა მათ შეხვედრაზე. ზოე პერე კი საფრანგეთის მოქალაქე და თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის ნდობით აღჭურვილი პირი იყო გრიმოსთან ურთიერთობაში, რის გამოც მეცნიერმა თანხმობა განაცხადა, რომ მის ხელთ არსებული მასალები – ჩანაწერების სრული კოლექცია და ქართული მუსიკის შესახებ როგორც გამოქვეყნებული, ისე გამოუქვეყნებელი ნაშრომების ასლები ამ სახელმწიფო ინსტიტუციისთვის გადმოეცა, მათი შემდგომი გამოცემის პირობით.

როგორც ყოველთვის, თბილისის კონსერვატორიას იმხანადაც არ გააჩნდა საჭირო სახსრები. ამიტომ ფასდაუდებელი აღმოჩნდა საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრის ამჟამინდელი დირექტორის, ანსამბლ ბასიანის ხელმძღვანელის, ბ-ნ გიორგი დონაძის დახმარება, რომლის შუამდგომლობით მეცნაბმა ვანო ჩხარტიშვილმა მხარი დაუჭირა თბილისის კონსერვატორიის სახელით ბატონების ან-ზორ ერქომაიშვილის (ეთნომუსიკოლოგი), მიხეილ კილოსანიძისა (ხმის რეჟისორი) და აკაკი ქუთელიას (ტექნიკოსი) მივლინებას პარიზში ივეტ გრიმოსთან. დელეგაციას თან ახლდა ქ-ნი ზოე პერე, როგორც კონსერვატორიის ნდობით აღჭურვილი პირი (ეს პროფ. გრიმოს აუცილებელი პირობა იყო). 2009 წლის მაისში ივეტ გრიმოს ჩანაწერების აუდიოასლები და ნაშრომების ფრანგულენოვანი ტექსტები თბილისში ჩამოვიდა.

სამწუხაროდ, წიგნის გამოცემა ვერ მოხერხდა ქალბატონ გრიმოს სიცოცხლეში – იგი 2012 წელს, 91 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

პროექტი „ივეტ გრიმო და ქართული სიმღერა“ ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველი, სამეცნიერო ნაწილი წარმოდგენილია ამავე სახელწოდების წიგნით, რომელშიც შესულია გრიმოს ნაშრომები და რადიოგადაცემების ტექსტები, მიძღვნილი ქართული ტრადიციული მუსიკისადმი; გარდა ამისა, წიგნში იხილავთ კომენტარებს და თანდართულ დისკებში შესული სიმღერების ტექსტებს, გაეცნობით საქართველოს იმჟამინდელი კულტურის მინისტრის, ბ-ნი ოთარ თაყაიშვილის, აგრეთვე, პროფესორების შალვა ასლანიშვილისა და გრიგოლ ჩიჩვაძის გამოხმაურებებს ივეტ გრიმოს მიერ საქართველოში ჩატარებულ ექსპედიციებზე.

ამას გარდა, წიგნში შესულია პროფ. ანზორ ერქომაიშვილის, გრიმო-ჩიჩვაძის ექსპედიციის მონაწილის, ფოლკლორისტ თამილა თაბაგარისა და გურიამი გრიმოს ერთ-ერთი მასპინძლის, ბ-ნ გიორგი სალუქვაძის შვილის, გიორგის (უმცროსი) მოგონება ფრანგი მეცნიერის საქართველოში ჩამოსვლასთან დაკავშირ-

რებით, აგრეთვე, პროფ. რუსუდან წერნუშია ნარკვევით „ივეტ გრიმოს სამყარო“.

პროექტის მეორე ნაწილი წარმოდგენილია ოთხი აუდიოდასკით, რომლებშიც შესულია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ჩანერილი 400-მდე სიმღერა.

გრიმომ ნარკვევები ქართული მუსიკის შესახებ გაერთიანა თავისი დისერტაციის II ნაწილში „ქემმარიტების სიმღერები. მსოფლიოს ზეპირი [ტრადიციული] მემკვიდრეობა“, რომელიც 1968 წელს დაიცვა ლიონის უმაღლეს ეროვნულ კონსერვატორიაში (საფრანგეთი). თითქმის ყველაფერი, რაც მან საქართველოში შეკრებილი მასალების საფუძველზე დაწერა, გამოქვეყნებულია სხვადასხვა ფრანგულ გამოცემაში, უმეტესწილად, ჟურნალში ბედი ქართლისა (*Revue de Kartvelologie*) – საერთაშორისო აკადემიურ გამოცემაში, რომელიც 1948–1984 წლებში გამოდიოდა პარიზში, მისი დამაარსებლების, კალისტრატე და ნინო სალიების რედაქტორობით. ჟურნალი, ძირითადად, ქართული ენის, ლიტერატურის, ისტორიისა და ხელოვნების საკითხებს ეძღვნებოდა და 1957 წლამდე, სანამ მრავალენოვანი (ფრანგული, ინგლისური და გერმანული) გახდებოდა, მხოლოდ ქართულ ენაზე გამოდიოდა. ჟურნალს გამოსცემდა საფრანგეთის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია და მან გადაწყვეტი რთი შეასრულა ევროპაში ქართველური კვლევების განვითარებაში. უნდა აღინიშნოს, რომ სწორედ ივეტ გრიმოს ნარკვევების წყალობით გახდა ევროპელებისათვის ხელმისაწვდომი ინფორმაცია ქართული ტრადიციული მუსიკალური კულტურის შესახებ.

ნიგინ ქართულ-ინგლისურ ენებზეა. გრიმოს მეტაფორულმა აზროვნებამ გარკვეული სირთულეები შექმნა ფრანგული ტექსტის ქართულად თარგმნისას. ქალბატონ სიბილა გელაძის თითქმის სიტყვა-სიტყვით თარგმნილი ტექსტის რედაქტირებისას შევეცადე შინაარსი კონტექსტუალურად გამეზარებინა და, უპირველეს ყოვლისა, გადმომეცა ავტორის დამოკიდებულება კვლევის ობიექტისადმი, რომ მკითხველს ისე დაენახა ქართული მუსიკა, როგორც

ფრანგი მეცნიერი ხედავდა – „ძველი აღმოსავლური სუბსტრატის მასშტაბებთან კავშირის პერსპექტივით“. ეს კი რთული და ხანგრძლივი პროცესი აღმოჩნდა.

სხვათა შორის, ფრანგული ტექსტის ინგლისურად ზუსტად თარგმნის სირთულე (თუ არა შეუძლებლობა) ინგლისურენოვანმა სპეციალისტებმაც დაგვიდასტურეს და მათი რჩევის გათვალისწინებით, გადაწყვეტით, ქართული ტრადიციული მუსიკის გრიმოსეული ინტერპრეტაცია არაქართველი მკითხველისათვის ქართული თარგმანის შესატყვისი ინგლისური ტექსტით მიგვეწოდებინა. ნარკვევებიდან მხოლოდ ერთის („ერთი სვანური ჰიმნის სიმბოლოები“) ინგლისური ტექსტია მცირე შემოკლებით წარმოდგენილი.

გრიმოს ნაშრომების ტექსტებს მრავალი შენიშვნა და ლიტერატურის ვრცელი სია ახლავთ. თითქმის ყველა მითითებული წყარო ფრანგულენოვანია, თარგმანი შეესო მხოლოდ ავტორისეულ ტექსტს, წყაროები მოცემულია ორიგინალის ენებზე, ზუსტად ისე, როგორც გრიმოს აქვს მითითებული.

დედნის მსგავსად, შენიშვნები და წყაროები ერთი პაგინაციითაა მოწოდებული. ავტორისეულ შენიშვნებში, ზოგჯერ ჩართულია რედაქტორის შენიშვნებიც, რაც ფრჩხილებში სპეციალურადაა აღნიშნული (რედ.).

ნარკვევების გარკვეული ნაწილი ავტორმა ხელნაწერის სახით მოგვანოდა, ხელნაწერი ჩანართები აღმოჩნდა, აგრეთვე, ზოგიერთ ნაბეჭდ ტექსტში. მათ გარჩევაში, რაც საკმაოდ ძნელი ამოცანა იყო, ქალბატონი ზოე პერე დაგვეხმარა, რისთვისაც მას მადლობას ვუხდით. მიუხედავად ამისა, გარკვეულ შემთხვევებში ტექსტის აღდგენა შეუძლებელი იყო, რაც ფრჩხილებში ჩასმული სამი წერტილითაა აღნიშნული. ამგვარადვეა აღნიშნული იმ ფრაგმენტების შემოკლებაც (უმეტესწილად, შენიშვნებში), რომლებშიც ავტორის მსჯელობა შორდება მთავარ თემას.

რუსუდან წერნუშია

Editor's Preface

The idea of the "Yvette Grimaud and Georgian Song" project emerged after a 3rd year student at the Tbilisi State Conservatoire, Nino Razmadze, heard the *Naduri* from Surebi, which the *Basiani* Ensemble had learned from the CD brought from France by Nino Kalandadze in 2002. Razmadze heard Yvette Grimaud's name for the first time then, though about 150 poor quality recordings made by Yvette Grimaud in different parts of Georgia in 1967 had been preserved at the audio archive of the Georgian Folk Music Department of Tbilisi State Conservatoire.

Luckily, it turned out that Ms Grimaud was alive; we easily found her address and phone number in Paris with the help of Frank Kane – a great admirer of Georgian folk singing; the difficulties started afterwards. In 2008 - 2009 it took us a whole year to gain the elderly lady's consent for collaboration. Razmadze's Tbilisi-based French friend Zoe Perret played a decisive role in this process. When, after long months of negotiation, Ms Grimaud revealed her collection of recordings, it turned out that some unknown people (including some Georgians) had made several attempts to get this collection from her, but the elderly lady did not want the collection to be the property of a private person, and she categorically refused to receive strangers. Zoe Perret, a French citizen, was officially assigned by the Tbilisi State Conservatoire to contact Ms Grimaud, and the elderly scholar finally agreed to deliver her complete collection of recordings and also copies of her published and unpublished works about Georgian music to the Conservatoire, on the condition that they will be published.

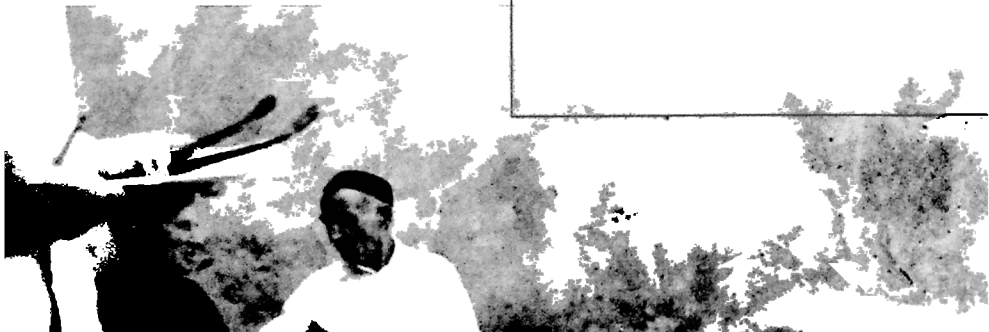
As usual, the Tbilisi State Conservatoire's financial resources were limited. Giorgi Donadze – now director of the State Folklore Centre and director of the *Basiani* Ensemble – provided invaluable assistance. He obtained the support of maecenas Vano Chkhartishvili which allowed Anzor Erkomaishvili (head), Mikheil Kilosanidze (sound engineer) and Akaki Kutelia (technician) to meet with Mrs. Grimaud, accompanied by Zoe Perret, representing the Conservatoire (this was Prof. Grimaud's mandatory condition). In May 2009, the audio copies of Yvette Grimaud's recordings and works in French arrived in Tbilisi.

Unfortunately we were not able to publish the book during her lifetime. Yvette Grimaud passed away at the age of 91 in 2012.

The "Yvette Grimaud and Georgian Song" Project consists of two parts: a book with the same title, which includes Grimaud's works and texts of radio programs dedicated to Georgian traditional music. This book also includes comments and the lyrics of the songs from the enclosed CDs, as well as comments by Otar Taktakishvili, the Georgian Minister of Culture at the time, and Professors Shalva Aslanishvili and Grigol Chkhikvadze regarding Yvette Grimaud's field work in Georgia.

The book also includes reminiscences of Prof. Anzor Erkomaishvili, folklorist Tamila Tabagari, a member of Grimaud-Chkhikvadze's field work project, and Giorgi Salukvadze (Jr), the son of Grimaud's host in Guria, Giorgi Salukvadze (Sr), regarding Prof. Grimaud's visit to Geor-

ივეტ გრიმომ Yvette Grimaud

gia, as well as Prof. Rusudan Tsurtsumia's essay "Yvette Grimaud's World"

The second part of the Project includes four audio CDs with about 400 examples recorded in different parts of Georgia.

Yvette Grimaud united her essays on Georgian music in part II "Chants of Truth. Oral [Traditional] Heritage of the World" of her dissertation work, which she defended at the Lyon (France) National Conservatoire in 1968. Almost everything she wrote based on the materials collected in Georgia is published in various French publications, mostly in the journal *Bedi Kartlisa (Revue de Kartvelologie)* – an international academic publication issued in Paris in 1948 - 1984, with Kalistrat and Nino Salia (its founders) as editors. The journal was dedicated to Georgian language, literature, history and art until 1957 when it became multilingual (French, English, German), and was published by the French National Academy of Sciences and it played a crucial role in the development of Georgian studies in Europe. It should be mentioned that it was thanks to Yvette Grimaud's essays that information about Georgian traditional musical culture was accessible to Europeans.

The book is in Georgian and English. Grimaud's metaphorical thinking presented certain difficulties for the translation of the French texts into Georgian. When editing Mrs. Sibilá Geladze's almost word for word translation, I did my best to contextually comprehend the text and first and foremost to transmit the author's attitude towards the subject of her research so that the reader can see Georgian

music exactly as Ms Grimaud saw it – "From the perspective of connection on the level of the old Eastern substrate" This proved to be a hard and long process.

Moreover, English language translators also confirmed that it was difficult (if not impossible) to accurately translate the French text into English, and as they advised we decided to offer Grimaud's interpretation of Georgian traditional music to non-Georgian readers via the English text corresponding to the Georgian translation. Only one essay ("Symbols of One Svan Hymn") has been abridged.

Grimaud's texts are accompanied by many notes and a long list of references. Almost all sources referred to be in French, the translation dealt only with the author's text, and the sources are indicated in the original languages, exactly as Grimaud had them.

Notes and sources are provided with the same pagination as in the original. Sometimes also inserted in the author's notes are editor's remarks, which are specially indicated in parenthesis (ed.).

The author provided part of the essays in handwritten form; we found minor handwritten insertions in some typed texts as well. It was a hard task to decipher them, and we are grateful to Ms. Zoe Perret for her help with this. In some cases deciphering was impossible, and this is indicated by ellipsis in parentheses. Also indicated are the abridged fragments (mostly in notes), where the author's considerations are distant from the main issue.

Rusudan Tsurtsumia

რედაქტორებისაგან

ქალბატონ გრიმოს ექსპედიციის ხელმძღვანელად საქართველოს მხრიდან დაინიშნა კონსერვატორიის ქართული ხალხური შემოქმედების კათედრის ხელმძღვანელი, გამოჩენილი მეცნიერი, პროფესორი გრიგოლ ჩხიკვაძე, რომლის გეგმის მიხედვით, ივეტ გრიმო, ქართველ ფოლკლორისტებთან ერთად, საქართველოს რეგიონებს ენგეოდა და ადგილზე მოისმენდა იმ დროისათვის გამოჩენილ ხალხურ მომღერლებს ყველაფერი გეგმის მიხედვით წარიმართა. პირველად გრიმომ დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ, აჭარას სტუმრობდა, შემდეგ – გურიას, სამეგრელოსა და სვანეთს, ამის შემდეგ – რაჭა-ლეჩხუმსა და იმერეთს. ექსპედიციის მეორე ნახევარი აღმოსავლეთ საქართველოში – ქართლ-კახეთსა და აღმოსავლეთის მთიან რაიონებში, ხევსურეთსა და ფშავში გაგრძელდა.

ივეტ გრიმომ გადმოგვცა ქართულად დაბეჭდილი ყველა ფირის აღწერილობა, თითოეული სიმღერის შემსრულებლის გვარით, ჩანერის ადგილისა და თარიღის აღნიშვნით, სიმღერის დასახელებით, ტექსტებითა და სხვადასხვა კომენტარით, რომელიც თავის დროზე ბატონ გრიგოლ ჩხიკვაძეს ჩაუწერია.

ექსპედიციის დროს, შემსრულებლებს გრიგოლ ჩხიკვაძესთან წინდანინ მიჰქონდათ ჩასაწერი სიმღერების ტექსტები, თუმცა ქართული ხალხური სიმღერის სამშემსრულებლო სპეციფიკიდან გამომდინარე, მომღერლები იმპროვიზირებენ როგორც მელოდიას, ასევე, ტექსტს, რომელსაც სიმღერის დროს ცვლიან სურვილის მიხედვით. სიტყვიერი ტექსტის ზუსტად გამოყენება ან შეცვლა, ხშირად, მომღერლის შემოქმედებით უნარზეა დამოკიდებული.

როცა მოვისმინეთ ექსპედიციის დროს ჩანერილი სიმღერები, აღმოჩნდა, რომ მისი ტექსტები ხშირად არ ემთხვეოდა გრიგოლ ჩხიკვაძის მიერ წარმოდგენილ ტექსტების ორიგინალს. აგრეთვე, ზოგიერთი სიმღერა, რომელიც ტექსტში იყო მითითებული, არ აღმოჩნდა აუდიოჩანაწერებში და პირიქით. წინამდებარე გამოცემაში შეტანილია როგორც, წინასწარ მომზადებული, ისე ექსპედიციის დროს ჩანერილი სიმღერების ჩვენ მიერ გამოფრული ტექსტები.

ანზორ ერქომაიშვილი

Editor's Preface

The distinguished academic, Prof. Grigol Chkhikvadze, director of the Conservatoire's department of Georgian folklore, was appointed as the guide for Mrs. Grimaud's expedition. According to his plan, Yvette Grimaud would visit all the regions of Georgia along with some Georgian folklore scholars and listen to all the well-known folk singers of that time on location. Everything proceeded according to plan. First off, Grimaud visited western Georgia, Achara in particular, then she visited Guria, Samegrelo, and Svaneti. These were followed by Racha-Lechkhumi and Imereti. The second half of the expedition continued on in eastern Georgia – in Kartl-Kakheti, the mountainous regions of the east, Khvetsureti, and Pshavi.

Yvette Grimaud gave us descriptions of all the tapes, typed in Georgian, indicating the performers' surnames, place and date of recording, song titles, texts and different comments which Grigol Chkhikvadze had recorded.

During the field work, the performers gave the lyrics of the songs to be recorded to Grigol Chkhikvadze in advance. Yet drawing from the specific features of Georgian folk performance practice, the singers improvised both melodies and texts. An accurate application of the verbal text or its alteration often depends on the singers' creative skills.

When we listened to the songs recorded, it turned out that the lyrics did not match with the original texts supplied by Grigol Chkhikvadze. Also, a few songs indicated in the text did not turn up on the reels, and vice-versa. Previously supplied texts as well as texts deciphered by us of the songs recorded during the expedition have been included in the current publication.

Anzor Erkomaishvili

ივეტ გრიმო Yvette Grimaud

ქართველი მოღვაწეები ივეტ გრიმოს შესახებ¹

ოთარ თაქთაქიშვილი, კულტურის მინისტრი:

ფრანგმა მუსიკისმცოდნემ, ქალბატონმა ივეტ გრიმომ, რომელიც ჩამოსულია საქართველოში ქართული ხალხური პოლიფონიური საგალობლების მოსაპოვებლად და შესასწავლად, მონაწილეობა მიიღო სამეცნიერო ექსპედიციებში პროფესორ გრიგოლ ჩხიკვაძესთან ერთად. მან 7 ივლისიდან 5 აგვისტომდე მოახერხა ჩაენერა ხალხური მუსიკის ნიმუშები დასავლეთ საქართველოში (იმერეთი, გურია, სამეგრელო, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი, აჭარა) და 2-დან 29 სექტემბრამდე – აღმოსავლეთ საქართველოში (ხევსურეთი, ფშავი, ქართლი, კახეთი).

დაახლოებით 300 ხალხური სიმღერა იქნა მოპოვებული და ჩაწერილი. დოკუმენტაცია მოიცავს, აგრეთვე, ეთნოზიან, ორზიან სიმღერებსა და ვოკალური და ინსტრუმენტული მუსიკის საინტერესო ნიმუშებს.

ფილმად იქნა გადაღებული ზოგიერთი სიმღერის შესაბამისი შრომის პროცესი და ცეკვა.

ქალბატონი გრიმო გაეცნო, აგრეთვე, ხელნაწერებს, ძველ ქართულ ხელოვნებას. მან უამრავი ფოტო გადაიღო (კულტურის ძეგლები და მასალები).

ეს გამომხატვენი გამოქვეყნებულია ფრანგულში *Bedi Kartisa*, ტ. XXV, 1968, რედაქციის შენიშვნით: „ავტორებთ ნაწყვეტები იმ შეფასებებიდან, რაც ჩვენს გამოჩენილ თანამშრომელს ხედა ნილად საქართველოში (აღმოსავლეთი ევროპა)“ (რედ.).

პროფესორი შალვა ასლანიშვილი, ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი, თბილისის ვანო სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორიის პროფესორი:

მადამ ივეტ გრიმოს მიზნად ჰქონდა დასახული მრავალად გაეცნო ქართველი ხალხის მიერ შექმნილი შედეგები. იგი პირველი მკვლევარია დასავლეთ ევროპიდან, რომელმაც ასე ღრმად და მრავალმხრივ შეისწავლა ქართული მუსიკალური ტრადიცია. მადამ გრიმომ გადაწყვიტა ქართველი ხალხის შემოქმედება შეესწავლა არა ქართული კულტურის სხვადასხვა ასპექტის კვლევის ამსახველი მეცნიერული შრომების გამოყენებით, არამედ, ზეპირი ტრადიციების მატარებლების, მრავალი ქართული მუსიკალური დიალექტის მცოდნე შემსრულებელთა მოხმენით. მან მიზნად დაისახა შეესწავლა ქართული ხალხური სიმღერა არა როგორც ამ ხალხის ცხოვრების განსაკუთრებული გამოხატულება, არამედ, როგორც ქართველი ხალხის სულიერი და კულტურული ცხოვრების ორგანული ნაწილი. მეტიც, იგი დაინტერესდა ქართველი ხალხის ეთნოგრაფიის სხვადასხვა ასპექტით, ხალხურ მთქმელთა სპეციფიკური ხასიათითა და ფსიქოლოგიით. იგი ცდილობდა დაეჭირა ქართული სულიერი სუბსტრატის უამრავი ნი-

უანსი, რაც პირდაპირ კავშირშია ქართველი ხალხის მუსიკალური შემოქმედების არსთან.

ივეტ გრიმომ შეაგროვა მდიდარი მასალა, რაც საშუალებას იძლევა გამოავლინოს ქართული ტრადიციული მუსიკის თავისებურებები.

შეცნიერული თვალსაზრისით ეს ძალიან ძვირფასი მასალა, უდავოდ, გააფართოებს მკვლევრის ცოდნას. მოპოვებული მასალა შედგება:

1. შრომებისაგან საქართველოს ისტორიის შესახებ;
2. ქართული ხალხური სიმღერების მაგნიტოფირზე ჩანაწერებისაგან, საქართველოს თითქმის ყველა პროვინციისა და კუთხის მომღერლების შესრულებით და საქართველოს სამეცნიერო დანესებულებების კუთვნილი ჩანაწერების ასლებისაგან;
3. დოკუმენტაციისაგან, რომელიც განკუთვნილია ქართული მუსიკალური ტრადიციის შესასწავლად;
4. დოკუმენტაციისაგან ხელოვნების სხვადასხვა სფეროს შესახებ, რომელიც წარმოდგენილია ხალხური სახვითი ხელოვნებით, პროფესიული ხელოვნებით, მეცნიერული შრომებისა და ფოტოგრაფიული დოკუმენტაციის სახით;
5. დოკუმენტაციისაგან ძველი ქართული არქიტექტურის შესახებ;
6. ბიბლიოგრაფია X საუკუნის ჰიმნების შესასწავლად (ქართული ხელნაწერები).

ჩვენი შეხვედრებისას, როდესაც მუსიკალურ და მეცნიერულ პრობლემებზე ვსაუბრობდით, დავინახე მისი ღრმა ცოდნა ამ დარგში და ურყევი რწმენა იმისა, რომ იგი ხელოვნებასა და, ზოგადად, ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში გადამწყვეტ როლს ხალხურ წყაროებს ანიჭებს.

პროფესორი გრიგოლ ჩხიკვაძე, ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი, ვანო სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორიის პროფესორი, 1967 წლის სამეცნიერო-მუსიკალური ექსპედიციის ხელმძღვანელი:

მადამ ივეტ გრიმომ თავისი დიდი შრომისუნარიანობის, პროფესიის სიყვარულის, პასუხისმგებლობის გამძაფრებული გრძნობისა და, ამავე დროს, იშვიათი ფიზიკური გამძლეობის წყალობით, მოახერხა ენახა 60-ზე მეტი სოფელი და ქალაქი როგორც მთაში, ასევე, ბარში, აღმოსავლეთსა და დასავლეთში და შეკრიბა ხალხური ზეპირი ტრადიციული მუსიკის სამასზე მეტი დოკუმენტი.

მადამ ივეტ გრიმომ აშკარად გამოცდილია საქმეში, რომელსაც აკეთებს გონივრულად, თანმიმდევრულად და ყურადღებით, როგორც ეს ქემშარიტად სამეცნიერო მუშაობას ახასიათებს. იგი ცდილობს ღრმად შეისწავლოს თითოეული საკითხი და არ გამოეპაროს უმნიშვნელო დეტალიც კი. ამისათვის, გარდა მუსიკალური ტალანტისა და თეორიული ცოდნისა, ის დაჯილდოებულია, აგრეთვე, ძლიერი ინტუიციით, რაც მას ძალიან ეხმარება პრობლემების დაძლევაში.

მადამ ივეტ გრიმომ არ შემოფარგლულა მხოლოდ მუსიკალური ნაწარმოებების შესწავლით, მან თავი მოვალედ ჩათვალა, ახლოს გაეცნობოდა მთლიანად ქართულ ცივილიზაციას. იგი დაინტერესდა სიტუაციით სოფლებში, საუკუნოვანი ციხე-კოშკებით, ეკლესიებით, კლდეში გამოკვეთილი ქალაქით, სკულპტურებითა და ნახატებით, ფრესკებით და ა.შ. მან, აგრეთვე, იმუშავა სამეცნიერო ინსტიტუტებსა და მუზეუმებში, გაეცნო ძველ ხელნაწერებს, მონათხილეს, ზეპირი ტრადიციისა და ეთნოგრაფიის სიმდიდრეებს.

Georgian Public Figures on Yvette Grimaud¹

Otar Taktakishvili, Minister of Culture:

The French musicologist Madame Yvette Grimaud, who is visiting Georgia to collect and research Georgian polyphonic songs, participated in scientific expeditions together with Prof. Grigol Chkhikvadze. In the period from 7 July to 5 August, she recorded folk music examples in West Georgia (Imereti, Guria, Samegrelo, Racha, Lechkhumi, Svaneti and Achara) and from 2 to 29 September in East Georgia (Khevsureti, Pshavi, Kartli and Kakheti).

About 300 folk songs have been recorded. The documentation also includes single-, two-, three-part songs and interesting examples of vocal-instrumental music.

The corresponding work processes and dances of some songs have been filmed.

Madame Grimaud also became familiarized with manuscripts and ancient Georgian art; she took many photos (cultural monuments and materials).

Professor Shalva Aslanishvili, Doctor of Arts, professor of V. Sarajishvili Tbilisi State Conservatoire:

Madame Grimaud aimed to become familiarized with the masterpieces created by Georgian people. She is the first Western scholar who carried out deep and multilateral study of Georgian musical tradition. Madame Grimaud decided to study Georgian people's creative work not via scholarly works on various aspects of Georgian culture, but via listening to the carriers of oral tradition, the performers with good knowledge of many Georgian musical dialects. She aimed to study Georgian folk song not as a particular expression of these people, but as an organic part of the Georgian people's spiritual and cultural life. Moreover, she became interested in various aspects of Georgian people's ethnography, the specific character and psychology of folk performers. She tried to understand many nuances of the Georgian spiritual substrate, which is directly linked with the essence of Georgian people's musical art.

Yvette Grimaud collected rich material, which reveals the peculiarities of Georgian traditional music.

From the scholarly viewpoint this valuable material will undoubtedly expand the scholar's knowledge. The obtained material includes:

1. Works on the history of Georgia;
2. Recordings of Georgian folk songs on magnetic tapes, as performed by the singers from almost all provinces and regions of Georgia, and copies of documents of the scientific institutions of Georgia;
3. Documentation intended for the study of Georgian musical tradition;
4. Documentation of different fields of art and presented by folk fine arts, professional arts, scientific works and photo reproductions;
5. Documentation of old Georgian architecture;
6. A bibliography for the study of 10th century hymns (Georgian manuscripts).

At our meetings, when we worked on musical and scientific problems, I was able to see her deep knowledge in this field and was convinced that she attributes a significant role to art and folk sources in human spiritual life.

These comments have been published in the journal *Bedi Kartisa*, v. XXV, 1968, with the editor's note: "We are publishing fragments of estimations about our outstanding colleague in Georgia ('East Europe') (ed.).

Professor Grigol Chkhikvadze, Doctor of Arts, professor of V. Sarajishvili Tbilisi State Conservatoire, director of scientific-musical expeditions (1967):

Thanks to her huge capacity for work, love of her profession and strong sense of responsibility, as well as her physical endurance, Madame Grimaud managed to collect over 300 examples of folk oral tradition in about 60 villages and cities in the highland and lowland regions of East and West Georgia.

Madame Grimaud is very experienced in this field; she carries out her work reasonably, successively and attentively as befits true scholarship. She tries not to leave out even a tiny detail. For this she has a knowledge in theory and is gifted with strong intuition, which helps her overcome problems.

Madame Grimaud did not limit herself only to the study of musical works; she considered it her duty to become better familiarized with Georgian civilization in general. She took interest in the situations in villages, centuries-old castles and fortresses, churches, a cave city, sculptures and drawings, frescoes, etc. She also worked at scientific institutions and museums, on old manuscripts, miniatures, and treasures of oral tradition and ethnography.

ანზორ ერქომაიშვილი,
ანსამბლ რუსთავის სამხატვრო
ხელმძღვანელი:

ივეტ გრიმოს შესახებ პირველად ჩემი პედაგოგის, თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის პროფესორ შალვა ასლანიშვილისაგან შევიტყვე. მან სტუდენტებს გვითხრა: სორბონის უნივერსიტეტში მუშაობს ქალბატონი გრიმო, რომელიც დაინტერესებულია ქართული ხალხური სიმღერით, იგი ხშირად წერილობით მეხმიანება და მოხოვს მასალებს ქართული სიმღერების შესახებ, მეც სიაშვებით ვუგზავნიო.

ივეტ გრიმო შალვა ასლანიშვილთან გადიოდა კონსულტაციებს ქართულ-კახური სიმღერების მრავალხმიანობის შესახებ, რაზეც შემდეგ დისერტაცია დაიცვა.

1964 წელს ბ-ნმა შალვამ გრიმოს მორიგი წერილიდან შეიტყო, რომ იგი საქართველოში ჩამოსვლას აპირებდა, რათა ადგილზე მოესმინა და ჩაეწერა ეს იშვიათი სიმღერები. შალვა ასლანიშვილი და კონსერვატორიის ქართული ხალხური შემოქმედების კათედრის ხელმძღვანელი, გამოჩენილი მეცნიერი,

პროფესორი გრიგოლ ჩხიკვაძე ვარაუდობდნენ, რომ ივეტ გრიმო 1965 წელს ჩამოვიდოდა თბილისში, მაგრამ იგი არ ჩანდა.

ცხადია, გრიმოს ჩამოსვლის ამბავი არა მარტო ქართველ ფოლკლორისტებში იწვევდა დიდ ინტერესს: მოგვსენებათ, 1960-იანი წლები კომუნისტური მმართველობის პერიოდი იყო. იმ დროს, პრაქტიკულად, იკრძალებოდა უცხოელებთან ურთიერთობა, ყველაფერი კონტროლზე იყო აყვანილი, ფიქსირდებოდა, თუ ვის შეხვდით, რაზე ისაუბრეთ, რა მიზანი ჰქონდა თქვენს შეხვედრას და ა. შ. ამიტომ ივეტ გრიმოს ჩამოსვლის საქმეში თავიდანვე ჩაერთვნენ „სათანადო ორგანოები“, რომლებიც გულდასმით სწავლობდნენ ფრანგი მეცნიერის პიროვნებას, ადგენდნენ, რას ისახავდა მიზნად მისი საქართველოში ჩამოსვლა.

სწორედ ამასთან იყო დაკავშირებული გრიმოს შეყოვნება. 1966 წ. ბ-ნმა შალვამ ასეთი შინაარსის წერილი მიიღო:

„ბ-ნო შალვა, საფრანგეთის ხელისუფლებამ შემომთავაზა საქართველოში სამეცნიერო კვლევა საბჭოთა კავშირსა და საფრანგეთს შორის დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე. ვიმედოვნებ, ჩემს კანდიდატურას დაბრკოლება არ ექნება. მისიის დრო გათვალისწინებულია 1967 წლის მეორე ნახევარში“

ივეტ გრიმო¹

¹წერილი დასულია საქართველოს ეროვნულ არქივში შ. ასლანიშვილის პირად საგნებში № 18897.

იმ პერიოდში საქართველოს კულტურის მინისტრი გახლდათ გამოჩენილი ქართველი კომპოზიტორი, ქართული ხალხური სიმღერის დიდი მოამბე და საზოგადო მოღვაწე ბატონი ოთარ თავთაქიშვილი. მან მაშინვე შეაფასა ფრანგი მეცნიერის ვიზიტის მნიშვნელობა, რადგან შესანიშნავად იცოდა, როგორ მთაბეჭდილებას მოახდენდა უნიკალური ქართული ხალხური მრავალხმიანობა ევროპაში – მაშინ წარმოუდგენელი იყო საბჭოთა კავშირის ფარგლებს გარეთ ეროვნული კულტურის გატანა, ნებისმიერი ეროვნული მოვლენა მსოფლიოში “რუსულის” სახელით ვრცელდებოდა. თავთაქიშვილმა მთელი პასუხისმგებლობა თავის თავზე აიღო, გამოიყენა დიდი ავტორიტეტი, რომლითაც იგი სარგებლობდა საქართველოს მთავრობაში და ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ გრიმომ საქართველოში ჩამოსულიყო.

მახსოვს, ბატონი ოთარ თავთაქიშვილის კაბინეტში გახლდით, როცა გრიგოლ ჩხიკვაძე და კულტურის სამინისტროს თანამშრომელი, შესანიშნავი მუსიკისმცოდნე ანტონ წულუკიძე შემოვიდნენ. ბატონმა გრიგოლ ჩხიკვაძემ მინისტრს გააცნო ქალბატონ გრიმოს ექსპედიციის სამუშაო გეგმა. ბატონმა ოთარმა მოიწონა ეს გეგმა, რომლის განხორციელებაში მთელი მთავრობა ჩართო – საქართველოს რეგიონების ხელმძღვანელებს დაეგზავნათ საუკეთესო განკარგულება, რომ მათ ადგილებზე უზრუნველყოთ ფრანგი სტუმრისა და მთელი ექსპედიციის სათანადო დონეზე მიღება და მომღერლების მობილიზება სიმღერების ჩასაწერად.

მაღალ დონეზე ორგანიზებული ექსპედიცია მეტად წარმატებული აღმოჩნდა. მახსოვს, 1966 წელს გრიგოლ ჩხიკვაძემ ჩემი ბაბუა, არტემ ერქომაიშვილი

თბილისში ჩამოიყვანა ქართული ტრადიციული საგალობლების ჩასაწერად. ვინაიდან მაშინ სხვა მგალობლები ცოცხლები აღარ იყვნენ, ბაბუას მართო უხდებოდა რამდენიმე მაგნიტოფონზე ცალ-ცალკე ხმების ჩაწერა. ერთ დღეს, შესვენების დროს, ბატონმა გრიგოლმა ბაბუა არტემს უთხრა, რომ 1967 წლის ივნისში საქართველოში სიმღერების ჩასაწერად ჩამოვა ფრანგი მუსიკოსი ივეტ გრიმო, რომელიც გურიასაც ესტუმრება. ძალიან მნიშვნელოვანი იქნება, თუ ამ საქმეში არტემ ბაბუა და მისი ძმები – ანანია და ლადიკო მიიღებდნენ მონაწილეობას და გრიმოს გურულ სიმღერებს ჩააწერიდნენ. ბაბუა ძალიან გაახარა ამ ფაქტმა და სიამოვნებით დათანხმდა.

სამწუხაროდ, ამ პროექტში ბაბუამ მონაწილეობა ვეღარ მიიღო, იგი 1967 წლის თებერვალში გარდაიცვალა. ივეტ გრიმოს გურიაში არტემის ძმა ლადიკო ერქომაიშვილი დახვდა და ძველ გურულ მომღერლებთან ერთად სიმღერები ჩააწერინა.

ივეტ გრიმომ პარიზიდან ჩამოიტანა იმ პერიოდისთვის საუკეთესო ხმისჩამწერი აპარატურა, რომლის მეშვეობით სხვადასხვა კუთხეში უნიკალური სიმღერები ჩაიწერეს. გრიმოს ნასვლის შემდეგ შალვა ასლანიშვილი და გრიგოლ ჩხიკვაძე მისგან ხშირად იღებდნენ წერილებს, სადაც იტყობინებოდა, რომ აკეთებდა რადიო და ტელეგადაცემებს ქართული ხალხური სიმღერების შესახებ, გარდა ამისა, ხშირად ბეჭდვდა წერილებს ნინო და კალისტრატე სალიების ფრანგულ ჟურნალში ბედი ქართლისა.

მახსოვს, შალვა ასლანიშვილმა 1969 წელს ასეთი მინაარსის წერილი მიიღო:

„გადაცემა ტრადიციულ ქართულ მუსიკაზე, რომელიც მე გაგაკეთე ფრანგული რადიოსა და ტელევიზიისათვის. ედინბურგის ფესტივალზე წავიკითხე, როგორც მოხსენება. ქართული მუსიკალური ტრადიცია გახდა აღმოჩენა, რითაც დიდად დაინტერესდნენ სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერები და მუსიკისმცოდნეები, რისთვისაც დიდ მადლობას გიხდით“.

ივეტ გრიმო²

² წერილი დაეკლავა საქართველოს ეროვნულ არქივში ბ. ასლანიშვილის პირად საქმეში: ფონდი № 282, ამონაწერი № 1, საქმე № 518.

შალვა ასლანიშვილისა და გრიგოლ ჩხიკავაძის გარდაცვალების შემდეგ, ივეტ გრიმოსთან ურთიერთობა, პრაქტიკულად, შეწყდა. სამწესიაროდ, ფოლკლორის კათედრამაც არ აღმოჩნდა გრიმოსა და ჩხიკავაძის მიერ მაღალი ხარისხით ჩანერგილი სიმღერები. ქართველ ფოლკლორისტებს გრიმო გარდაცვლილი ეგონათ, ამიტომ მისი ექსპედიციის მასალებზე აღარც საუბრობდნენ.

საბედნიეროდ, 2009 წელს ურთიერთობები აღდგა. პარიზში ამავე წლის 22 ივნისს გაუფრინდით, მას შემდეგ, რაც ქალბატონი გრიმო თბილისის კონსერვატორიისათვის ფორმირანუნერებისა და ქართული მუსიკის შესახებ ნარკვევების გადმოცემაზე დათანხმდა. ქალბატონ გრიმოს მეორე დღესვე ვესტუმრეთ სახლში. იგი გველოდებოდა, რადგან ზოე პერემ წინა ღამით დაურეკა. კარი თვითონ გაგვიღო. იგი ჯერ გავვეცმო, გაუხარდა ზოეს ნახვა, რომელსაც მხოლოდ ტელეფონზე საუბრებით იცნობდა. ჩემი გვარის ხსენებაზე მოიგონა ჩემი წინაპრები, რომლებზეც საკმაო ინფორმაცია ჰქონდა, ლადიკო ერქომაიშვილს პირადად იცნობდა. მერე მე შემეკითხა, იმ პერიოდის მომღერლებიდან ვინმე თუა ცოცხალიყო. გრიმომ სიამოვნებით გაიხსენა საქართველოში გატარებული დღეები და პირველად თამილა თაბაგარი მოიკითხა, რომელსაც, როგორც გაირკვა, ექსპედიციის პერიოდში ძალიან დაახლოვებია.

გულთბილი საუბრის შემდეგ ქალბატონმა გრიმომ სხვა ოთახში გავიყვანა, სადაც ნამდვილი მეცნიერის შესალოვის გარემოში მოვხვდით. უამრავი წიგნი, ნოტი, ხელნაწერი ფურცელი და ფირი უთავბოლოდ ეწყო როიალზე, მაგიდებსა თუ სკამებზე. ქალბატონმა ივეტმა ერთ თაროზე მიგვიჩიოთა, სადაც ფირებზე ჩანერგილი ქართული სიმღერების დედნები ინახებოდა.

ჩვენ იქვე მდგარი პატარა მაგიდა გავათავისუფლეთ ნოტებისაგან, ზედ დავედით ივეტ გრიმოს მაგნიტოფონი, საიდანაც ქართული ფორმირანუნერების ხმა უნდა მოგვედო, გვერდით დავედით თბილისიდან სპეციალურად ნამოღებული იაპონური წარმოების „ნაგრას“ ტიპის მაგნიტოფონი, რომელზედაც გრიმოსა და ჩხიკავაძის ექსპედიციის მიერ 43 წლის წინ ჩანერგილი სიმღერები უნდა გადაგვეწერა. ასე მოვაწყვეთ პატარა ხმისჩამწერი სტუდია. ვისმენდით ძველი თაობის ჩემთვის ნაცნობი ბევრი შესანიშნავი მომღერლის: ქამილ ტაკიძის, ვარლამ გამალოშიძის, დომენტი ქარჩავას, ლადიკო ერქომაიშვილისა და სხვათა ხმებს, რომლებიც კარგა ხანია, ცოცხლები აღარ არიან. მე მაღლოერების გრძნობით ვიყავი განმსჭვალული იმ ქალბატონის მიმართ, რომლის

ინიციატივითაც მათი ხმები ჩაიწერა და გადარჩა. ეს ქალბატონი, ახლა უკვე ხანდაზმული, ჩვენ გვერდით იცდა და თვალუბრაუჭული უსმენდა ამ შესანიშნავ მომღერლებს. ქალბატონი გრიმო ამჟამად სხვა სამყაროში გადასახლებულიყო, ვფიქრობ, იგი ხოდავდა მომღერალთა სახეებსა და იმ ექსპედიციის, რომელიც მან ქართველ კოლეგებთან ერთად მოაწყო.

ქალბატონი გრიმო დიდხანს იცდა ჩვენთან ერთად და თვალყურშიანი იგონებდა ექსპედიციის დღეებს. მერე დაიღალა, მოგვიბოდიშა და სხვა ოთახში გავიდა. ჩვენ გვიან საღამომდე ვიმუშავეთ და რამდენიმე ათეული სიმღერა გადავწერეთ. ბევრი სამუშაო ჰქონდა ხმის რეჟისორ მიხეილ კილოსანიძეს და ტექნიკოს აკაკი ქუთელიას. საქმე ისაა, რომ ფირები, სიძველის გამო, წყდებოდა და მათი აღდგენა იყო საჭირო. გარდა ამისა, ძველი ფირები მტკრით იყო დაფარული, რომელიც მაგნიტოფონს აწუჭყინებდა და ნორმალური ხმის მისაღებად მისი სათუთი მემბრანა ხშირ განმენდას საჭიროებდა.

აუდიოჩანაწერებში ბატონი გრიგოლი თვითონაც აცხადებს სიმღერების სახელწოდებას, შემსრულებელთა გვარებსა და ჩანერის ადგილს, რამაც, მისივე ტექსტობრივ ჩანაწერებთან ერთად, ძალიან გავვიოხლა მუშაობა. სხვა შემთხვევაში, ძნელი იქნებოდა შემსრულებელთა გვარებისა და ბევრი მივიწყებული სიმღერის ამოცნობა. თარჯიმანი ზოე პერე ჩვენთვის გაუგებარ საკითხებზე ხშირად მიმართავდა ქალბატონ გრიმოს, რომელიც დაუზარებლად გვიხსნიდა ყველაფერს.

ჩვენი შემოქმედებითი ჯგუფი ივეტ გრიმოს სახლთან საკმაოდ ახლო მდებარე სასტუმროში ცხოვრობდა. ათი დღის განმავლობაში ყოველ დღე, დილით 9 საათზე მივიღეთ მისთან და ღამეზე გეგმავდით. მე ბლოკნოტში ვინიშნავდი გადაწერილ მასალას სათანადო შენიშვნებით. ეს ბლოკნოტი ძალიან გამომადგა თბილისში მასალის დამუშავების დროს. გრიმო ყოველთვის მონესტრიგებული გველოდებოდა. როგორც ჩანს, მას ახარებდა, რომ რამდენიმე ათეული წლის წინ მის მიერ ჩანერგილი მასალა საქართველოში ბრუნდებოდა და წიგნის სახით გამოცემოდა.

ერთდღიას ქალბატონმა ივეტმა ექსპედიციის დროს სხვადასხვა რეგიონში გადაღებული ფოტომასალა გამოგვჩინა, ამა შორის იყო ჯარისკაცის ფორმაში გადაღებული ახალგაზრდა ქართველის ფოტოსურათი, რომელიც დიდი სამამულო ომის დროს საფრანგეთში ტყვედ ჩავარდნილა, შემდეგ დაკარგულა და მის

შესახებ ოჯახს არანაირი ცნობა აღარ ჰქონდა. იმერეთში ყოფნისას, ჯარისკაცის დედას უთხოვია გრიმოსთვის, რომ ამ ფოტოსურათის მიხედვით, საფრანგეთში მისი შვილის შესახებ რაიმე გაეგო. ქალბატონ გრიმოს ბევრი უძებნია, მაგრამ, ამაოდ. იგი ამ ფაქტის გამო ძალიან ნუხდა.

ივეტ გრიმომ ძალიან შეგვეჩვია. თავისუფალ დროს ბევრს გვიამბობდა საქართველოში მიღებული შთაბეჭდილებების შესახებ, სიყვარულითა და დიდი პატივისცემით იგონებდა მალეა ასლანიშვილსა და გრიგოლ ჩხიკვაძეს. იგონებდა ექსპედიციის თითოეულ წევრს და იმ დაუვინარ მომღერლებსა და მუხევედრებს, რომლებიც სამუდამოდ აღებეჭდა მესიერებაში. ჩანდა, რომ, მიუხედავად ხანდაზმული ასაკისა, გრიმოს არაჩვეულებრივი მესიერება ჰქონდა.

მუშაობის ბოლო დღეებში მისგან საკმაოდ ვრცელი ინტერვიუ ჩავიწერეთ. ხანდაზმულობის გამო, თვითონ ძალიან არ უნდოდა, მაგრამ სამასსოვრო ფო-

ტოსურათი მაინც გადავიღეთ (რალა დროს ჩემი ფოტოსურათიაო, ამბობდა). მერე გულითადად დავემშვიდობეთ ჩვენს ძვირფას მასპინძელს, რომელიც აივანზე იდგა და თვალცრემლიანი ხელს მანამ გვიქნევდა, სანამ თვალს არ მივეფარეთ.

ივეტ გრიმომ ქართული ფონოჩანაწერების დედნების სრული კოლექცია გადაგვანერჩინა და, როგორც გამოქვეყნებული, ისე გამოუქვეყნებელი ნაშრომების ასლებიც გადმოგვცა კონსერვატორიისთვის.

ეს მასალები თბილისში ჩამოვიტანეთ. მიხეილ კილოსანიძის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მთელი ზაფხული იმუშავა ჩვენთან ერთად, ჩვენი გადანერჩილი ფონოჩანაწერები გაასუფთავა, დაალაგა და გამოსაცემად მოამზადა.

2009 წლის სექტემბერში მთელი მასალა თბილისის კონსერვატორიის ტრადიციული მრავალხმიანობის კვლევის საერთაშორისო ცენტრს გადავეცით.

Anzor Erkomaishvili,
Artistic Director of
Ensemble *Rustavi*:

I first heard about Yvette Grimaud from my teacher Shalva Aslanishvili, professor of Tbilisi State Conservatoire. He informed his students, "Madame Grimaud, who works at Paris Conservatoire, is interested in Georgian folk music; she often writes to me and asks for materials about Georgian songs, and I gladly help her"

Yvette Grimaud consulted with Shalva Aslanishvili concerning Kartli-Kakhetian polyphonic songs, which later was the topic of her dissertation work.

In 1964, from Grimaud's letter, Aslanishvili learned that she was planning to visit Georgia to hear these songs in person and make recordings of them. Shalva Aslanishvili and Grigol Chkhikvadze, Head of the Georgian Folk Music

Department of the Conservatoire, supposed that she would come to Tbilisi in 1965, but she didn't.

Naturally her visit aroused interest not only among Georgian folklorists: as you know, the 1960s were years of Communist rule. It was practically forbidden to have relations with foreigners, and everything was under control: who one met, what they talked about, what the aim of this meeting was, etc. This is why "appropriate organs" got interested in Madame Grimaud's visit; they carefully studied the French scholar's personality, and her plans in Georgia.

This was the reason for her delay.

In 1966 Shalva Aslanishvili received a letter stating:

the French Government has offered me scho-

Yvette Grimaud¹

Preserved in the National Archive of Georgian Ministry of Justice,
in Prof. Sh. Aslanishvili's private archive № 18897

At the time the Georgian Minister of Culture was Otar Taktakishvili, the great Georgian composer, great lover of the Georgian folk songs, and an outstanding public figure. He immediately understood the value of the French scholar's visit, as he was well aware how unique Georgian folk polyphony would impress Europe – it was inconceivable to take national culture out of the Soviet Union, as any national phenomenon was presented to the world as "Russian". Taktakishvili took the responsibility on himself, used the major prestige he had in the Georgian Government and did everything to make Madame Grimaud's visit possible.

Grigol Chkhikvadze was appointed head of the expedition; according to his plan, Yvette Grimaud would visit all parts of Georgia together with Georgian folklorists and listen to the most renowned folk singers.

I remember being in Otar Taktakishvili's office when Grigol Chkhikvadze and the celebrated music historian Anton Tsulukidze came in. Prof. Chkhikvadze introduced the plan of Grimaud's expedition to the Minister. Mr. Taktakishvili approved the plan and involved the entire government in its realization – special instructions were sent to the regional authorities, asking them to ensure a high-level-reception of the French guest and her entire expedition, and to prepare singers for recording sessions.

The well-prepared expedition was very successful. I remember, in 1966 Grigol Chkhikvadze brought my grandfather Artem Erkomaishvili to Tbilisi to record Georgian traditional chants. Since other chanters were not alive at the time, Artem had to record the chants alone on several tape-recorders. Once, during a break, Prof. Chkhikvadze told Artem that the French musician Yvette Grimaud would come to Georgia to record songs in June 1967; she would also go to Guria and it would be important if Artem and his brothers Anania and Ladiko would take part in this and perform Gurian songs for her. Artem was delighted by this and agreed with pleasure. Sadly, Artem could not take part in this project as he passed away in February 1967. But in Guria, Yvette Grimaud met Artem's brother Ladiko, who recorded songs together with old Gurian singers. From Paris, Yvette Grimaud had brought the best recording equipment available at the time with which she recorded unique songs in different parts. After Grimaud's departure, Professors Aslanishvili and Chkhikvadze frequently received letters from her where she wrote that she had prepared radio and television programs about Georgian folk songs and also often published articles in Nino and Kalistrate Salia's French journal *Bedi Kartlisa*.

I remember that in 1969 Shalva Aslanishvili received a letter stating:

"My program on Georgian traditional music prepared for French Radio and Television was shown at Edinburgh Festival, as a report. Georgian traditional music was a discovery for the scholars and music historians from different countries for which I am very grateful to you"

Yvette Grimaud²

² Preserved in the National Archive of Georgian Ministry of Justice, in Prof. Sh. Aslanishvili's private archive № 282, extraction № 1, file № 516.

After the passing of Shalva Aslanishvili and Grigol Chkhikvadze, contacts with Yvette Grimaud practically ended. Unfortunately, the songs recorded by Grimaud and Chkhikvadze were not found at the Georgian Folk Music Department of the Conservatoire. Georgian folklorists thought Madame Grimaud was not alive, and they did not speak about the expedition materials any more.

Fortunately, relations were restored. We flew to Paris on 22 June 2009 once Mrs. Grimaud had given her consent to deliver the audio recordings and essays on Georgian music to the Tbilisi Conservatoire.

We visited Yvette Grimaud at her place the following day; she was waiting for us, as Zoé Perret had called her the previous evening. Madame Grimaud opened the door and welcomed each of us; she was particularly happy to meet Zoé, whom she had known only by phone. Upon hearing my surname she remembered my ancestors, about whom she knew vast information; as mentioned earlier, she had met Ladiko Erkomaishvili in person. Then she asked me if any of the singers of that time was alive. She remembered her time in Georgia with pleasure and asked about Tamila Tabagari, with whom she had become good friends during the expedition.

After a cordial conversation, she led us to another room, where we found ourselves in an environment suitable for a true scholar: lots of books, sheet music, handwritten pages and tapes lying randomly on the grand piano, tables and chairs. Madame Grimaud pointed to a shelf where she kept originals of Georgian songs.

We removed sheet music from a small table, and put Madame Grimaud's tape-recorder on it, from which we would get the sound of Georgian recordings; next to it we placed our "Nagra" tape recorder, specially brought from Tbilisi to transfer the songs recorded 43 years before during the expedition of Grimaud and Chkhikvadze. Thus we arranged a small sound recording studio. We heard the voices of many brilliant old generation performers, familiar to me: Kamil Takidze, Varlam Vashalomidze, Domenti Kar-chava, Ladiko Erkomaishvili and others, who had passed away a long time ago. I was overwhelmed with gratitude to this woman, on whose initiative these voices had been recorded and preserved. The elderly woman was sitting beside us and listening to these wonderful singers with closed eyes. Madame Grimaud was obviously in a different world; I think she was imagining the faces and moments of the expedition when she was together with her Georgian colleagues.

She sat with us for quite a while and recollected the expedition days with eyes full of tears. Then she became tired, apologized and went to another room. We worked until late and recorded dozens of songs. The sound engineer Mikheil Kilosanidze and technician Akaki Kutelia had to work hard. The fact is that the tapes frequently tore, as they were old, and had to be restored. Besides, the tapes were dusty, which made the tape recorder dirty, and the membrane needed to be frequently cleaned in order to receive good sound.

Yvette Grimaud gave us descriptions of all the tapes, typed in Georgian, indicating the performers' surnames, place and date of recording, song titles, texts and different comments, which Grigol Chkhikvadze had recorded.

In the audio recordings Grigol Chkhikvadze himself announces the song titles, the performers' names and the places where the recordings were made, which, along with his textual recordings, greatly facilitated our work; otherwise it would have been very difficult to guess who the performers were and to recognize many songs that have been forgotten today. If something was unclear, Zoé Perret asked Madame Grimaud and she explained everything with pleasure.

Our group was accommodated at a hotel very close to Madame Grimaud's house. During our ten-day stay, we went to her place at 9 o'clock every morning and worked until late. I made notes about each recorded item in my note-book. This helped me a lot in processing the material in Tbilisi. Madame Grimaud always waited for us, well-prepared. Obviously, she was delighted that the material she had recorded in Georgia decades ago would return to Georgia and be published as a book.

One morning, she showed us photos taken in different regions during the expedition; among them was a photo of a young Georgian soldier, who had been taken as a prisoner in France during WWII, then he was lost and the family knew nothing about him. When Madame Grimaud was in Imereti, the soldier's mother had asked her if she could make inquiries about him in France with this photo. Yvette tried much, but all in vain. She was very concerned about this.

Yvette Grimaud became accustomed to our daily visits; at leisure she told us about her impressions of Georgia. With love and respect, she remembered Shalva Aslanishvili, Grigol Chkhikvadze, each member of the expedition, the singers she met and the unforgettable meetings imprinted in her memory forever. Despite her age, she had a brilliant memory. Towards the end of our work we recorded a leng-

thy interview with her. She was opposed to the idea (it is no time for me to take photos), but we insisted and took a photo with her. We cordially said goodbye to our dear hostess, who stood on the balcony waving her hand to us with tears in her eyes, until she lost sight of us.

Yvette Grimaud allowed us to make copies of her complete collection, and we delivered both, published and unpublished copies, to the Conservatoire.

We brought these materials to Tbilisi. It should be said, in Mikheil Kilosanidze's honour, that he worked all summer with us, cleaning the recordings, arranging them as "master discs" and preparing for publication.

In September 2009, we delivered the entire collection to the International Research Center for Traditional Polyphony of the Tbilisi State Conservatoire.

1967 წლის ივლისი იდგა. სესიები და საკურსო გამოცდები ახალდამთავრებული მქონდა და უკვე კონსერვატორიის მეხუთე კურსის სტუდენტი ვიყავი, როცა ჩემმა პედაგოგმა, ბნმა გრიგოლ ჩხიკავამ მითხრა: – დიდი ფოლკლორული ექსპედიციისთვის ვეზმადებით და მინდა, შენც ნამოსხვიდ ჩვენთან ამ ისტორიულ ექსპედიციაში“. ისტორიული კი იმიტომ იყო, რომ, როგორც შემდეგ გავიგე, მასში მონაწილეობას იღებდა პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორი ივეტ გრიმო – დიდი მუსიკოსი და ქართულ მუსიკაზე უზომოდ შეყვარებული პიროვნება. ქართული ხალხური სიმღერა მისი გატაცებისა და კვლევის ერთ-ერთი სფერო გახლდათ.

ექსპედიციის შემადგენლობაში შედიოდნენ: პროფესორი ივეტ გრიმო, თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის დოცენტი, უცხო ენათა კათედრის გამგე ელენე თოფურიძე, ვოკალური განყოფილების პედაგოგი ელენე გაჩეჩილაძე (ბ-ნ გრიგოლის მეუღლე), V კურსის სტუდენტები, კომპოზიტორი ლია კალატოზიშვილი და მე, ფოლკლორისტი თამილა თაბაგარი. ექსპედიციას ხელმძღვანელობდა კონსერვატორიის ფოლკლორის კათედრის გამგე პროფესორი გრიგოლ ჩხიკავაძე – შესანიშნავი პიროვნება და არაჩვეულებრივი ადამიანი.

ქ-ნი ივეტ გრიმო თბილისის ვაგზალზე მატარებლის მოლოდინში გავიცანი. იგი პატარა, კოხტა აღნაგობის, მკაცრი გამომეტყველების, ძალიან უბრალოდ ჩაცმული ქალბატონი აღმოჩნდა.

ექსპედიციის ყველა წევრს ჩვენი საქმე გვექონდა. ჩემს მოვალეობაში შედიოდა გლეხების მიერ შესრულებული სიმღერების ტექსტების ჩანერა. ჩემი ერთკასტიანი მაგნიტოფონი, რომელიც მხარზე მქონდა გადაკიდებული, საცოდავად გამოიყურებოდა ფრანგი მეცნიერის მიერ ჩამოტანილ ჩამწერ ტექნიკასთან შედარებით.

ექსპედიციის გეგმა მასშტაბური იყო. აჭარა, გურია, სვანეთი, ლეჩხუმი, რაჭა, სამეგრელო, იმერეთი – ერთი თვის განმავლობაში დასავლეთ საქართველოს კუთხე-კუჩქალი უნდა შემოგვევლო, ადგილზე მოგვესმინა და ჩაგვეწერა ხალხური სიმღერები.

60-იანი წლების საქართველოში კომუნისტური რეჟიმი მძვინვარებდა. მასპინძლები უცხოელებთან ურთიერთობაში დიდ სიფრთხილეს იჩენდნენ. „მალა-

ლი სტუმრის" მიღება (მაშინ ასე ეძახდნენ) რაიკომის მდივნებისა და სხვა პარტიული ჩინოვნიკების თანდასწრებით გვისდებოდა. ჩვენთან ერთად მუშაობდნენ კულტურის სახლებისა და კულტურის განყოფილების გამგეები, რომლებმაც ადგილებზე კარგად მოეწყობილი პროგრამები დაგვახვედრეს. ქ-ნ ივეტ გრიმოსთან შესახვედრად გამორჩეული ოჯახები შეერჩიათ, მისთვის საქართველოზე კარგი შთაბეჭდილება რომ შეექმნათ.

პირველად საქართველოს ერთ-ერთ გამორჩეულ კუთხეს – აჭარას მივაშურეთ. ბათუმში აჭარელი ფოლკლორისტები შემოგვიერთდნენ, მათ შორის იყო ცნობილი ფოლკლორისტი ალი მსხალაძე.

არ ვიცი, რატომ ჩამრჩა ასე ნათლად მეხსიერებაში აჭარელი სოფელი წყავროკა – ენით აუნერული სილამაზის თუ ქორწილის გამო, რომლის სტუმრებიც ჩვენ აღმოვეჩინდით. ქორწინდებოდა ქართულ ტრადიციულ სამოსში გამოწყობილი ულამაზესი წყვილი. სადღესასწაულო სუფრასთან მიგვიწვიეს. ჩავიწერეთ სუფრულები, მაყრულები, სატრფიალო, სანესო, სამგზავრო ჟანრის სიმღერები. ეს გურულ-აჭარული ფოლკლორის ბრწყინვალე დემონსტრაცია იყო. ქ-ნ გრიმოზე განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მოახდინეს შრომის სიმღერებმა. „ხვალ დილიდან სიმინდის ყანაში გვექნება ჩანერა, სიმღერას სანახაობრივი ფონიც დაემატება და იქ უფრო შთამბეჭდავი წარმოდგენა შეგვექმნათ ქართულ ფოლკლორზე“, – დაჰპირდა მას ბ-ნი გრიგოლი.

მეორე დღეს დანაპირები შეგვისრულეს. ყანაში ათიოდე გლეხი ნადურის თანხლებით სიმინდს თოხნიდა. სიმღერა რიტმულად ერწყმოდა შრომის პროცესს, სიმღერის ბოლო ეტაპმა, – როდესაც ყველა ხმა ერთად იკრებოდა და შრომის დამთავრების პროცესს ამცნობენ ერთმანეთს, – სტუმარი ისე აღაფრთოვანა, რომ ყანურის დამამთავრებელი ნაწილის

გამეორება მოისურვა. ისე უსმენდა, როგორც კლასიკური მუსიკის მაღალმხატვრულ ნიმუშს.

ქ-ნმა გრიმომ საღამოს თავისი შთაბეჭდილება გაგვიზიარა: „მე მივხვდი: სიმღერა დინჯად იწყებოდა, ნელი ტემპით სრულდებოდა. შესმოდა სიმღერის მუხლობრივი შესრულება. შემდეგ მუხლები შემოკლდა და ტემპი აჩქარდა. აჩქარების მომენტიდან სიმღერამ გამზაგებულ ტემპებს მიაღწია. რაღაც გაურკვეველი შეძახილებიც გავიგე. აქ სიმღერამ შევიბრის სახე მიიღო, თითქოს, ერთი გუნდი მეორეს ეციბრებოდა“.

აჭარაშივე მოვისმინეთ და ჩავიწერეთ სხვა კოლექტიური ნაღერებიც – ხელხევი და ელესა.

აჭარის შემდეგ გურიას ვესტუმრეთ. აქ ჩვენს ექსპედიციას შემოუერთდა ვლადიმერ (ლადიკო) ერჭომაიშვილი, მომღერალთა გვარის ერთ-ერთი მესანიშნავი წარმომადგენელი, რომელიც გურიაში მოგზაურობისას გვერდიდან არ მოგვშორებია.

მახარაძეში (დღევანდელი ოზურგეთი) ჩვენი მასპინძელი გივი თავაძის ოჯახი გახლდათ (მაშინ ბ-ნი გივი ქალაქის კულტურის განყოფილებას ხელმძღვანელობდა). სახლში მიგვიპატიეს, კედელზე გაკრული ძველებური ხალიჩა, ზედ ლამაზად განლაგებული ქართული ხალხური ინსტრუმენტები, გაშლილი სუფრა და ჩამწერი აპარატურა შესაფერის გარემოს ქმნიდა.

სიმღერებს ტრადიციული თანმიმდევრობით ასრულებდნენ, პირველი ჩვენ მშვიდობა თქვას, შემდეგ იყო გურული სიმღერების მთელი რიგი. გურული იუმორით გაჯერებულმა საღამომ დაუვინყარი შთაბეჭდილება მოახდინა. ბ-ნი გრიგოლი სტუმარს ამ კუთხის სიმღერის თავისებურებებს უხსნიდა, ქ-ნი ივეტი კი ქართული სიმღერის შესახებ თავისი ცოდნით გვაკვირვებდა.

მოვიარეთ გურიის რამდენიმე სოფელი. სანესჩიველებო, სუფრულის ტიპის გრძელი სიმღერებისა თუ ნადის თანხმლები სიმღერების ახალი ვარიანტები ჩვენი ექსპედიციის ნამდვილი მონაპოვარი იყო.

ქ-ნი ივეტი აღფრთოვანებას ვერ მალავდა. ქ-ნი ელენე თოფურაძე გვითარგმნიდა, როგორ იყო ჩვენი სტუმარი გაოცებული იმ ადამიანების ნიჭიერებით, ვინც ასეთი განვითარებული, სრულფასოვანი მრავალმხანობა შექმნა და ასეთი სიმდიდრე ჩვენამდე მოიტანა.

საღამომოთი სასტუმროს ნომერში თავშეყრილები ხელახლა დიდი სიამოვნებით ვისმენდით მთელი დღის განმავლობაში ჩანეროლ მასალას, ქ-ნ გრიმოს ყველაფერი აინტერესებდა. ამ „შემოქმედებითმა საღამომებმა“ ექსპედიციის ახალგაზრდა მონაწილეებს დიდი გამოცდილება შეგვძინა.

ჩვენი ექსპედიციის სამუშაო რუკაზე შემდეგი ადგილი სვანეთი იყო. ამ მხარეში პირველად ვიყავი. ჩემს გაოცებასა და აღფრთოვანებას საზღვარი არ ჰქონდა. რასაკვირველია, უმბისა და თეთნულდის თოვლით დაფარულმა მაღალმა მწვერვალებმა, ულამაზესმა კოშკებმა, განსხვავებულმა არქიტექტურამ, რომელიც საოცრად ერწყმოდა ბუნების პირქვე ფონს, სტუმარზეც წარუშლელი შთაბეჭდილება დატოვა.

მეორე დღეს მესტიის კულტურის სახლში თავიანთი ჩაცმულობითა და ყოფითი კულტურით გამორჩეულმა ახოვანმა სვანმა ვაჟაკებმა ვერაქიმ, შგარი და ლაშგარი, ვიკიბილ-მაციბი, მირანგულა, ლილე დააგვეგუნეს. ჩანერა რთულად მიმდინარეობდა. ქ-ნმა ივეტმა ნამდგურსა და ჩანანერს შორის დიდი სხვაობა შეამჩნია. მიხვდა, რომ სვანური ფოლკლორი კედლებში სიმღერას ვერ უძლებდა. ჩანერა ბუნების ნიაღში გავაგრძელეთ, რამაც იგი აღტაცებაში მოიყვანა, სვანური ფერხულების ხალხურ შემსრულებებში მან წინაპრების ტრადიციების ერთგულება და არქაული ფესვები დაინახა.

ქ-ნი გრიმომ დიდი ყურადღებით ინიშნავდა მომღერლებისა და ბ-ნი გრიგოლის კომენტარებს სვანურ რიტუალებზე, მრავალმხანობის თავისებურებებზე, აკორდიკაზე.

მეორე დღეს საოცრება გველოდა – ლენჯერში თოვლი მოვიდა. უგზობით გამწვეული ორდღიანი იძულებითი შესვენების შემდეგ ჩვენი ექსპედიცია ლეჩხუმისკენ, იქედან კი, რაჭისკენ გაემართა. ჩვენი მასპინძელი ონის კულტურის სახლის გამგე გიგლა ჯაფარიძე საინტერესო პროვინება გამოდგა. მან ითავა ჩვენი გიძობა. რაჭის სოფლების მშვენიერებამ, ადგილობრივმა კოლორიტმა განსაკუთრებული სითბო გვაგრძნობინა. ქ-ნი ივეტ გრიმომ უცებ მოხიბლეს უბრალო რაჭველებმა, რომლებიც, სიღარიბის მიუხედავად, არაფერს იმუერებდნენ სტუმრისთვის.

სიმღერების ჩანერა მთის რაჭიდან დაიწყო. მიუვალ, უგზო სოფლებში ფეხით გვიხდებოდა მი-სვლა, მაგრამ აქ ვხვდებოდით ფოლკლორის უფრო ხელშეუხებელ ნიმუშებს. მკის სიმღერა, მუშური (თოხნური), ქრისტე აღსდგა, ალოლო, წერეთელმა დაგვიბარა – მშვენიერი ბუნების ფონზე შესრულე-ბულმა ამ და მრავალმა სხვა სიმღერამ აღაფრთოვანა ქ-ნი გრიძო. მთის რაჭა სვანეთთან ახლოს მდე-ბარეობს, ამიტომ ქ-ნი ივეტის ყურს და სმენას იქაურ სიმღერებით სვანური სიმღერის ინტონაციები არ გა-მპოპარია¹.

ქვემო რაჭაში სვანურის გავლენა შესუსტდა ქარ-თლ-კახური და თვით რაჭული სიმღერების ხარჯზე. ორგენდური და საფერხული შესრულების დროს, სადაც სამხმინი ფერხულები მოვისმინეთ, ქ-ნ ივეტ-მა ბანზე გაამხილა ყურადღება: – „საორღანო პუნ-ქტია, უნდა ორი ხმა კი თერცეულია, ეს კლასიკური ნიმუში“. გუდასტვირის თანხლებით შესრულებული სიმღერის მოსმენისას კი, მან გაოცება ვერ დამალა ასე უბრალო საკრავის გამო, რომელიც გასაოცარ მუსიკალურ ბეჭდებს გამოსცემდა.

როგორც ადგილზე შევიტყვეთ, ექსპედიციის პრო-გრამაში, თუნიშ, კურორტ შოკში დასვენებაც შედი-ოდა. იმ დროს შოკი ძალიან მოვლილი, ნაფერები ადგილი იყო. დაგვანიშნავეს სამთავრობო დასასვენ-ებელ სახლში. ირგვლივ ენით აღწერილი სილამაზე იმლებოდა. სულ სხვა სამყაროში აღმოვჩნდით – გამ-დე აზიდული მთები, ბუნებრივი წყაროები და გა-მორჩეული სამკურნალო წყლები. უბრალო მინდვრის ყვავილობით მოქარგული ბუნებრივი ხალიჩა... ქ-ნ ივეტ გრიძოს მკაცრი გამძვინვარება რომანტიკულმა სიმშვიდემ, ფიქრიანმა იდუმალებამ შეცვალა. თავის თავში ჩაძირული, დროდადრო ქართულ სიმღერას დიდნებდა.

რაჭიდან ექსპედიციამ გზი სამეგრელოსკენ აიღო. ტაბილბოვანი მეგრულის გაგონებაზე ქ-ნმა ივეტ-მა უნდა იგრძნო განსხვავებული დიალექტი და გა-რემო, მოისმინა სატრფიალო ლირიკის ნიმუშები, სხვადასხვა ანსამბლის მიერ შესრულებული ჩელა თუ ბედინერა, ოჩეშხვი, ხემხვია – ერთმანეთს მიჰყვა. სტუმარი მოთმინებით ისმენდა ხელადებზე, კოლმეურნეობაზე, კომუნისტურ პარტიაზე შექმნილ სიმღერებსაც, თუმცა, ფიქრობ, ერიკნა ძველი მეგრული სიმღერები შეუბღალავი სახით მოესმინა.

ყოველ საღამოს ახალ-ახალი შთაბეჭდილებებით დატვირთვით ვგრძნობდით სასტუმროში. ხან-დახან შესანიშნავად ვერიობოდით კიდეც – ბაღონი გრიგოლი წარდს შემოგვთავაზებდა ხოლმე. მე არ ვიცოდი წარდის თამაში, ქ-ნი ივეტი კი აზარტული მოთამაშე აღმოჩნდა. ისმობდა მხიარული შეძახილები, სიცოცხლე – ქ-ნი ელენე ხმირად დიდინებდა პარტიებს კლასიკური ოპერებიდან, ბ-ნი გრიგოლი კი დიდად გვამხიარულებდა გურული იუმორით.

დასავლეთ საქართველოში მოგზაურობის ბოლო ეტაპს ჩემი მშობლიური იმერეთი წარმოადგენდა. თითქოს პირველად ვიყავი, ველავადი, მინდოდა სტე-მარს გამოჩვეულად დამახსოვრებოდა იმერული ფოლ-კლორი და ბუნება... თერჯოლის რაიონის სოფელი სი-ქთარვაში გლებებმა ნამდვილი ნადიმი მოგვინაცეს – „სიქთარვაში სტუმრობათ, ნუ გგონიათ ხუმრობათ“, დააგუგუნეს – მართლაც არ ხუმრობდნენ იმერლები. თერჯოლის, ზესტაფონისა და ხარაგაულის რაიონების სოფლებში მრავალი ცოცხალი, ხალისიანი სიმღერა ჩაგწერეთ – მოკლე და გრძელი მგზავრულები, რიტ-მული თუ ლირიკული სატრფიალო ნიმუშები.

ხარაგაულის რაიონში უფრო კარგი ვითარება და-გვცხდა. მაღალმთიან სოფლებში თითქოს ციცილი-ზაციას არ შემოუხედავსო. მოვისმინეთ სუფრაზე გაფლერებული სხვადასხვა მრავალჯამიერი, მოკლე და გრძელი მგზავრულები, ლირიკული სატრფიალო სიმღერები. კრიმანჭულის გაგონებისას კი ქ-ნმა ივეტ მა გურიაში მოსმენილი გაიხსენა. ბ-მა გრიგოლმა აუხსნა: „კრიმანჭული გვხვდება გურიაში, აჭარასა და იმერეთშიც, იქ, სადაც სიმღერის საუფძველს პოლიფონიური მრავალმხიანობის პრინციპი შეად-გენს, მაგრამ განსაკუთრებულად განვითარებული ფორმები გურიაშია გავრცელებული“.

ნადურებსა და ხელხვავეებს იმერლები, თითქოს, უფრო მეტი სიმსუბუქითა და „კომპიაობით“ ასრუ-ლებდნენ, რაც სტუმარმაც აღნიშნა. დასავლეთ სა-ქართველოში ერთთვისანი მოგზაურობის შემდეგ ჩვენ ერთმანეთს დავგზოვდით, ექსპედიციამ კი მუშაობა აღმოასავლეთ საქართველოში გააგრძელა.

არასოდეს დამავიწყდება ამ ისტორიულ ექსპედი-ციაში გატარებული დღეები, რომელთაც უდიდესი გავლენა იქონიეს ჩემს მომავალ პროფესიულ საქმი-ანობაზე.

¹ სამუშაოდ. ექსპედიციის ამსახველ დოკუმენტურ მასალაში თუ პროფ. ივეტ გრიძოს მიერ გადმოცემული მუსიკალურ არქივში მთის რაჭაში ჩანერგული ხემხიანსტეხი უდიდებულესი არ გვხვდება (რედ.).

Tamila Tabagari,
participant of the fieldwork:

It was July of 1967; I had just completed my classes and exams and was already a fifth-year student at the Conservatoire, when my teacher Grigol Chkhikvadze told me, "We are preparing for a major folk expedition and I want you to join us; it will be historic". It was indeed historic, because, as I learned later, among its participants was Yvette Grimaud – a professor at the Paris University, a great musician, and a lover of Georgian music. Georgian folk song was one of the spheres of her enthusiasm and scholarly study.

The expedition members were Prof. Yvette Grimaud; Elene Topuridze – Associate Professor of Tbilisi State Conservatoire, and Head of the Department of Foreign Languages; Elene Gachechiladze – a teacher in the Vocal Department (Chkhikvadze's spouse); and two fifth-year students, Lia Kalatozishvili – theorist, and myself, Tamila Tabagari – folklorist. The expedition was led by the Head of the Georgian Folk Music Department, Prof. Grigol Chkhikvadze – a brilliant person.

I became acquainted with Yvette Grimaud at the Tbilisi railway station while waiting for the train. She was a short, elegant, simply-dressed lady with a severe look. My single cassette tape-recorder over the shoulder looked miserable compared to the French scholar's recording device.

The expedition had an extensive plan – to visit all the parts of West Georgia: Achara, Guria, Svaneti, Lechkhumi, Racha, and Samegrelo-Imereti, and record folk songs.

In the 1960s, under the Communist regime in Georgia, hosts were very careful in their relations with foreigners. "High guests" (as they were referred to at the time) were received in the presence of Heads of Regional Committees and other Party officials. Heads of Cultural Houses and Cultural Departments worked with us; they provided us with well-considered plans. They had selected distinguished families to host Madam Grimaud, to give her a good impression of Georgia.

First we visited Achara, one of Georgia's particular regions; in Batumi we were joined by Acharan folklorists, Ali Mskhaladze among them.

I don't know why I have such a vivid memory of the Acharan village Tsqavroka – for its indescribable beauty or for the wedding party where we found ourselves. We were invited to a party celebrating the marriage of a very beautiful couple dressed in Georgian national costumes. We recorded table songs, groomsmen's songs, and examples of lyrical, ritual, and travelling genres. This was a brilliant demonstration of Gurian-Acharan folklore. Madam Grimaud was particularly impressed by the work songs. "Tomorrow morning we will have a recording session in the corn field. The session will be held against a picturesque background, and you will have a clearer idea about Georgian folklore", Chkhikvadze promised her.

The promise was kept, and the following day we found ourselves in the cornfield with about ten people hoeing corn, accompanied by *Naduri*. The song rhythmically merged with the working process, and the final stage of the song – when all the vocal parts gather and announce the completion of the work process – inspired the guest so much that she wanted it to be repeated. She listened to this section as if it was a highly artistic example of classical music.

Madam Grimaud shared her impression with us: "I understood: the song started calmly, and was completed in slow tempo. I heard the song being performed by stanzas, then the stanzas shortened and the tempo accelerated. Then it reached a frantic tempo, and I heard vague exclamations. Here the singing turned into a contest, as if one group was competing with the other".

In Achara we also heard and recorded other collective work songs – *Khekhvavi* and *Elesa*. After Achara we visited Guria. Here Vladimir (Ladiko) Erkomaishvili joined the expedition – one of the most brilliant representatives of singers' dynasty. He accompanied us throughout Guria.

In Makharadze (today's Ozurgeti) we visited Givi Toidze's family (Givi was Head of the Makharadze Department of Culture). An old carpet on the wall with beautifully displayed Georgian folk instruments on it, a party table, and sound recording equipment created an appropriate atmosphere.

The songs were performed in the traditional order: first *Chven mshvidoba*, which was followed by a number of Gurian songs. The evening, saturated with Gurian humour, left an unforgettable impression. Grigol Chkhikvadze explained the peculiarities of Gurian song, while Madam Grimaud surprised us with her knowledge of Georgian song.

We visited several villages in Guria. New examples of ritual, work and long table songs were a treasured acquisition of our expedition.

Madam Grimaud could not help expressing enthusiasm; Madam Elene Topuridze translated how the guest was amazed by the talent of the people who created this valuable polyphony and preserved it for us.

In the evenings we again listened with pleasure to the day's recordings. Madam Grimaud expressed her interest in everything. These "creative evenings" were important experiences for us, the young members of the expedition. The next place on our expedition map was Svaneti. It was my first visit there. I was full of amazement and inspiration. Of course, the snowy peaks of Ushba and Tetnuli, beautiful towers, and distinctive architecture, all brilliantly merging with the severe natural setting, made strong impressions on the guest.

On the second day, some Svan performers sang *Jgragish*, *Shgari da lashgari*, *Vitsbil-matsbil*, *Mirangula*, and *Lile* at the House of Culture in Mestia. The recording session went on with some difficulty. Madam Grimaud noticed a major difference between the live and recorded singing. She understood that Svan folklore could not be performed in a closed space. We continued the recording session outside. This filled her with admiration – she observed true devotion to ancestral traditions and archaic roots in the folk performers of Svan round dances.

Madam Grimaud took note of Grigol Chkhikvadze's comments on Svan rituals, their peculiarities and the chordal system of polyphony.

A miracle was waiting for us the following day – it snowed in Lenjeri. After the forced two-day break caused by impassable roads, our expedition headed to Lechkhumi and later to Racha; our host, the Head of the Oni House of Culture, Gigla Japaridze, was an interesting person. He took

guiding us upon himself. The beauty of Rachan villages and local colourings made us feel particular warmth. Madam Grimaud was immediately fascinated by ordinary Rachans, who, despite their poverty, were generous with guests.

We started by recording songs from mountainous Racha; we had to get to unapproachable roadless villages on foot, but here we encountered numerous untouched examples of folklore. Madam Grimaud was inspired by *Mkis simghera*, *Mushuri* (*Tokhnuri*), *Kriste agsdga*, *Alilo*, *Tseretelma dagvibara* and many other songs performed against the beautiful natural background. Mountainous Racha is located close to Svaneti, which is why Madam Grimaud quickly noticed Svan intonations in Rachan songs.¹

The Svan influence became weaker in Zemo and Kvemo Racha, replaced by Kartli-Kakhetian and Rachan songs. In antiphonal and round-dance performance, where we heard three-part round-dance examples, Prof. Grimaud focused her attention on the bass: "It is a pedal point, while the two upper parts are moving in the third. This is a classical example" She could not hide her astonishment after listening to a song with gudastviri accompaniment – this simple instrument produced amazing sounds.

As we learned at this place, the expedition program also included a rest at the mountain resort Shovi. At the time, Shovi was a well-groomed place; we were accommodated in a governmental rest home, surrounded by ineffable beauty. We found ourselves in a completely different world – high mountains, natural springs with healing properties. A natural carpet embroidered with wild flowers... Madam Grimaud's stern look was replaced by romantic calmness and pensive silence. Sunken into herself, from time to time she hummed Georgian songs.

From Racha, the expedition headed to Samegrelo. Upon hearing the sweet Megrelian language and music, Madam Grimaud immediately felt herself within a different dialect and environment; she heard lyrical examples including Megrelian Chela and Bedinera, Ocheshkhvei, and Khemkhvaia performed one after another by different ensembles. The guest patiently listened to songs about the Communist Party, party leaders, and collective farms, although I am sure she preferred to listen to genuine folk polyphony. Every evening, we returned to the hotel full of new impressions. Sometimes we had fun – Prof. Chkhikvadze would offer

Unfortunately, the afore-mentioned audio examples recorded in Zemo Racha are not encountered in the documentary material of the expedition or in the musical archive transmitted by Prof. Grimaud (ed.).

to play a game of backgammon. I did not know how to play but Yvette turned out to be a reckless player. Cheerful exclamations, laughter and singing were heard all around – Elene often hummed parts from classical operas, while Prof. Chkhikvadze cheered us with Gurian humour.

The final stage of our trip to West Georgia was Imereti – my native region. I was as excited as if it was my first time there: I wanted our guest to have distinguished recollections of Imeretian folklore and nature... In the village of Siktarva, in the Terjola district, the locals welcomed us with a big party – “visiting Siktarva is not a joke” they sang – indeed the Imeretians were pretty good hosts. We recorded many lively, joyous songs in the villages of the Terjola, Zestaponi and Kharagouli districts – short and long *Mgzavruli* songs, and rhythmic and lyrical examples.

The situation in Kharagouli district was the best. It was as if civilization had not penetrated into it’s mountainous villages.

At the party, we heard different variants of *Mravalzhamier*, and both short and long examples of the lyrical *Mgzavruli*. Upon hearing *krimanchuli*, Yvette remembered the songs we had heard in Guria. Prof Chkhikvadze explained to her that “*krimanchuli* is encountered in Guria, Achara and Imereti, where songs are based on the principle of contrast polyphony but the most developed forms are disseminated in Guria”

The Imeretians sing *Naduri* and *Khelkhvavi* with more easiness and more “gracefully” than the style we had heard in other regions, which the guest also noticed.

After our month-long trip to West Georgia, we dispersed and the expedition continued in East Georgia.

I will never forget my time with this historic expedition, of which I have indelible memories, and which had a great influence on my future professional activity.

გიორგი სალუქვაძე (უმცროსი):

ცნობილი ლოტბარისა და ქორეოგრაფის,
გიორგი სალუქვაძის ვაჟი

ეს იყო 1967 წლის ზაფხულში, როდესაც საფრანგეთიდან საქართველოში სამეცნიერო მივლინებით ჩამოვიდა სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორი ქალბატონი ივეტ გრიმო, რომლის მიზანი ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის სიმღერების ჩანერგა იყო – იგი სადისერტაციო ნაშრომს ამზადებდა ქართულ ტრადიციულ მრავალმხიანობაზე.

საპატიო სტუმარს ქ. მახარაძეში (დღევანდელი ოზურგეთი) თბილისიდან, ექსპედიციის სხვა წევრებთან ერთად, პროფესორი გრიგოლ ჩიხიკაძე ჩამოჰყვა. რაიონის მაშინდელმა ხელმძღვანელობამ მამაჩემს – გიორგი სალუქვაძეს, საქართველოს ხელოვნების დამსახურებულ მოღვაწეს (საქართველოს სახალხო არტისტობა მან მოგვიანებით მიიღო), ცნობილ ლოტბარსა და ქორეოგრაფს სთხოვა, სტუმრებისათვის შეგზავრობა გაეწია და დახმარება აღმოეჩინა ხალხური სიმღერების ჩანერგაში. მამამ სტუმრებს, უპირველესად, ადგილობრივი ღირსშესანიშნაობები დაათვალიერებინა, შემდეგ კი გრიმოს შესთავაზა – სკობს, სუფრასთან შევიკრიბოთ და ხალხური სიმღერებიც იქვე ჩავენეროთ, რომ მომღერლებმა, ჩვეულ გარემოში, თავი უფრო ბუნებრივად იგრძნონ.

სუფრა ჩვენს სახლში გაიშალა. სტუმრებთან ერთად, თავი მოიყარეს შინაურებმაც, მათ შორის, სპეციალურად მოწვეულმა არაჩვეულებრივმა შემსრულებლებმა და მამას მეგობრებმა: დომენტი ქარჩავამ, ვარლამ ვაშალომიძემ, შერმაინი ჭკაესელმა, კოტე პაპავამ და სხვებმა. სუფრას მამაჩემი უძღვებოდა ძველთბურთი წესითა და რიგით, თამადის მიერ წარმოთქმულ ყოველ ახალ სადღეგრძელოს შესაბამისი გურული სიმღერა ამკობდა.

თანდათან ლხინი გახერდა. თავისი მინიატურული მაგნიტოფონი სტუმარს მაგიდაზე ედგა, მაგრამ ეშში

შესული მომღერლები ვერც კი ამჩნევდნენ, როდის იწერებოდა მათი ნამღერი. ასე ბუნებრივად ჩაიწერა იმ დღეს ქ-ნმა გრიმომ 25-მდე სიმღერა. მეორე დღეს მამამ უცხოელი სტუმარი და თბილისელები საუბრეზე მიიპატიუა.

მაისის მზიანი დილა იდგა, მამაჩემს სუფრა ჩვენი ეზოს ვაზის დაფარულ ფანატურში გაეშალა. ირგვლივ ამწვანებული მიდამო მოჩანდა, მომიშინე სამოგართან ერთად სუფრას ფუჩეჩიანი მომცრო დოქები და ვერცხლის თასები ამშვენებდნენ. რასაკვირველია, იყო სადღეგრძელოებიც. მამამ ჩონგური მოიმარჯვა და დედასთან – თამარ ფარცვანისა და თბილისელებთან ერთად ქ-ნ გრიმოსთვის რამდენიმე სიმღერა შეასრულა. აღფრთოვანებული სტუმარი სიამოვნებით ისმენდა და თან მაგნიტოფონზე იწერდა გურულ ლირიკულ საორნგურო მელოდიებს.

მოულოდნელად, სუფრაზე ჩხართვის გალობა გაიშმა – გაოცებულ სტუმარს ვერ გაერკვია, საიდან მოდიოდა ფრინველის ნაზი სტევნა. აღმოჩნდა, რომ მამას წინასწარ თავისი პორტატული მაგნიტოფონით ჩაენერა ჩიტის გალობა. მან ეს ჩანაწერი ვერცხლის ორ პანია ყანთან ერთად სამახსოვროდ გადასცა ქალბატონ ივეტ გრიმოს. ეს ფაქტი საქართველოს ტელევიზიის მიერ მომზადებულ პატარა ტელერეპორტაჟშიც აისახა, რომელიც გიორგი სალუქვაძის ოჯახში ქ-ნ გრიმოს სტუმრობას მიეძღვნა¹.

დაახლოებით, ერთი წლის თავზე თბილისში პარიზიდან რაიონის ხელმძღვანელებმა ერთი კონვერტით ორი წერილი მიიღეს.

მამასთვის გადასაცემ წერილში ქ-ნი გრიმო იუწყებოდა:

„მონყალეო ხელმწიფენო! ჩემო სასურველო და განუყრელო მეგობრებო, თქვენი ადამიანობის ღვთიურმა მადლმა, დაუვინყარმა მასპინძლობამ. უერთგულესმა მხარდაჭერამ მე გამამარჯვებინა, წარმატებით დავიკავი სადოქტორო დისერტაცია. ბედნიერი ვარ, თქვენც ნუ მოგაკლათ ზენამ ბედნიერება. დავრჩები მარად თქვენგან დავალებული და ერთგული“.

**ღრმა პატივისცემით, ივეტ გრიმო,
პარიზი, 1968**

¹ მასალის მონოდებისთვის მადლობას უვებით გიორგი სალუქვაძის შვილიშვილს, კომპიუტერული ტექნოლოგიების სალუქვაძეს.

² <https://www.youtube.com/watch?v=pnT0H2wQuCk> (27.07.2018)

Giorgi Salukvadze (Jr):

Son of the famous song master
and choreographer Giorgi Salukvadze

It was in the spring of 1967 when Yvette Grimaud, a professor at the Sorbonne, came to Georgia on a scholarly mission, aiming to record songs from different parts of our country. She was working on a doctoral dissertation about Georgian traditional polyphony.

This honoured guest was accompanied by Prof. Grigol Chkhikvadze, among others, to the city of Makhradze (known today as Ozurgeti). The regional administration asked my father, Giorgi Salukvadze, a Merited Art Worker of Georgia, renowned song master and choreographer (and later recipient of the title "People's Artist of Georgia"), to guide the guests and assist them in recording folk songs.

First of all, Father took the guests to local sights; then he invited Prof. Grimaud and her company at a table and record the songs there, so that the singers would feel more natural, in a habitual environment for them.

The table was laid at our place. Among the guests there were wonderful performers and my father's friends: Domenti Karchava, Varlam Vashalomidze, Shermadin Chkua-seli, Kote Papava and others specially invited for this. Father led the party according to the old order; each toast offered by the tamada was followed by a corresponding Gurian song.

Gradually the banquet accelerated; a small tape recorder was on the table beside the guest, but the singers were so carried away by celebrating that they did not notice when

their singing was recorded. So naturally Madam Grimaud recorded 25 songs that evening.

Next day, Father invited the guests from abroad and Tbilisi to breakfast at our place. It was a sunny May morning; the table was laid in the vine arbour in the yard, surrounded by greenery; alongside the hissing *samovar* there were small pitchers plugged with corn stigma and silver bowls on the table. Certainly, there were toasts too.

Father took a *chonguri* and sang a few songs, together with my mother—Tamar Partsvania—and our guests from Tbilisi, for Mrs. Grimaud. The inspired guest listened to the singing with pleasure and recorded Gurian lyrical melodies accompanied by *chonguri*.

Suddenly, the singing of a mistle thrush was heard – the surprised guest did not understand from where the dulcet sound was coming. It turned out that Father had recorded the bird's singing on his small tape recorder; he handed the recorded piece and two small silver drinking horns to Madam Yvette Grimaud as souvenir.

This fact was reflected in a short piece on Georgian State Television dedicated to Yvette Grimaud's visit to Giorgi Salukvadze's family.²

After about a year, the regional administration received an envelope with two letters from Paris. In the letter for my father Yvette Grimaud wrote:

*"Dear Sir! My beloved and inseparable friends,
Your Heavenly grace, unforgettable hospitality, and most devoted support helped me win; I successfully defended my doctoral dissertation. I am happy; may Heaven not deprive you of happiness. I will always remain indebted and devoted to you".*

*With profound respect,
Yvette Grimaud
Paris, 1968*

¹ We are grateful to Tamar Salukvadze – the granddaughter of Giorgi Salukvadze – for providing us with his recollections.

² <https://www.youtube.com/watch?v=pnTolZwQuOk> (27.07.2018)

ივეტ გრიმოს სამყარო

YVETTE GRIMAUD'S WORLD

რუსუდან ზურნუმია
Rusudan Tsurtsumia

ნვეტ გრიმოს, გამოჩენილ ფრანგ ეთნომუსიკოლოგს, ქართული საზოგადოება იცნობს, როგორც ერთ-ერთ პირველ ლეგენდარულ უცხოელ მეცნიერს, რომელმაც საბჭოთა უშიშროების ზღუდები გაარღვია, 1967 წელს საქართველოში ჩამოვიდა, სხვადასხვა კუთხეში ჩაინერგა ქართული სიმღერის უნიკალური ნიმუშები და შემდეგ ბევრს წერდა ქართული ტრადიციული მუსიკის შესახებ.

ივეტ გრიმო იყო იყოჩვეულებრივი ეთნომუსიკოლოგი, რომელიც, უბრალოდ, სხვადასხვა ხალხის მუსიკას სწავლობდა. იგი იყო ფრანგული მუსიკალური კულტურის საუკეთესო ტრადიციებზე აღზრდილი კომპოზიტორი და პიანისტი, XX საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი ფრანგი კომპოზიტორის ოლივიე მესიანის მოწაფე, პიერ ბულენის, კარლპინც მტოკაუზენის, სერჟ ნიგის, ნიკოლაი ოზუხოვის თანამოაზრე; პიერ ბულენის მეორე საფორტეპიანო სონატის პირველი შემსრულებელი და, როგორც მისი ერთ-ერთი ინტერვიუერი ტაო ამრუში უწოდებს, „ავანგარდული მუსიკის პიონერი“.

გრიმოს მრწამსს, ჩემი აზრით, ზუსტად გამოხატავს გრიმოს ორსტრუფიანი ლექსი AUBIER (თეთრი ტირიფი) პრეზენტ, რომელშიც არტულიანო მუსიკოსის, მხატვრის, ფილოსოფოსის, არც თუ იშვიათად, მისტიკოსის შეგრძნებებიცა და მსოფლმხედვეც – ეს უჩვეულო ტექსტი მეტაფორულად გვიამბობს ზეპირი ტრადიციის შემცვერუბლების მარადიულობაზე, მის მოუხელოებლობაზე, ხელოვნების სხვადასხვა ფორმადი გარდასახვის შესაძლებლობებზე და წარმოვიდგენს მას, როგორც ცისა და დედამიწის დამაკავშირებელ მედიუმს, რომლის გზავნილი მხოლოდ გულისყურისთვისაა მისაწვდომი.

იგი, უპირველეს ყოვლისა, იყო შემოქმედი, არტისტი, რომელიც მთლიანად სამყაროს და, მათ შორის, ხალხური მუსიკის სამყაროსაც ესთეტიკურად აღიქვამდა. დიდი იყო მის გარემომოყუთა გაცეცხა, როდესაც მან, უკვე საუკვეყნოდ აღიარებულმა მუსიკოს-შემსრულებელმა, ფრანგული პიანისტური სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენელმა, უარი თქვა შემსრულებლის კარიერაზე და გადაწყვიტა ტრადიციული მუსიკის კვლევისათვის მიეძღვნა თავი.

ივეტ გრიმოს ბიოგრაფიასა და სულიერ მისწრაფებებზე ბევრს ვიტყობთ მისივე ინტერვიუდან, რომელიც 1969 წლის 16 და 20 მაისს გადაიკა საფრანგეთის რადიოს შიდა არხით (O.R.T.F) ტაო ამრუშის ციკლში „წარმატების ვარსკვლავი“.

იგი დაიბადა და ბავშვობა გაატარა ალჟირში, სადაც ხშირად სეირნობდა მარტო, პირველად შეიგრძნო „წმინდა დედამიწის“ უსასრულობა და სადაც ისმენდა კაბილიის ბერბერთა „ასევე უსასრულოდ ტევადი“ სიმღერების ექვს, რომლის „დახვეწილი ვიბრაციები“ ავსებდა მთელს სივრცეს და წვდებოდა სიღრმეებს, როგორც „სიჩუმის მოძრაობა სწვდება უსასრულობას“.

აქედან მოდის „სიჩუმის მოსმენის“ საოცარი უნარი, ბუნების ხმებში „ცხოვრების ინტენსივობის, როგორც „მარადიულობის საყრდენის“ შეგრძნება, რამაც მოგვიანებით თავი იჩინა მუსიკისადმი გრიმოს ფილოსოფიურ-კოსმოგონიურ დამოკიდებულებაში.

სწავლა განაგრძო პარიზში, მუსიკის უმაღლეს ეროვნულ კონსერვატორიაში (*Conservatoire National Supérieur de Musique de Paris*). აქ იგი მეცადინეობდა არა მარტო როგორც პიანისტი, არამედ როგორც კომპოზიტორიც, იყო მესიანის მოწაფე, მის მეგობართან პიერ ბულენთან ერთად დიდ ინტერესს იჩენდა მისი ლექციებისა და ექსპერიმენტებისადმი, ეგზოტიკური – კაბილიის ბერბერების, ინდონეზიური, აფრიკული მუსიკისადმი, რაც გრიმოს საკუთარი სამყაროს პოვნაში დაეხმარა. ეს ზეპირი ტრადიციის სამყარო იყო, რომლის ბუნებაში წვდომის სურვილმა მოგვიანებით უარი ათქმევინა არტისტულ ცხოვრებაზე, აუდიტორიის აღტაცებასა და აპლოდისმენტებზე...

მანამდე კი იყო დიდი აღიარება: იგი ეძებდა ახალ ჟღერადობას თანამედროვე მუსიკაში და უსაზღვრო გამჭვირვალობას მოყვარულს ღვთაებრივ მუსიკაში. ალბათ, ამიტომ იყო, რომ ცნობილი ფრანგი მუსიკალური კრიტიკოსი სერჟ მორო მის სამშემოსულებლო მანერაში ხაზს უსვამდა სიმტიციისა და სილიბილის, მგრძნობიარეობისა და ექსპრესიის გასაოცარ სიმბოზს, საუკუნის ერთ-ერთმა უდიდესმა ფრანგმა პიანისტმა, ალფრედ კორტომ ფრანგული მუსიკის ბრწყინვალე შემსრულებელი უწოდა, ხოლო ოლივიე მესიანმა ახალგაზრდა გრიმოს ავტოგრაფი მიუძღვნა წარწერით: „მადმუაზელ ივეტ გრიმოს, იმ იმედით, რომ მისი მოწავემებისა და ღრმა მუსიკალობის წყალობით შესანიშნავი კარიერა ექნება“.

ივეტ გრიმოს პირველ „სულიერ მამას“ – ოლივიე მესიანს, რომელმაც იგი ძიებებისკენ წარმართა, მალე მეორეც – კონსტანტინ ბრაილოვიც შეემატა, რომელიც მისი მასწავლებელი იყო ეთნომუსიკოლოგიაში. ეგზოტიკურისა და იდუმალისაკენ ისედაც მიდრეკილ გრიმოზე დიდი გავლენა მოახდინა XX საუკუნის I ნახევრის ამ მეთად ავტორიტეტულმა რეჟიმელმა

მეცნიერმა, რომელიც ბარტოკისა და კოდაის მსგავსად, ტრადიციულ მუსიკაში არქაულ ფესვებს ეძებდა და მათ ხალხური მუსიკის გლეხურ შრეებში პოულობდა.

ამ თვალთახედვის კვალს ჩვენ გამდმებით ვპოულობთ ივეტ გრიმოს შრომებში ქართული მუსიკის შესახებ, რადგან მას სევრა, რომ ტრადიციულ მუსიკას, თუ ის კულტურაში ჯერ კიდევ ცოცხალია, თუ ხალხისთვის ის ჯერ კიდევ მისი ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია, უწყვეტი მეტყიდრობით მოაქვს ის ღირებულებები, რომელიც დასავლეთში უკვე დაკარგულია.

ასე ფიქრობს გრიმო, მაგრამ ეთნომუსიკოლოგიამ 1950-იანი წლებიდან ტრადიციულ მუსიკაში მემკვიდრეობითობის ძიებაზე, ფაქტობრივად, უარი თქვა. ჩემი აზრით, ამის მთავარი მიზეზი სწორედ ის გახლდათ, რაზეც მეცნიერი მიუთითებდა – განვითარებულ ქვეყნებში ტექნიკურმა პროგრესმა და ახალმა ცივილიზაციამ მნიშვნელოვნად შეცვალა ღირებულებები. შეიცვალა წარსულთან და ტრადიციასთან დამოკიდებულებაც, საზოგადოებამ მშვერათანამედროვეობას მიაპყრო.

ივეტ გრიმო ამ ეპოქას „წინააღმდეგობებით აღსავსეს“ და „გახლეჩილს“ უწოდებს, ხოლო საქართველოს შორეულ კუთხეებში კი, „სადაც ქალაქურ ტრადიციებს ჯერ არ შეუღწევია“ და ჩრდილში ჯერ კიდევ შემონახულია „მარმანდელი თოვლი“, ხალხური მომღერლებისგან კრებს სიმღერებს და მათში პოულობს „ჰიმნს კაცობრიობის ნათელი დასაბამიდან, რომელიც

„მადნაწეულ ივეტ გრიმოს, იმ იმედით, რომ მისი მონაცემებისა და ღრმა მუსიკალობის წყალობით შესაძლებელია კარიერა ეგება“.

1941, ოლივიე მესიანი

დიდი წმინდა ქვეყნის პირველ ნაყოფს გვახსენებს“. აქ იგი კიდევ უფრო მძაფრად გრძნობს კავშირს „სიოცხლის ფორმულის გარდევალაობას“ და „საბოლოო ნავსაყდლისკენ მიმავალ უწყვეტ კვალიან“; ხედავს, როგორაა „მთელი თემი მჭიდროდ დაკავშირებული და ნასაზრდოები ერთი ექოს გამოძახილი“, მაგრამ, იმისათვის, ეს რომ შეიგრძნო, „მსგავსი გზა“ უნდა გქონდეს განვლილი, უნდა შეგეძლოს „ყურზე უფრო ფაქიზი, სხვა უნარებით“ სწვდებოდე „იდეალს“, „მოუხელთებელს“...

ასეთი უნარების მატარებელი იყო თავად ივეტ გრიმო. მან შეძლო გასული საუკუნის 60-იანი წლების ქართველების მწყობრ სიმღერაში შეეგრძნო „წინაპრების ეპოქათა დასაბამიდან მოღწეული შორეული მოწოდება“, „მემკვიდრეობით მიღებულზე კიდევ უფრო ფართო წარმომავლობა“ და მასში დაეწახა „უხილავი სამყაროს არსებობა“, რისი დასტურიც გამოხატვის „კეთილბოვან და დახვეწილ ფორმებში“ იპოვა.

გრიმოსთვის ქართული ტრადიციული სიმღერა „ზეცაზე უფრო ძეღლია“, „წმინდა ქვეყნიდან ცისკარზე გადმოსული უცნობი ჰიმნია“, „იმქვეყნიური განთიადის პირველი სიტყვის სიმბოლოა“... სახალხო მოქმედებს კი, მისი აზრით, „ასაზრდოებს წყარო“, რომელიც მათ „სულიერად აკავშირებს“; ისინი ატარებენ „კაცობრიობის დასაბამიდან“ მოღწეულ „ანონიმურ მოგონებებს“, ხოლო „სიერუმიდან შექმნილი ჰიმნის ორნამენტები მრავლდება და ეფერება იმ სივრცეს, რომელშიც მომღერლები დიდ სიმაღლეებს იპყრობენ“...

ასეთი ასოციაციების სათავე ის პატრიარქალური სამყარო იყო, რომელშიც ფრანგი მეცნიერი აღმოჩნდა საქართველოში, სადაც, მიუხედავად ოფიციალური ხელისუფლების აკრძალვებისა, ადამიანები იკრიბებოდნენ რიტუალურ ზეიძებზე, რომლებიც „მალაღმერთის ხსენებით იწყებოდა, უსასრულოდ გრძელდებოდა“, ხოლო ბოლოს „თამადა პატივს მიაგებდა [...] გმირებს, ზეციურ ძალებს, წმინდანებს“.

გრიმოსთვის განსაკუთრებით შთამბეჭდავი აღმოჩნდა ქართველი მთიელების ასტრალური რწმენა-წარმოდგენების სიმყარე და, როგორც მისი ნაშრომები ადასტურებენ, XX საუკუნის 60-იან წლებში ქართულ ხალხურ სიმღერებში ასახული რეალობის ასახსნელად, ამ სიმღერების შემსრულებელი უბრალო ადამიანების შთაგონების სათავეებს სწორედ ამ სამყაროში პოულობს. მიუხედავად იმისა, რომ, ჩიკვაძე-გრიმოს ექსპედიცია აღმოსავლეთ საქართველოს შთის ყველა კუთხეში ეჭვ შედგა (როგორც თავის

ინტერვიუში აღნიშნავს, უგზოობის გამო, თავის ესპნო სავანური ლილეს შესახებ, იგი ხშირად მიმართავს პარალელურს თუბ-ფშავ-ხვსესურული რწმენა-წარმოდგენებიდან თუ ყოფიდან.

გრიმოს სამყაროში შეიძლება დაეინახოთ ევოლუციონისტური თუ სტრუქტურალისტური მიდგომების თავისებური ანარეკლი, ასტრალური მითოლოგიზმისა და ლევი-სტროსისეული ბინარული ოპოზიციის კვალი, როცა იგი „ესისა და მინის დამაპყვმირებელ სიმბოლურ ძაფზე“ ლაპარაკობს.

საქართველოს ისტორიისა და ქართველი ხალხის სულიერი კულტურის არაჩვეულებრივი ცოდნა, რომელიც გრიმოს წამოშვების ყოველ სტრიქონში გამოსეჭვის, ადასტურებს მისი, როგორც ეთნომუსიკოლოგის მაღალ კომპეტენციას – უცხო ტრადიციული მუსიკის შესწავლისას ეთნომუსიკოლოგი ვადებდულია ღრმად შეისწავლოს მისი ეთნოლოგიურ-კულტურული კონტექსტი.

XX საუკუნის 60-იან წლებში ამერიკულ-ევროპულ ანთროპო-ეთნომუსიკოლოგიურ წრეებში უკვე მოძვლელბულად მიიჩნეოდა ბაროკოსეული მიდგომა, რომელიც ტრადიციული მუსიკის ავთენტურობას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ეთნომუსიკოლოგს აინტერესებს მხოლოდ ის, რასაც ისმენს თანამედროვე კონტექსტში და არა ის, ისტორიულად რა მსოფლმხედველობრივ ბაზას ემყარება მის მიერ მოსმენილი მასალა. ეს გამოწვეული იყო ამერიკულ-ევროპული ინდუსტრიალიზებული საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი ცვლილებებით, რომელთაც სრულიად შეცვალეს არა მარტო ტრადიციული მუსიკის გარემო, არამედ თავად საზოგადოების მენტალიტეტი. საქართველოში გრიმოს ხვა სიტუაცია დახვდა – მიუხედავად ტრადიციური საბჭოთა მმართველობის და, შესაბამისად, იდეოლოგიისა, მიუხედავად საბჭოურ კოლექტივებში მუშაობისა და მცირეოდენი ტექნიკური პროგრესისა შრომის პირობებში, უბრალო ადამიანები სოფლად ჯერ კიდევ ისტორიულად ჩამოყალიბებული ტრადიციული კულტურის სამყაროში ცხოვრობდნენ; ხელი-სუფლების მიერ ეკლესიის დევნისა და ტრადიციული დღესასწაულების წინააღმდეგ წამოწყებული კამპანიის მიუხედავად, მათ შენარჩუნებული ჰქონდათ წინაპრების პატივისცემა და მათგან მიღებული ტრადიციებისადმი ერთგულება.

იცვტ გრიმოს საქართველოში დახვდა ხალხი, რომელიც, როგორც იგი თავის უკანასკნელ ინტერვიუში ამბობს, „ძველ აღთქმამი ცხოვრობდა“. სავანური ლი-

ლესადმი მიძღვნილ ესეში იგი წერს: „მრავალი პატრიარქალური ადათის კვალია შემორჩენილი არა მხოლოდ სვანეთში, არამედ მთელს საქართველოში“.

იმის გასაგებად, თუ რა ხდებოდა იმ პერიოდის საქართველოში, არანაკლებ საინტერესოა გრიმოს მიერ ზემოთხსენებ ინტერვიუში აღწერილი სიტუაცია – როგორ „ხედებოდნენ პურ-მარილით და უწყობდნენ რიტუალურ დღესასწაულებს“ აღმოსავლეთ საქართველოში. იგი წერს: „ქართული საკმარისად მესმოდა იმისათვის, რომ გამეგო, როგორ ეკითხებოდა თამადა სახლის მეპატრონეს, შეიძლებაო „იმ“ სადღეღმადლოს თქმა ამ ქალბატონის თანდასწრებით? პასუხობდნენ, მთლიანად შეგიძლიათ ენდოთ, ეს უთქმელი ქალბატონიაო. მართალიც იყო, არავისთვის არაფერი მითქვამს. ბოლო სადღეღმადლოს მაღალ ღმერთს უძღვნიდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მაშინ აკრძალული იყო“.

იგი პირველი მკვლევარია დასავლეთ ევროპიდან, რომელმაც თვალნათლივ დაინახა, რომ ტრადიციული სიმღერა ქართველებისთვის მათი სულიერი და კულტურული ცხოვრების ორგანული ნაწილია. ამიტომ დაინტერესდა იგი არა მარტო ამ ხალხის ისტორიითა და ეთნოგრაფიით, არამედ მისი სულიერი სუბსტრატის ეარავი ნიუანსით, რომელიც გაგებაში მას ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია საფრანგეთში მოღვაწე ქართველი მეცნიერის, ანთროპოლოგისა და ლინგვისტის, აღმოსავლური ენებისა და ცივილიზაციების ეროვნული ინსტიტუტის (INALCO) ქართულ და კავკასიურ კვლევათა პროფესორის გიორგი შარაშიძის ფუნდამენტურმა შრომამ „წარმართული საქართველოს რელიგიური სისტემა“ (*Le système religieux de la Géorgie païenne, Analyse structurale d'une civilisation*, 1968). იგი საქართველოში არასოდეს ყოფილა, თუმცა ამ წიგნზე მუშაობისას მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონია ქართველ ანთროპოლოგებთან, განსაკუთრებით ძველი ქართული კულტურის შესანიშნავ მკვლევართან, ვერა ბარდაველიძესთან¹. სამწუხაროდ, ეს წიგნი ქართულად არ არის თარგმნილი, მაგრამ გრიმოს მიერ უხვად დამოწმებული ციტატები ნათლად მეცხველებენ ამ გამოჩენილი მეცნიერის კომპეტენციასა და ფართო ისტორიულ და კულტურულ თვალთახედვაზე. გრიმოსთვის ახლობელია ის საზმარო, რომელსაც შარაშიძე აღწერს თავის წიგნში, ამიტომ იგი აშკარა ენთუზიანზით იზიარებს მის ხედვას და წერს არა მარტო ქართული სიმღერის უძველეს

¹ ეს ინფორმაცია მოგვინდა დრენკ კიშნა, რომელიც გიორგი შარაშიძის საზმარო ჩამოვიდა იგი. ეს მასკილურად ჩამოვიდა პარიზში 1988 წელს, რათა გიორგი შარაშიძის და დომენიკ ელივალაშვილისგან ქართული ენა და კულტურა შეესწავლა.

წარმომავლობაზე, არამედ „ძველი კოლხეთის“ „პელასგების“ ოქროსშემგროვებელ საქმიანობაზე, ქალდეასა და კარდეზებზე, ქართული კულტურის გაუმჯობესებზე და სხვაზე, ხეივან, ბაილონურ და შუმერულთან, პოულობის მასში მითითურ ჰიპოთეზორიულ კვალს...

„აღმოსავლეთ ევროპის საქართველო“ – ასე მოიხსენიებს ივეტ გრიმო ჩვენს ქვეყანას მისი ევროპული სახელის „Georgia“-ს გამო, როგორც ჩანს, იმისთვის, რომ ევროპელებს ამერიკის შტატ ჯორჯიაში არ შეშლოთ. ევროპის უკიდურეს სამხრეთ-აღმოსავლეთში მან აღმოაჩინა დასავლეთისთვის უკვე გაუცხოებული სამყარო, სადაც იგი მთავარაა XX საუკუნეებზე შემონახულმა „ტრადიციის უწყვეტობაში“ და „იმ ერის სიმამაცემ და გულწრფელობამ, ყველაფრის მიუხედავად, რომ შეინარჩუნა მემკვიდრეობითობა, რომელიც მსოფლიოში უკვე დაკარგა“.

ქალბატონ ივეტ გრიმოს, როგორც მაღალი კულტურის ადამიანს და მეცნიერს, მადლიერების განსაკუთრებული გრძნობა გამოარჩევს. ამას იგი სხვადასხვაგვარად გამოხატავს – მაგალითად, ბ-ნ ვლადიმერ ახოხაძეს, სვანური ხალხური სიმღერების კრებულიის შემდგენელსა და წინასიტყვაობის ავტორს, რომლის გამოკვლევასაც იგი ხშირად იმონებებს, გრიმო უძღვნის ნარკვევს სვანური ჰიმნის ლილვს შესახებ; ამავე ნარკვევის შენიშვნებში იგი აღნიშნავს შესანიშნავი სვანი მომღერლის ბ-ნ პლატონ დადვანის დამსახურებას სვანური სიმღერების მოპოვებაში, ქ-ნ თამილა თაბაგარის დახმარებას ლილვს მუსიკალური ტექსტის გაშიფვრაში და დიდ მადლობას უხდის მათ.

გრიმო ცდილობს, აღნიშნოს იმ ადამიანების ღვაწლი, ვინც მას განსაკუთრებით დაამახსოვრდა ექსპედიციის დროს. მაგალითად, იგი აღწერს, თუ როგორი შთაბრძნობით მღერის ორჯელას დავით რუსიტაშვილი⁷, იხსენებს ორჯელას მემსრულებელი ქალბატონის ცილა ლეკვიშვილის „დახვეწილ ორნამენტას“⁸, ხოლო გურული მომღერლებიდან სპეციალურად გამოჰყოფს „მომღერალთა ბრწყინვალე დინასტიის“ წარმომადგენელს ვლადიმერ (ლადიკო) ერქომაიშვილს, რომელიც „მშობლიური ნუგარიონ ტრადიციული მუსიკის ღრმა ცოდნისა“ [...] და იმ სიკეთის გამო, რასაც ის მუდამ ავლენს, ინვესს არა

მარტო ახლობლების, არამედ ყველას, ვინც კი მის სიახლოვეს მოხვდება, დიდ პატივისცემას“⁹.

ერთ-ერთი ნარკვევის ბოლო შენიშვნაში იგი წერს: „ჩვენ მადლიერი ვართ იმ გაგებისა და დახმარებისათვის, რომელიც გაგვიჩვენებს არა მარტო აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში მოგზაურობისას, არამედ თბილისშიც, სადაც ბევრ ცნობილ პიროვნებას შევხვდით“ და სათითაოდ ჩამოთვლის ყველა მათგანს¹⁰. როგორც ჩანს, მასზე განსაკუთრებული მთაბეჭდილება მოახდინა ამ ჩამონათვალში მოხსენიებულმა „ქეიმასურგი ნულაძემ“, „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულად მთარგმნელმა, მწერალმა და მეცნიერმა, საფრანგეთის ემოგრაციიდან სამშობლოში დაბრუნებულმა, რომელსაც ათიოდ წლის შემდეგ მიუძღვნა ნარკვევი „ზოგიერთი ქართული სიმღერის ორნამენტაციის შესახებ“.

მაგრამ სრულიად განსაკუთრებულია გრიმოს დამოკიდებულება გრიგორე ჩიხიკაძისა და მალვა ასლანიშვილისადმი. იგი მათზე, როგორც გამოჩენულ პიროვნებებზე წერს¹¹; ფრანგი მეცნიერის მიერ ასლანიშვილისადმი მიწერილი წერილებიდან ვიკებთ, რომ იგი ქართულ ხალხურ მუსიკალურ შემოქმედებას მისი ნარკვევებიდან სწავლობდა და ხშირად თხოვდა განმარტებებს ავტორს. ამ მიწერ-მოწერას, გრიმოს აზრით, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ექსპედიციისათვის მზადების პერიოდში, ხოლო უშუალო ურთიერთობა ამ განაპირობა არა მარტო ექსპედიციის, არამედ მისი მეცნიერული კვლევის წარმადებაც, რადგან სწორედ მათი წყალობით „აღმო-ვაჩინე [...] მეხსიერების განსხვავებული ტრანსმისია, რომელიც ხანგრძლივი მობილური მემკვიდრეობის მსგავს გაგებას უზრუნველყოფს“¹²; ამან შეაძლებინა, საბჭოური იდეოლოგიის მიღმა ქართული სიმღერაში დაენახა მისი შემქმნელი ხალხის სულიერი სამყარო და ათქმევინა: „ქართველ ხალხში ცოცხლობს რეალობა, რომელსაც ასაკი არა აქვს“¹³.

ეს ყველას ხვედრი არ არის. ასეთი წვდომა მხოლოდ განსაკუთრებული ინტელიგიისა და ემოციური კონსტიტუციის ადამიანს შეუძლია, ისეთს, რომელსაც, როგორც გრიმო ამბობს, „გულისყურით“ მოსმენის უნარი აქვს და როგორიც თავად იყო.

⁷ ივეტ გრიმო, „ქართული სიმღერის სიმბოლოები“, ამ ნიშნში, გვ. 97.

⁸ ივეტ გრიმო, „გაქრული მემონახული მუსიკის მემკვიდრეობის ნიშანი“, ამ ნიშნში, გვ. 52.

⁹ იხ. ამ ნიშნში, გვ. 55.

¹⁰ ივეტ გრიმო, ტრადიციული მუსიკის სიახლოვები, ამ ნიშნში, გვ. 95.

¹¹ იქვე.

¹² ივეტ გრიმო, „გაქრული მემონახული მუსიკის მემკვიდრეობის ნიშანი“, ამ ნიშნში, გვ. 52.

⁷ ივეტ გრიმო, „ერთი სვანური სიმღერის სიმბოლოები“, ამ ნიშნში გვ. 80; გვ. 89 „ქართული, რელიგიური საგანგებო“, ამ ნიშნში გვ. 85

⁸ ივეტ გრიმო, „ქართული სიმღერა ორჯელას ქართულ-კახეთიდან“, ამ ნიშნში, გვ. 80.

⁹ იქვე

Renowned French ethnomusicologist Yvette Grimaud is known to Georgian society as one of the first legendary foreign scholars who broke through the fence of Soviet isolation and came to Georgia in 1967 to record unique Georgian folk songs in various parts of the country and later wrote a great deal about Georgian traditional music.

Yvette Grimaud was not simply an ethnomusicologist who studied the music of various cultures.

She was a composer and pianist who grew up on the best traditions of French music. She was a pupil of Olivier Messiaen, one of the greatest 20th century French composers, and a friend of Pierre Boulez, Karlheinz Stockhausen, Serge Nigg, and Nikolai Obukhov. One of her interviewers, Taos Amrouche, refers to her as a "Pioneer of avant-garde music". The recording of Pierre Boulez's second piano sonata as performed by Grimaud is one of the best and most popular on the internet.

Her beliefs, in my opinion, are best expressed in her two-strophe prose poem "Aubier" (white willow), which reflects the worldview and feelings of a musician, artist, philosopher and frequently mystic. This unusual verse metaphorically speaks of the eternity of oral tradition heritage, its intangibility, the possibility of its transformation into different art forms and presents it as a medium connecting heaven and earth, whose message is accessible only for the "heart's eye".

She was first and foremost a creator and artist who had an aesthetic perception of the entire world, including folk music. Everyone around her was astonished when this renowned musician-performer, a bright representative of the French piano school, declined a performer's career and decided to dedicate herself to research on traditional music.

We learn much about Yvette Grimaud's biography and aspirations from her interview broadcast by the French Radio channel (O.R.T.F.) on 16 and 20 May, 1969 in Taos Amrouche's cycle "Star of Success".

She was born and spent her childhood in Algeria, where she often went for walks alone, first felt the infinity of the "holy earth" and heard the music of the Kabyle people, their "endlessly capacious" singing and "subtle vibrations" which filled the entire space and reached the profundities, just like "the movement of silence reaches infinity".

From here comes the amazing ability of "listening to silence", the sense of "intensity of life, as the support for

eternity", which was revealed later in Yvette Grimaud's philosophical-cosmogonic attitude towards music.

At the *Conservatoire National Supérieur de Musique de Paris* she studied piano and also composition. She was Messiaen's student and together with her friend Pierre Boulez she showed a great interest in Messiaen's lectures and experiments, and in the music of the Kabyle people and of Indonesia and Africa, which helped Grimaud find her own world, the world of oral tradition.

But before recognition came, she was looking for a new sound in contemporary music and perfect transparency in Mozart's divine music. Probably due to this, in her performance manner the renowned French music critic Serge Moreux highlighted an amazing symbiosis of solidity and softness, sensuousness and expression, and one of the greatest French pianists, Alfred Cortot, referred to her as a brilliant performer of French music. Olivier Messiaen wrote the following about Ms Grimaud: "With my full hope for the brilliant musical career that lies ahead for her and in recognition of her profound musicality"

Alongside Yvette Grimaud's first spiritual father Olivier Messiaen, who directed her searching, another one emerged: Constantin Brăiloiu, her teacher of ethnomusicology. Inclined to the exotic and mysterious, Yvette Grimaud was greatly influenced by the authoritative Romanian scholar who, like Bartók and Kodály, sought archaic roots in music and found them in the rustic layers of folk music.

We often encounter this viewpoint in Yvette Grimaud's works on Georgian music, as she believes that traditional music, if it is still alive in a culture and is still inseparable from people's life, is a continuous heritage that carries with it values already lost in the West.

This is how Grimaud thought, but since the 1950s ethnomusicology has practically abandoned the search for heredity. In my opinion, the main reason for this is what the scholar mentions: technical progress in developed countries and new civilization significantly changed the prevailing values. Attitudes towards the past and tradition also changed, and societies focused on contemporary issues.

Yvette Grimaud refers to this epoch as "full of contradictions" and "cleaved", but in remote parts of Georgia where "urban traditions have not yet been introduced and where last year's snow still lingers in the shade" she collected songs from folk performers and in them she finds a "hymn to the serene beginning reminding of the first fruit of a grand holy

country” Here she has a sharper feeling of the link between the “inevitability of life’s formula” and “the silent trace to the final haven”; she sees how people in “the entire community are closely connected with each other and are nourished from a similar echo”, but in order to feel this, one should have walked on a “similar path”, should be able to “perceive the ‘mysterious’, the ‘imperceptible’ via “abilities finer than hearing...”

Grimaud herself had such abilities. In the harmonious singing of the Georgians in the 1960s she could feel “the remote call of the ancestors from time immemorial” “a broader origin than just what it has inherited” and to see the “existence of the invisible world” confirmed by “harmonious, subtle forms” of expression.

For Grimaud, Georgian folk singing is “older than Heaven” an “unknown hymn transmitted from a holy country to dawn” “symbol of the first word of the beyond ...”. In her opinion folk performers are “nourished by the source” which “links them spiritually”; they have “anonymous recollections from the beginning of humanity” but “ornaments of the hymn created from silence increase and fill the space where singers conquer summits”

The source for such associations was the traditional milieu in which the French scholar found herself in Georgia, where despite the prohibitions of the authorities, people gathered for ritual celebrations, which started by “mentioning the Almighty God, and continued endlessly” and “the toastmaster renders honour to heroes, heavenly forces and saints”

For Grimaud, the steadiness of the Georgian mountain dwellers’ astral beliefs was particularly impressive. To explain the reality reflected in Georgian folk songs in the 1960s, she finds sources of inspiration for the performers of these songs – simple people in this world. Despite the fact that the Chkhikvadze-Grimaud field work did not encompass all regions of the East Georgian mountains (due to impassibility of roads, as she says), in her essay about the Svan hymn *Lile* she often makes parallels with Tushetian-Pshavian-Khevsurelian beliefs and modes of life.

In Grimaud’s world we can see the reflection of evolutionistic or structuralistic approaches, traces of astral mythologism and Levi-Strauss’ binary opposition, when she speaks about the “symbolic thread connecting the earth and heaven”

Her profound knowledge of Georgian history and the Georgian people’s spiritual culture, evident from every line of her works, confirm her great competency as an ethnomusicologist.

In the 1960s, American-European anthropological-musical circles considered as outdated the approach of Bartók, which attributed particular significance to the authenticity of traditional music. This meant that ethnomusicologists were only interested in what they heard in the contemporary context and not the historical world outlook that the material they heard was based on. This was due to the characteristic changes of American-European industrialized society, including a complete change in the context of traditional music and social mentalities. In Georgia, Grimaud found a different situation: despite totalitarian Soviet rule and the corresponding ideology, Soviet collective farms and limited technical progress, simple people still lived in a world which drew on their traditional culture; despite the persecution of the church by the government, they had maintained respect for their ancestors and were devoted to the traditions transmitted by them.

In Georgia, Yvette Grimaud was welcomed by the people, who, as she says in her last interview “lived in the Old Testament” In the essay dedicated to Svan song *Lile* she writes: “The traces of many ancient customs have survived not only in Svaneti, but all over Georgia”

In order to understand what was going on in Georgia at the time, it is interesting to consider the situation she describes in the aforementioned interview, i.e. how hospitably she was received and that “ritual festivals were held” for her in East Georgia. She writes: “I knew the Georgian language well enough to understand when the *tamada* asked the host whether he should propose “that” toast in my presence. The response was: you can completely trust

this lady. Then the last toast was to God, despite that fact that this was forbidden".

She is the first Western scholar who clearly saw that for the Georgians traditional singing was an organic part of their spiritual and cultural life. This explains why she took an interest not only in the history and ethnography of this people, but also in many nuances of their spiritual substrate, drawing on the fundamental work *Le système religieux de la Géorgie païenne, Analyse structurale d'une civilisation*, 1968 ("Religious System of Pagan Georgia") by Giorgi Charachidze – a Georgian researcher, anthropologist and linguist living and working in France and a professor at the National Institute of Oriental Languages and Civilizations (INALCO). He had never been to Georgia himself at the time when he wrote the book, although he drew heavily on the works of the Georgian anthropologist Vera Bardavelidze and other Georgian sources.¹ Sadly, this book has never been translated into Georgian, but numerous quotes referred to by Grimaud clearly testify to the competence and broad historical and cultural outlook of this renowned scholar. The world described by Charachidze in his book is familiar to Grimaud, and that is why she enthusiastically shares his vision and writes not only about the ancient origin of Georgian song, but also about the gold collecting activities of "ancient Colchis", "Pelagians", Chaldea and the Kardukhis, Georgian cultural connections, and finds old Assyrian, Hittite, Babylonian and Sumerian traces.

"Georgia of East Europe" is how Grimaud refers to our country, probably to avoid confusing the name "Georgia" with the US state of Georgia. In the extreme Southeast of Europe she discovered a world that the West was already estranged from, where she was inspired by the "uninterrupted tradition" preserved until the 20th century and the "courage and sincerity of this nation, which despite everything, managed to preserve a heritage which the world has already lost"

Yvette Grimaud, a person and scholar of high culture, is distinguished by her particular sense of gratitude. She expresses this in different ways, for example to Vladimir Akhobadze, the collector of Svan songs and compiler and editor of a collection, Grimaud dedicates an essay about the Svan hymn *Lile*; in the notes of the essay she mentions the important work of collecting Svan songs by Svan singer Platon Dadvani, and Mrs. Tamila Tabagari's help in transcribing the musical text of *Lile* and expresses her gratitude to them.²

This information was provided by Frank Kane. Giorgi Sharashidze was a teacher of F. Kane who moved to Paris in 1988 to study Georgian language and culture with him and Dominique Eigoulachvili.

² Yvette Grimaud, "Symbols of a Svan Song", in this book, p. 71; p. 78 "Georgia Religious Hymns", in this book, p. 89.

Grimaud tries to indicate the contribution of each person who she particularly remembers from her field work. For example, she describes Davit Rusitashvili's singing of *Orovela* with inspiration³, recounts "subtle ornamentations" of Tsiala Lekishvili, a performer of other variants of *Orovela*⁴; among Gurian singers she distinguishes Vladimir (Ladiko) Erkomaishvili – a representative of the "brilliant dynasty of singers", greatly respected for his deep knowledge and kindness, which he expresses to everyone around him".⁵

At the end of one essay she writes: "We are grateful for the understanding and assistance, not only during our trip to East and West Georgia, but in Tbilisi as well, where we met many renowned people" and she mentions each person.⁶ Of these people, she was obviously particularly impressed by "Doctor Serge Tsuladze", the translator of "The Knight in the Tiger's Skin" into French, writer and scholar, who had returned to his homeland from emigration in France, and to whom, after about a decade, she dedicated the essay "On the Ornamentation of Some Georgian Songs".⁷

In Grimaud's comments about Grigol Chkhikvadze and Shalva Aslanishvili she goes even further, referring to them as distinguished figures.⁸ From the French scholar's letters to Aslanishvili we realize that she was studying Georgian folk music from his essays and often asked the author for explanations. This correspondence, in Grimaud's opinion, was very important in the preparation for her field work, and their direct relationship determined the success not only of the expedition, but of her research as well, as thanks to the scholars "I discovered [...] a different transmission of memory, which provides an understanding similar to long mobile heredity"⁹; this enabled her, beyond Soviet ideology, to see in Georgian song the spiritual world of its creators and led her to say "The reality which has no age is alive among the Georgian people".¹⁰

As Grimaud wrote, only a person with a particular intuition and emotional constitution can listen with the "heart's ear" and understand this. She was clearly such a person.

³ Yvette Grimaud, "Georgian Song Orovela from Kartl-Kakheti", in this book, p. 82. Ibid.

⁴ Yvette Grimaud, "Georgia Religious Hymns", in this book, p. 101.

⁵ Yvette Grimaud, "Orally Preserved Signs of Music Constancy", in this book, p. 54. See in this book p. 58.

⁶ Yvette Grimaud, Novelties in Traditional Music, in this book, p. 100. Ibid.

¹⁰ Yvette Grimaud, "Orally Preserved Signs of Music Constancy", in this book, p. 54.

ინტერვიუ ივებ გრიმოსთან

ჩაწერილია ანზორ ერქომაიშვილისა
და ზოე პერეს მერ
პარიზში, 2009 წლის 27 ივნისს

ა. ე.: ქალბატონო გრიმო, იქნებ თავიდან დავენი-
ყოთ – ხომ არ გვიაზრობდით იმ მუსიკალური გარე-
მოს შესახებ, რომელშიც აღიზარდეთ და იმ გზაზე,
რომელმაც თქვენ, ცნობილი პიანისტი ეთნომუსიკო-
ლოგიასთან მიგიყვანათ?

ი. გ.: მე ალჟირში დავიბადე. დედაჩემი ჩემი ალბრ-
დით იყო დაკავებული (მაშინ ქალები არ მუშაობ-
დნენ), მამაჩემი კი ელექტროენერგიის კომპანიაში
მუშაობდა განყოფილების უფროსად. იგი გატაცებული
იყო ეთნოლოგიით, ამიტომ ჩვენ ბევრს დავდიო-
დით უდაბნოში, სადაც გზებიც არ იყო, ვსეირნობ-
დით მთებში, სადაც კაბილიის ბერბერები ცხოვრობ-
დნენ; ოთხი წლის ვიყავი და ჩემზე წარუშლელი
შთაბეჭდილება დატოვა მთებში მათი ფლეიტების
ექომ, რიტუალურმა მსვლელობებმა, ველურმა გარე-
მომ, როცა ბავშვებს მიწაზე ძინათ და მანქანაში
აფთრები, გველები და ყველანაირი ცხოველი მო-
ძვრებოდა...

სახლში დაბრუნებული, ვცდილობდი ჩემი შთაბეჭ-
დილებები პიანინოზე გადმომეცა ლამაზი ჰანგებით.
დედაჩემმა შენიშნა ჩემი ნიჭი და ალჟირში ყველა-
ზე ცნობილ მასწავლებელს – ვინსენტ ლორკას, უდი-
დეს ესპანელ პიანისტს მიმბარა. იგი ასაკოვანი იყო
და მე მისთვის შვილივით ვიყავი. მალე კარგ შედეგებს
მივაღწიე – 6 წლის ასაკში უკვე კონცერტებზე გამოვ-
დიოდი და ალჟირში შესაძლებელი ყველანაირი დი-
პლომი მოვიპოვე...

როცა 12 წლის შევსრულდი, ჩემი მომავალი განვი-
თარების მიზნით, მშობლებმა გადაწყვიტეს პარიზში

გადმოსულიყვნენ. ისინი ისევ მოიქცნენ, როგორც
თავის დროზე ბაბუაჩემი – ჩვენი ლამაზი ბინა და
ძვირფასი ძველი ნივთები მეზობლებს არექეს და მხო-
ლოდ ჩემი სათამაშოები და მუსიკასთან დაკავში-
რებული ნივთები წამოიღეს ძალიან გულისამა-
ჩუყებული ჟესტი იყო. ისინიც იდეალისტები იყვნენ...

პარიზში გავიცანი არაჩვეულებრივი ადამიანები,
კონსერვატორია უმაღლესი ქულებით დავათავაღრე.
თუმცა ეს აბსოლუტურად ის არ იყო, რასაც ვეძებდი.
კონსერვატორიაში არ იყო ის საოცარი რეზონანსი,
რომელსაც მთებში ვეძებდი და ვპოულობდი. გაცივანი
ძალიან კარგი, ჭკვიანი პიროვნებები – მაგალითად,
ქ-ნი მეიერი, სოლფეჯიოს მასწავლებელი, ასევე, ქ-ნი
სილევი, ქ-ნი პრეკოსა, რომელმაც ფუგა მასწავლა,
ჰარმონიაც ვისწავლე... ბატონ ესტივთან ერთად ჩვენ
საორკესტრო პარტიტურებზე ვმუშაობდით. ძალიან
კარგი ადამიანები იყვნენ, მაგრამ მათი მიდგომა
განსხვავდებოდა იმისგან, რასაც შინაგანად ვგრძ-
ნობდი და ჩემთვის ძვირფასი იყო.

17 წლის ვიყავი, როცა საოცარი ფაქტი მოხდა – გა-
ვიცანი მესიანი. მის მუსიკას მაშინ ბევრი ასრულებდა.
მე მასთან მივედი, რომ მისი პრელუდიები დამეკრა.
ასე გავხდი მესიანის მოწაფე. იგი გაკვეთილებს ატა-
რებდა თავისი მეგობარი ევვიპტოლოგის ბერნარდ
დე ლა პიერეს ყველაზე იდუმალ პარიზულ სახლში,
რომელშიც ეამრავი საოცარი ევვიპტური ანტიკვარული
ნივთი იყო. ეს გაკვეთილები გაცილებით უფრო რთუ-
ლი იყო, ვიდრე ისინი, რომელთაც იგი შემდეგ, კონ-
სერვატორიაში გვიტარებდა. ამ გაკვეთილებზე იგი
გაცილებით შორს მიდიოდა. მე და ივონ ლორიო
მისი საორკესტრო პარტიტურების კლავირებს ვაკე-
თებდით, რადგან ეს გამოცდილება ორივეს ბატონ
ესტივესთან გვექონდა მიღებული. ჩვენ ვეზებოდით
ბევრ თანამედროვე კომპოზიტორს, რომლებიც მაშინ
ჯერ კიდევ ისეთი ცნობილი არ იყვნენ – ბონბერგს,
ბერგს, ვებერნს, ჩვენს ამხანაგ კომპოზიტორებს,

შტოკჰოლმის, ბელგის, რომლის მეორე საფორტეპიანო სონატა პირველად მე შევასრულე.

ჩვენ ყველანი მესიანის მონაწევები ვიყავით, მან ჩვენ კიდევ უფრო შორს წაგვიყვანა და გვასწავლა გვეფიქრა იმ იდეალ სამყაროზე, რომელიც გამოიხატება არა მარტო მუსიკის, არამედ მხატვრობისა თუ ქანდაკების მეშვეობით. მან, ასევე, გვასწავლა, როგორ გვეპოვნა გზა, რომელსაც ვეძებდით. ეს იყო პროცესი, რომელსაც მესიანი წარმართავდა. მერე იყვნენ შორის და ჟინეტ მარტენოები¹, მაგრამ მესიანი უამრავი ახალგაზრდისათვის იყო და რჩება ძიებების რეალურ კატალიზატორად, მიუხედავად იმისა, რომ მან ჩვენი სამყარო დატოვა.

მერე ბევრს ვუკრავდი თანამედროვე მუსიკას, ვცდილობდი, მეპოვა გამჭვირვალება მოცარტის მუსიკაში. მაშინ ეს ყველას არ ესმოდა, მაგრამ იმ დროის ყველაზე დიდმა კრიტიკოსებმა მარკ კებუერლმა და სერჟ მოროზი აღტაცებული რეცენზიები დამიწერეს. მე და ჩემი მეგობრები – ივონ ლორიო და ვენცერეჟ ჟუა ხშირად ვუკრავდით ანრი ბაროსთვის – იგი რაველის მონაწე და მესანიშნავი მუსიკოსი იყო, პოპულარული კამერული ანსამბლის Haulbois d'Henri IV ხელმძღვანელი. ცხადია, ბევრსაც ვმოგზაურობდით... ამ ყველაფრის გამო რადიო ფრანსეს ხშირი სტუმარი ვიყავი.

მიუხედავად იმ ოვაციებისა, რომლითაც აუდიტორია მავილოდებდა საკონცერტო გამოსვლების შემდეგ, დიდ შინაგან სიკარგიულს ვგრძნობდი. ჩემ თავს ვეკითხებოდი: რატომღა, რომ ხალხი ერთნაირი ოვაციებით იღებს მუსიკის შინაგან სიჩუმესა და სასტიკ თამამებსაც, მაგალითად, რაბის, ფეხბურთს ან სხვას... საიდან მოდის ეს? მე ვცდილობდი, ისე მიმეპარათ მსმენელებისა თუ მოსწავლეებისათვის, რომ მათთვის მგრძნობიერებინა მათი თანაზიარობა მიუღეს კაცობრიობასთან, თუმცა ჩვენს შორის ვერ მყარდებოდა ის ღრმა შინაგანი კავშირი, რომელიც მე მთებში მექონდა ნაპოვნი, არ იყო ის რეზონანსი, რომელიც შორიდან მოდიოდა და ვილაცის მოსაზრებად კი არ იყო შექმნილი, არამედ, უბრალოდ, ურთიერთობის დასამყარებლად. ასე ფიქრობდა ზოგიერთი ჩემი მეგობარიც, რომელთაც ჩემსავით შეცვალეს თავიანთი ცხოვრება.

როცა ამას მივხვდი, გადავწყვიტე, ფორტეპიანო დამეტოვებინა, როგორც ჩემი საქმიანობის რაღაც

ნაწილი და მეგობრებთან ერთად, დაახლოებით 20 წლის ასაკში, დავინყუთ რაღაც იმდაგვარი პრაქტიკა, დღეს რომ ფესტივალები ეწყობა სარდაფებსა და ფარდულებში...

სწორედ იმ დროს გავიცანი ბრაილოუი. იგი ძალიან მკაცრი იყო, ბერებივით გვაშუშავებდა, გვაიძულებდა მთლიანად მივეცემოდით სამუშაოს... იგი ჩემი მასწავლებელი გახდა. გავვითვლეს პარიზში ატარებდა. მასთან სახლში ვადიდოდი, ოჯახში შეიღწევილივით მიმიღო. ერთხელ მითხრა – ახლა უნდა გადაწყვიტოთ, ან პიანისტის კარიერას ირჩევთ, ან ტრადიციულ მუსიკას, ანუ იმას, რაც მას დროსა და სივრცეში ახასიათებს, ასე, რომ ავირჩიე და დავინყე მოგზაურობა, სხვადასხვა ტრადიციის ღრმად შესწავლა, იმ ზეპირი ტრადიციისა, რომელიც აერთიანებს კაცობრიობას... მისი არსებობა ერთსა და იმავე დროს ძალიან რეალურიცაა და ილუზიურიც, ჩვენ მას მოსმენით შევიშენებთ. ამიტომღა, რომ ყველა დიდი ტრადიცია და რელიგია ხაზს უსვამს მოსმენას. ასეა ბუდიზმში, ისლამში, ასევე, ნაკლებად ცნობილ ვუდუს რელიგიაშიც, როგორც ჩემი ვუდუ მოსწავლეები და მეგობრები მიდასტურებენ: „მოუსმინე, შეილო, მოუსმინე შენს შინაგან ხმას...“.

იკით, არსებობს რაღაც საერთო მნიშვნელი, რომელიც აერთიანებს კაცობრიობას და ქმნის ყველაზე ფასეულ კავშირებს ადამიანებს შორის, სხვაგვარად სამყარო მთლიანად დაიშლებოდა.

ზ. პ.: თუ სწორად გავიგე, ეს არჩევანი თქვენთვის არც ისე რთული გასაკეთებელი იყო, რადგან ეს ყველაფერი ბავშვობიდანვე გიტრიალებდათ თავში...

ი. გ.: მართალი გითხრათ, ეს ყველაფერი ჩემს სულსა და ხორცში ისე ღრმად იყო ჩამარხული, რომ იქამდე მიღწევაც კი ძნელი იყო, მაგრამ ეს მოხდა და ამაზე არ შეშეძლო არ მეპასუხა.

ა. ე.: ასე დაიწყო თქვენი, როგორც ეთნომუსიკოლოგის კარიერა ბრაილოუს ხელმძღვანელობით. მაგრამ ქართულ სიმღერასთან როგორ მიხვედით?

ი. გ.: ქართული სიმღერები პირველად მოვისმინე ჩანანერებში, რომლებიც მეთად ცნობილმა პირენებამ ერნსტ ემსჰაიმერმა (Ernst Ermsheimer) ჩამოიტანა პარიზში. სამწუხაროდ, მან რუსეთიდან ყველა

¹ შორის მარტენო – ფრანგი პედაგოგი და ე.წ. მარტენის ტალღების გამოგონებელი (რედ.).

ნაწერი ვერ ჩამოიტანა, რადგან მოსკოვის ცენტრში მას ამის საშუალება არ მისცა, თუმცა ბრაილოვის წყალობით მისი ჩამოტანილი რამდენიმე ჩანაწერი მაინც გამოქვეყნდა იუნესკოს უნივერსალურ კოლექციაში. დანარჩენი მასალა ემსპაიერის მესხიერებაში ჰქონდა და ძალიან საინტერესო მითითებებიც მოიცავდა. კერძოდ, მიაშინა იმ კამპიონებზე, რომელიც ქართულ და დასავლეთის შუა საუკუნეების სიმღერებს შორის არსებობს. ძალიან კონკრეტული კავშირია. მაშინ გამოქვეყნდა სტატია „სამი სიმღერა დასავლეთ საქართველოდან“, რომელიც ცხადია, ისეთი ღრმა არ იყო, როგორც ისინი, რომლებიც მას შემდეგ გავაკეთე, რაც საქართველოში ცოცხალი ბევრების სამყაროში ვიცხოვრე, ეს ერთი და იგივე არაა.

ბრაილოვი უკვე ძალიან მოხუცი იყო, ჯანმრთელობა ანუხებდა, რუმინეთიდან შერისხული მართო ჩამოვიდა – იქ არ აფასებდნენ, როგორც ჩანს, მისი ღრმა გამოკვლევების გამო. შესაძლოა, ასაკისა და იმ სირთულეების გამო, რომელიც პარიზში დახვდა, თავად არ დაინტერესებულა ემსპაიერის ჩამოტანილი მასალის ავთენტურობით.

ა. ე.: 1982 წელს ჩვენ ვიღებდით დოკუმენტურ ფილმს ქართულ სიმღერაზე. ამასთან დაკავშირებით, მე პირადად შევხვდი ემსპაიერს. როცა ვუთხარი, რომ იმ ხალხის შთამომავალი ვარ, ვისგანაც მან სიმღერები ჩაიწერა, ძალიან გაუხარდა, გაიხსენა ბაბუაჩემი არტემ ერქომაიშვილი და სხვა მომღერლები.

თქვენ ამბობთ, რომ საქართველოში ჩამოსვლის იდეა ემსპაიერის მიერ ჩაწერილი სიმღერების გაცემის შემდეგ გაგიჩინდა?

ი. გ.: საქართველოში ჩამოსვლა ჩემი ინიციატივა იყო. მე ასეთი ადამიანი ვარ – რაც მინდა, იმას ვაკეთებ. მართალია, ტანად პატარა ვარ (გაუცინა), მაგრამ ისიც ვიცი, რა მინდა. მე ვიკვლევდი იმ სუბსტრატს ანუ საერთო საუბრეებს, რაც მსოფლიოში არსებობს, მაგრამ რომლის აღმოჩენა ძნელია, ალბათ, იმიტომ, რომ ხალხს არ უნდა მისი შეცვლა. იტალიაში ერთმა ადამიანმა მითხრა – „ჩვენი სიმღერების გაფუჭება არ შეიძლება, ტურისტებმა არ უნდა გააფუჭონ ისინი“. დღეს ძალიან ბევრი ტურისტი, ისინი თავისებურად მღერიან და არ ესმით, რას მღერიან. ამიტომ ხალხი ბევრ რაიმეს სადუმლოდ ინახავს. ზოგიერთ ქვეყანაში არსებობს ასეთი ფენომენი. მაგალითად, იაპონიაში. იქ იმიტომ შევძელი ბევრი რამის შესწავლა, რომ მონასტრებში ვცხოვრობდი, იაპონელი ბერების ცხოვრებით. ამის გარეშე მუსიკას, რომელსაც იქ გავეცანი, ვერ მოვისმენდა.

რაც შეეხება საქართველოს, აქ წამოსვლა იმიტომ გადაწყვეტიდა, რომ ჩემზე ძალიან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ქართული სიმღერებმა და კიდევ იმიტომ, რომ იმომეძეა ბრაილოვის სიტყვებმა. მაშინ ჩვენ არ ვიცოდით, რომ საქართველოში სიმღერები ჩაწერილი ჰქონდათ, ამიტომ მან მითხრა, მე მუხიცი და ავადმყოფი ვარ, ემსპაიერის შრომას ვერ გავაგრძელებ, შენ უნდა ნახვიდე. მესიანის მსგავსად, ისიც ჩემი სულიერი მამა იყო. ეს ჩემს სურვილს ემთხვეოდა, მაგრამ ძალიან ბევრი სირთულის გადალახვა მომიხდა.

საბედნიეროდ, მაშინ იუსტიციის მინისტრი იყო ჟანი ფოირე (Jean Foyer), არაჩვეულებრივი პიროვნება, გრიგოლისეული მუსიკის დიდი მოყვარული. პოლიტიკოსებს მისი არ ესმოდათ, მაგრამ სახელოვნებო სფეროში, განსაკუთრებით მუსიკოსების მიერ, ძალიან დაფასებული გახლდათ. თავის მხრივ, იგი მუსიკოსების დიდი მხარდამჭერი გახლდათ. ერთი ჩემი მეგობრის მეშვეობით, მან ჩემი შესრულებით მოცარტი მოისმინა. კითხვაზე, რა შეიძლება გავაკეთო, რომ გაგიშვათ იქ, სადაც გნებავთ, მე ვუპასუხე, რომ მჭირდებოდა ექსპედიციის ორდერი, რომლის მიღებამაც სამეცნიერო კვლევების ცენტრი ვერ შეხმარებოდა. ისინი მაღლებდნენ მაგნიტურ ფირებს, ასევე Nagra-ს ფირმის ხმისჩამწერსა და Beyer-ის ფირმის მიკროფონს, რაც თავისთავად, დიდი საქმე იყო. როცა ჩემმა მეგობრებმა აუხსნეს რაში მდგომარეობდა ექსპედიციის არსი, ჩემი პროექტის განსახორციელებლად 15 დღეში მომცა ექსპედიციის ორდერი, რომელსაც მრავალი წელი ველოდი.

ა. ე.: კონსერვატორიაში მოუთმენლად ელოდნენ თქვენს ჩამოსვლას, განსაკუთრებით, გრიგოლ ჩიჩიკაძე და შალვა ასლანიშვილი. მასხოვს, ასლანიშვილმა წაგვიტოხა თქვენი წერილი, რომელშიც იტყობინებოდით, რომ ბოლოს და ბოლოს, ჩამოდიხართ. რატომ ვერ მოახერხეთ 1962-დან 1967 წლამდე ჩამოსვლა, ვინაშ არ გაძლევდნენ?

ი. გ.: შემდეგ იყო სხვა, არანაკლებ რთული პრობლემა – საქართველოში სერიოზული საპროტესტო გამოსვლები და, ამდენად ძალიან საშიში სიტუაცია იყო, რის შესახებაც, ცხადია, სამინისტროში იცოდნენ, ასე, რომ 6 წელი ველოდებოდი, სიტუაციის ჩანყნარებას.

მთელი ამ ხნის განმავლობაში მიწერ-მოწერა მქონდა პროფესორ გრიგოლ ჩიჩიკაძესთან. ქართული ასოები უკვე ვიცოდი, მაგრამ ენას ღრმად ვერ ვფლობდი. ამიტომ მთელი წერილის შედგენა გამიჭირდებოდა.

ამ მინერ-მონერაში თავიდან ბ-ნი გივი გოგოლაშვილი მესმარებოდა, სანამ რიშარ ჟიზეს (Richard Gize) და-რინმადგენენ INALCO-ში (აღმოსავლური ენების და ცივი-ლიზაციების ეროვნული ინსტიტუტი), რაც მთლიანად ჟორჟ დუმენილს² (Georges Dumézil) დამსახურება იყო.

პროფ. ჩიხიკაძე მაიმედებდა, რომ საქართველოში ჩამოსვლის დროისთვის ექსპედიცია მთლიანად მო-მზადებული იქნებოდა. დიდი დრო ჰქონდა და, მარ-თლაც, ყველაფერი შესანიშნავად მოამზადა, ასე, რომ ბევრი კუთხე და სოფელი მოვიარეთ.

საქართველოში პროფესორმა ჩიხიკაძემ და მისმა მეუღლემ ძალიან გულთბილად მიმიღეს თავიანთ სა-ხლში, თავს ისე ვგრძნობდი, როგორც საკუთარ ოჯახში.

მერე ჩემი მშობლები მეუბნებოდნენ, შენ მეორე ოჯახი გყავსო საქართველოში.

თავდაპირველად დასავლეთ საქართველოში ვიმო-გზაურეთ, განსაკუთრებით შვეიცრებით გურიასა და აჭარაში, შემდეგ სვანეთში. მერე სხვა კუთხეებშიც ვიყავით, ყველგან შესანიშნავი იყო, მაგრამ მსგავსი მთაბერძნულთა სხვაგან არსად მიმიღია, მსგავსი სიღრმე და ემანაცია სხვაგან არსად მიგრძენია. ექსპედიციის შემდეგ პროფესორმა ჩიხიკაძემ შევუ-ლება აიღო და მთელი დარჩენილი თვე ჩემი მასპინ-ძელი პროფესორი ასლანიშვილი იყო. ბევრი არა-ჩვეულებრივი ადამიანი გავიცანი სხვადასხვა ინსტი-ტუტიდან, მათგან ბევრი რამ ვისწავლე, ზოგიერთი მათგანი ფრანგულად კარგად ლაპარაკობდა. სადაც არ უნდა მივსულიყავი, ყველგან წიგნებს მჩუქნიდნენ. ეს თარო (ზემოთ ანიშნებს) ულამაზესი წიგნებით არის სავსე, ნამდვილი საგანძურია. საერთოდ, საჩუქრებს ბევრი ადამიანი მიუწვნიდა, ხანდახან ყველაზე გა-ჭირვებული ხალხიც კი.

ერთხელ შორს, მთაში ვიყავით. ერთ ოჯახში შე-ვიარეთ, პატარა ხილის ბაღი ჰქონდათ. გვითხრეს, რამდენიც გინდათ, დაკრივეთო, რამდენიმე ნაყო-ფი მოგვარივე. მათ კი ხეები სულ გაკრივეს და ქალ-ბატონ ჩიხიკაძეს მთელი ჩანთა აუესეს ხილით.

შევწხდი, ზამთრისთვის არაფერი ექნებათ-თქო. მაგრამ ქალბატონმა ჩიხიკაძემ გამაფრთხილა – უა-რი არ უთხრათ, თორემ ეწყინებათო. გამასვენდა ჩემი ბებიისა და ბაბუას შეგონება – როცა რაიმეს გთავაზობენ, უარის თქმა არ შეიძლებაო. ეს ბიბლი-იდან მოდის, ის ხალხი ძველ აღთქმაში ცხოვრობდა...

ასეთი შემთხვევები ხშირი იყო – თითქოს, ყოველ-თვის იმაზე მეტს იძლეოდნენ, ვიდრე ჰქონდათ. განსაკუთრებით, ქართლ-კახეთში, სადაც სახლში მე-სვლისთანავე პურ-მარილით გვხვდებოდნენ და რი-ტუალურ დღესასწაულებს გვინიჭებდნენ. ქართული საკმარისად მესმოდა იმისათვის, რომ გამეგო, რო-გორ ეკითხებოდა თამადა სახლის მეპატრონეს, შეიძ-ლებაო „იმ“ სადღეგრძელოს თქმა ამ ქალბატონის თანდასწრებით? პასუხობდნენ, მთლიანად შევიძლი-ათ ენდოთ, ეს უთქმელი ქალბატონიაო. მართალიც იყო, არავისთვის არაფერი მითქვამს. ბოლო სადღე-გრძელოს მაღალ ღმერთს უძღვნიდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მამინ აკრძალული იყო. სწორედ ამიტომ, გულახველად გუბნებით, კეთილგონიერულად ვდუ-მდი ამაზე, მით უმეტეს, რომ ეს ჩემი საქმე არ იყო. 40 წელზე მეტი გავიდა და დღეს შემიძლია ამაზე ლაპარაკი, რადგან სიტუაცია შეიცვალა, მაშინ კი არ შეიძლებოდა.

ა. ე.: ჯერჯერობით თქვენ მიერ ჩანერგილი ქართული აუდიომასალა სრულად არა გვაქვს გადაწერილი, მა-გრამ, როგორც შევინშნეთ, მასში ზოგიერთი კუთხე საერთოდ არ არის წარმოდგენილი.

ი. გ.: მართალი ბრძანდებით. ასევე, ჩვენ ვერ შევძე-ლით ყველა კუთხის დათვალიერება, რადგან ეს მხო-ლოდ ცხენებით იყო შესაძლებელი. თან გვიაშბეს, რომ იმ პერიოდში ერთი უბედური შემთხვევაც მო-მხდარა, როცა მგზავრები ცხენებით ხევში გადაჩე-ხილან. ამიტომ არ გვირიეს გამგზავრება, გარისკვის უფლება არ გვქონდა. ჩვენი ექსპედიცია ორ თვეს გაგრძელდა – ერთი თვე დასავლეთში, მეორე – აღ-მოსავლეთში, ჩემი მივლინების შესამე თვე კი თბი-ლისში, პროფესორებთან შეხვედრებსა და მუშაობა-ში გვატარე.

² ჟორჟ დუმენილი (Georges Dumézil) – ფრანგი მეცნიერი, მუშაობდა შედარებით ფილოლოგიამ, მითოგრაფიამ, სწავლობდა პროტო-ინდოევროპულ რელიგიასა და საზოგადოების იმომზაურა კაცასაში, იყო კაცასიური ენების ექსპერტი. არის ეგრესული და კაცასიური ენების შედარებითი კვლევის ავტორი. მის მონაწილეს შორის იყვნენ კლოდ ლევი-სტროსი, ასევე საფრანგეთში მოღვაწე კაცასიური კულტურის თალსაჩინო მკვლევარი გიორგი შარაშიძე, რომლის ნაშრომში (*Le système religieux de la Géorgie péloponnèse: analyse structurale d'une civilisation*. Paris: Maspéro, 1968) ეგრძელობა იცხადებოდა თავის სადავობში ქართული მესიკის შესახებ (ჩუქ).

ა. ე.: რა მოხდა შემდეგ, საქართველოში მოგზაურობის შემდეგ როგორ გაგრძელდა თქვენი მუშაობა, როგორ გამოეცით ქართული მუსიკის დისკები?

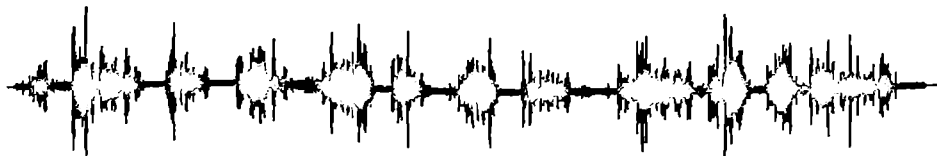
ი. გ.: ეს რთული აღმოჩნდა, რადგან ხალხს არ ესმოდა, რატომ ვლაპარაკობდი ხაზგასმით ავთენტურობაზე, როცა ბევრი რამ ქვეყნდებოდა და ძალიან კარგად იყიდებოდა. გავიცანი გამოცემლები, რედაქტორები, რომელთაც არაფერი ესმოდათ, არც სიმღერებს უსმენდნენ და არც იმას, რასაც ვლაპარაკებოდი. ბოლოს და ბოლოს, რადიოში, სადაც კარგად მიცნობდნენ ჩემი პიანისტური კარიერის გამო, გავიცანი ადამიანები, რომელთაც შეეძლოთ დისკების გამოცემა. ბ-ნი ანრი ბორო (Henri Barreau), რადიო ფრანსეს დირექტორი, არჩევულებრივი ადამიანი იყო, მაგრამ იგი ბიზნესის საქმეში ვერ ჩაეროდა. მე არც ვიცოდი, რომ ხმის ჩამწერმა ფირმამ *Harmonia Mundi France* ჩემს დაუკითხავად გამოსცა მეორე დისკი. მე ამაში ვინმე ტურეის (Turell) ვადანაშაულებ, მან დადო შეთანხმება და კარგი ბიზნესიც გააკეთა, რადგან დისკი ძალიან კარგად გაიყიდა და კრიტიკოსების მაღალი შეფასებაც მიიღო. როცა ძალიან თავმდაბლად ვლაპარაკე, ტურეიმ თავი იმართლა – ეს ხელოვნების წარმატებაც არის და კომერციულიც, ასეთი რამ იშვიათად ხდებაო. თუმცა საავტორო უფლება არ მქონდა, მცირე თანხა მაინც გადმომცეს, რომელიც ბ-ნ ზურაბიშვილს გადავეცი იმ

ქართველებისათვის, რომლებიც გაჭირვებაში ცხოვრობდნენ პარიზსა და სანტ-ჟენევიევ-დებუაში. სამწუხაროდ, *Harmonia Mundi France*-მ ერთი ეგზემპლარიც კი არ გამომიგზავნა...

საქართველოდან ჩამოსვლის შემდეგ სალიბეტან ვთანამშრომლობდი. მათთან დაკავშირება ძნელი აღმოჩნდა, რადგან გაურბოდნენ ურთიერთობებს, ძალიან ფრხილობდნენ. მათთან იუნესკოს ერთმა თანამშრომელმა რაჯა რაომ (Radja Rao) მიმიყვანა სახლში. მაგრამ შემდეგ გაშუდმებით მოხვდნენ სტატიებს თავიანთი ჟურნალისთვის. რამდენიმე სტატია იქ გამოვაქვეყნე, დანარჩენი ჩემს დისერტაციაშია დაბეჭდილი.

ა. ე.: რას ფიქრობთ ქართულ მუსიკაზე და მიგაჩნიათ თუ არა, რომ იგი მსოფლიოს სხვა ხალხების ტრადიციული მუსიკის მსგავსია?

ი. გ.: მე ამის შესახებ გაცილებით უკეთ ვნერ ჩემს სტატიებში, ვიდრე ახლა ნაცბათევიად გეტყვდეთ. ქართულ მუსიკაზე მე დიდხანს, საათობით ვფიქრობდი და იმის დანერა შევძელი, რისი თქმაც სპონტანურად შეუძლებელია. მაგრამ მე შთამაგონებდა ტრადიციის უწყვეტობა, იმ ერის სიმამაცე და გულწრფელობა, რომელმაც, ყველაფრის მიუხედავად, შეინარჩუნა მემკვიდრეობითობა, რომელიც მსოფლიომ უკვე დაკარგა.

Interview with Yvette Grimaud

Recorded by Anzor Erkomaishvili
and Zoe Perret
in Paris on 27 June, 2009

A. E.: Mrs. Grimaud, let's start from the beginning – please tell us about the musical environment where you grew up and the path which brought you, a renowned pianist, to ethnomusicology.

Y. G.: I was born in Algeria. My mother was engaged with my upbringing (women did not work then), and my father was the head of a department at an electric company. He took an interest in ethnology; this is why we walked a lot in the desert, where there were no roads, and went for walks in the mountains, where the Kabyle Berbers lived. At the age of four, I was greatly impressed by the echo of their flutes in the mountains, the ritual pacing, and the savage environment; when children were sleeping on the ground, hyenas, snakes and other kinds of animals strove to creep into the car...

At home I tried to express my impressions via beautiful tunes on the piano. Having noticed my talent, my mother sent me to Vincent Lorca – the most renowned teacher in Algeria, and the greatest Spanish pianist. He was an elderly man and I was like his child. Soon I had good results: at the age of 6 I had already performed in concerts and received all possible kinds of diplomas in Algeria...

When I was 12, my parents decided to move to Paris for my future education. They behaved exactly as my grandfather in his time – they gave our beautiful apartment and precious old things to the neighbours as gifts, and brought only my toys and things related to music with them. This was a very touching gesture. They too were idealists...

In Paris I met wonderful people and graduated from the Conservatoire with highest grades. However, this was not what I was looking for. There was not such an amazing resonance at the Conservatoire as I had looked for and found in the mountains. I got acquainted with nice, clever people – for instance, Madame Meyer, a *solfeggio* teacher, as well as Madame Silege and Madame Precossat, who taught fugue to me. I also studied harmony...

Together with Mr. Estive I worked on orchestra scores. These were wonderful people, but their approach was different from what I internally felt, this thing that was so precious to me.

A surprising thing happened when I was 17: I got acquainted with Messiaen. Many people performed his music then. I went to him in order to play his preludes, and so I became his student. Messiaen gave lessons at the home of his friend, the Egyptologist Guy Bernard de la Pierre, the most mysterious house in Paris, in which there were many amazing Egyptian antique things. These lessons were far more complex than those that he gave us later at the Conservatoire. At the lessons he went farther. Yvonne Loret and I prepared piano reductions of his symphony scores, as we had both had this experience with Mr. Estive. We touched upon many contemporary composers who were not so famous yet: Schönberg, Berg, Webern, our friend composers Stockhausen, and Boulez, whose Piano Sonata I was first to perform.

We were all Messiaen's students; he took us farther and taught us to think about the mysterious world, expressed not only by music, but by painting or sculpture. He also taught us how to find the path we were looking for. This was the process which he directed. Later there were Maurice and Ginette Martenot¹, but for many young people Messiaen was and still is a real catalyst in the search of young people, regardless of the fact that he has left this world.

I played modern music a lot, trying to find limpidity in Mozart's music. Not everyone understood this then, but the biggest critics of the time, Marc Pincherler and Serge Moreau, wrote admiring reviews about me. My friends Yvonne Lorient and Genevieve Joie and I often played for Henri Bar – he was Ravel's student and a wonderful musician, the director of a popular chamber ensemble "Hautbois d'Henri IV". Naturally, I travelled much. Thanks to all of this, I was a frequent guest at Radio France.

¹Maurice Martenot – French musician, pedagogue, and inventor of the so-called "Martenot waves" (ed.).

Despite the ovations with which audiences met my concert performance, I felt emptiness inside. I asked myself: why do people receive the inner silence of music and brutal games, such as rugby, football and others... with equal ovations; where does this come from? I tried to address the audience and students so as to make them feel their sociability with humanity, but no deep inner connection, such as I had found in the mountains, was established between us; there was no resonance coming from far away that had been created not for someone to like it, but simply in order to create relation. Some of my friends who thought the same way changed their lives, like me.

When I understood this I decided to give up piano as part of my activity, and approximately at the age of 20, together with my friends, I started a practice like today's organization of festivals in basements and shed stalls...

Exactly at this time I got acquainted with Brăiloiu. He was very strict and made us work like monks, obliging us to devote ourselves to work... He became my teacher, giving lessons in Paris. I used to go to his house, where he received me like his grandchild. Once he said to me – now you should decide: either you choose a pianist's career or traditional music, or what is characteristic of it in time and space. And so I made a choice and started travelling, the deep learning of different traditions, of the oral tradition, which unites mankind... Its existence is real and illusory at the same time; we perceive it by hearing. This is why every major tradition and religion focuses on listening. This is so in Buddhism, Islam, and also in the lesser known Vodou religion, as my Vodou students and friends confirm: "Listen, child, listen to your inner voice..."

You know, there is some common denominator that unites humanity and creates the most valuable connections between people; otherwise the world would have been completely destroyed.

Z. P.: If I understand correctly, this was not a difficult choice for you, as you had had this in your mind since childhood...

Y. G.: To tell you the truth, this was all so deeply hidden in my flesh and soul that it was hard to reach, but this happened and I could not help responding.

A. E.: And so began your career as an ethnomusicologist, under Brăiloiu's guidance. But how did you come to Georgian song?

Y. G.: I first heard Georgian songs from the recordings that a renowned person, Ernst Emsheimer, had brought to Paris. Unfortunately, he could not get all the recordings from Russia, because Moscow censorship did not allow him to. But thanks to Brăiloiu, some of his recordings were published in UNESCO's universal collection. Emsheimer had the others in his memory, and he gave me interesting insights. Namely, he told me about the connections between Georgian and Western medieval songs. There is a very specific connection. Then I published the article "Three Songs from West Georgia", which, naturally, was not as deep as the ones I wrote after having lived in the world of live sounds in Georgia. This is not the same.

Brăiloiu was very old, and was in poor health. He had come alone from Romania, where he was obviously not appreciated for his deep studies. Possibly, due to his age and the hardships he faced in Paris, he never showed interest in the authenticity of Emsheimer's material.

A. E.: In 1982 we were shooting a documentary about Georgian song. In connection with this, I met Emsheimer. He was glad to know that the people he had recorded were my ancestors; he remembered my grandfather Artem Erkomaishvili and other singers. You say that you decided to visit Georgia after listening to Emsheimer's recordings?

Y. G.: It was my initiative to go to Georgia. I am that kind of person – I do what I want. It is true that I am short [laughs], but I know what I want. I researched the substrate, i.e., the common basis existing in the world, which is hard to discover. Possibly, because people do not want it to be disseminated. In Italy some people told me, "It is not good to spoil our songs; tourists should not damage them". There are many tourists today; they sing in their own way and don't understand what they are singing. This is why there is much that people keep secret. In other countries there is such phenomenon; in Japan, for instance. I managed to study much there because I lived the life of Japanese monks in the monasteries. Without this, I could not have listened to the music I became familiarized with.

As for Georgia, I decided to go there because I was touched by Georgian songs and also because Brăiloiu's words greatly influenced me. At the time we did not know that the songs had been recorded in Georgia; this is why he said to me "I am old and sick; I cannot continue Emsheimer's work, and you should go". He was my spiritual father, just like Messiaen. This coincided with my desire, but I had to overcome many difficulties.

Fortunately, at that time the Minister of Justice was Jean Foyer – an extraordinary person who greatly loved Gregorian music; politicians did not understand him, but he was greatly appreciated in the sphere of art, particularly by musicians. For his part, he was an active supporter of musicians. With the help of one of my friends, he listed to my performance of Mozart. To the question, "What can I do to help you go where you like?", I answered that I needed an expedition order, which the Scientific Research Centre could not provide. They could only give me magnetic tapes, a Nagra sound recorder, and a Beyer microphone, which was a big thing. After my friends explained the theme of my expedition to him, within 15 days he issued the expedition order for which I had waited many years.

A.E.: The Conservatoire looked forward to your visit, particularly Grigol Chkhikvadze and Shalva Aslanishvili. I remember that Aslanishvili read us the letter in which you wrote that finally you were coming. Why could not you come between 1962 and 1967; did they refuse to issue a visa to you?

Y. G.: Later Georgia faced another, no less significant problem – serious protest activity. It was a dangerous situation, and the Ministry was well aware of this, so I had to wait 6 years for the situation to calm down.

During this time, I kept correspondence with Prof. Grigol Chkhikvadze. I already knew the Georgian alphabet, but had no deep knowledge of the language; this is why I could not write long letters initially. Mr. Givi Gogolashvili helped me before Richard Gizet was appointed at INALCO (the National Institute of Oriental Languages and Civilizations), which was thanks to Georges Dumézil.²

Prof. Chkhikvadze assured me that he would have the expedition completely ready by my arrival. He had much time, and indeed he prepared everything remarkably, so we visited many regions and villages of Georgia. Prof. Chkhikvadze and his spouse cordially hosted me in their house, where I felt at home.

Afterwards my parents used to tell me, "You have a second family in Georgia".

First we went to West Georgia, particularly stopping in Guria and Achara, then in Svaneti. We also visited other regions; it was wonderful everywhere, but I had no similar impressions. I never felt a similar depth and emanation anywhere else. After the expedition, Prof. Chkhikvadze took a vacation, and for the remaining month I was hosted by Prof. Aslanishvili. I met many wonderful people from different institutions, and learned a lot from them; some of them even spoke good French. Wherever I went, I was given books as gifts. This shelf [points above] full of beautiful books is a true treasure. In general, many people gave me books as presents, sometimes even the poor ones too.

Once we were far away, in the mountains. We visited a family, who had a small orchard. They told us to collect as much fruit as we wanted, so I picked a few. Then the hosts picked fruits from the trees and filled up Mrs. Chkhikvadze's bag. I felt awkward, worrying that they would have nothing for winter. But Mrs. Chkhikvadze warned me that saying no would make them feel offended. I remembered my grandparents' words – don't refuse when you are offered something. This comes from the Bible; those people lived in the Old Testament...

Cases like this were frequent – people seemed to give more than they had. Particularly in Kartli-Kakheti, where we were welcomed with a party and ritual holidays were held for us. I knew the Georgian language well enough to understand how the toastmaster asked the host whether he should propose "that" toast in this lady's presence. The response was "You can completely trust this lady, she is trustworthy". And, indeed, I never said anything to anyone. Then the last toast was to God, despite that fact that this was forbidden. Frankly saying, this is why I kept my silence prudently. All the more, it was not my business at all. Over 40 years have passed and I can speak about this today, as the situation has changed, but it was forbidden at the time.

² Georges Dumézil – French scholar, worked in comparative philology, mythography, studied proto Indo-European religion and society. Traveled in the Caucasus, was an expert in Caucasian languages, and the author of comparative studies of Eurasiatic and Caucasian languages. Among his students were Claude Lévi-Strauss and Giorgi Chenchidze, another eminent French based researcher of Caucasian culture, upon whose work *Le Système religieux de la Géorgie péterine: Analyse structurale d'une civilisation* (Paris: Maspéro, 1968) Yvette Grimaud relied heavily in her articles about Georgian music (ed.).

A. E.: We have not yet made copies of the complete audio material you recorded, but we have noticed that some parts of Georgia are not at all represented in it.

Y. G.: You are right; also we couldn't go sightseeing in Khevsureti as this is possible only on horseback, and we were told that there was an accident when the horse riders fell into the ravine. This is why we were advised not to take the risk.

Our expedition lasted two months – one month in West Georgia, and one month in East Georgia. I spent the third month meeting professors and working in Tbilisi.

A. E.: What happened after the visit to Georgia – how did your work go on, how did you publish your records of Georgian music?

Y. G.: It turned out to be difficult, as people did not understand why I emphasized authenticity, when so much was published and well-sold. I got acquainted with publishers and editors, who did not understand anything, did not listen to the songs and to what I was telling them. In the end, at the radio, where people knew me well thanks to my career as of a pianist, I met people who could publish records. Mr. Henri Borreau, Director of Radio France, was a wonderful person, but he could not interfere in business. I had no idea that the sound recording studio *Harmonia Mundi France* had published a second record without even asking me. For this I blame a certain Mr. Tureil; he prepared

the agreement and made good business, as the records sold well and were highly esteemed by critics. When I confronted him, Tureil made excuses – this was the success of both art and commerce, adding that such things rarely happen. Although I had no copyright, I was paid a small amount of money, which I delivered to Mr. Zurabishvili for the Georgians who lived poorly in Paris and Sainte-Geneviève-des-Bois. Unfortunately, *Harmonia Mundi France* never sent me even one copy...

Upon returning from Georgia, I collaborated with the Salias.³ It was difficult to get in touch with them, as they avoided relations and were very cautious. Radja Rao, an employee of UNESCO, took me to their place. But then they kept permanently requesting articles for their magazine. I published several articles there; the others are included in my dissertation work.

A. E.: What do you think of Georgian music, and do you think it is similar to the traditional music of other peoples in the world?

Y. G.: About this, I write much better in my articles than I can hastily say now. I thought about Georgian music for a long time, for many hours, and managed to write what is impossible to say spontaneously. But I was inspired by the uninterrupted tradition, courage and sincerity of this nation, which despite everything managed to preserve a heritage which the world has already lost.

³ Kalistrat and Nino Salia, Georgian immigrants living in Paris, founders and editors of the journal *Bedi Kartisa* (*Revue de Kartvelologie*) (ed.).

BEDI KARTLISA

revue de kartvélogie

VOL. XXVI

PUBLIÉE AVEC LE CONCOURS
DU CENTRE NATIONAL
DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE

(EXTRAIT)

Paris 1969

**ივეტ გრიმო: ქართული
ტრადიციული მუსიკის
ნარკვევები**

**YVETTE GRIMAUD: ESSAYS ON
GEORGIAN TRADITIONAL MUSIC**

ზეპირად შემონახული მუსიკის მუდმივობის ნიშნები

ზეპირი ტრადიციის მქონე მუსიკის თავისებურება; მისი ორიენტაცია; რას გვასწავლის ის; რა სარგებლობა მოაქვს მას ჩვენი საზოგადოებისათვის; შესაძლო განვითარების გზები; მისი კავშირები; ქართული ტრადიციული მუსიკა.

სწრაფი აღნიშნავთ, რომ ვრცელ ტერიტორიებს, ქვეყნებსა და ერთმანეთისგან უსაზღვროდ დაშორებულ ეპოქებს აზროვნების ერთგვაროვნება და სიახლოვე ახასიათებთ.

ამ სივრცეში, რომელიც რასობრივ საზღვრებს სცილდება, არსებობს „ფიზიკურ კანონებზე დამყარებული“ ლოგიკური მუსიკალური „სისტემა“, თავისი „ტიპური“ სტრუქტურებითა და დამახასიათებელი მელოდირი მოძრაობებით – მათი დროითი ფორმების ევოლუცია, ეპოქების განვითარების შესაბამისად, უამრავ ინდივიდუალურ ტემპერამენტსა და ეთნიკურ მრავალფეროვნებასთან ადაპტირების გზით მიმდინარეობდა.

ამ სივრცის მუსიკას ბუნებრივი კავშირი აქვს შინაგანი ცხოვრების მიმოქცევასთან, რის გამოც იგი უშუალოდ ენერგია რეალობაში, მაშინ, როდესაც ხელოვნების დონეში, – როგორც ჩვენ გვესმის, – სიღრმისეულად მხოლოდ მაშინ გამოხატავს საგანთა ბუნებას, როდესაც მათ შორდება².

რეალობასთან კავშირი და ცოცხალი ცვალებადობა ამ მუსიკას სიმკაცრითა და ნესრიგით აღბეჭდავს, ისინი კი, ვინც მას გადმოსცემენ, მარტივ რიტმულ კანონებს ემორჩილებიან³. მაგრამ ეს მუსიკა მხოლოდ და მხოლოდ სტრუქტურული ღირებულებებით ვერ

მიიპყრობდა ჩვენს ყურადღებას, „ნერილობით მხატვრულ ფორმებამდე არსებული აზროვნების სხვადასხვა მდგომარეობასთან“⁴ რომ არ იყოს დაკავშირებული. ეს მდგომარეობები უხვადაა ნიუანსირებული და ყოველწამიერ ავლენს „წინასწარ განუქვერდელ და სრულყოფილ ქმნილებას“⁵, სადაც „არ არის შემთხვევითობა, სპონტანურობა, სადაც ყველაფერი ჰარმონიულია და ზემოქმედებას ახდენს“⁶.

როგორი შეუმჩნეველიც არ უნდა იყოს ეს ჰარმონია, ჩვენ მასში მაინც ვპოულობთ გარკვეულ მუსიკალურ საზრისს, ჩვენთვის ჩვეულისგან განსხვავებულს⁷. ყველაზე ლაკონურ ფორმებს „ის ღირსება აქვთ, რომ დიდ სიმდიდრეს შეიცავდნენ“. მათში „ხშირად მიღწეულია ფინალური კავშირების სიმყარე, რომელიც ყველაფერს აჯამებს და უდიდეს პერსპექტივებს ხსნის“ – „სიჩიუმის ფუნქცია ექვს გაგრძელებას“⁸; ეს ფუნქცია კავშირშია რთული სტრუქტურის ვრცელ ფორმებთან, რომლებიც, რაღაც მიზიდულობის ძალით განსხვავებული ციკლების სერიებად ვითარდებიან და კიდევ უფრო მსხვილ სერიებთან არიან ინტეგრირებული.

ამ სერიებში თანაარსებობენ დამოუკიდებელი დროითი ერთეულები – ფსიქოლოგიური დროები, პეტეროფონია და სისტემები, რაც რეალური ბგერითი მეგამენტების კოდირებისა და ნაკითხვის საშუალებას იძლევა⁹.

ყველა ტრადიციულ მუსიკაში მთელის ერთიანობას განაპირობებს კონცენტრაცია – ანუ მიზიდულობა. თუ ეს მიზიდულობა შესუსტდა ან გაქრა, მაშინ მუსიკალური სტრუქტურა თითქმის შორდება საგანთა ღრმად

კერძოდ კი პ. რინანის, რ. ლამანის, ბ. ბაროვის, კ. ზაქის, ა. შეფერის, კ. ბრაილოვის ნაშრომები. ამ უკანასკნელი ავტორის ნაშრომში: *Sur une mélodie russe, in: Musique russe*, II, Paris, P.U.F., 1953; Y. Grimaud, *Commentaire sur les Chants berbères de Kobyle recueillis par M. Taos Amrouche*, Paris, B.A.M., 1956 – Grand prix de l'Académie du disque Français (vol. II).

² J. Amrouche, *Chants berbères de Kobyle – tradition orale des Aïth-Abbas des Aïth- Audel, Moxula- Radès Tunis. Monomptapa*, 1939; Paris, l'Harmattan, 1958 (reédition).

³ M. Taos Amrouche, *Rencontre avec l'Espagne, in: Dialogues*, N°4, Paris, 1963; აგრეთვე, M. Schneider, *Les fondements intellectuels et psychologiques du chant magique, in: Colloque international de Wégimont*, Bruxelles, 1956.

⁴ P. Collier, *Poliphonies de tradition orale en Europe méditerranéenne, in: Acta Musicologica*, II-III, 1960; Y. Grimaud, *Trois chants de Géorgie occidentale, in: Bedi Karlis (Études géorgiennes et caucasiennes)*, Édité avec le concours du C.N.R.S., Paris, 1964.

⁵ J. Amrouche, *Chants berbères...*

⁶ Tong-Tschung-Chu (ტუნგ, II ს.), Li-Ki, ჩინურიდან თარგმნილი პ. ს. ლეკვერის მიერ, *Li ou Ki, ou Mé mores sur les bienséances*, 2 vol., Ho Kien Fou, 1906; შტრ. M.G. Gnuka-სა და A. Danielu-ს შრომებს. ამავე ავტორის *Traité de Musicologie comparée*, Paris, Hermann, 1959; *La Sémanique musicale*, Paris, Hermann, 1967.

⁷ Y. Grimaud, *Les Polysystèmes de musique de tradition orale peuvent-ils être intégrés à la résonance? in: La résonance dans les échelles musicales*, Paris, Édité, C.N.R.S., 1963.

⁸ J. Amrouche, *Chants berbères...*

⁹ Y. Grimaud, *Note sur la musique des Bochimán Kung et des Pygmées Babinge, in: Colloque international de Wégimont*, 1956. Édité, Université de Liège, 1960; *Étude de la danse, Choma' des Bochimán Kung – Polyrythmie, in Colloque international de Wégimont*, 1960. Édité, Université de Liège, 1964; *Les polysystèmes de musiques de tradition orale...*

ბუნებას და მისგან მხოლოდ რაღაც უსიციცხლო სქე-
მა რჩება¹⁰.

ზეპირი ტრადიციების მუსიკის კვლევის ველი ფარ-
თაა, თითქმის უსასრულო, ხოლო ის, რაც ჩვენთვის
მისაწვდომია, ასომილაგის ზღურბლამდეა მისული.

ზეპირი ტრადიციის მუსიკის ყურადღებით მოსმე-
ნისა და გაგების მცდელობას მისი ელემენტების
შეცნობისაკენ მივყავართ. თუ მოთმინება არ დავგლ-
ლის, მის უფრო ძნელად შესამჩნევ წესრიგსაც დავი-
ნახავთ; შეცნობაში ვარჯიში კი აღრმავებს და ავითა-
რებს ჩვენს შესაძლებლობებს, რაც მუდმივად ცვალე-
ბადი სამყაროს რეალურ მოთხოვნებს პასუხობს¹¹.

ამგვარი შეცნობა, რაც ჩვენ ყველას განგვიცდია,
მიუხედავად რასობრივი განსხვავებულობისა და სა-
ზღვრებლისა, შესაძლებელია ერთმანეთისაგან ძლი-
ერ დამორბეულ ტერიტორიებზე. ეს ფენომენი არა-
ერთხელ ყოფილა ჩემი დავკვირვების ობიექტი, კერ-
ძოდ, როცა მუსიკას ვიკვლევდი იაპონიაში, სადაც
ქალად წარმოა ერთმა ტრადიციულმა ოჯახმა გვიმას-
კინძომა¹², აგრეთვე, ტრადიციულ კორსიკულ ოჯახში;
ხალხური სიმღერების, ანუ, ზეპირი ტრადიციის
მუსიკის შესწავლის მიზნით ირანსა და ჩრდილოეთ
ინდოეთში ყოფნისას¹³; უფრო მოგვიანებით კი, ეს
განვიცდებოდა საქართველოში (აღმოსავლეთ ევროპა),
მუსიკისა და ხელოვნების ტრადიციული ფორმების
შესწავლის მიზნით მოგზაურობისას.

უხსოვარი დროიდან ვიცი, რომ, ჩვეულებრივ, სა-
ყოველთაო განმეორებადი განცდის, – ან ხელახალი
განცდის, – გამოცილებლა ერთმანეთისაგან დიდი
დროითი მანძილით დამორბეულ ეპოქებში ყალიბ-
დება. ზოგჯერ მათ შორის კავშირი უხილავია და წარ-
მოაჩენს ისეთ ფაქტებს, რომელთა მხოლოდ ნაკვა-
ლევია შეგორჩენია დღევანდელ სამყაროს. ეს ერთ-
ნაირად ვრცელდება ხელოვნების ყველა იმ ფორმა-
ზე, რომელიც რეალობას არ არის მოწყვეტილი და
მარადიულობის ნიშნითაა აღბეჭდილი. იგი შემადგე-
ნელია იმ მთლიანობისა, – თითოეული ადომიდან და-
წყებული სამყაროს ჩათვლით, – სადაც ყოველივეს
მსჭვალავს მოძრაობა – ტემპი, რიტმი, პერიოდულობა,
რომელთა სუბსტანციურ ერთიგობაგვირგვინებს სმენა
ძლივს აღიქვამს, უფრო ზუსტად კი, გრძნობს¹⁴ ის,
ვისაც „გულისყურით“ სმენის უნარი აქვს.

მას შემდეგ, რაც მოვისმინე და დავაკვირე სხვა-
დასხვა კონცერტისა და ზეპირი ტრადიციის გან-
სხვავებულ მუსიკას, მე „უძვირფასეს მასალას“¹⁵ ნა-
ვანყდი საქართველოში¹⁶, რამაც ქართული მუსიკა
ძველი აღმოსავლური სუბსტრატის მასშტაბთან
კავშირის პერსპექტივით წარმოგადგენინა¹⁷.

საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობის ზეპირ ტრა-
დიციაში დღემდეა შემონახული საქართველოს, სა-
ბერძნეთის, სპარსეთის, თურქულ-არაბული ქვეყნე-
ბისა და, აგრეთვე, აზიური სათავეების ისტორიულად
არსებული ადრეული ერთიგობაგვირგვინის კვალი.

¹⁰ Y. Grimaud, *Trois chants de Géorgie occidentale...*

¹¹ დასავლეთ ევროპაში მუსიკის ზოგადი კვლევა, რომელსაც კარგა წინსვლა იქონია აქვს, მრავალმხრივია; მან გააღწია მოახდინა სხვა ხალხების
წარსაზე, რომელთაც უკიდურესი ტენდენცია, შენიღბა ტრადიციული დონეები (მფრ. Tran-Van-Kha, *Responsabilité des Organisations pour la culture
et l'Education dans la présentation des traditions musicales des pays extrême-orientaux*, in *Ancient values in Traditional Music*, Conference held in Berlin, 1965. Edit.
by the International Institute for Comparative Music Studies and Documentation, Berlin, 1966, et autres exposés de ce Congrès; A. Shioah, *Proche Orient. Aperçu sur
le rôle et les fonctions de la musique d'hier et d'aujourd'hui*, in *La musique dans la vie*, t. I, 1967) [..].

¹² ირესკობისა არსებული მუსიკის საერთაშორისო საბჭოს წევრების, ბაიონების – ა. დანიელის, ფ. კოლბეკის და ვ. გომპონის თხოვნით,
„აღმოსავლეთ-დასავლეთის გაკვლევის“ ფარგლებში, მონაწილეობა მივიღე ციკლის აღმოსავლეთ-დასავლეთის კონგრესში, 1961 წელს, სადაც
მომზადდებოდა ზოგიერთი მოსახრება ჩვენი დროის მუსიკალურ ერთეობაზე.

¹³ ბაიონ და სადავთან ერთად, რომელიც ეროვნული მუსიკის კონსერვატორიის პროფესორია, თერანში მე შევისწავლე ირანის მუსიკალური ტრადიცია
და სეიარი (*Sefar*, სიმებიანი ინსტრუმენტი), ხოლო ზემდე, ბომბის Ecole de Dhrupad-ის დირექტორების ბ-ბების მ. და ა. დაგაბიანთან ერთად –
დრუპადის (*Dhrupad*) ვოკალური ტრადიცია (ჩრდილოეთ ინდოეთი).

¹⁴ A. Danelou, *Traité de Musicologie Comparaée...*

¹⁵ V. Belsar, *The Folk Music of Georgia*, in *The Musical Quarterly*, XIX, 1933.

¹⁶ დიდ ხალხობას ვხვდები ბაიონ ვ. ბაქდაძეს, საგარეო და კულტურის საქმეთა პენერალურ დირექტორს და ქალბატონ ლანდოს, სარკ-სთან
ერთიგობის კულტურის სამსახურის უფროსს, რომლებსაც სამი თვით მომავლინეს საქართველოში ივლისი, აგვისტო, სექტემბერში.

¹⁷ საქმეებს უნდაერთიგებინო მუსიკისმცოდნის, ქალბატონ ვ. კიკელიცა-ხომიშკა და ბაიონ ფ. ლუშკაის დახმარებით გავიყვანე თბილისის
კონსერვატორიის პროფესორი მ. ახალაშვილი, ა. ჩხიკვაძე, ორივე ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი და ბაიონ ვ. ახალაშვილი,
მუსიკისმცოდნე. მათი წყალობით მე გავცეანი სამეცნიერო-მუსიკალურ შრომებს ქართული ზეპირი ტრადიციის მუსიკის შესახებ.

Orally Preserved Signs of Music Constancy

Peculiarities of orally transmitted music; its orientation; what it teaches; its profits for society, possible ways of development; its connections; Georgian traditional music.

It has been mentioned many times that vast territories and countries are characterized by proximity and affinity of thinking in different epochs.

In a space which extends beyond racial borders, there is a logical musical "system based on physical laws", with typical structures and peculiar melodic movements¹ – the evolution of their temporal forms was carried on by adapting to a large number of individual temperaments and ethnic diversity.

This music has an inner connection with the ebb and flow of inner life, thanks to which it blends with reality, when a work of art – as we understand – expresses the nature of objects, when it becomes detached from them.²

Connection with reality and changeability in the moment imbues this music with rigour and order, and those who express it obey simple rhythmic laws.³ But this music would not have attracted our attention with its structural value had it not been connected with "various states of thinking long before written artistic forms".⁴ These states have numerous nuances and constantly manifest an "unpredictable and perfect creation",⁵ where "there is no chance, no spontaneity, where everything is harmonious and makes influence".⁶

Even in this unnoticeable harmony we find a certain musical idea, different from the one usual for us.⁷ Most laconic forms "contain significant treasure". Often in them "the final connections are solid, which summarizes everything and opens great perspectives" – "the function of silence is to continue the echo";⁸ this function is connected with the extensive forms of complex structures, which develop as series of cycles differing in their gravitational attraction and are integrated with larger series.

In these series, independent time units coexist – psychological times, heterophony and systems, which allows us to codify and read real sound senses.⁹

In each traditional music, the unity of the model is determined by concentration – or gravitation. If this gravitation weakens or disappears, it is as if the musical structure moves away from the deep nature of the objects and turns into a lifeless scheme.¹⁰

The research field of orally transmitted music is almost unlimited, but what is accessible for us is at the edge of assimilation. Attentive listening and attempting to understand the music of oral tradition leads to the cognition of its elements; untiring patience enables us to see its order; cognition deepens and develops our chances, responding to the actual requirements of the world's evolution.¹¹

Such cognition, which we have all experienced, is even possible regarding remote territories, despite racial difference and boundaries. This phenomenon was the topic of

Namely, in the works of P. Rimman, R. Lachman, B. Bartok, C. Sachs, A. Scheffner, and C. Brăiloiu. In the work of the latter: *Sur une mélodie russe*, in *Musique russe*, II, Paris, P.U.F., 1953; Y. Girmaud, *Commentaire sur les chants berbères de Kobyle recueillis par M. Taos Amrouche*, Paris, B.A.M., 1966 - Grand prix de l'Académie du disque Français (vol. I).

² J. Amrouche, *Chants berbères de Kabylie* – tradition orale des Aïth-Abbas et des Aïth- Audel, Maxula- Radés Tunis. Monompotapa, 1939; Paris, l'Harmattan, 1968 (réédition).

5 M. Teos Amrouche, *Rencontre avec l'Espagne*, in: *Dialogues*, N4, Paris, 1963; Գրիգորյ, M. Schneider, *Les fondements intellectuels et psychologiques du chant magique*, in: *Colloque international de Wéromont*, Bruxelles, 1956.

P. Collaer, *Polyphonies de tradition orale en Europe méditerranéenne*, in: *Acta Musicologica*, II-III, 1960; Y. Grimaud, *Trois chants de Géorgie occidentale*, in: *Beeth Karlis* (*Études géorgiennes et caucasiennes*). Édité avec le concours du C.N.R.S., Paris, 1964.

⁵ J. Ampuche, *Chants berbères*.

⁶ Tong Tschung-chu (Zhu wu liu): Li Ku, translated from Chinese by P. S. Leclaireur *Li ou Ki, ou Mémoires sur les bienséances*, 2 vol., Ho Kien Fou, 1906; Sdr. M. G. Ghika-sa da A. Danielou's works. And by the same author, *Traité de Musicologie comparée*, Paris, Hermann, 1959, *La Sémantique musicale*, Paris, Hermann, 1967.

Y. Girmaud, Les Polysystèmes des musique de tradition orale peuvent-ils être intégrés à la résonance? in: La résonance dans les échelles musicales, Paris, Édit. CNRS, 1963.

• J. Amrouche, *Chants berbères*.

² Y. Grimaud, *Note sur la musique des Bochiman Kung et des Pygmées Babinga*, in: *Colloque international de Wégimont*, 1956. Éd. Université de Liège, 1960; *Étude de la danse, Chôma des Bochiman Kung - Polyrythmie*, in: *Colloque international de Wégimont*, 1960. Éd. Université de Liège, 1964; *Les polysystèmes des musiques de tradition orale*.

¹⁰ Y. Grimaud, *Trois chants de Géorgie occidentale*.

¹¹ The general study of music in West Europe, which recounts a long history, is multilateral: it influenced the music of other peoples, who tended to disguise their traditional values.

my interest many times: when I researched music in Japan; when a traditional family hosted us in the city of Nara;¹² also in a traditional Corsican family; when I studied folk songs, i.e. the music of oral tradition, in Iran and North India.¹³ Later, I experienced this during my visit in Georgia (East Europe) where I studied traditional forms of music and art.

We know that, since time immemorial, the experience of universal repetitive or repeated emotion is usually formed in epochs distanced from each other. Sometimes, the connection between them is invisible and reveals the facts, only traces of which have been preserved in today's world. This equally touches all forms of art, which are not cut off from reality and are imprinted with eternity. It is a constituent of the unity – from one atom to the entire universe – where everything is transpierced with movement – tempo, rhythm, periodicity, the substantial connection between which is hardly perceived by ear, more precisely, felt¹⁴ when listened to "with the ear of the heart".

After having listened to and observed the music of different continents and different oral traditions, we came across "most valuable material"¹⁵ in Georgia,¹⁶ allowing us to regard Georgian music from the perspective of connection with the old oriental substrate.¹⁷

The traces of the early mutual influence of Greece, Persia and Turkish-Arabic countries have survived to this day in the oral tradition of the aboriginal Georgian population. The Georgian people managed to assimilate the substance of highly developed societies¹⁸ and express it. "Separate branches of art, such as poetry and music", have "harmoniously merged"¹⁹ in the Georgian people, which they transmit from generation to generation; they are also aware of the road to "the oasis of prettiness and peace, which the civilizations follow in the rearest moment of escaping from desert".²⁰ The reality which has no age is alive among the Georgian people.²¹

- 30 -

Élevant leur coupe, les thébains de l'anthologie
 éphémère aux vœux du Pilebant (Tchavada) par
 la Invocation ou un Chant de louange, en polyphonie;
 la récitation du hymne de mariage et de son épouse B),
 à celle de pendantivité d'autres provinces, aux notes
 ou hymne de louange par un chant polyphonique de deux
 voix, à la hymne des vieux, à la récitation
 des saïnts, à la glose des évènements éphémères,
 avant d'aboutir à l'antique glose de
 "l'Invocation Suprême", dont il nous faut déceler
 l'incarnation de l'essence et toute toute-même.

¹² At the request of Mr. A. Danielu, P. Goldbeck and V. Thompson, members of the International Music Council of UNESCO, I participated in the East-West Congress in Tokyo as part of the "East-West exchanges" in 1961, where I presented some considerations on the musical aesthetics of our times.

¹³ Together with Mr. D. Sahai, professor at the Tehran National Music Conservatory, I studied the musical tradition of Iran and the Seta (stringed lute); later I studied the Dhrupad vocal tradition (North India) together with Messrs M. and A. Dégars, – the directors of the Bombay School of Dhrupad.

¹⁴ A. Danielou, *Traité de Musicologie Comparée*...

¹⁵ V. Belyaev, *The Folk Music of Georgia*, in *The Musical Quarterly*, XIX, 1933.

¹⁶ I am very grateful to Mr. J. Basdevant, General Director of Foreign and Cultural Affairs, and Mrs. Lanchon, who sent me on a three-month research trip to Georgia (July, August, September, 1967).

¹⁷ With the help of Mrs. K. Wilkowska-Szopinska, musicologist of Warsaw University, and Mr. P. Leshchuk, I became acquainted with professors of the Tbilisi State Conservatoire: Doctors of Art Sh. Aslanishvili and G. Chikhradze, and musicologist V. Akhobadze; thanks to them I became familiarized with the scholarly works on Georgian orally transmitted music.

¹⁸ V. Belyaev, *The Folk Music of Georgia*, (here Madam Grimaud implies N. Man's theory on the Georgian people's Japhetic origin, mentioned by Belyaev, and the Georgians' cultural relations with the Greeks, Romans and others (ed.).

¹⁹ J. Amrouche, *Chants berbères*...

²⁰ J. Soustelle, *Les Quatre Soleils. Souvenirs et réflexions d'un ethnologue au Mexique*, Paris, Plon, 1967.

²¹ I am grateful for the understanding and assistance we had throughout our journey in East and West Georgia, and in Tbilisi, where we met many outstanding figures: Mr. I. Akhobadze, Director of the Institute of Manuscripts of the Georgian Academy of Sciences; Mrs. E. Melreveli, Deputy Director of the same Institute; Mr. V. Bendze, Deputy Director of the Institute of Georgian Art History and professor of the Georgian Academy of Art; Messrs N. Cherkashvili, V. Japandze, A. Javakhishvili, Deputy Director of the Georgian Museum of Art; Messrs P. Khushua and G. Lorikashvili, Professors of Tbilisi State Conservatoire and Vice Rector, S. Tsakadze, a doctor; I. Tabaghuash – Head of Cultural Relations with Foreign Countries... I would like to remember all who assisted us in our work. For me they are the symbols of eternal society.

ზოგიერთი ქართული სიმღერის (აღმოსავლეთ ევროპა) ორნამენტაციის შესახებ¹ ეძღვნება სერგი წულაძეს

ჩვენ მასპინძლები ვართ ამ ეფემერულ
სამყაროში, ო, მეგობარო...

სწობილია, რომ ნამდვილ სემიოგრაფიულ ნიშნებს მრავალი მნიშვნელობა აქვთ და თითოეული მნიშვნელობა იმ ევოლუციის ხარისხს შეესაბამება, რომლის წვდომაც ადამიანისთვის შესაძლებელია.

არც სიტყვა, არც ფრაზა წარმოადგენს არაფერს, თუ ის არ არის დაკავშირებული ფარულ დინებასთან, რომელიც უმცირეს რხევებსა და უფაქიზეს ნიუანსებს განაპირობებს².

ფიქრობენ, რომ ადამიანის მიერ შექმნილი ჰარმონიული მუსიკალური ფრაზები უსახლგროდ სრულყოფილია, ისინი დაუნერულ კანონებს ემორჩილებიან და არასოდეს არღვევენ მათ.

ზუსტი ინტონაციის წყალობით, ადამიანი ხელახლა უზრუნდება თავის იდენტობას, განსაკუთრებით კი, ხელახლა უკავშირდება მიუწვდომელ, თუმცა ყველაზე ფაქიზი ეფემონიის წყაროს – მზეს. მსუბუქი, იდუმალი რიტმი ემნის „მრავლისმთქმელ“ ნიუანსებს, რასაც მხოლოდ მსგავსი ადამიანი შეიძლება ჩანვდეს³.

არ არსებობს მოცულობითი სიცარიელე⁴ უამრავი ობერტონის გარეშე...

მომღერალს შეუძლია მხოლოდ ერთ სიტყვაში მიაღწიოს ჰარმონიას, ის აღამაზებს ფართო სუნთქვის სტრუქტურებს და ემნის „ტურავ მოძრაობას“. თუმცა უხილავი მდინარეა არ ტოვებს სხვა კვასს, გარდა „იმისა, რაც მის შიგნითაა“. ზოგიერთი ამ გამჭვირ-

ვალებაში მაინც პოულობს საზრისს, რომელიც, ზოგჯერ, ისეთი მარტივია, რომ შეუმჩნეველი რჩება.

მსოფლიოს უმეტეს ნაწილში ადამიანები, რომელთაც ზეპირი ტრადიციების გადაცემის უნარი აქვთ, ცოდნის გამტარნი არიან, რისი წყალობითაც დღევანდელი სამყარო პოულობს საყრდენს – შეუმჩნეველს, მაგრამ რეალურად ეფექტურს.

„იქ, სადაც თითქოს არაფერი ხდება“, ჩნდება უცნობი ფაქტურის ვარიანტი. ანთროპოლოგია არის დროის მონაცემთა დიდი ბაზის ფლობის „იარაღი“, რომელსაც ჩვენ სხვა განზომილებაში გადავყავართ; მსგავსი ძიებები ნათელს ჰყენენ ზიგაგებსა და ნიუანსებს, რომლებიც შემკვიდრობის წყალობით ორიენტირებული არიან უსიკვყო მეთანხმებაზე, რომელთა კვალი ხშირად განფენილია ამოუცნობ მიზიდულობათა ქსელში.

არსის სიზუსტე უზრუნველყოფს მიმართულებას; მას მოქმედებაში მოჰყავს მაღალი სიხშირის დიალექტიკა და იძენს იმ მასშტაბსა და სტაბილურ სიღრმეს, რომელზეც კერანაირი ეფემერული გადახრა ვერ არღვევს.

ზოგჯერ წინაპართა შორეული მონოდება მწყობრ ფრაზებად აღწევს ეპოქათა დასაბამიდან, ხოლო მისი იდუმალი მოივაცია ანდერძით გვეძლევა, ჩვენამდე მოღწეული ამ კეთილისმყოფელი ტალღების მატარებელთა პატივსაცემად.

ასეთი მონოფონიისა და პოლიფონიის პატრონები არიან ქართველები. მე მათი ნიშნები შევაგროვე შორეულ მხარეებში, სადაც ქალაქურ ტრადიციებს ვერ არ შეედნიათ და ჩრდილში ვერ კიდევ შენახული იყო

¹ შეხვედრა გრიგოლისეული კლდეებისა და ხმელთაშუაღმის აუზის ტრადიციული მუსიკის ცენტრში (Centre d'études grégoriennes et de musiques traditionnelles du bassin méditerranéen), სენანკის სააბაიო (l'Abbaye de Senanque), 28 სექტემბერი – 3 ოქტომბერი, 1978.

² Y. Grimoud. Symboles d'un chant svane (Georgie d'Europe orientale) [ერთი სვანური სიმღერის სიმბოლოები (აღმოსავლეთ ევროპა, საქართველო)] // ტურნალი: *Beati Karitisa*, t. XXXVI, Paris, C.N.R.S., 1978.

³ Y. Grimoud. *Préliminaire à un Chant de Vénus* [ქუშმარტაგების სიმღერის დასაწყისი], პარიზი: *Beati Karitisa*, t. XXXVI, Paris, C.N.R.S., 1978. *Georgie – Chants religieux* (2nd de suite d'Anthologie), *enregistréments originaux et commentés*, ms., stereo, No 558 - 544, Paris, O.C.O.R.A., 1979.

⁴ არსებობს მრავალი მოსაზრება სიყარულის შესახებ, რომელთა მიხედვით, „ასპოლეტური სიყაროვლ“ ადგილ, სადაც არაფერი არ არის, სრული გაკეთილი ძიებად წარმოადგენს და ადამიანის კონი ძელი დროიდან ჩამოშდ მატერიალური შეკეთი იგი“.

⁵ http://astromet.ge/category/c176-2013-02-28-12-10-51/page/7/?order_by=date&order=DESC 15.07.2015;

ფიქრობს მისი, რომ „კავშირ-ასპოლეტური სიყაროვლ არ არის, არამედ საკმაოდ რთული დინამიური სისტემა თავისუფლების ხარისხის სინამდვილი“ <http://astromet.ge/2012-04-22-17-26-14/>, 15.07.2015; ჩინლები მიიჩნევენ, რომ დას კოსმოსი „სამყაროლი სიყაროვლ-ენერგიის ნელა შემკვირება წარმოება“. <http://animes.ge/ენერ-კივიაშვილი>, 15.07.2015 (რედ.).

„შარშანდელი თოვლი“. აღმოსავლეთი და დასავლეთი საქართველოში ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან. მათ მატარებლებს თავიანთი ხანგრძლივ მესხიერებაში შემონახული აქვთ უბრალო, მაგრამ საოცრად დახვეწილი კანონი, რომლისგანაც მომღერალი ისე ვერ გადაუხვევს, რომ თავადვე არ დააზარალოს საკუთარი მემკვიდრეობა⁶.

ის, რასაც ისინი მარტოობაში ან ჯგუფურად ასრულებენ, მედიტაციისათვის განაწყობს; მთქმელი მხოლოდ პაუზებში ანესრიგებს სპორტანურად მიღებულ მეტეფორიზებებს, რომელთაც ყველაფერი რეზონანსში მოჰყავთ „მომდევრო მოდელაციასთან“.

ქართლში, აღმოსავლეთ საქართველოში, მეურმეს დამით ტვრით გადააქვს ხარეზმებული ურმით. ცის თალი და მარტოობა მას აამღერებს და ისიც იწყებს ურმულის იმპროვიზაციას.

ჩვენ მოვიპოვეთ დავით რუსთაშვილის მიერ იმპროვიზებული ერთ-ერთი ძველი ნიმუში. დღეისათვის ნაკლებად ცნობილი ეს ნიმუში მოგვაგონებს ერთ რუმინულ ბალადას, რომელიც „ერთმა ძალიან პატივსაცემმა... მოხუცმა მწყემსმა ჩამოიტანა შორიდან“ და კონსტანტინ ბრალიოვს გადასცა; ბალადა, რომელიც მხოლოდ ამ კაცის წვალთობით „ცოცხლობდა“. ქართული ურმული აცოცხლებს დიდი ოსტატების მიერ აშენებული ეკლესიის შორეულ რეზონანსებს, მაგალითად, სამთავისისას, რომელიც XI საუკუნის ოსტატებმა ააშენეს და რომელიც, სხვა ტაძრების მსგავსად, ლანდშაფტზე ახდენს გავლენას⁷.

ასევეა ქართლში, სადაც კოლექტივში მომუშავე მომღერლები მიჰყვებიან მთქმელის სანყის ფრაზას; ლენდი კი უნისონში და ოსტინატურად, მასთან დიალოგს მართავს შედახილებით, რომლებიც მყისიერად დინამიურს ხდიან პროცესს. სამუშაოს ბოლოს, სიტყვებზე: ჰეროი და ჰოპუნა, სოლისტის მიერ დაჭერილ ბგერას მიჰყავართ რიტმულ მონაცვლეობამდე ან სიმღერის დასასრულამდე⁸.

ნადურების საერთო წარმომავლობას ნათლეს ჰყვანს მათი განვითარების თანმიმდევრულობა, რაც გარკვეულ კანონზომიერებას ემორჩილება. სიმღერის

თითოეულ ფაზას შრომის მიმდინარეობა განსაზღვრავს.

საქართველოს დასავლეთში, სამი და ოთხი, უმეტესწილად, დამოუკიდებელი ხმის პოლიფონიური განვითარება, რომელიც ანტიფონური მონაცვლეობით ერთიანდება ორმაგ გუნდში, ხაზგასმულია „ზუსტი ნიშნებით“, ჟღერადი სიმბოლოებით. ისინი ეკუთვნიან არა მხოლოდ სოლისტს, არამედ ყველას, ვინც მუშაობაში მონაწილეობს და რომლებზეც ამბობენ, რომ მათ ვერავითარი დაბრკოლება ვერ შეაჩერებთ.

ეს სამუშაო პროცესი სამ განსხვავებულ ფაზად იყოფა. პირველ ფაზას, რომელიც „ჩრდელ სუნთქვას ეყრდნობა“, ხშირად რეჟირატეგის სახითაც აქვს. მეორე ფაზა (სამუშაოს ცენტრალური, მონის დამუშავების ნაწილი), როგორც ამბობენ, ყველაზე რთულია. მესამე ფაზის დროს ტემპი, რომელიც წინა ნაწილში უკვე არქარდა, უფრო აქტიურდება; ხმების რეგისტრი შეუმჩნევლად და თანდათანობით მაღლდება, სწრაფ შეძახილთა მონაცვლეობამდე და უნისონით დასრულებულ კადენციამდე.

გურიისა და აჭარის პროვინციებში, „ხმას, რომელიც იძახის“ ერთი ან ორი მომღერალი ასრულებს, ზოგიერთი პოლიფონიისთვის დამახასიათებელი მგლო-დიურ-რიტმული საქვევების შესაბამისად. ერთ-ერთი მათგანი, ძალიან მაღალ რეგისტრში, აქტიური მარცვლეობითა და ფონემებით ასრულებს ირეალურ ორნამენტებს. ძირითადი ხაზი ანუ მელოდია მიჰყავს პირველ მომღერალს, რომელიც გადმოგვცემს ლექსის „შინაარსს“, დანარჩენები სიმღერის გარდამავალ ადგილებს „აღნიშნავენ“ და „ხანგრძლივი ვიბრირების“ ეფექტს ქმნიან.

ძველ ენაზე წარმოთქმული ლექსი (იდეალური ენა, რომელსაც განზრახ იყენებს ქართველი მთქმელი), იპყრობს მომუშავეთა ყურადღებას, რომელიც არასოდეს უნდა მოდუნდეს⁹.

განსხვავებული იყო გურიაში მოსმენილი ნადური. ნელი, თანმიმდევრული და მონესრიგებული განვითარების ფაზები მხოლოდ ვოკალური ტალღებითაა განპირობებული. ის გამოსხატავს „რიტმულ მნიშვნე-

⁶ Y. Grimaud. Musique vocale géorgienne („ქართული ვოკალური მუსიკა“). ვერნალში: Béd Karlsen, v. 100IV. Paris, C.N.R.S., 1977.

⁷ C. Brăileu, *Folklore Musical. Encyclopédie de la Musique Fasquele*. Paris, 1959.

⁸ დამწერი თმისინებს ურმული, ჩანერული ქართლში, კასპის რაიონის სოფელ სამთავისში (ჩრდ.). CD3 #31. აღნიშნული სიმღერა, ასევე, შესულია გამოცემაში: *Georgian – Chants de travail* (საქართველო – შრომის სიმღერები), მომღებელი და კომპოზიტორი ი. გრიშინი მიერ. O.C.O.R.A., rue steno, no. 558 513. Paris, 1978.

⁹ მისიანებს ჰეროი და ჰოპუნა, ჩანერული ქართლში, კოროს სოფელი გორისში (ჩრდ.). CD3 #28.

⁹ Y. Grimaud, *Musique vocale géorgienne* („ქართული ვოკალური მუსიკა“): *Symbales d'un chœur mixte* („ჭრით სანაწერი სიმღერის სიმბოლოები“). მოსმენის მთას სიმბოლი აგრენილა, ნადური. ჩანერული აჭარაში, ქობულეთის რაიონის სოფელ წყაროკაში (ჩრდ.). CD1 #025.

ლობას" ამ ერთობლივი სიმღერებისა, ანუ ადამიანში ღრმად ფესვგადგმული შრომისა, რომელიც დროის-მიღმიერ ყოფნას ეხმიანება".

ჩვენი წინააღმდეგობებით სავსე ეპოქა, ალბათ, ყველას გულს გაუტეხდა, რომ არა ეს ღირებულებები, „წინასწარ განუჭვრეტელი შემოქმედებიდან“ რომ აღმოცენებულან; ამ დამამშვიდებელი ჟღერადობის სიღრმისეული მოძრაობა, მისი დახვეწილობის გამო და ეფემერული ფორმების მიუხედავად, ექოდ გაისმის ყველაში, ვინც მსგავსი გზა გაიარა. [...]

ჩვენი გახლეჩილი დასავლური სამყარო გვეხმარება უკეთ ჩვენდეთ სიცოცხლის ფორმულის გარდუვალობას, რომელშიც მომღერალი კეთილშემოვნად რეზონირებს არა მხოლოდ საკუთარ სახელთან, არამედ, პირველყოვლისა, საბოლოო ნავსაყდელისკენ მიმავალ უტყვევალთან; ანუ ადამიანი ხდება „მასპინძელი და მხსნელი“: იგი საბოლოოდ პოულობს მიწას.

პარიზი, 1978 წლის სექტემბერი

MUSIQUE TRADITIONNELLE DE GEORGIE

Le 16 avril 1969 a été diffusé par l'ORTF
(France-Culture), dans le cadre de l'émission de
Gérard Philidel et Charles Duvelle "A la recherche
des musiques de Tradition orale", un extrait de
Charles Duvelle avec Madame Juliette Griseud,
co-fondatrice du Centre d'Etudes de Musique Orientale,
émission dont nous donnons, ci-après, une version
écrite, réalisée par Juliette Griseud

Gérard Philidel - Juliette Griseud... vous nous avez dit et montré de belles choses diverses en musique occidentale pouvait se mêler des multiples musiques de Tradition orale, les comprendre et en tirer profit en élevant le débat, vous avez raison, si je puis dire, musiciens occidentaux et orientaux dans une même recherche de l'interprétation

¹⁰ მოსმინებს ნადური, ჩაწერილი გურიამი, ჩოხატაურის რაიონის სოფელ ზემო სურგებში (ჩვე). CD1 #062.

On the Ornamentation of Some Georgian Songs (Eastern Europe)¹

Dedicated to Sergi Tsuladze

*We are hosts in this
ephemeral world, o, friend...*

It is known that semiographic signs have several meanings and each of them corresponds to the degree of evolution accessible for a human.

Neither a word nor a phrase can mean anything unless it is connected with the undercurrent, which determines minor oscillations and the finest nuances.²

Some think that harmonious musical phrases created by a man are unlimitedly perfect, that they should obey unwritten laws and never break them.

By utilizing accurate intonation, a human returns to his true identity, reintegrating with the most delicate source of euphony, the Sun, whose soft, mysterious rhythm creates "eloquent" nuances, which can only be understood by those who think in a similar way.³

There is no capacious emptiness⁴ without countless overtones.

The singer reaches harmony in a single word, beautifies the breath structures and creates "immovable movement". However, the invisible flow leaves no trace other than "what is inside"; in this transparency some still find the idea, sometimes so simple, that remains unnoticed.

In most parts of the world, people able to transmit oral traditions are the bearers of knowledge, thanks to which the modern world finds support – unnoticed, but truly effective.

"There, where as though nothing happens" emerges the variant of apparently unchanging texture. Anthropology is the "tool" that possesses a vast base of time data, taking us to another dimension; similar searches shed light upon the zigzags and nuances which due to the nature of oral tradition are oriented to tacit approval, and the traces of which frequently extend in the multidirectional web of unidentified gravity.

The accuracy of the idea provides direction: it actualizes high frequency dialectics and acquires a scale and stable depth that no ephemeral deviation can break.

Sometimes, the remote call of the ancestors arrives as ordered phrases from time immemorial, and we inherit its mysterious motivation in honor of the bearers of these beneficent waves.

The Georgians are owners of such Monophonies and Polyphonies. I collected these examples in remote places, where urban traditions have not been yet introduced and where "last year's snow" still lingered in the shade. The traditions of East and West Georgia differ from each other. Their bearers, in their memory, have preserved a simple but very subtle canon, from which no singer will ever swerve without incurring harm to his heritage.⁵

What they perform, alone or in a group, disposes them to meditation; the soloist regulates the spontaneously received messages only by means of pauses, which bring everything to resonance with "the following modulation".

We obtained one of Davit Rusitashvili's improvised examples. Today this lesser known example reminds the observer of a Romanian ballad, which "one very respectful... elderly

¹ Meeting at the Research Centre of Gregorian and Traditional Mediterranean Music. Sénanque Abbey, 28 September 3 – October, 1978.

² Y. Girmaud. Symboles d'un chant svane (Géorgie d'Europe orientale) ["Symbols of One Swan Chant" (East Europe, Georgia)]. In: journal *Bedi Kartisa*, vol. XXXVI. Paris, C.N.R.S. 1978.

³ Y. Girmaud. *Préliminaire à un Chant de Vérité*. XXXVI. Paris, C.N.R.S., 1978; In: journal *Bedi Kartisa* (2nd disque of the Anthology), enregistrements originaux et commentaires, mic, stereo, no. 558 - 544. Paris, O.C.O.R.A. 1979.

⁴ There are many considerations about emptiness according to which "absolute emptiness, without anything, complete vacuum is hard to imagine and from time immemorial the human brain has tried to fill it with the material". http://astronet.ge/category/c176-2013-02-28-12-10-51/page/7/?order_by=date&order=DESC 15.07.2015; physicists believe that "a vacuum is not an absolute emptiness, but is a somewhat dynamic system with multiple degrees of freedom" <http://astronet.ge/2012-04-22-17-25-14/>, 15.07.2015; the Chinese considered that Dao's cosmos "was created via the slow solidification of the universe's emptiness-energy" <http://animag.ge/Emzar Kvataishvili>, 15.07.2015 [ed].

⁵ *Musique vocale géorgienne*. In: journal *Bedi Kartisa*, vol. XXXV, Paris, C.N.R.S., 1977.

man brought from far away" and told to Constantin Brăiloiu; the ballad "lived" only thanks to this man.⁶ The Georgian cart-driver's song revives distant resonances of the churches constructed by great masters, for instance, of Samtavisi, constructed by the 11th century masters and which, like other churches, influences the landscape.⁷

Also in Kartli, collectively working singers will join the soloist's initial phrase; the choir in unison and with ostinato starts a dialogue with exclamations, immediately making the process dynamic. At the end of work, on the words *herio* and *hopuna*, the sound sustained by the soloist leads to rhythmic alternation or the end of the song.⁸

The common origin of work songs is confirmed by their successive development, obeying certain regularities. Each phase of the song is determined by the work process.

In West Georgia, the polyphonic development of three or four mostly independent voices, which unite in double choir via antiphonal alternation, is emphasized by "precise signs" or sound symbols. They belong not only to the soloist, but to all participants of the work process, who say that no obstacle can stop them.

This work process is divided into three different phases. The first phase, "based on a long breath", often has a recitative character. The second phase (the central part of the farming process, working on the land) is said to be the most difficult. In the third phase, the tempo, already accelerated in the previous part, becomes more active; the pitch of voices imperceptibly and gradually rises up to the alternation of swift exclamations and the cadence, ending in unison.

In the provinces of Guria and Achara "the part which calls" is performed by one or two singers, corresponding to the melodic-rhythmical phrases characteristic of some polyphonies. One of them, in a very high pitch, performs indescribable ornaments with active syllables and phonemes. The basic line or melody is led by the beginning singer, who recites the "content" of the verse; the others "point" toward the transition sections and create the effect of "long vibration".

The verse, intoned in an old language (a mysterious language purposely used by the Georgian songleader), attracts the workers' attention, which should never slacken.⁹

The *Naduri* heard in Guria was of a different sort: slow, successive; its phases of ordered development are determined only by vocal waves. It expresses the "rhythmic meaning" of these joint songs, i.e. of the work deeply rooted in a human being, which echoes the existence beyond time.¹⁰

Our epoch, full of contradictions, could have discouraged everyone had it not been for these values, which have emerged from "preliminarily unimagined art"; the deep movement of this sound, due to its refinement and despite its ephemeral forms, echoes in everyone who took a similar path. [...]

Our cleaved Western world helps to better understand the inevitability of the *life formula*, in which the singer harmoniously resonates not only with his own name, but, first of all, with the silent trace going to the final haven; i.e. a human becomes "a host and saviour"; he finally finds the Earth.

Paris, September, 1978

⁶ C. Brăiloiu. *Encyclopédie de la Musique Fasquelle*. Paris, 1959.

⁷ The spectators listened to *Urmuli*, recorded in the village of Samtavisi, Kaspi District (ed.). CD3 #31.

This song is also included in: *Géorgie – Chants de travail* (Georgia – Work Songs), obtained and supplied with comments by Yvette Grimaud. O.C.Q.R.A., m.c., stereo, no. 558 513, Paris, 1976.

⁸ They listened to *Herio* and *Hopuna* recorded in the village of Tirdznisi, Gori District (ed.). CD3 #26.

⁹ Y. Grimaud, *Musique vocale géorgienne* (Georgian Vocal Music). *Symboles d'un chant svane* (Symbols of One Svan Chant)...

They listened to *Mlas khokhobi apranli*, *Naduri*, recorded in Achara in the village of Tsqavroka, Kobuleti District. CD1 #025.

¹⁰ They listened to *Naduri*, recorded in Guria in the village of Zemo Surebi, Chokhataun District. CD1 #062.

ერთი სვანური სიმღერის

სიმბოლოები¹

(საქართველო, აღმოსავლეთ ევროპა)

ეძღვნება ვლადიმერ ახოზაძეს

ის მღერის მარტოყაყის საგალობელს და იცის, რომ მარტო არ არის, რადგან მისი საგალობელი ყველა სხვა არსებულითაა ნასაზრდოები (ე. ამრუში, „კაბილიის ბერბერული სიმღერები“, შესავალი)

სათავეები: საქართველოს

ტრადიციული მუსიკალური გარემო –

სვანური ჰიმნი ლილე

ღიდი კავკასიისა და კოლხეთის ჩრდილოეთით, მთა, რომელსაც ალბერზი (Alberz) ერქვა (დღევანდელი იალბრუზი – Elbreuz, დასავლეთ კავკასიონის მწვერვალი), წინათ „პირველყოფილი პოლარიზაციის ცენტრი“ იყო².

ეს ადგილი გვახსენებს არგონავტებს³, რომლებიც აქ ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად მოვიდნენ და აღმოაჩინეს ზედროული არსებობის მეთად დახვეწილი სამყარო, სადაც პირველი გამოცდილება მიიღეს. კოლხეთის სამეფო წარმოიშვა დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობამდე VI საუკუნეში⁴.

ოქროთი ცნობილი ძველი კოლხეთის „პელასგები“ ოქროს ქვიშა აგროვებდნენ „ცხვრის საწმისებით, რისთვისაც მდინარე სიმოისა და მდინარე ქსანტეში ყვინთავდნენ“⁵.

არქეოლოგია ადასტურებს პელასგებთან ოქროს „სიჭარბესა“ და მათ ნიჭიერებას „ოქროს დანმენდისა და დამუშავების ხელოვნებაში“⁶. მათ ენათესავებოდნენ სვანები, რომლებიც ცხოვრობდნენ ჩრდილო-დასავ-

ლეთ საქართველოს მაღალ მთებში, კოლხეთის რომ გადმოჰყურებდნენ. პელასგების მსგავსად, სვანებიც ოქროს ცხვრის საწმისით მოიპოვებდნენ, რისთვისაც მდინარის ფსკერზე აფენდნენ საწმისს, რომელზეც ოქროს მარცვლები ილექებოდა (სტრაბონი).

სვანებს გარს ერტყა აღმოსავლური სამყარო, თუმცა ისინი მისგან დამოუკიდებლად განვითარდნენ: ასირიის, ეგვიპტისა და სპარსეთის დიდი იმპერიები ვერანაირ გავლენას ახდენდნენ „მათს ენაზე, ტრადიციებასა და ხელოვნებაზე“⁷. მაგრამ ჩვენი „შინაგანი გრძნობა“ გვაიძულებს ვაღიაროთ შორეული მთაშო-მავლობის გავლენა, რომელიც მუდმივი მოძრაობის ერთგვაროვნებას ემორჩილება და ხელს უწყობს ახალ ქმნილებათა დაბადებას⁸.

დღევანდელ საქართველოში ერთი და იმავე წარმომავლობის სამი განსხვავებული ჯგუფია, რომელთაც საკუთარი ენა აქვთ: ქართველები, მეგრელები/ლაზები და სვანები. ქართული ენა უხსოვარი დროიდან მთელი საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებული, მაგრამ მეგრული და ლაზური, დაახლოებით ერთმანეთის მსგავსი ენები, არ ესმით ქართველებს. იგივე ითქმის სვანურზეც, რომელიც კიდევ უფრო განსხვავდება ქართულისაგან, ვიდრე მეგრული და ლაზური.

დღეს ეს ენები არათუ შენარჩუნებულია, არამედ დიდი სასიცოცხლო ძალაც გააჩნიათ საქართველოს პრეზინციებში.

რაც შეეხება გეოგრაფიულ სახელს – „ქალდეა“⁹, ის მოდის სახელიდან „ხალდი“, „ხალდეს“ მკვიდრი.

¹ ნარკვევი დაბეჭდილია ჟურნალში *Bedi Kartlis*, ტ. XXXVI, Paris, C.N.R.S. (საბუნებისმეტყველო ცენტრი), 1978.

² Y. Grimaud, *Musique vocale Géorgienne d'Europe Orientale*, ჟურნალში: *Bedi Kartlis*, ტ. XXXVI, Paris, C.N.R.S., 1977. წინასიტყვაობა Chants de Vente-Is (ქვემარცხის სიმღერები) I ტომისათვის.

³ Ed. Demolens, *Comment la route crée le type Social*. In: „Les routes de l'antiquité“, Paris, Firmen Didot, 1928 (2nd éd.).

⁴ Y. Grimaud, *Musique vocale Géorgienne...*

⁵ Ed. Demolens, *Comment la route crée le type Social*.

⁶ იქვე.

⁷ Duruy, *Histoire des Grecs*, სიგ. A. Marzewich, *Histoire de Géorgie*. Paris, La Toison d'or, 1951.

⁸ ზოგიერთი გავლენა ნაშთული იყო ზოროასტრიზმიდან, კერძოდ კი, ცეხლის საკლდეო მნიშვნელობიდან, რადგან ირანთან „სვანეთს განუწყვეტელი ურთიერთობა ჰქონდა ჩვენი ერის დასაწყისში“ (G. Charachidze, *Le système religieux de la Géorgie païenne*. Paris, Maspero, 1968, გვ. 289).

⁹ ქართული ენა კლდეების საბუთი კავასიურ ენათა ჯგუფს, რომელსაც ქართველურ ენათა ჯგუფი ეწოდება. ამ ენებში შედიან: ქართული, მეგრული, ქანთული და სვანური (Notice sur la Géorgie, *Bedi Kartlis*, 1972, გვ. 89). „ძვ. წ.-ის მეორე და პირველ ათასწლეულს შორის პროტო-ქართველები დაიგვირგნინ, რომლის ერთი სუბგუგუნიც წარმოადგენდნენ სვანები, ხოლო მეორეს – ლაზ-მეგრულ-ქართველები. დაახლოებით ათასი წლის შემდეგ (ან, როგორც მოიხსენიებს 800 წელს ერისებურ, ანუ, ერისთავთა ეპოქის მსაფცოვნებთან), ეს უკანასკნელი კიდევ ორ სუბგუგუნიდ დაიყო: ქართულად და ლაზურ-მეგრულად“ (G. Charachidze, *Le système religieux*, გვ. 11). აქედან მხოლოდ ქართული ენას აქვს დანერგულობა.

იგი „მედიოდა დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაში“. მის კვალს მიყვავართ სიტყვადე ქართი და ქვეყნის სახელთან ქართლი, რაც ქრისტეს აქეთ XI საუკუნიდან მთელს საქართველოზე, „ქართებისა და ქალების ქვეყანაზე“ გავრცელდა.

„მეგრული ჯგუფის ერთ ნაწილს“ უწოდებენ კარდუხებს (ხალდედან), ხოლო სოფელი ხალდე მდებარეობს სვანეთში¹⁰ და მიუწვდომელია მკაცრი კლიმატის გამო.

ხანგრძლივი მესხიერების მქონე სვანები საკუთარი ეთნოსის ფარგლებში ჩაკეტილი ცხოვრობენ, რაც მათ გარე გავლენებისგან იცავს.

სვანეთი ორ ნაწილად იყოფა: ზემო და ქვემო სვანეთად. მესტია ზემო სვანეთშია, ხოლო ლენტეხი, ჩოლური და ლაშხეთი – ქვემო სვანეთში.

„წინათ ქვემო სვანეთს თავადი დადუმქელაინი მართავდა. ზემო სვანეთს „თავისუფალ სვანეთს“ უწოდებდნენ. ეს დაყოფა ასახულია ძველ სვანურ ლექსებში და სიმღერებში“. ყოველ სოფელს, ყოველ ოჯახურ კლანს თავისი სიმღერები ჰქონდათ და ყველა სასიკეთლოდ მნიშვნელოვან საკითხს ოჯახის თითოეული წარმომადგენლის მონაწილეობით წყვედნენ. ყოველი შეხვედრის დასასრულს კი საზეიმოდ აღნიშნავდნენ ადგილობრივი სიმღერებით და მოკრძალებული გალობით“. „როცა დღესასწაულზე მოხუცები იყვნენ მონვეული, ისინი ასრულებდნენ სადამს, რადგან სვანები დიდ პატივს სცემდნენ და საიდუმლოდ ინახავდნენ რიტუალურ სიმღერებს“¹¹. მრავალი პატრიარქალური ადათის კვალია შემორჩენილი არა მხოლოდ სვანეთში, არამედ მთელ საქართველოში. აქ გერაცქნოლ ბილიკებითა და ქალაქურ ჩვევებითა ერთად არსებობს „ანტიკური საზოგადოების ზოგადი კონტურები, საიდანაც წარმოიშვა ხმელთაშუა ზღვის აუზისათვის ყველაზე მეტად დამახასიათებელი მოსახლეობა“¹². [...]

სუფრის მსვლელობას განაგებს ცერემონიის უფროსი (თამადა)¹³. ეს ფაზები რიტუალის მიხედვით მიმდინარეობს. თითოეულ მონაწილეს აქვები და ყოველზე კარგს უსურვებენ, ხოლო ეს უკანასკნელი სამადლობელი სიტყვებით პასუხობს ყველას და ხელში ნექტარით სავსე ფილა უჭირავს, სადღერძელოს მთქმელის მსგავსად, რომელთანაც ისევე, როგორც ყველა დამსწრესთან, გულთბილი ურთიერთობა აქვს.

სამისივსავე სიმბოლური ფორმა აქვთ: ეს არის ან ხარის რქისაგან გაკეთებული ყანწი, ნვეტთან მოვერცხლები და პირთან პატარა ჯაჭვით შეერთებული, ან პატარა ამფორები, რომელთაგან ერთ-ერთის ყელში შევიწროებული გოგრის ფორმა აქვს. ფილა გაკეთებულია თიხისგან და თავიდან გაგანიერებული, ხოლო შემდეგ, ძირისკენ, შევიწროებულია. არც ერთ მათგანს არ აქვს სახელური და თასების მაგივრობას სწევს.

ეს პატრიარქალური ზეიმები, რომლებიც მაღალი ღმრთის ხსენებით იწყება, უსასრულოდ გრძელდება და თამადა მხოლოდ ბოლოსკენ მიაგებს პატივს ანალოგიური სუბსტრატის ერთეულებს: გმირებს, ზეციურ ძალებს, წმინდანებს, რის შემდეგ იგი ასრულებს ლაპარაკს“¹⁴.

თავისთავად ცხადია, რომ ამ ფაზების განვითარება სუფრის თამადასა და სუფრასთან მყოფებზეა დამოკიდებული. ამიტომაც, ზოგიერთი საიდუმლოდ სადღერძელოს წარმოთქმა, განსაკუთრებით თავიდან, შემთხვევანაა დამოკიდებული.

ამ ცერემონიებზე, რომელთათვისაც დიდხანს და მონადირებით ემზადებიან, ოჯახის უფროსი სტუმარს, პატივისცემის ნიშნად, დაკუთმ ცხოველის თავს, ყურს, ან ბეჭს სთავაზობს¹⁵. მე მქონდა პატივი, აჭარაში ხარის ბეჭი მიმეღო, მეორე ბეჭი კი პროფესორ გრიგოლ ჩხიკავას გადასცეს. თითოეულ ძვალზე ცერა

¹⁰ V.H. Vogt, *Remarques sur la préhistoire des langues khartvéennes* ვერსალი: Beck Karsiss, t. XI - XII, #36 - 37, Paris, C.N.R.S., 1961.

¹¹ „ვ. ახობაძე, ქართული სვანური სიმღერების კრებული. თბილისი, 1957. მიმდევრი ციკლები მოგვანო აწივით ამ ნაშრომთან. გრომოს მიერ მომზადებული ციკლები ზუსტად არ ეწივება ვ. ახობაძის კრებულის წინასიტყვაობის (გვ. 12) შეჯამების დეტალს. მაგრამ, გრომოსა და ახობაძის თანამშრომლის გათვალისწინებით, საკარგეთია, რომ ეს თავად ქართული მეცნიერის ინტერპრეტაცია იყოს (რედ.).“

¹² Ed. Desmoulin. *Comment la route crée le type Social*, G. Charschidze, *Le système religieux*... გვ. 11.

¹³ ცერხში „თამადა“, მასწავლებელი ჩრდილოეთიდან, სადაც ფაქტ არის „თე“ - „რქმითი“. G. Charschidze, *Le système religieux*... გვ. 285.

¹⁴ სუფრისთვის სუფრის „ავსოვლობა ფიჭვითრის ნებისმიერ საკუთარ დღესასწაულზე“. სვანეთში სამღვდლო საზეიმო ოჯახის უფროსს ევალება, რომლის ერთადერთი მოვალეობა „ერთიანობის დამყარებაა“, რაც მას ღვთაებისავე აკადრებს (რედ.).

¹⁵ ცერხის ამ ხარის მართვა და ბედისწაღება კითხვა ხვედრებით „ელავ ცოცხალი“. ასე მკითხაობდნენ და „დიანების სვანებზე“ ზოგიერთი დაკადების დროს: მაგრამ ეს მკითხაობა ოჯახით მომზადებულია და არა სოციალური ჯგუფით. მაშასადამე, მკითხვისათვის „ძლის ნებისმიერი ანტიმორი თვისებებზეა, რაშიც ნაყლებია. ამ მეტიას წარმოადგენს ნიშანს. ბედის ძლის შეფერილობა აწივით ინტერპრეტაციის საგანი იყო [...] „მკითხაობა ცხოველის მხარზე“ ხეში და ფაქტზე არის გაერქვებული (G. Charschidze, *Le système religieux*... გვ. 158 - 159).

თითის ანაბეჭდები და იმ გამოჩენილი ხალხის ხელ-
მოწერები იყო, რომელთა წყალობითაც მოვიპოვე
ზოგიერთი საგალობელი და იმეათი დოკუმენტი.

მრავალხმიანი სიმღერები სადღეგრძელოების საქე-
ბარ სიტყვებს აგრძელებენ. ლხინის მონაწილეები
გამოძვინისას ტოვებენ სუფრას, მისი დამთავრების
შემდეგ კი მანამ მღერიან, სანამ არ დაიღლებიან¹⁶.

იქ, სადაც ჩვენ ვიყავით, სტუმარი მუდამ დაფასე-
ბულია, მას უხვად ასაჩუქრებენ და უარი არაფერზე
უნდა თქვას, გაჭირვებულთა საჩუქრებზეც კი, რომლე-
ბიც საკუთარ ბაღში კრეფენ ხილს, იმიტომ, რომ სია-
მოვნებთ გამსახიძლეთა...

სტუმარს ესალმებიან სიმბოლურად, ამალელები
განწყობიან¹⁷, რითაც აღნიშნავენ მის ერთობას იმ
ჯგუფთან, რომელთანაც უნდა გაიზიაროს რიტუალური
სალხინო სუფრა, დიდი ერთგულების ნიშნით რომ
მიმდინარეობს.

ნიშანი „ბ“ არის ერთ-ერთი ძველი ასო V საუკუნის
ქართული ანბანისა¹⁸, რომლის წარმოშობაზეც თი-
თქოს ფინიკიური უნდა იყოს. როგორც ევლოგარაფული
მნიშვნელობის მქონე სხვა ნიშანი, ისიც იმას
აღნიშნავს, რაც მხოლოდ შინაგანად შეიძლება გაიგო.

მეფარებით ახლო წარსულში ქართველი გლეხების
სახლების (დარბაზი) ინტერიერი ხის იყო, დამბე-
ნებული „ასტრალური ნიშნებით“. მატრიარქალური
სვეტი (დედაბოძი), რომელსაც ზედა კოჭები ეჭირა,

ცენტრალური კერის წინ იყო მოთავსებული, ჭერში
გამოჭრილი იყო წრიული სარკმელი, საიდანაც სახ-
ლში შემოდოდა ცის ნათელი, გარეთ კი ბოლო გა-
დოდა¹⁹.

მამაკაცები ცეკვავდნენ კერის გარშემო და განსა-
კუთრებულ საზრისს ქმნიდნენ ექსტიკულაციითა და
სიმღერებით. დედაბოძის წინ იყო ოჯახის უფრო-
სის, პატრიარქის სავარძელი, რომლის სიახლოვეს
მამაკაცები და ახალგაზრდა ყმანელები სხდებო-
დნენ. ყველა ცეკვზე ასტრალური ნიშანი იყო ამო-
ტვივრული. ცეკვლზე შემოდგმული სამეფხას ზედა
წილში განთავსებული იყო შემერული პატარა არ-
ფის მსგავსი გამოსახულება, რომელსაც სვანური
ჩანგი ენათესავდა²⁰. მამასადამე, რიტუალური საგა-
ლობლები და ისინიც, რომლებიც ახლა უკვე კერის
რიტუალის ნაწილად იქნენ, ვერ კიდევ სრულდება
მთიან რეგიონებში, სადაც ქალაქურ ყოფას ვერ არ
შეუღწევია²¹.

მსგავსი საზრისით დატვირთული (მაგრამ, მეტად
ნიუანსირებული) ვესტებისა და საგალობლების კატა-
ვსეულად ვმოულობთ ლიტურგიებში. აღმოსავლურ
ეკლესიაში ასეთივე ქმედება დადასტურებული და
გამოიხატება ემბაზის, ან საკურთხევის გარშემო
წრეში მსვლელობით, ჯვრისწერისა მუვლად მესხ-
ნით, რომელთა ხელისმომკიდებიც ერთი სახმისი-
დან სვამენ...

იმას, რაც ოდესღაც კულტს უკავშირდებოდა, თავს
არ გვახვევენ და ჩვენ აღმოვაჩენთ, რომ ჭეშმარიტე-
ბას უფრო განცდით შეიმეცნებენ, ვიდრე ფორმე-

¹⁶ მესიაში, ზემო სვანეთის ქალაქი, ზოგიერთმა მომღერალმა იცვალა კოდე.

¹⁷ მისაღება და შეება ფართოდ არის გავრცელებული პატრიარქალურ სამართლში და წინადა მოვლეთად არის მიჩნეული. იხ. ჯეროდ, Ch. Lefel და M. Dubessan. *Samt de Troues - La Chapelle de Montlérame*, in: *Zoéque*, 1967, janvier 1966, გვ. 2, 8, 9, 12; H. Matile. *Enneur du Moyen-âge*, Lausanne, Payot, 1971, გვ. 11; Saint Cugat: საქართველო: ქვის სველა სოფელ დიდარში (ჭარა); წინადა ფაქტობის რელიგიური მართლმადიდებლის ეკლესიის დასაყდრად დასახლდა სამხრეთ კვედზე, (M) საუკუნის დასაწყისში, ან ანგლოზების რელიგიური კულტების ეკლესიის სახრეთ პრიორატის ინტერიერში (S) საუკუნე.

6. ა. აღსაღებლის ახალი ნაშრომი: *Монументальная архитектура Грузии - Монументальная архитектура V - XI веков*, Москва, Издательство, 1977. რელიგიური მართლმადიდებლის ქართული ხელოვნების ისტორიის ისტორიის ზედაშედეგად. ის წინადა შემოვიყვანა პროფესორმა გრიგოლ ჩიკვაძემ. ზემოთ ნახსენები ეკლესიები ფოტოგრაფირებული გვ. 57, 84 - 85-ზე.

¹⁸ იხ. ნიშანთა ცხრილი: *Записки о Грузии*, გვ. 108; სიმონიძე (ქართული, სადაც ქართული ალფაბეტის 34-ე ასო ხარის, იგივე ფორმა აქვს XI საუკუნეში).
¹⁹ ფაქტობის ცენტრში ნაშრომ-ზაფხულ ცენტრში ანთია, ის არასოდეს ქრება: კერა ორდადა გყოფილი, ერთი წილილი ქალბატონისა
განკეთილი, მეორე კი - კაცებისთვის (აღწერა ეკლესიის გაუ-ფასვლის, 1886. მოგონილია გ. შარბაშოვის ციტირებით ნიშნადან).
„კვების და კერა საგარეო რელიგიური მნიშვნელობა ადგლის იკავებენ: საკლდე ცერებშიცხობის თითქმის ნახევარი სრულდება კერის მახლობლად
ან სახლში, ან გარეთ“.

„ცენტრის სახეობების თაყვანსებლობა“ აღწერს „დიდი მნიშვნელობის მქონე“ თეიებსას, კეროდ, რელიგიურ სფეროში. მართლაც, „სვანურ პრიორატში“ არის ცენტრული, დაუმოწროლო საფენი დიდ კონცენტრაციას... სახლის შიდა განლაგება ასახელებს ამ ცენტრულობას. ის შედგება ერთგვარბი ოთხკუთხედიდან, ორი გრძელი დერეფანი მიუყვება ორ გარე კვედს, რომლებიც ქმნიან კუთხის, ან კუთხის მიღნით მართულებას ფორმის სივრცე, რომელიც მთელი ოჯახისთვისაა განკეთილი. სანები ამას უზოდებენ „კვედს“-ს ან კვედს, ანუ კერას, ამ სივრცის ასტრალული გაგება. ეს ცენტრალური ცენტრი, ანუ კერა, არის ოთხკუთხედი, სამი მხრიდან დაკეტილი, ხოლო ღია მხარე ჩადივრებულია, როგორც წინა ნაწილი. კერა იღვრება წინა მხარეს. ოთხი ორი ნაწილსაბოლოო დიაგნალით დაყოფილია ოთხი სამკუთხედად, რომელთა გადაკვეთაზე არის კერა. კერა კავთი წილილი და ორიც ქალური წილილი მიუთითებენ, პირველი - კერის მიმართულებას, მეორე - კერის ადგილზე. კერა არის ორიდან გაყოფილი კედლის კოდეც, ის არასოდესა შედის, ის კი ეკუთვნის, რომლისკენაც მიმართულია კერა, ეს არის კოორდინატის სივრცის ოთხი ძირითადი ნიშნობა“ (გ. შარბაშოვი, სხედების წილილი, გვ. 289 - 290, 75 - 78).

²⁰ ჩანგი მანგარზე მონეტა (ქართული ფორმა მონეტა - რედა) არის სამკუთხედი ფორმის არგა, სხედების კაცის სხედების მონეტაზე „დედაბაღი“ სვანურში არის უნდა, შვიდი და ცხრა სომხური ჩანგები. სივრცე კოდეცა ცენტრის დაფარვის სხედებისგანადა. ჩანგის დაკერისა მანგარზე ხელის თითქმის უნდა განკუთვნილი სივრცე და მარცხენა ხელის ცერა თითქმის მონეტაში (გ. ანთაძე, ცენტრის სახეობის სიმღერების კრებული). ეს ინტერპრეტაციები თანხლებს უნდა სივრცის.

²¹ მ. ალანაშვილი. ქართული ხალხური სიმღერის სოციალური ფუნქცია - საკლდე საგალობელი. თბილისი, 1954. (ქართულად).

ლირებული ცოდნით, რადგან თითოეული სიმბოლო თავის თავში მოიცავს „საგანთა ზოგად ნესრისს“ და დარჩენილი „თავის დრმა რეალობაში“, სადაც ის „ახალ დროებას ხსნის“, ბუნებრივს იმ ადამიანთათვის, რომლებიც „მჭიდროდ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული“ და მსგავსი წყაროთი არიან ნაკვები²².

საგანთა ეს „ზოგადი ნესრისი“ ცნობილი იყო ძველი ქართველებისათვის, რომლებიც რიტუალებით იმარჯნებოდნენ მას, ისე, როგორც ასირიელები, ხეთები, ბაბილონიელები და მუმერები, რომლებთანაც ასტრალური კულტი „ყველაზე გავრცელებული“ იყო²³. უმაღლესი საფეხეა, რომელსაც ორმაგი – მზისა და მთა-რისის დედა ჰქონდა, უდიდეს როლს თამაშობდა²⁴ და კორელაციით ვრცელდებოდა სხვა ერთეულებზე.

მაგალითად, ქართულ კულტში „მრავალი“ წმინდა გიორგი იღებს მზის ან მთავარის სახეს²⁵, რაც არავის გაუკვირდება, რადგან დასავლეთ ევროპაშიც მრავალადაა ამის დამამტკიცებელი საბუთი²⁶. მაგალითად მოგვაყვას ქრისტეს თავი, რომელსაც ვეზონ ლა რომენის მონასტერში (XI საუკუნე) მთავრის ფორმის ნიშბი აქვს. [...]

მაშასადამე, მთავრის ფორმა, რომელიც რქასა და თასის მოგვაგონებს, სიმბოლოთა სამყაროში უხსოვარი დროიდანაა გავრცელებული. [...]

ჩვენ მას შევხვდით სვანეთშიც, ლათალის ერთ-ერთ ეკლესიაში (დაახლოებით VII-VIII საუკუნე). ცენტრალური საკურთხევის თავზე, ჯვრის შუაში ხარის დიდი რქები იყო დამაგრებული, ხოლო გვერდითი საკურთხევის სტელებზე გადმოკიდებული იყო ცხვრის რქები, რომლებზეც აგრეთვე ასტრალური სიმბოლოები იყო ამოტვიფრული²⁷.

კარლინგური ეპოქის ქვები აზიური სამყაროსა და ჰიპერბორეისათვის²⁸ დამახასიათებელ ორნამენტებს შეიცავენ. გეომეტრიული ფიგურები შესაბამისი ცოდნითაა შესრულებული და მზირად გამოხატავენ იმას, რისი გადმოცემაც ძნელია. სიმბოლო, ყველანაირი რიტუალისაგან დამოუკიდებლად, ნათლად წარმოაჩენს იმ გზას, რომელიც მან განვლო და უსაზღვრო პერსპექტივებს ხსნის.

აზიაში, ისევე, როგორც მის წინამორბედ, ერთი შეხედვით, არაბონათესავე სხვა ქვეყნებში, ჯვარი (ზმირად, თანაბარფრთხიანი) სივრცობრივი მიმართულებების გაფართოების ნიშანი და მეცნიერების ზოგიერთი სფერო შესაბამისი მაგალითებით ავლენს ამ მონაცემებს.

კუბიშევის რეგიონში, ქრისტიანობამდე მეორე ათასწლეულში, თანაბარფრთხიანი ჯვარი დაკავშირებული იყო მზის კულტთან. იგივე ჯვარი იმავე პერიოდში გვხვდება ყაზახეთში, მოგვიანებით უკრაინაში, (VII-V საუკუნეებში ქრისტემდე)²⁹. მას განალაგებდნენ ხალიჩაზე წლის დროების შესაბამისად. უფრო სიმბოლურად, ტაჯიკები თავიანთ ხალიჩებს რთავდნენ ასტრალური ნიშნებით, რომელთაც ყვავილების ფორმა აქვთ. ჩვენ ძალიან მოგვგონა „სუზანი“ – ტაჯიკური ხელნაკეთი ხალხი – (XIX საუკუნის ბოლი), რომლებიც, ასტრალური ნიშნებითან ერთად, ზემოდან მარჯვნივ, ყვავილის ჯვარი შეიძლება დანახათ.

ანალოგიური სიმბოლოები ამჟობს ხალიჩებს არა მარტო ტაჯიკებში, არამედ უზბეკეთში, ავღანეთში, ირანში, სომხეთსა და საქართველოში³⁰.

საქართველოში, ხევსურებმა, აღმოსავლეთ საქართველოს მიიღეს, სვანებისა არ იყოს, შეინარჩუნეს უნივერსალური ხასიათის ადათები.

²² V.M.M. Davy. *Initiation à la symbolique romane*. Paris, Flammarion, 1964.

²³ V. G. Durneži და P. Masson-Durneži. *Histoire générale de religions*. Paris, Ouillet, 1960; G. Charachidze, *Le système religieux...*

²⁴ V. G. Durneži და P. Masson-Durneži, *ხსენებელი წმინდა*; M. Tchernichov. *Le dieu lune Armaz*, *ქრისტიანობა*. *Bedi Kantisa*, გ. XI-XII, # 36 - 37, Paris, C.N.R.S., 1961.

„რა წარმოშობისაა არ უნდა იყოს“ უზენაესი მღერის სახელი ქართველების მიერ „აფერხებული, როგორც ფეხი „ჩრდ“ და წარმოშობილი სიტყვა [...] მორავ [ქართული] სამყაროს აძლევს რავს და კანონს – წესს. მაშასადამე, გერმინი, რომლითაც მღერის სახელი უნდა აღინიშნოს კულის მზისთან – მზეს-ჩრად – ერთი და იმავე წყაროდან მოდის „უზენაესი ბერძნულსადაც მზირად“ ლოცვები და ჰიმნები“ ყველაზე ხშირად მოხსენიება „ღმერთი“, „ხალხი ღმერთი“, „ღვთისმშობელი ღმერთი“, ან, უფრო იშვიათად, „მზირა ღმერთი“. სვანები მას მოიხმობ „ღმერთს“ უწოდებენ (სიმა გერმინი) (G. Charachidze. *Le système religieux...* გვ. 277-278).

²⁵ ქრისტიანობაში, რომელსაც დასავლეთ საქართველოში I საუკუნიდანვე მართავდა, ხოლო სახელმწიფო რელიგიად IV საუკუნეში იქცა (წმინდა ნინოს გადაცემით), შემოვიდა განცხადების მიზნით, ლიტურგიულ ტექსტებს უსადაგეს ადრეული ქართული სვანური ტრადიციის საკანონებში (პ. ინიოროვაც, ძველი ქართული მუსიკის განვითარება. ლიტურგიული ტრადიციის, თბილისი, 1962 (ქართულად); G. Charachidze. *Le système religieux...* გვ. 18, 19. (საქართველოს გაერისტიანების შესახებ).

²⁶ დაახლოებით 150 წელს, ერთი „ახიზიად მოსული“ კაცი ეგვიპტეში გაეშვა. ის მოდის ლონიში მისი შეხვედის თავის თანამგზავნებს. პოეტს და ორწესს, [...] ის დაბრუნდა ქრისტესზე“ დასაბუთებული რეალური მონაცრის ასახვებს, რომ ქრისტიანთა ერთი ჯგუფი კონსტანტინოპოლში ბეჭდვას ადრე ეწეოდნენ და ეგვიპტეში (J. Robert. *Histoire-Guide de la Cathédrale et du diocèse de Vaison-la-Romaine*. Aix, 1953).

²⁷ ფაქტში, საქართველოს ჩრდილო-აღმოსავლეთი, წინა-მწვერვალი საკურთხეველი „უძალია მწვერვალი“ (მცხეთისათვის მფარველი ღვთისა, დაკრძალვის პირობათა კლასი შეიქმნა ერთდროულ საკურთხეველსა, რომელიც ირმის რეცხიანა მშენებელი) (G. Charachidze. *Le système religieux...* კარგად დაკავშირებულია წმინდა გიორგისთან“ (გვ. 335). „თორმეც ფხვარ ღმირს მესასამადა თორმეტი საკურთხეველი“ (იქვე, გვ. 152).

²⁸ ძველქრისტიანული მიოლოგიაში ჩრდილოეთის ლეგენდარული ჯეჯანა (ჩედ).

²⁹ ჩვენ შეიძლება ეს დოკუმენტები მოსკოვის ისტორიის მუზეუმში ქალბატონ ნ. სიბაგასა დახატვით, რომელიც მეცნიერების აკადემიის თარგმანია.

³⁰ ამ ძვირფას შენიშვნებს ქალბატონ იულია ბრეზინა უნდა ვუბრუნოთ, რომელიც მოსკოვის აღმოსავლეთის მუზეუმის მუზეუმი-თანამშრომელია.

გუდანის თემის საკუთრებველი თავს უყრის „სამ მთავარ ხევისურულ გვარს“. ქადაგის „მთელი ხევისურეთისკენ“ მიმართული ქადაგება „ჟურის პრობლემატის მიმოიხილავს“ და შემდეგი წლისათვის მოსახლეობის მომავალს წინასწარმეტყველებს³¹.

ქადაგის მთავარი დანიშნულებაა „დაუბრუნდეს სა-თავებს, პირველადი სახე დაუბრუნოს წესს“. თუ იგი თავად არ მონაწილეობს კულტის მსახურებაში, მაშინ მისი ფუნქცია ტრადიციის შენარჩუნება ან აღდგენაა. ეს მარეგულირებელი როლი მას „თავისი საქმიანობის ყველა სფეროში“ აქვს. მისი ვალაია ხელმეორედ წარ-მოაჩინოს „პირველყოფილი ჟესტი“, უპასუხოს ზედ-როულ მონოდაცბას და „ავთენტურად განიცადოს შე-საქმე და წესრიგი“³².

ფშაურ და ხევისურულ ყოფაში ხატი ერთდროულად აღნიშნავს ჯვარს, საკუთრებველსა და ღვთაებას, რომელიც მასში ცხოვრობს³³.

ერთ-ერთი ხეთური იეროგლიფი (ხეთური ცივილი-ზაცია წინ ესწრება ფინიკურს) წარმოადგენს ჯვარს, იმავეს ვნახულობთ ეტრუსკებთან და „ეგვიპტის შუა სამეფოს ეპოქის“ ფარაონ თუთმის III დროს (დაახ-ლოებით 2160 - 1788 წლებში ქრისტეობრივ)³⁴. ზემოთ აღწერილ ქართულ დარბაზში ჯვარი (თანაბარფერითი-ანი) განთავსებულია დედაბოძის წვერზე, რომლის ბოლოებსაც აგრძელებს ასტრალური ნიშანი, მაშინ, როდესაც მზის ნიშანი, რომელიც ჩანერჩობს შენობის მთავარ კოჭზე, დედაბოძის ზემოთ წარმოქმნილი სა-მკეთხედის წვერზე მოსჩანს. დარბაზი არის ქრის-ტიანული ტაძრის წინა სახე³⁵.

ხევისურებმა, სხვა ხალხების მსგავსად დიდად გა-ნავითარეს ფერთა სიმბოლიზმი და ის სხვადასხვა ფორმითა და ფორმულით ჩართეს საკუთარ ყოველ-

დღიურობაში³⁶. სიტყვა „ღებვა“ დიდ როლს თამაშობს ქართულ მთიელთა ეთნიკურ ჯგუფებში, სადაც ზედსართავ „ჭრელი“-დან, წარმოებული ზმნა „გა-ჭრელება“, იმავეს აღნიშნავს, რასაც ფრანგული ზმნა *chromatiser* – შეღებვას, გაფერადებას, ანუ „ნიუანსი-რებას“, რაც, ერთი შეფერილობიდან მეორეში თანდა-თან გადასვლისას, ძალიან უმნიშვნელო განსხვავებას გულისხმობს. [...]

გარემოს ცვლილებების გამო დასავლეთევროპულ თემებს მსგავსი რამ, მეტ-ნაკლებად დავინწყებული ან გამქრალი აქვთ³⁷.

თუ შემთხვევით ვინმე მოინდომებს განჭვრიტოს ამ „ნიუანსებისათვის“ დამახასიათებელი ევოლუციური თვისებები, იგი პრობლემის წინაშე აღმოჩნდება და თავის ადგილს მხოლოდ მათ გვერდიან იპოვის, ვინც მსგავს ენაზე ლაპარაკობს. ამიერიდან მას მხო-ლოდ ამ თვისებების იდენტიფიცირებასთან, ამავე დროს, რეალურ, ანტაგონიზმს მოკლებულ ადამიანურ ურთიერთობებთან ექნება შეხება და ყოველივეს მზის ხატში მოყვრის თავს ცნის და მიწის დამაკავში-რებელი სიმბოლური ძაფით³⁸.

ეს ურთიერთობა განუსაზღვრელად აქტიური და თავისუფალია შევიზბრის მიწისაგან, რადგან ადამიანი მიმართავს თავის მსგავსს, რომელიც, აგრეთვე, „მზის ენერგიის ნაწილია“, როგორც აღტაცებით ამბობენ სვანები და ხევისურები, როცა კლანური გერეგონების დროს თავიანთი ახლობლების მზეს იფიცებენ და მას თავიანთი წარმომობას უკავშირებენ.

შემდეგ იქმნება „რადაც გამჭვირვალება“, როცა გუ-ლის თვალს შეუძლია ტყვიანი ოქრო დანახოს, მთაში კი ბროლი, ხოლო ყურმა აღიქვას ის ჩუმი ვიბრაციები, რომლებსაც ყველა საგანი გამოსცემს.

³¹ ეს არის არაბულების გვარის მღვდელი (რომლის ჰიმნები ჩვენ ჩავინერეთ) და რომელმაც ამ საშოლველოში მღიჯყვანა.

³² G. Charachidze, *Le système religieux...* ასევე, M. Schneider, *Les fondements intellectuels et psychologiques du chant magique*. In: *Les Colloques de Wégimont*, I. Brueltes, Elsevier, 1956.

³³ გუდანის საშოლველოში ჯვარი „ქინაწლეა, თითოეული მისი ფრთა, შინა და მთავარის შესაბამისად, სიმბოლოს წარმოადგენს“. ლაშარის საშოლველოში (ფშა-ხევისურეთი) კამკაში „მთელი საქართველოს მთიანეთის სწავლებდა“. შესასვლელი არის ოთხკუთხედიანი, სასაწილო, სადაც ჯვრები და წინადა გორების საფი დასვენებული. [...] შემოღობილი არის საყდარი, ქვის შებენა, სადაც მხოლოდ მღვდელს შეუძლია შესვლა. საშირეთი არის საშრადელი, სალონის გეგმაზე, რომლის შიგნითაც ჰყავია საშოლველო წარს, ზედ აღმართული ჯვრით. ხოლო, ამ უკანასკნელს ფრთებსაც ჯვრით დამარგებულ ჰყავია ზარები ამხველებზე“ (G. Charachidze, *Le système religieux...* გვ. 324, 641).

³⁴ ვ. ბარდავლელი და ვ. ჩიგაია, *სამხარული ირანმანძი (ქართულად და რუსულად)*, თბილისი, 1939; B. Hrozný, *les inscriptions hittites hieroglyphiques*, Liv. II Prague, 1933 (ეს ადგილი ნახსენებია ბარდავლელისა და ჩიგაიას წიგნში).

³⁵ V.V. Bendze, *L'art de la Géorgie. L'ornement* Bedi Kartlis, t. 300X, Paris, C.N.R.S., 1972, გვ. 75.

³⁶ წიგნის არსებობა რელიგიური და ხევისურთა „ტრადიციულ დასავლელზე“ არის „მთიელთა სიმბოლური აქტივობის ნიშანი“. იგივე იოქმის კონცეპტუალურება, მაგალითად, ქალების „სირიულით გამოირჩეულ“ კოსტიუმებზე, ისინი ერთმანეთსგან განსხვავდებიან ორნამენტებით, რომელთაც კოკოშინი ეწოდება. ესენია სხვადასხვა ფერის წრები, რომლებიც მიკერებულია კაბის ბოლოზე ფერთა შეხამების გათვალისწინებით. ამ ნივთების მოძრაობის მნიშვნელობა დაკავშირებულია მათ ადგილთან მხოლოდ კოსტიუმის მოძრაობასთან. „ჯვარი, რომელიც დატარებულია კოსტუმის ორნამენტზე ნაწილზე, თუ ფერადი კალონია, ხატის სახელს ატარებს, ხოლო თუ ირინია, „განსვლელ“ ჰქვია“ (ვ. ბარდავლელი, *მრანასირა რელიგიური რწმენები და ქართულების რეალური კრეაციული ხელოვნება*, თბილისი, 1957; გვ. 52 - 56; G. Charachidze, *Le système religieux...* გვ. 320-323).

³⁷ V.I.S. Khokh, *Stress*. In: *Le Courrier de l'UNESCO*, იანვარი, 1975.

³⁸ ზამაქაშაძე, „მზის კული დაკავშირებულია წინაპართა კულით“ და ხვანები აღნიშნავენ „მზის ნაწილს“, ანუ, თავიანთი ახლობლების პირად მზეს სივლით, რომელიც ჩველებრივ თვალს ნიშნავს (ცნა). ხევისურებისთვის, „თვალ არის ღვთიური ნაწილი“ (G. Charachidze, *Le système religieux...* გვ. 320-323).

მიწაზე სიარულისაგან მიღებული „სხეულის ვიბრაცია“, რასაც ძველ საქართველოში „ბგერას“ უწოდებდნენ, გულისხმობდა ამგვარად გააქტიურებული ორგანიზმის რეზონანსების ერთიანობას, უფრო ფართო გაგებით, გალობასაც და ყოველგვარ მოწესრიგებულ მოძრაობას³⁹.

მართლაც, ადამიანური სივრცის განვრცობის ზონები „ვიბრირებენ“ სიტყვებისა და გავლერებული ბგერების შედეგად⁴⁰. ცხადია, რომ ეს გავლენას ახდენს სხეულისა და ფსიქიკაზე და საზოგადოების განვითარებაზე დიდადაა მასზე დამოკიდებული.

შესაქმეს შესახებ მითები გავსცემოვნ, რომ „პირველიადამიანებიულერადებიიყვნენ“⁴¹. ზეპირსიტყვიერებაში, ამაყრად თუ ფარულად, დასაბამი მისცა „ღრმა კონცენტრაციის უნარის მქონე ადამიანებს“, რომელთაც შეძლოთ წელიწადის დროებისა და ქვეყნების ზუსტად შესატყვისი „შინაგანი მუსიკა“ გაეგონათ; ეს დაჟავშირებული იყო „უჯრედული ცხოვრების ინტენსიუობასთან“, რომლის ინტერფერენცია, მობილობა „მიკრო-ბგერების წყაროა“, „ტვინის მარცვლირებულ და გამაერთიანებულ ცენტრებამდე, სხეულის სიბრძნის ცენტრებამდე“ რომ აღწევნ, როგორც ასეთი, დაგილდოვლები არიან „უკლებ ორგანოებთან“ „რეზონირების უნარით“⁴² და ფარდას ხდინა „ადამიანში არსებულ სამყაროებს“⁴³.

მაშინ თავს იჩენს უფრო მძაფრი „ფიზიოლოგიური დიალექტიკა“⁴⁴, ან მოძრაობა დროში რეალური ხდება ან, პირიქით, აშხადებს უძრავობას და ბგერის აქტივობა ინტენსიური და გაუთვალისწინებელი გვერვენება. აქ მიღება და გაცემა ერთი და იგივე აქტია.

ყველაფერი, რაც ამგვარად ვითარდება, მეცნიერულად ზუსტია, „განმარტავს, ზომავს და ანესრიგებს ყველა შრეს“⁴⁵, თითქმის მოუხდითებლად და ცვლის ადამიანების მეტაბოლიზმს⁴⁶.

ის, რასაც „შემოქმედებას“ უწოდებენ, აზრს იძენს, რადგან ზუსტად „ექ, სადაც თითქმის არაფერი ხდება“⁴⁷, სპონტანურად ჩნდება ახალი სამყაროს გლობალური რეზონანსი, რომელიც ჰბადებს იმას, რასაც ზოგიერთი „იმპროვიზაციას“ ეძახის და რაც, თავის მხრივ, დახვეწილ დინამიკაზე გადის. ყველა წესის სანინაღმდეგოდ, იგი შემოქმედებს სიმბოლოებზე, იმ მომენტამდე, ვიდრე განანათლებს მას, ვინც აღარ ეძებს და „თავისუფლებისა და სიცარიელის მდგომარეობაში იმყოფება“⁴⁸.

ზეპირსიტყვიერებიდან წამოსულ ენას, ჩვენამდე მოაქვს შხის ენერგიის გარდაქმნით მიღებული და მეხსიერებაში შემონახული მემკვიდრეობა. ეს მემკვიდრეობა ვრცელდება თითოეულ იმ ადამიანსა და ადამიანთა ჯგუფზე (მიუხედავად მათი ნათესაობისა), რომელიც შინაგანად ატარებს ამ ზუსტ გეომეტრიას, ხოლო ქვეყნობიერად – შხისგან გამოსხივებულ პირველი თოვლოვით წმინდა ჰიმნს (ობერტონებს), რომელსაც ისინი სხვა ვიბრაციულ სამყაროში გადაჰყავს⁴⁹.

ეს არის მიზიდულობის ცენტრის გული, რომელიც იღებს კეთილისმყოფელ ტალღებს, როგორც მაღლა აწეული ოქრის თასი, რომელიც „შეხს ესმიანება“ და „სიბრძნის უშაღლეს ხარისხს ქმნის“^{50, 51}.

ცენტრის გული უფრო მდგომარეობას აღნიშნავს, ვიდრე თავად ბგერადი ვიბრაციების მიღების ცენტრს.

³⁹ V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique romane*. Paris, Flammarion, 1964.

⁴⁰ ი. კავახიძე, *ქართული ხალხური მუსიკის ძირითადი საკითხები*. თბილისი, 1938. ს.ს. ორბელიანი, *ლექსიკონი ქართული (ყოფ. კავახიძის) მიერ*. ორბელიანი იყო გაგნაწილი ლუი XIV კარზე (მაგრამ მას ვერ გავცეს).

⁴¹ M. Schneider, *Les fondements intellectuels et psychologiques du chant magique*. „ქართველ მიწვევის იზარტებ რმმნას იბის შესახებ, რომ სხეულის თითოეულ ნაწილს აქვს განსაკუთრებული სული“ (G. Charschidze *Le système religieux*, 1962, 208).

⁴² Dr. A. Salmenoff, *Secrets et sagesse du corps*. Paris, édit. de la Table ronde, 1956; Dr. P. Chaudard, *Préface à l'ouvrage de M.L. Aucher. L'homme sonore*. Paris, S.P.A.D.E.M., 1970; Dr. A. Tormatis, *Vers l'écoute humaine*. T.J. Paris, édit. E.S.F., 1974.

⁴³ H. Corbin, *L'homme de lumière dans le soufisme iranien*...

⁴⁴ Dr. M. Martiny, *Préface à l'ouvrage de Dr. J. Chosin*, La „voie rationnelle“ (Tao) de la médecine chinoise. Lille, édit. S.I.E.L., 1957.

⁴⁵ M.L. Aucher, *Les plans d'expression-Schéma de psychophonie*. Tours, Mame, 1968; Y. Grimaud, *Rapport d'activité à l'Université de Paris VII* (საინოპოლოგის, ეთნოლოგის და რელიგიისა მეცნიერების განყოფილება) (1972 - 1973). ჟურნალი: *Beati Karites*. Paris, C.N.R.S., 1974.

⁴⁶ საჭირო გაგნოვდეს, რომ „კვლასიური სხეული, ყველაშიური სესტანია, რაც კი ვიბრაციული მოსულ ინფრა თუ ულტრა ბგერებით, ან შესაბამისი ვიბრაციებით, ცხოვრების ყველა ეტაპზე, იყვლება, რადგან წესიზიერი ფეხობები, რომელიც ორ პოლუსს შორის არსებობს, ცვლის თვითონ ამ პოლუსებს“ (M.L. Aucher, *Les plans d'expression-Schéma*...).

⁴⁷ Dr. H. Jenny, *Cymatics, the Structure and Dynamics of Waves and Vibration*, Bale, Bessius, 1967; *Images des vibrations*. In: *Le Courrier de l'UNESCO*, décembre, 1969.

⁴⁸ V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique*...

⁴⁹ „არ არსებობს გენია, არამედ არსებობს მერმონობარე მომენტა იბისა, რაც იოქმის, კთდება და იბისა, რაც არის, და ეს გამოჩეული პერკუსიული ორგანოები არიან თუბის საწახეზიზი“ [...] (Dr. A. Tormatis, *Vers l'écoute humaine*...).

⁵⁰ V. Guilleme de Saint-Thierry, *Commentaire du Cantique des Cantiques*, édit. M.M. Davy, *Initiation à la symbolique*...

⁵¹ ღვთის ღვდაც შეფარებულია „იქრის თასთან“ ანუ „კარე კარხესთან“, რაც „ორმაგი მოძრაობის“, „ღვთიერი გზავნილების“ აღმავალი და დაღმავალი მოძრაობის სიმბოლოა (V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique*...).

უნისონამდე (ან ოქტავამდე) ამჭიდროვებს, რაც მის ყველა დაბოლოებას აერთიანებს, ჩვენ ეკვიპოვლებს აღვიქვით მისი დინამიკა და დახვეწილი ნუსრივი, რომელიც „გაეიწეებს“ ძალისხმევას⁵⁶.

სანკის ლოცვით ნაწილში, რომელიც ჰიმნივით ზღერს და ეგრძნობა ფონემებს: „პოი, ლილე, ო“⁵⁷, „ტვინის სენსორული“ უბანი ნერვულ მოქმედებაში მოდის⁵⁸, რაც ფილტვებამდე ვრცელდება. ამ მოზოდებით რადიკალიზარ იმდებდა სამხმინი პოლიფონია⁵⁹, ორი მაღალი ხმა ინარჩუნებს ამ იმპულსს: ყველაზე მაღალი ხმა აღწევს ტვინში სმენის უბანამდე, შემდეგ, უნისონის დროს, „სასის რეზონანსამდე“. ამ დროს ეს ბანი მოქმედებს „გვეგადიურით და ესქუსალური ფუნქციების“ უბანზე, რაც კადენციის დროს ფილტვების უბანამდე აღწევს⁶⁰.

სიტყვა ყველაზე მაღალი ხმის დონეზე ლოკალიზდება – „ვერბალური არტიკულაციის შემოქმედებითი ძალა“ – უხსოვარი დროიდან ცნობილია, რა გავლენას ახდენს იგი მინაგანი სასიცოცხლო ენერგიის მოძრაობაზე⁶¹; როგორ მიმართულებას აძლევს გიბრაციას, სანამ ადამიანი არ გახდება იმ კეთილისმყოფელი გარემოს „ფაქიზი ჩამწერი“, რომელშიც ის,

მიუხედავად იმისა, რომ თითქმის დაბნეულია, ეგოიზმისაგან თავისუფალი აღქმის დახმარებით დამოუკიდებლად იწყებს მოძრაობას და მთელ ყურადღებას მიმართავს „ფლეუიდების ნაკადზე, რომელიც ადამიანი სიცოცხლეს ბადებს“⁶².

ეს მოძრაობები შეუძლებელია წერილობით დაფიქსირდეს, ყოველ შემთხვევაში, ისე, როგორც ჩვენ გვესმის. მაგრამ ისინი წარმოდგებიან სიმბოლური ენებითა და მათი გრაფიკული იდოგრაფებით – რაც ტრანსმისიის უტყუარი ინსერგენცია, რომლის ჭეშმარიტებაც „დამოკიდებულია იმ ადამიანის ყოფის დონეზე“, რომელიც იდებულებას ყურზე უფრო ფაქიზი, სხვა უნარებით სწვდება⁶³.

ამგვარი მოძრაობა მიმდინარეობს ჩვენი ორგანიზმის ყველაზე უბრალო უბნებზე, მუდმივად არსებობს ჰომოუსტაის დონეზე⁶⁴, თუმცა მის გაველდრებას აღმოგონებთ მხოლოდ განსაკუთრებული ყურადღების შემთხვევაში, როცა ყველაფერი გარეგანი ქრონება, გვეულებს მარტოობის განსაკუთრებულ გრძნობა და გვიგონებდა წმინდა ქვეყნიდან ცისკარზე გადმოსული უყნობი ჰიმნებით⁶⁵, რაც გაიძულებს, შეუქცევადად მიჰყვებ ამ გზას.

⁵⁶ V. E. Hergelle (Bungaku Hakushi). *Le zen dans l'art chevaleresque du li à l'arc*. თარგმნილი გერმანულიად. Lyon, P. Deran, 1855.

⁵⁷ ასობგრა „პ“-ს მიაყვას ხმოვნები „ო“ და „ი“ ვერტიკალური კონტრეპოსიკავს, სადაც ორივე ასობგრა – „ლ“ და „შაბანაბი“, ხმოვნები „ო“ და „ი“ ინტეგრირდება პორიზობალიში, მაშინ, როდესაც ბოლო ხმოვანი „ო“, აკრობს ენერგიას. ამ გვერდით ენებულის დასაწყისი უკვე ზედასა პირში მოღარობას პოლიფონიას, ხოლო დაბოლოებების დამატებულობა მომდებარის სიტყვებზე დამოკიდებულ, ჩათა პირში განთავსებულ უსასრულოდ და ვერცხვს ისე, რომ იტყვას თორმეტივე ხმა ინარჩუნებდეს თავის დამინებულებას.

⁵⁸ M.L. Aucher, სტენბეული შრომა...

⁵⁹ T. Tschelakoff, *La culture musicale populaire géorgienne*. ვერსალი: Boit Kartisa, p. 20M. Paris, C.N.R.S., 1969.

⁶⁰ ატვარია აღწერა ამ ხმებს ერთი კომპეტელ წერილით. ვლადიკი ფირაკია შეიძლება გავრცელდეს სერბების გზით საკმაოდ დამორბეულ ზონებში, რომლებზე თითქმისდა ინტეგრირ ვერტიკალ სიმბოლს. მაგრამ, შეგრძნება უფრო ლოკალიზებული აღწას გულისხმობს (M.L. Aucher, *L'Homme sonore*, chap. III. *Le psychosonore et l'acoustisme*...).

⁶¹ „ენერგია ყველაფრა. უსაზღვრო საამბო წერილები. ყველა ხაზი კიდობრის უკავშირება. ამ მრთელი ხაზების ბოლო წერილები (365, რომლებიც კანის შედარებულ აფორიზმ) წარმოგივება როგორც ჩაყავს პროლოგებული წყება. რომელიც ჩაყავს კანის უპირიზება“ ეს არის ენერგიის ცოდნა (მისი, ასე თუ ისე, მეტაფორიზირი მომართა) რაც ამ წერილების ყოდინსა და მისი გამოტყუების საშუალებას იძლევა. მისი სიღრმის მიხედვით, ენერგია ნეი-ყინის (მჯელი რინერი აკაუნტეპრის სახელმწიფო) თანამებდ პასუხის სტადარტს სირილესი კიბეებზე (Dr. J. Chaoan, „La voie rationelle“ (Tao) de la médecine chinoise...), რიგაფორი ცერბონის (როგორც პირში) ავთიონი განსაკუთრებული ვინაყრული ზონების განსაკუთრებულ არჩევანზე. რომლებიც „საბეჭდო ლაფორის სტენზე“ (ცერბონისა და უნდა იქნას აღწერილ დამსწრეების შირი (M.L. Aucher, სტენბეული შრომა...).

⁶² „ხუტის მომანდა ყველაფრის უპირიზებასა და უნდა ატვას, მასალასთან ყველაზე ხუტს შეუძლებს დანაწილად დაგვიტოლო ინდივიტით დამოუკიდებლად, რაც იდვის მიზმა, კონტენტად მოდის. ფაქიზი სმენა შესაძლებლობას იძლევა ჩაიხირო ან მარტი სტეპროლი, ამბედე კიდევ უფრო ფაქიზი საბეჭდო, რომელიც ბეგარ იმისგან სწულიად განსხვავებულ მეფერობას იძენს, ვიდრე ჩვეულებრივ ამბედე ხომლზე“ (A. Tomas, სტენბეული შრომა).

⁶³ „უანაბრად (ინფორი რიგეფორი-ფილოსოფიური ტრატეაი – ჩედ) დასარკობს ჩვენი შედეგულობის მიზმა არსებულ სხვა შედეგულობებზე და ჩვენი სმენის მიზმა არსებულ სხვა სმენებზე“ [...]. ხუტო გრძნობას ერთმანეთთან არაუნ დაგვიტოვებს. ხუტედე ერთი ძირიდან მოდის [...] ნათელსმედეულობა ამბედეფრეს თითოეული გრძნობის, ისე, რომ უკრეფვთა თითოეულიცხადის რეგულერირი ჩვენ ხმებს. მისი სიღრმის ამატვად აღწერის ამ ბეჭდობრის: ჩვენი თვლი დასარკობდა მაშინ, როცა ენა იყრებოდა, ჩვენი ყური სატრბოდა და ხელი უსმენდა, და როცა ჩვენი ყური იყო თვლი, რომელიც უკრეფდა ყველაფრის, ჩვენი თვლი იყო ყური, რომელიც უსმენდა სატრბოებს (E. Meyerson, *Maîtrise et Poésie en Islam – Gensh-lad* *De l'Art et de l'Ordre des Derviches Tourners*. Paris, Desclée de Brouwer, 1972, pp. 112). მისთვის, უბნე მომანდა იყოს, ბეგარ სინამდვილეში სხვა არაფერია, თუ არა სრუბზე. ის შედგება სიღრმისეული ქაოტისიკავს, რომელიც ყოველთვის ერთი და იმავე მასალაზე არ არის. თითოეტი ცხოვრებადი ვინაყრია. ადამიანის მიმანდა უნდა ჰგომოდ, გავცო, როგორც ცხოვრობს მისი უკანასკნელი ავთი, მისთვის გაუნაწილებლად არსებული ნაზი, შედეგსებრა ამ ნაზის რეზონანსზე, გავცო მისი მომართა და აღმოჩენის მისი უსაყვას, ისე, როგორც უსაყვას მისი მოლოცვის მოლოცვური ველის შირი მომრქებული ენერგეტიკით, რაც თავისი მასშტაბით გაზისაგანა [...] ორგანული ფერტიკა ნონსანორას, ასე მომრქება, აფორიზების სტეფლის ფილოსოფიური დასტეფიკა [...] „პოლიფორი მეტეფიკა“ [...]. ორგანული ფერტიკა ნონსანორას, ასე მომრქება, აფორიზების სტეფლის ფილოსოფიური დასტეფიკა [...] ასე, შესაძლებელი უნდა იყოს ენერგიის მარტოობის მიმართება (Dr. M. Martini, ნონსანორას Dr. J. Chaoan-ის სტენბეული წარმომადგენლის), რადგან ცხოვრება უნდა ზედად შედგებოდეს, ბეჭდამ ორგანიზმზე ბეჭდამ განსაკუთრებულ მარტეფორიზებულ სიხვედრე, რაც მათი სტეპელორბის გაჩაგრება [...]. ერთი სიტყვა უკრეფვთაგანა თვლითი ნონსანორას ორგანიზმის მიმართ: მის უსაყვად მომრქება [...]. თუ დავუკრებთ ბეჭედეულ მოლოცვას უკრეფთომის მეხსიერებზე, შეიძლება წარმოვიდგინოთ, რომ ყველა გავლენას, რაც კი ორგანიზმზე გავრცედა, თავითი გავრცელება ატვს მოლოცვის ორნიზე, რადგან უკრეფთომის მეხსიერების თვითონი მიხედვით, ცოცხალი ორგანიზმები ავთმა განსაკუთრებული აფორიზებულ ახალი ინფორმაციებს ცილოვან მოლოცვებს [...] (V.I.S. Khori, Stress...).

⁶⁴ V. Girmaud, *Le nombre léger*, hommage à Jean Arrouche, Paris, 1971.

ამ ჰიმნების შინაგანი სტრუქტურა, რომლის წვდომა მხოლოდ განსაკუთრებული უნარის ადამიანს შეუძლია⁶⁰, მინამდვილად მარცვალვით ღვივდება და სპირალური მოძრაობით მიემართება მზისკენ⁶¹. ყველაფერი ეს ერთიანდება შინაგან რელიგიურ და „შრისა ყოველგვარი ცერემონიულობისაგან“, როცა სიღრმის განზომილება დაეკარგება⁶² და შინაგანი გრძნობა გვეყრნახობს ზღვარს; როცა სიმბოლოები ღვთისმსახურის შესტეხება და ინტონაციებში არსებობენ, როგორც უხილავი მუშავალი, აღწევს კაუთის მთის⁶³ მწვერვალს და წარმოაჩენენ მის სრულყოფილ ბუნებას, რომელსაც აუფალი განგვიმართავს, როგორც გულის მზეს⁶⁴.

ყოველ ადამიანში მრავალი სავედრებელია, მაგრამ მხოლოდ ზოგიერთი ახერხებენ გაიხსნან „ჰიმნების სახლში“, ანუ „სინათლის ტაძარში“, ანუ ადამიანის ორგანიზმში, რომლის შვიდი ცენტრი, ანუ „მგანობრივი ორგანო“⁶⁵ მეტაბოლიზმითაა გადგაყვებული და ფარავს არარსებულ სისადავეს⁶⁶, სადაც ქრება ვერტიკალის „ნივანები“ და „ოქროს ემბრიონს“ იმპეცენიურ უნიკონში გაყვარათ.

ქორეოგრაფიის მსგავსად განვითარებული დაბადების ეს ფაზები მოუხმობენ თავის მსგავსებს და ამ არაფერში გარინდელი უმნიშვნელო მოსართავეებიდან თითქოს საბოლოოდ ამოიზრდება ჰიმნი, რომლის გამჭვირვალე ჰეტეროფონია იმდენად ნაყნობი გვეჩვენება, თითქოს არასოდეს შეწყვეტილაო.

ჩვენი სმენის მიღმა იხსნება გაუკვალავი გზა, რომელიც „ყველა სივრცესა და სიღრმეს“ აღწევს და მთა-ნთქას მათ...

„თოვლის სიმძიმით... ბამბუკის ფოთოლი... თანდათან იხრება; მოულოდნელად თოვლი დნება, თუმცა ფოთოლი არც კი შერხეულა“⁶⁷.

პლასტიკურობა იბადება ამ გარემოში, ანუ იქ, სადაც არამატერიალური ბგერების სამყარო და „მოვითი, შეუმჩნეველი“ ქემბარიტი სუნთქავა⁶⁸, სივრცეებსა და „ოქროს“ ნათებას რომ ხსნის და უმაღლესი ღვთაების პირველი ჰიმნი, იდუმალი ენის სათნო (თუმცა ქმედითი) სიმშვიდით, ისეთი ფრთხილთა, როგორც „ბუმ-

⁶⁰ მსგავსი მსგავსიკენ ასეა (გაგ.სინათლის სვედის ბოლოში, სინათლის დაბრუნება სინათლესთან, ძვირფასი ქვებისა – საწყისთან: ანთროპოლოგია არის მისი ორგანო, იგი უნდა სინათლის ადამიანს და მომართულია პოლემიკას, რადგან ყველაფერი, რაც მომართვის საწყისი იტრის დაბრუნებას, ანთროპოლოგიის მსგავსია [...] H. Corbin, *L'homme de lumière dans le souffle iranien...*, გვ. 108).

⁶¹ „ყველაფერი მოძრაობს თავს იქნეს გადასული კუთხოვანებიდან წრიულობაზე, კადანადან წრეზე, ან სპირალზე [...] (A. Danielou, *Traité de musologie comparée*, Paris, Hermann, 1959) [...].

⁶² Dr. J.-C. Mardrus, *Tout-Puissance de l'adepte - Le livre de la Vérité de parole*, Paris, bibl. Eudésque, 1932. ამ ნაშრომის შინაარსი, რომელიც მოცემული კლავის ბოლოს აღმოაჩინეთ, ემთხვევა იმას, რაც ჩვენ ანალოგიურ წყაროებში ვხედავთ. ამ შრომების მიხედვით, ადამიანი „მსოფლიო პარამონიის განუყოფელი ნაწილია, რომელსაც ხშირად შეუძლია მიაღწიოს თავის პირველად შესაძლებლობათა ბოლო ძალას, მხოლოდ რაღაც ვიზრაცებით“, ვიკალური თუ ინსტრუმენტული, ზუსტად გადგებულთი, როცა მოძრაობა სრულდება აქულის წამოვრი შევადგენის გარეშე“ და გამოყოფს თორმეტი ნივარს (ანუ მზის კარებს), რაც ზრ უზრუნველ იხდევარდას იმ ადამიანისა, რომელსაც აქვს უნარი შეინიშნოს ყველაზე უფრო მეტწილად მოძრაობები უსასრულობა, ისეთი, როგორიცაა სინათლისა და სივრცის ხმა“ (M. Schneider, *Il significato della musica*, Milan, Rusconi, 1970).

⁶³ მთიუროლოგიური მთა მდელ ორანულ ტრადიციამ (ჩვე).

⁶⁴ სინათლის მინა, „რომელიც მოიცავს მთელ მგრძნობიარე სამყაროს“, „მდებარეობს მთის წვერზე“, რასაც ისლამურ ტრადიციებში „მოხსენებები, სივრცე კავის მთას“. „უამრავ წყარო შეთანხმებულია აფსტერებს, რომ წინათ ამ მთას ეწოდებოდა ალბერნი (ელბრუსი), გვირგვინოვანი, ეს სახელი აღნიშნავს წყაროებით დაფარულ მთათა სისტემას, რომელიც აღმართულია საქართველოს ჩრდილოეთით დიდ კავკასიონის ქედზე, მაგრამ, ირრთოვანების გარეშე, ლაპარაკი სხვა მონაკვეთებზე, რადგან ტრადიციის მიხედვით, კავის მთა არის „სინათლის მინა“, რომელიც გარს ერტყმის ხილულ კოსმოსს მთლიანად“ და ამ ციფრ გუბათის გასაღები, პოლუსი, შედგება ზურმუხტის კლდისაგან, რომელიც თავის ანარჩუნს მთელს მთას აქვს“ [...].

⁶⁵ სწორედ ეს მწვერვალი უნდა გადასახოს, რომ სახლი დაბრუნდეს სახლისგან შორს მყოფი ადამიანი, მან უნდა მიაღწიოს ზურმუხტის კლდე, რომელიც მის წინაშე აღმართავს სინათლისაგან (ყველა კუთხის) [...] აქ, სინათლის შესასვლელი აღწევს მომავალ პოლომურ თავის სრულყოფილ ბუნებას, ამ შესასვლელში იწყება სრულად სხვა მატერის სამყარო, რომლის შესახებაც გვეუბნება, რომ კლდის მოიცავს [...] H. Corbin, *L'homme de lumière dans le souffle iranien...*, გვ. 124, 162, 180-183, [...].

⁶⁶ „ქვენი სული მრავალი შენაშნობლობით არის აღჭურვილი“ (Gérardo Palamas, In: *Petite philologie de la prière du cœur*, თარგმნილი და წარმოდგენილი J. Goulet-Isen, Paris, Cahiers du Sud, 1953, chap. XXII, „სამყაროს უსასრულობა არსებობს ადამიანის შიგნით, მის დახვეწილ არსებაში“ სადაც ახალი აღნიშნავს წყაროებით დაფარულ მთათა სისტემას, რომელიც აღმართულია საქართველოს ჩრდილოეთით დიდ კავკასიონის ქედზე, მაგრამ, ირრთოვანების გარეშე, ლაპარაკი სხვა მონაკვეთებზე, რადგან ტრადიციის მიხედვით, კავის მთა არის „სინათლის მინა“, რომელიც გარს ერტყმის ხილულ კოსმოსს მთლიანად“ და ამ ციფრ გუბათის გასაღები, პოლუსი, შედგება ზურმუხტის კლდისაგან, რომელიც თავის ანარჩუნს მთელს მთას აქვს“ [...].

⁶⁷ V. Hadenrich D'Anvers, *Mengedächtnis*, XVI, ციტირებული, თარგმნილი და გამომცემი M. De Corberon-ის მიერ In: *Études traditionnelles*, No. 345, Paris, Chacornac, 1958. „მთიერი სამართის ბოლოები გამოსატყდა, რომელიც აგრეთვე სამყაროს ცენტრია, არის წრიული ლობი, რომელიც შეიძლება განვიხილოთ, როგორც რაღაც გვერცხისებური ფორმის პოროზონადური ცრილი, [...] მაშასადამე, სამყაროს კერების მთავარი იგივეა, რაც სიმბოლოვად გვლის მთავარი, საშუალო უნდა იმ თესლს, რომელსაც ინდურ ტრადიციამ პრანაბაგას ეძახიან, სივრცისივითი, ეს ოქროს ემბრიონს წინაშე. შემდეგი და უბრუნელი გადვიდებული თესლი არსებობს“, რომელიც ყვედავების ბირთვთან იდენტიფიცირდება (F. Guénon, *Symbolismes fondamentaux...*, chap. XXIII).

⁶⁸ D. Harnet, *La zen dans l'art chevaleresque...*, გვ. 54 - 55.

⁶⁹ V. Tai Chi Chuan, *meditation en mouvement*, Paris, Maitéon, 1974. „ცერემონია იხსნება წარმართული [...] როგორც ნამდვილი მოცეკვავი ცეკვას, თუ თქვენც აქ მოცეკვით, წარმოშობა წამოვიღო სუნთქვა, რომელიც დაიბადება თქვენი კიდურების მოძრაობისგან და იმის საყვად, რომ ცერემონია წარმოადგენს, როგორც ზეპირად ნათქვამი რამ, იგი იმ წარმოშობა, როგორც მოცემული მოძრაობები მოაქვსებელი თქვენი შემოქმედება, როცა ცეკა და მოცეკვავი ერთი მთლიანობა“ [...] (E. Harnet, სუნთქვითი შრომა, გვ. 63) [...].

ბულის ფარფატი“, სიმბოლო იმპეცენიური განათადის პირველი სიტყვისა⁷⁸.

ამითაა შთაგონებული სვანური ჰიმნის მზიური შეფერილობა [...]”⁷⁹.

რელიგიურ ზეიმებზე მორწმუნეები წრეში ცეკვავდნენ. „რიტუალის დროს სივრცეში წარმოქმნილი ფიგურები, წრიული ფორმები“ „კონცენტრული“ სტრუქტურის შემკვრებით რელიგიური საზრისის გაცნობის ძლიერ უნარს ფლობდა [...] როგორც ეკვლის მონახაზი, ასევე სხეულის მოძრაობა ერთგვაროვანია, [...] წრეს აქვს მისია, გამოხატოს პროცესის უსასრულოება“⁸⁰. ამ ქოროგრაფიის ევოლუცია და წრეული ორიენტაცია გარკვეულ ენერგიას ამოქმედებს, რომელსაც უნდა

შეუერთდეს და „გაათავისუფლო ცნობიერი“, რომლის მიზანზე ყურადღების კონცენტრაცია და უნარების გაერთიანებაა“. მაშინ, ვედრება, ვესტები თუ ხიზრება „საონტანური ხდება“, [...] ამ ენერგიით ოპერირებს [...] და ბოლოს, თითქმის თავისუფლდება უსახელო წყაროსავით, [...] რომლის მოხელთება შეუძლებელია⁸¹, მაგრამ შემწევა – შესაძლებელი.

ჰიმნის უტყვის ენა (ჯვართი ან ღმერთების ენა)⁸² ნათელია, გამჭვირვალე და, შესაძლოა, მისგან რაღაც „ნივთიერი მუხებზე და ქროლვადი“⁸³ ბურუსი დარჩეს, რომელშიც ის განფენილია ჰარმონიული გარდასახვის ნიჭით.

დაე, „ლილემ“ გვატაროს ამ „იდუმალ ნაკვალევზე“...

⁷⁸ „ჟაფი არამიწიური ზეიურის წინაშე და გაიგებ [...] რადგან „ღვთაებას არც რადღებობა აქვს და არც სახე“ [...] (Esvagne le Pontife, Petite Phalacale... Chap. II, გვ. 52. [...] ციხეებში ზეიურის ჟაფიურ და ინსტრუმენტული მუსიკაში არამიწიური ზეიურის ხმის ძლიერ მოხერხება, რომელიც ძალიან მზის არის მასული ზეიურისთვის თვალსაჩინო. სახე უნდა გავიყნებ [...] რომლის დროსაც ციხე არის ამ ძლიერ ხმისა, არამდე სტრუქტურა პრეკუვიკა“ [V. Vendier, Cette musique profonde qui nous vient du “foi du monde”. In: Le coureur de l’Inessee, juin 1973]. ისეთი მუსიკალური ინსტრუმენტების მუსიკა, როგორებიცაა ხარები, ზონგები, „პრავალ ტალღად ერეულები“, რომლის ეფექტი შედგება იმისა, როგორცაა. აღბრა, უფრო მაღალი ზეიურისთვის მუსიკალური მოვლედებით, ისინი ცდილობენ ასრულონ რომ ყოველივე (A. Danilova, Traité de musacologie, გვ. 40.) ციხეები რიტუალში, მათი სიბრძნის სიმბოლოა (ან კოდონი). ...და სიტყვის შინაშე ძალააა ხარის ფორმის, თუ ზეიურის გამჭვირვალე, მანძილის ფორმა აქვს [...] (V. Vendier, ხსენებული მომბა.) ... ზეიურის აღმნიშვნელოვანი ხარისები გამჭვირვალე (სიტყვა: „კლდეების სხვადასხვაობის მუსიკალური“) და იმ განმზღვრ და დამსაყ ძალას, რომელსაც ის უფროდ სახეები გამოყოფენ. რომელსაც განსაზღვრავს, ან სხეული იმპერტენ. მუსიკალური ევოლუციური დიდი და პატარა ხარისები რიტუალის ენალებში წარის საზგასახლად გამოიყენება. [...] (A. Schaeffner, Origine des instruments de musique. Paris, Mouton, 1968 (მეორე გამოცემა, გვ. 110).

⁷⁹ აქ ციხეები მუსიკალური ლილეს ტექსტი, ამასთან დაკავშირებით ი. გრიშო აკოების ზეიურისა: „ამ ჰიმნის ფრანსკრისკის ბ-ბ პროფესორი გრიშოა მუსიკის ასისტენტი, ქალბატონი თ. თაბაგარს უნდა ვუბნდოდეთ, რომელიც საზნალო ექსპერტის ფრის სვანეთში გვახვდა. დიდი მადლობა მას“.

⁸⁰ G. Charachidze, ხსენებული მომბა, გვ. 711. ძველი ფრანკები წინადაცეხებს საკუთარ პოეტურ რიტმს უსადავებდნენ. ჰელენის ჰიმნები ერთმა ბარდმა გაავრცელა ზეპირად, ხოლო შემდეგ „დაკავშირეს მიმიგარდას წმინსაგერი, რომელიც დაარდა 773 წელს 58. ლილდურის (ლილთურის) მეორე და მუცაზრების მოსწავლეთა ახლოს. ბერტება“. მორწმუნეები საკუთხელის გარშემო წრეულ ენაობადნენ და მოძრაობდნენ მთიი ნაბიჯით წინ, მთიი ნაბიჯით უკან. მთიი ნაბიჯით წარსვნი და მთიი ნაბიჯით წარსვნი. აღმდგარული თანმზღვრები აღნიშნავდნენ მთს გასვლას, ანე არიონს და მთს ზეგუნდებს, ანე თეზისს. არისტოსა და თეზისის მანძილად ქმნიდა რიტმს (V. Mohler, Heliand [814], poème de la vie de Jésus, étude critique; traduct. littérale de G. Gley. Paris, Massonienne, 1998, გვ. 5, 6, 8). მთლიანი, მეორე ანთაში, ჰიმნი თან ახლდა ტანისკრს, რომელიც მომზადებული იყო ტოტებზე დაგარებული ნაწარმების ღვარზე“ (Th. Gérold, Les Pères de l’Eglise et le musique. Paris, Alcan, 1931; სიკ: A. Schaeffner, in: Origine... გვ. 65).

⁸¹ J. Gouillard, introduction à la Petite phalacale... გვ. 18; Grégoire Palama, იქვე, თავი XIX, გვ. 269 - 273; სტრატონი (Sagehen, Dictionnaire des symboles, p. 2) გვამცნობს, რომ კლიტონიური, ციხელი დეო, სახელ მზავრებდა, პეტრე მზავრებდნენ არამიწიურ ღმერთს და თავიანთი სახელების კარის მის ცეკვავდნენ. [...] ძველი ლილეს და სხვა ციხელობებიც მომზადნენ, რომ არსებობდა „წრეების მზავრება“. საჩრდილები და არამები ასე უნდაზღვრდნენ ძველად მუსიკას. ზოგჯერ პაპირებსზე სხვადასხვა ფერადი წრეა მუშორებოლი, რომლებიც ან ჩანს გრძელდება. ან ზეიმადნენ დიდებულ (საჩრდილი ფონი, V. B. ჩვენს ერამდე). მათი დამზადება ბულისტური მანძილების გომბერისათან, საცნაური ხეებია იმ ელმბალური მზავრებლობითან ავლადობიანად, რააც ისინი პირდაპირ ჩვენზე ახდენენ. იკონიგრაფია, ისევე როგორც ქოროგრაფია და ჰიმნი, აკულებდნენ არამიწიურ ღმერთს და მათი ეფექტული ფორმები რიტუალურ თეოდრების ცერემონიების ზეიურის უფლის გამოსახვას – რეპე გამოსახვების ადგილად იდგება, რასთან მზავრებულს ადამიანის ხოლგია და მოსმენის უნარზე დამოკიდებული.

აღნიშნულის საბუთად გამოყვადება ავლდვას (ციხეები) ნების ჰიმნები და მინიშნის ბერების აპონური მომბი (Tibet. Anthology of the world Music. AST - 4005, stereo; Japan IV, Anthologie musicale de l’Orient, coll. UNESCO BM. 30L 2015. ჩანაწერი და ცეკვი ა-ბ არამიწიურია: Stereo-buddist Ruel from Japan, Musical Sources, coll. UNESCO, Philips 6586 021).

⁸² „ღმერთების ენა“ ანუ „ჩიგების ენა“ (ის. ზეიური) ბოლოდნე „მუღვლითა“ და მამანებისთვისაა განკუთვნილი, მაგრამ ცერემონიები, რომლებსაც აქ ვხვდებით, „პიბოია ქართული პოეზიები“. არცა რომელიმე პოეტი ან ცერემონიის იყვანს. ციხეების წინასწარი განმარტებით აკუბებს ანა“ (G. Charachidze, ხსენებული ნაშრომი, გვ. 155). წერილობითი წყაროები გვამცნობენ, რომ პიბური სიტყვა ანუ „კალმა“ უკვე VI საუკუნეში არსებობდა (ის. ა. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. 1, გვ. 636 - 637). არცა იკავასიშვილი ახერხს XVI - XVIII საუკუნის ქართული მწერლობის ციხეობას, რომელთა მუსიკალური „კალმა“ რელიგიური საგალობელია, ქართული ხალხის ცერემონიული თეოდრის კალმის და მანერ იმეებს. კალმისა და კალმის დანაწევრები [...] ცერემონი კალმა რელიგიური საგალობლის მუსიკალური აღმნიშვნელი მხოლოდ XII საუკუნეში გამოიყენება. თანამ მუსიკალური ციხეობის ანთი, მგალობლები წინაშე რელიგიური ჰიმნების მომზადებებს (ის. იკავასიშვილი, ქართული მუსიკის ისტორია: მრჩეობა საკუთრები, თავი 1).

⁸³ Grégoire Le Sire, Phalacale, chap. XVIII, გვ. 267. ზოგი სიტყვა გვხვდება აზერული ინფორმის ჰიმნში, მათე აზერული რეგები მუსიკალური განმარტებით კოდის აღმორწმუნე, რისი წყალბითაც კორიერი ადამიანი უკეთესობისაგან შევლელი დედამონის „სტეპაროე არის და გადამრწმუნელი“.

SYMBOLES D'UN CHANT SVANE

(Géorgie / Europe orientale)

Hommage à Vladimir Akhmadadze

Il chante un chant séculaire, et il sait qu'il n'est pas seul,
car son chant de nuage, de sang, de terre,
(Il. Akhmatova, Chants barbares de l'Asie, introduction)

LES ORIGINES, ~~les origines~~ — L'ENVIRONNEMENT
LA TRADITION MUSICALE GÉORGIENNE — LE CHANT DES SVANES
L'HYMNE « L'ÉPIQUE »

au nord de Grand Caucase et de la Colechide, la montagne que
l'on appelait Aizerz (l'actuel Elbrass, sommet du Caucase
occidental), était jadis "le centre d'une polarisation originelle".

Les svanes s'identifiaient à la mémoire vive des Argonautes,^{2/} qui
allaient conquérir la Trésor d'Or et découvrir l'intemporelle
Présence, et une culture toute subtile, dont ils recréent les
prémices en ce monde nôtre.

Le royaume de Colchide appartenait en Géorgie occidentale au
VIe siècle avant J.-C.

- 1) V. Y. GRIGOROV "Музыкальная поэзия (Евразийская)" in Бел. Кавказ, Vol. XXXI, Paris, C. V. R. S., 1977 = p. 24 "Présentation de la culture de la Vieillesse"
- 2) Ed. DEHOLAND, "Comment la route crée le Type Social, les routes de l'antiquité" Paris, Firmin Didot, 1928 (2e éd.)
- 3) V. Y. GRIGOROV "Музыкальная поэзия", op. cit. p. 24

Symbols of a Svan Song¹

(Georgia, Eastern Europe),

Dedicated to Vladimer Akhobadze

He sings a song of a lonely man and knows that he is not alone, as his song is nourished by the all existing

(J. Amrouche, Chants of the Kabylean Berbers, introduction)

Sources: The Environment of Georgian Traditional Music – the Svan Hymn Life

North of the Greater Caucasus and Kolkheti, the mount called Alberz (today's Elbrus, the peak in the Western Caucasus) was "the centre of primeval polarization".²

This place evokes the memory of the Argonauts³ who came here seeking the Golden Fleece and first experienced the refined world of timeless presence.

The Kingdom of Colchis originated in West Georgia in the 6th century B.C.⁴

The "Pelasgians" of ancient Colchis collected golden sand with "sheep fleeces, for which they dived in the rivers Simois and Xante".⁵

Archaeology testifies to the "abundance" of gold and the Pelasgians' talent in "cleaning and processing gold".⁶ Their relatives were the Svans, who resided in the high mountains of northwest Georgia, overlooking Colchis.

The Svans, like the Pelasgians, collected gold with sheep fleece; they would spread the fleece on the river bottom so grains of gold would accumulate on it (Strabo). The Svans were surrounded by the Eastern world; however, they developed independently from it: the large empires of Assyria, Egypt and Persia did not make any influence on "their language, traditions and art".⁷

But our "profound sensitivity" makes us recognize the influences of a remote lineage, which obeys and promotes the origin of new creations.⁸

In today's Georgia there are three different groups of the same origin, each with their own language: Georgians, Megrelians/Laz and Svans. The Georgian language has been disseminated on the territory of Georgia since time immemorial, but the Georgians do not understand Megrelian or Laz – roughly similar languages. The same can be said about the Svan language, which differs from Georgian even more than Megrelian and Laz do.⁹

Today these languages are not only preserved, but have vital power in the Georgian provinces.

As for the geographical name Chaldea, it comes from the name *Khaldi*, which means "inhabitant of Khaldée"; once "part of today's Georgia", its traces lead us to the word *Karti* and the name of the country *Kartli*, which extended all over Georgia, "the country of the Karts and Chaldeans", in the 11th century A.D. *Sakartvelo* means the country of *Kartli* or *Khaldi*.

A "part of the Megrelian group" is called *Kardukhi* (from *Khaldi*), while the village of *Khaldi* is located in *Svaneti*¹⁰ and is hard to reach due to the severe climate.

The Svans, with centuries-long memory, have lived surrounded by their own ethnicity, which protects them from external influences. *Svaneti* is divided into two parts: Upper and Lower. *Mestia* is in Upper *Svaneti*; *Lentekhi*, *Choluri* and *Lashkheti* in Lower *Svaneti*.

"In the past, Lower *Svaneti* was governed by the noble family *Dadeshkeliani*. Upper *Svaneti* was called "Free *Svaneti*". This division was represented in old Svan legends

Essays published in journal *Bedi Kartisa*, vol. XXXVI, C.N.R.S. (National Centre for Scientific Research), 1978.

² Y. Grimaud, *Musique vocale Géorgienne d'Europe Orientale*. In journal *Bedi Kartisa*, vol. XXXV, Paris, C.N.R.S., 1977; introduction to *Chants de Verite* ("True Songs") for vol. I.

³ Ed. Demolens. Comment la route crée le type Social. in: "Les routes de l'antiquité". Paris, Firmin Didot, 1928 (2nd ed.).

⁴ Y. Grimaud, *Musique vocale Géorgienne*...

⁵ Ed. Demolens. Comment la route crée le type Social.

⁶ Ibid.

⁷ Duruy, *Histoire des Grecs*, quote: A. Maravelshvili, *Histoire de Géorgie (History of Georgia)*, Paris, La Torsion d'or, 1951.

⁸ Some influences came from Zoroastrianism, particularly from the cult of fire, as far as "Svaneti had uninterrupted relation with Iran in the beginning of our era" (G. Charachidze, *Le système religieux de la Géorgie païenne*, Paris, Maspero, 1968, p. 289).

⁹ The Georgian language belongs to the South Caucasian group of languages, referred to as the group of Kartvelian languages, this group includes: Georgian, Megrelian, Chan and Svan languages (Notice sur la Géorgie, *Bedi Kartisa*, 1972, p. 89). Between the 1st and 2nd millennia B.C. the proto-Georgians split, one segment was represented by the Svans, the other by the Laz-Megrelian-Georgians. About two thousand years later (or 800 years B.C.), the latter split into two: Georgian and Laz-Megrelian. (G. Charachidze, *Le système religieux*... p. 11) Of these, only Georgian proper has a written language.

¹⁰ V.H. Vogt, *Remarques sur la préhistoire des langues kharthvéennes*. In journal *Bedi Kartisa*, vol. XI - XII, 36 - 37, Paris, C.N.R.S., 1961.

and songs". "Each village and family clan had their own songs and all vital problems were solved with the participation of each family representative. The end of each meeting was celebrated by local songs or reverential chants". "When the elderly were invited to the festival they performed 'Sadam', as the Svans greatly respect and keep ritual songs in secret".¹¹

The traces of many patriarchal customs have survived not only in Svaneti, but all over Georgia. Here alongside the well-trod paths and urban customs co-exist the "general outlines of antique society, from which originated the population most characteristic of the Mediterranean Sea Basin".¹²[...]

The banquet is directed by the head of ceremony (*tamada*).¹³ Its phases continue according to the ritual. Each participant who is lauded and wished the best responds with words of thanksgiving, holding the *piala* (bowl) filled with nectar like the toastmaster, and has warm relations with everyone at the table.

The banquet's cups have a symbolic shape: they are either made of bull horn, silver plated at the bottom and connected with a little chain at the rim, or little amphoras, one type of which has the shape of a squash narrowed in the middle. The *piala* is made of clay, wide at the opening and narrower at the bottom; it lacks handles.

These patriarchal celebrations, which start by glorifying God, continue endlessly and towards the end the toastmaster renders honour to heroes, heavenly forces and saints. After this he stops talking.¹⁴

Of course, the development of these phases depends on the *tamada* and other people at the table. This is why some glorifying toasts, particularly in the beginning of the party, are specific to the occasion.

At these ceremonies, for which people prepare in special ways for a long time, as the sign of respect the host offers his guest the head, ear or scapula¹⁵ of an animal specially slaughtered for this case. I had honour to be offered a bull's scapula in Achara; another scapula was offered to Prof. Grigol Chkhikvadze. Each of these had the signatures and imprints of thumbs of the renowned people thanks to whom I obtained some songs and rare documents.

Polyphonic songs continue laudatory words of toasts. The party ends at dawn, and the participants leave the table, singing until they get very tired.¹⁶

In the place where we visited, guests are always respected and abundantly rewarded. They should not refuse anything, even gifts from the poor, who pick fruits in their gardens because they enjoy gifting them to guests...

The guest is greeted with symbolic sublimity,¹⁷ indicative of the unity with the group, with which he is going to share the ritual festive banquet carried out with the sign of significant devotion.

"Kh" is one of the oldest letters of the 5th century Georgian alphabet,¹⁸ which is supposedly of Phoenician origin. Like other symbols of ideographical meaning it denotes what can only be understood internally. [...]

¹¹ V. Akhobadze. *Collection of Svan Songs of Georgia*. Tbilisi, 1957. Other quotes are also from the same work.

¹² Ed. Demolens. *Comment la route crée le type Social*; G. Charachidze, *Le système religieux...* p. 11.

¹³ The term *tamada* is borrowed from the Circassian female, where the root is "ta," meaning God. G. Charachidze. *Le système religieux...* p. 285. Ed. Demolens, ¹³ *Comment la route crée le type Social*; G. Charachidze, *Le système religieux...* p. 11.

¹⁴ Ceremonial banquets "are essential at any cult festival", in Svaneti the head of the family has the obligation to perform the activities of a clergyman; his only duty is to establish "relation", which relates him to the deity (*ibid.*).

¹⁵ The practice of reading on the shoulder bone and scapula of a sheep or bull is "still alive" in Khevsureti; this method was used for fortune-telling and "diagnosing" some diseases; but this fortune-telling was performed only within a family, not a social group. Therefore, for the fortune-teller "any anatomical peculiarity of bone, the lack or presence of something, was a sign. Even the colour of a scapula was the topic of interpretation. [...] Fortune-telling on animal's scapula" is also encountered in Khevi and Pshavi (G. Charachidze, *Le système religieux...* pp. 158 - 159).

¹⁶ In Mestia, a city in Upper Svaneti, some chanters danced as well.

¹⁷ Greeting and praising is widely disseminated in the patriarchal world and is considered a holy duty. See Ch. Ledit and M. Dubuisson, *Samit de Troues - La Chape de Montérarmey*; in *Zodiaque*, #67, Janvier 1966, pp. 2, 6, 9, 12; H. Matile, *Émaux du Moyen-âge*, Lausanne, Payot, 1971, p. 11; Saint Cugat; In Georgia: a stone sieve in the village of Ddjan (Achara); St. Daniel's relief on the southern wall of the west facade on Martvili Church (early 7th century) and angels' reliefs in the southern part of the cupola in Kumurdo (10th century).

N. A. Aladashvili's new work: *Monumental Sculpture of Georgia - Figurative Reliefs of the 5th - 11th centuries*. Moscow, Iskustvo, 1977. The reliefs are made under the supervision of the Institute of Georgian Art History. This book was suggested by Prof. Grigol Chkhikvadze; the afore-mentioned churches are encountered on pp. 57, 84 - 85.

¹⁸ See "Great Soviet Encyclopedia", p. 106. Synoptic chart, where the 34th letter of the Georgian alphabet has the same shape until the 11th century.

In the recent past the interior of a Georgian peasant's house was made of wood, decorated with "astral signs". The matriarchal pillar (*dedabodzi*), which held the ceiling, was placed in front of the hearth; through the window in the ceiling, light came into the house and smoke went out.¹⁹

Men danced around the hearth, expressing particular ideas with gestures and hymns. In front of the hearth there was the family head's armchair, near which men and young boys would sit. All chairs had carved astral signs. On the upper part of the tripod in the fire was depicted a small Sumerian harp-like image, related to the Svan *changi*.²⁰ Consequently, "ritual chants as well as those which have become part of the hearth ritual are still performed in mountain regions, where urban life has not penetrated yet".²¹

Invariable traces of gestures and songs with similar ideas (but more nuanced) are found in liturgies. Such traces are confirmed in the Eastern church, expressed by walking around the font, or altar, or by drinking from the same cup by the spouses at religious wedding ceremony...

Nobody draws attention to what was once connected with the cult, and we discover that the truth is understood more via emotion than via formulated knowledge, as in itself each symbol includes a "general order of objects" and remains in "its deep reality" where it "opens a new reality", natural for the people, who are "closely connected with each other" and are nourished from the similar source.²²

This "general order" of objects was also known to ancient Georgians, who maintained it via rituals, like the Assyrians, Hittites, Babylonians and Sumerians, among whom the astral cult was "most common".²³ The supreme deity, with a double solar and lunar nature, played a significant role²⁴ and spread to other units by correlation.

For instance, in the Georgian cult "many" Saint Georges acquire a solar or lunar nature,²⁵ which does not surprise anybody, as there are many confirmations of this in West Europe as well.²⁶ The example of this is Christ's head, which at Vaison-la-Romaine Monastery (11th c.) has moon-shaped halo. [...]

Thus, moon shape which reminds of horn and bowl has been disseminated in the world of symbols since times immemorial. [...]

We encountered this in Svaneti too, at a church in Latali (circa 7th-8th c.). Above the central altar, in the middle of the cross, there were large bull horns and on the steles next to the altar there were sheep horns, with engraved astral symbols.²⁷

Stones from the Carolingian epoch contain ornaments characteristic of the Asian world and Hyperborea.²⁸ Geometric figures are depicted with corresponding knowledge, often expressing what is hard to say. Symbol, independently from all rituals, clearly shows the path it has passed and opens unlimited perspectives.

¹⁹ The fire always burns in the middle of a Pshavian house in summer and winter. It is never extinguished. The hearth is divided into two; one part is for women; the other for men (the description belongs to Vazha Pshavela 1886, from G. Sharashidze's above-mentioned book).
²⁰ "Fire and hearth occupy a significant place in Svan rituals: almost half of cult rituals are performed near the hearth, inside or outside the house".
²¹ "The peculiarity of Svan habitation" reveals an "important" feature, namely in the religious field, indeed "in Svan thinking there is a tendency to obey objects to large concentration... The interior arrangement of the house confirms these tendencies; it is square, with two long corridors along the external walls, which creates an angle; inside the angle there is a rectangle space intended for the whole family; the Svan call this "ivelp" or "ivertv" i.e. hearth in the abstract understanding of the word. This central fire or hearth is square, closed on three sides, and the open side is thought as the front part. The imaginary diagonal divides the room into four tringles; the hearth is at their intersection. Two male and two female parts indicate to first – direction of the hearth, second – to the place of door. The door is obliquely placed in the edge of the wall, it is never located in the middle, but is in the corner, which the hearth faces. This is on the main four points of the coordinate system" (G. Sharashidze, *ibid.*, pp. 289 - 290, 75 - 78).
²² The *changi* (Svan *chinkchshi*) (*shimekvshi*, ed.) is a triangular harp "resembling the bent human arm". In today's Svaneti exist six-, seven- and nine-string *changi*; the strings are made of horse mane in different ways. When playing the *changi* the strings must be plucked by the right-hand fingers with the help of the left-hand thumb (V. Alkhobadze, "Collection of Svan Folk Songs"). This instrument is used to accompany chants.
²³ S. Astashvili, "Social Function of Georgian Folk Song – Cult Hymn". Tbilisi, 1954. (in Georgian)
²⁴ V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique romaine*. Paris, Flammarion, 1964.
²⁵ V. G. Dumézil and P. Masson-Oursel, *Histoire générale de religions*. Paris, Oullet, 1960; G. Charachidze, *Le système religieux...*
²⁶ V. G. Dumézil and P. Masson-Oursel, *ibid.*; M. Tarchnchvili, "Le dieu lune Armaz", in journal *Bedi Kartisa*, vol. X - XII, # 36 - 37, Paris, C.N.R.S., 1981.
²⁷ Whatever origin the "supreme deity's name" may have [the Georgians] consider it as the word derived from the root "rg" [...] *monge* [God] creates the order and law for the universe. Therefore, the term denoting the clergy - *misses-riqe* - in God's secret language originates from the same source. In the prayers and hymns to the "Supreme sovereign" "god", "sublime god", "magnificent god" is mentioned most often, less often "holy god". The Svan refer to this deity as "great god" (*khocha ghemet*) (G. Charachidze, *Le système religieux...*, pp. 277-279).
²⁸ Christianity, which was introduced to West Georgia in the 1st century, and was adopted as state religion in the 4th century (following St. Nino's sermons), "for further development adjusted liturgical texts to the oral tradition chants of earlier epochs" (P. Ingorovic, "Transcription of Ancient Georgian Music" (in Georgian), in: *literaturni zhurnal*, Tbilisi, 1952; G. Charachidze, *Le système religieux...*, pp. 18, 19. (on conversion of Georgia to Christianity).
²⁹ In approximately 150, "a man from Asia" passed through Vaison. "He was going to London to meet his compatriots Robin and Irene [...] He spoke of Christ. About 30 postscriptors confirm that a group of Christians had lived in Vaison much earlier than Constantine (J. Robert, *Histoire-Guide de la Cathédrale et du diocèse de Vaison-la Romaine*, Apt, 1953).
³⁰ In Pshavi, northeast Georgia, the pre-Christian shrine "Kopala of the summit" (dedicated to the deity protector of shepherds, and protector of the Udzubian clan) consists of one altar decorated with stag antlers". (G. Charachidze, *Le système religieux...*; Kopala is related to Saint George, p. 335). Twelve altars correspond to twelve Pshavian clans (*ibid.*, p. 152).
³¹ Legendary country in ancient Greek mythology (ed.).

In Asia, as in seemingly unrelated countries, the cross (often with branches of equal length) is the sign of spatial expansion, and some branches of science manifest these data with corresponding examples.

In Kuybyshev Region the cross with equal wings was connected with the Sun cult in the 2nd millennium B.C. In the same period the same cross is encountered in Kazakhstan, later in Ukraine (7th-5th cc. B.C.).²⁹ It was placed on the carpet according the seasons, more to the South the Tajiks decorated their carpets with flower shaped astral signs, we very much liked "Suzan" – Tajik handmade carpet (late 19th century), where from above we can see a cross on the right side together with astral signs.

Analogous symbols decorate carpets not only in Tajikistan, but also in Uzbekistan, Afghanistan, Armenia and Georgia.³⁰

In Georgia, Khevsuretians and East Georgian mountain dwellers have maintained universal customs similarly to Svans.

The altar of Gudani community unites "three principal Khevsuretian families". The preacher's sermons, directed to "entire Khevsureti", discuss "the problems of the cross" and predict the future for the next year.³¹

The main duty of the preacher is to "return to the sources, bringing back the initial nature to the rite". If he himself does not participate in cult service, his function is to preserve or revive the tradition. He has a regulatory function in "all fields of his activity". His duty is to re-manifest the "primeval gesture", respond to the heavenly appeal, and "authentically experience existence and order".³²

In the Pshavian and Khevsuretian mode of life, *khati* (shrine) simultaneously denotes cross, altar and the deity residing in it.³³

One of the Hittite hieroglyphs (Hittite civilization preceded the Phoenician one) depicts a cross; the same is also encountered with the Etruscans and in the "Middle Royal Epoch of Egypt" during the reign of Pharaoh Thutmose III (circa 2160 - 1788 B.C.).³⁴ In the aforementioned Georgian house, the cross of equal segments is depicted in the top corner of the triangle in the upper part of the *dedabodzi* (mother pillar). Presence-chamber is a predecessor of Christian Church.³⁵

Khevsuretians, like other people, have developed the symbolism of colours and included it in different forms and formulae in their everyday life.³⁶ The word "paint" plays a major role in the ethnic groups of Georgian mountain dwellers; here the verb "*ga-chreleba*", derived from the adjective "*chreli*", denotes the same as the French verb *chromatiser* paint, colour, or 'nuancing' – which implies an insignificant difference when gradually moving from one tint to another. [...]

Due to environment changes similar things are more or less forgotten or have disappeared in West-European communities.³⁷

If someone would, by chance, want to prevision evolutionary features characteristic of these "nuances" will face a problem and will find the place beside those who speak similar language. From now on he will be in touch only with identification, at the same time, with real, antagonism-free human relations and will concur everything with the thread connecting the earth and sky in solar image.³⁸

²⁹ We found these documents at Moscow Museum of History with the help of Mrs. I. Potapova, a translator of the Academy of Sciences.

³⁰ For valuable notes we thank Mrs. Yudochkina, scientific worker at the Moscow Museum of the Orient.

³¹ This is the clergyman of the Arabuli family (from whom we recorded the hymns) and who took us to this chapel.

³² G. Charachidze, *Le système religieux...* also, M. Schneider, "Les fondements intellectuels et psychologiques du chant magique". In: *Les Colloques de Wégimont* I. Bruxelles, Elsevier, 1956.

³³ At Gudani, the shrine cross is "light, each of its wings is a symbol corresponding to the Sun and Moon". The light of Lashari chapel's Cross (Pshav-Khevsureti) spread "all over mountain regions of East Georgia". At the entrance there is a square place, "a candlestick with crosses and a St. George icon. [...] In the fenced place there is a chapel, a stone construction, where only a priest is allowed to enter. To the south there is a bell tower with the chapel bell inside and a cross on the top, small bells attached with chains decorate the bell wings". (G. Charachidze, *Le système religieux...* pp. 324, 641).

³⁴ V. Bardavelidze and G. Chitaisi, "Khevsuretian Ornament" (in Georgian and Russian), Tbilisi, 1939; B. Hrozný, *Les inscriptions hittites hiéroglyphiques*, Liv. II Prague, 1933 (this author is mentioned in Bardavelidze-Chitaisi's book).

³⁵ V.V. Bendize, *L'art de la Géorgie*; in journal: *Bedi Kartlis*, vol. XXX, Paris, C.N.R.S. 1972, p. 75.

³⁶ The existence of circles in religion and the "traditional costumes" of Khevsuretians is a "sign of mountain dwellers' symbolic activity". The same can be said about concentricity; for instance, female costumes "distinguished in complexity" differ in ornaments called *kokomoni*. These are circles of different colours, attached to the lower part of a dress with regard of the colour combination/match. The movement of these nuances is connected with their location on the costume, "if the cross, embroidered in twelve spots all over the costume, is vertical, it carries the name of the shrine; if it is oblique it is called '*gakharuli*'" (V. Bardavelidze, "Religious Beliefs of the Ancestors and the Georgians' Ritual Graphic Art", *Tbilisi* 1957, pp. 52-56 G. Charachidze, *Le système religieux...* pp. 320-323).

³⁷ V.I.S. Khoral. Stress. In: *Le Courrier de l'UNESCO*, octobre, 1975.

³⁸ Thus, "solar cult is connected with ancestors' cult" and the Svans denote "Solar part" or personal sun of their relatives with the word, which usually means eye (Irela). For Khevsuretians too, "eye is a divine part" (G. Charachidze, *Le système religieux...* pp. 320-323).

Their relation is indefinitely active and free of the fear of competition, as a human appeals to his like, which is also part of "Solar energy", of which the Svans and Khevsuretians delightedly speak when during clan ceremonies they swear their relatives' lives and relate it with their origin.

Then "some transparency" is created, when the heart's eye can see gold in lead, crystal in the mountain, and ear can perceive silent vibrations that every object radiates.

"Vibration of body" caused by ramming the ground, called "sound" in old Georgia, implied the unity of the resonances of the body activated this way, also chant and any regulated movement, in broader sense.³⁹

Indeed, the zones of expansion of human space "vibrate" as a result of words and pronounced sounds.⁴⁰ Certainly, this influences body and psychics and society's development significantly depends on it.

Myths about the God, tell that "first humans were sonorous".⁴¹ Oral folklore, clearly or secretly, contributed to the origin of "humans with the ability of deep concentration", who could hear "inner music", exact equivalent of seasons and countries; this was connected with the "intensity of cellular life", the interference, mobility of which is the source of "micro sounds", which reach "the centres regulating and uniting brain, centres of bodily wisdom" and as such, have the ability to resonate with "neat organs"⁴² and unveil the "worlds inside the human".⁴³

Thus harsher "physiological dialectics"⁴⁴ is manifested, or movement in time becomes real or on the contrary, pre-

pares immobility and sound activity seems intensive or im-provident. Here reception and giving away is the same act.

All, that develops this way, is scientifically precise, "explains, measures and regulates all layers",⁴⁵ is almost elusive and changes human metabolism.⁴⁶

That what is called "creativity" obtains meaning, because exactly "where as if nothing happens"⁴⁷ spontaneously appears global resonance of the new world, which gives origin to what some refer to as "improvisation", and what, on its part, passes through subtle dynamics. Against all rules, it affects the symbols until the moment, when enlightens those who do not seek and "is in the state of freedom and emptiness".⁴⁸

The language proceeding from oral folklore brings us the heritage obtained by the transformation of solar energy and surviving in the memory. This memory spreads on each person and group of people (regardless of their relations), which carries this precise geometry internally, and the hymn (overtone) as pure as the first snow radiated by the Sun, which brings them to different vibration world.⁴⁹

This is the core of the gravitation centre, which receives beneficent waves as a golden bowl raised up, which "echoes the Sun" and "creates highest quality wisdom".^{50, 51}

Core implies state more, than the centre for receiving vibrations. They penetrate human body via top of the head, a developed human catches highest overtones.⁵²

Windows in the ceiling, or the opening to the sky of the patriarchal halls in square-shaped Svan towers, let light into

³⁹ V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique romane*. Paris, Flammarion, 1964.

⁴⁰ I. Javakishvili, *Basic Issues of Georgian Folk Music*. Tbilisi, 1938. S.S. Orbeliani "Georgian Lexicon" (quot. by Javakishvili). Orbeliani was sent to the court of Louis XIV (but he was not heard).

⁴¹ M. Schneider. *Les fondements intellectuels et psychologiques du chant magique*. Georgian mountain dwellers believe that each part of body has peculiar soul (G. Charachidze. *Le système religieux*... p. 208).

⁴² Dr. A. Salamanoff, *Secrets et sagesse du corps*. Paris, édit. de la Table ronde, 1958; Dr. P. Chaudard, *Préface à l'ouvrage de M.L. Aucher, L'homme sonore*. Paris, S.P.A.D.E.M., 1970; Dr. A. Tomatis, *Vers l'écoute humaine*. T.J Paris, édit. E.S.F., 1974.

⁴³ H.Corbis, *L'homme de lumière dans le soufisme iranien*...

⁴⁴ Dr. M. Martiny, *Préface à l'ouvrage de Dr. J.Choin, "La voie rationnelle" (Tao) de la médecine chinoise*. Lille, édit. S.L.E.L., 1957.

⁴⁵ M.L. Aucher, *Les plans d'expression-Schéma de psychophonie*. Tours, Mame, 1968; Y. Grimaud, *Rapport d'activité à l'Université de Paris VII (Département of Anthropology, Ethnology and Religion Sciences) (1972 - 1973)*. In journal: *Bedi Kartisa*, Paris, C.N.R.S., 1974.

⁴⁶ It should be remembered that "all bodies, all substances that vibrate by infra or ultra sounds or corresponding vibrations, at all stages of life, change, because any phenomenon existing between two poles changes these poles (M.L. Aucher, *Les plans d'expression-Schéma*...).

⁴⁷ Dr. H. Jenny, *Cymatics, the Structure and Dynamics of Waves and Vibration*. Bale, Basilus, 1967; *Images des vibrations*. In: *Le Courrier de l'UNESCO*, décembre, 1969.

⁴⁸ V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique*...

⁴⁹ "There is no genius, but there is sensitive hearing of what is said, done and what exists and these distinguished perceptive organs are in service of the community" [...] (Dr. A. Tomatis, *Vers l'écoute humaine*...).

⁵⁰ V. Guillaume de Saint-Thierry, *Commentaire du Cantique des Cantiques*, édit. M.M. Davy (cit. *Initiation à la symbolique*...).

⁵¹ Mother of God is also compared with "golden bowl" or "heavenly gates" which is the symbol of "double movement", "divine messages" and descending movement (V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique*...).

⁵² Descending movement can occur only by obeying the strict laws of transmission in the entire body (Tomatis and Aucher, the mentioned works).

In the past there was a window in the ceiling of Eastern Church so that the rising sun would light the chapel (V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique*...).

the interior.⁵³ The tower leads to a solar symbol, i.e. it unites the sky and earth in ascending movement, based on the center of gravity.

It is said, "Angel measures heavenly place... It knows golden rule", "this gold denotes complete end and the quality of dimensions of heavenly place"; since tower is the symbol of cosmos, its four sides denote four elements of cosmos". It denotes what has been created and is nothing else but perfection of the sphere as the Earth". This is intangible breath, to the continuation of which a man strives, until he completes it in continual meditation.⁵⁴

But very few manage to get to what "was before the Sun and is older than Heaven..." without hearing full of tireless patience, this happens thanks to "true will" and thanks to forgetting useless small things, for they could interfere with listening. [...]

[The Svans] say that hymns radiate and unite "the sky and earth" in humans. Performers sing metaphorically about a "celestial habitat" constructed of "live stones", "twelve doors of which distribute triplicate beneficent waves in four principal spots"; its eulogy also extends to archetypes, and in ascending intonation reaches the supreme creature (the Sun), of which a blessing or true word is beseeched.⁵⁵

Everything resonates with active expression through the hymn; this is a constant modulation which is impossible to control with ordinary means. We are encouraged to "live with the universal evolution" in which "all mankind is included".⁵⁶ This is why the hymn echoes the most refined layers in order to contact the amplitude of "constant modulation" – an elevated "angel's language", as is frequently said in the oral world.⁵⁷

The ordered phases of the Svan hymn *Lile*, dedicated to the supreme deity, indicate sound points which contain the messages that the singers carry in themselves. They develop by homogeneously ascending intonation and different periods,⁵⁸ condensing the energy to unison (or octave), thus uniting all of its endings, and making us perceive its dynamics and perfected order, making us "forget" efforts.⁵⁹

In the initial part of the prayer, which sounds like a hymn and is based on the phonemes *hoi Lile*, o",⁶⁰ the "sensory section" of the brain initiates nervous activity,⁶¹ which spreads to the lungs. This call in some fashion provokes three-part polyphony.⁶² Two upper voice-parts maintain this impulse: the top part reaches the section of hearing in brain, then to "palate resonance" during unison, whilst the bass activity acts in the field of "vegetative and sexual functions", reaching the lung section during cadence.⁶³

⁵³ In the past there was a window in the ceiling of Eastern Church so that the rising sun would light the chapel (V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique*...).

⁵⁴ "Relation between gold and sun has been many times described in antique civilisations, particularly in Egyptian tradition, which saw solar particles in gold". This approach was later applied by "Greek alchemists". V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique*; F. Daumas, *La valeur de L'or dans la pesée égyptienne*. In: *Revue d'histoire des religions*, t.CXIX, 1956). "The ark of the alliance was golden urn with heavenly manna". [...] "It was heart and ark at the same time" or "Holy Grai". Temple or "heavenly gates" is an ark with resonances, which was constructed similar to man". Christian church is the result of the quadrature made of basic lines, placed in the circle. Indian temple in vastu parusha-mandala, is also a square shape, denoting the division of a large circle or Solar cycle into four. Temples dedicated to celestial objects, namely "Sabaeen temples" (Saba – ancient kingdom on Arabian peninsula – ed.) are in certain accordance with the heavenly temple" (V.M.M. Davy, *Initiation à la symbolique*...; T Burchhardt, *La genèse du temple hindou*. In: *Études traditionnelles*, déc. 1953; H.Corbis, *Rituel sabéen et évagées ismélienne du rituel*. In: *Erano-Jahrbuch*, XIX, Zurich, 1950).

"The seventh ray connects distinguished people's heart with the Sun" [...]. R. Guénon indicates "similarity between a dome and human occiput. [...] this is the point, where coronary artery ends, which directly continues Sun's ray, which, in reality, is only part of intrahuman straight line." [...] (R. Guénon, *Symbolisme fondamental de la Science Sacrée*, Chap.XII, Paris, Gallimard, 1962, pp. 270 – 273).

⁵⁵ V.M.M. Davy, the above-mentioned work quotes Guénon, *Symbolisme fondamental de la Science Sacrée*: "Indian tradition says, that Devas defended themselves by saying hymns from Vadas and thanks to this the hymns were named Kandos. This word means "rhythm", the same meaning is implied by the word *dkr*, which in Islamic esotericism denotes rhymed formulae, corresponding to Indian mantras or formulae, repetition of which aims to create harmony among different human elements.

⁵⁶ A. Tomatis, *Vers l'écoute humaine*...

⁵⁷ "Rhythmic formulae" determine "the vibrations, which can start communication". In their refinement they are analogous to "birds' language" aka "angels' language", which is expressed in the universe by "rhythmic language" (R. Guénon, *ibid*); a bird denotes spirit; this is a very old theme (V.M.M. Davy, *ibid*, p.227). In Taoism the immortals take the shape of a bird for ease and liberation from earthly heaviness. The Brahmins often refer to ritual dancers as birds that fly to the skies [...], flying of spirit or ecstasy flying [...] (J. Chevalier and A. Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*. Paris, Laffont, 1969).

⁵⁸ "The icon always shows itself to people with wings". Hésychiens "recognize the existence of divinity in the noise of drumming wings" (G. Cherechidze, *ibid*, p. 568) "Y. Grimaud, "Sur un chant svane de Georgie occidentale". In: Musikwissenschaftliches Institut der Universität Köln (the publication is dedicated to Prof. M. Schneider), 1968, dossier of the dissertation work: we observed in life these homogeneous ascensions in East and West Georgia as well as the ritual of obedience in other oral cultures, namely in the polyphonic chants of the Kung (Y. Grimaud, *Note sur la musique vocale des Bochimian Kung et des Pygmées Bobings*; *Étude de la danse "Choma" des Bochimian Kung*. In: *Colloque Intern. de Wégimont, Liège, édité de l'Université*, 1960, 1964).

⁵⁹ V.E. Hering (Bungaku Hakushi). *La zen dans l'art chevaleresque du tir à l'arc*. Translated from German. Lyon, P. Derain, 1955.

⁶⁰ The letter "h" leads the vowels "o" and "i" to the vertical continuum, where both letters "r" and correspondingly vowels "i" and "e" integrate in the horizontal, whilst the final letter "o" makes the energy disappear. The beginning of this sound emblem contains the integrity of the hymn in polyphony, and the cogeny of endings depends on the singer's breath for the hymn to develop continuously and sound so that all twelve zones maintain their functions.

⁶¹ M.L. Aucher, *ibid*.

⁶² G. Tchikvadze, *La culture musicale populaire géorgienne*. In journal: *Bedi Kartisa*, vol. XXVI, Paris, C.N.R.S., 1969.

⁶³ Sounds are not perceived in a particular spot; via the spinal column, sound vibration can expand to fairly distanced zones, which somewhat attract vibration frequencies. But feeling implies more localized perception (M.L. Aucher, *L'Homme sonore*, chap.III. La psychophonie et l'acupuncture...).

The word is localized at the level of the top voice-part. "The power of creative verbal articulation" has been known from time immemorial to affect the movement of inner vital energy;⁶⁴ it gives direction to vibration until a human becomes a "tender recorder" of the beneficent environment, in which he starts moving independently, and directs all attention to the "stream of the fluids, that give a birth to human life".⁶⁵

These movements are impossible to document in written form; in any case, in the way we understand. But they are manifested by symbolic languages and their graphical idiograms. Which is the trustworthy instrument, its truth depends on the life level of the person, who perceives mystery by means of the skills neater than ear.⁶⁶

Such movement is under way in the most invisible parts of our body, constantly exists on the level of homeostasis,⁶⁷ however its sparkles can be discovered only in the case of

particular attention, when all external disappears, amazing feeling of solitude takes over and is crowned by unknown hymns transmitted from Holy country to the down,⁶⁸ which makes one follow this path.

The inner structure of [Svan] hymns, understandable only to a particularly gifted person,⁶⁹ germinates like a seed of mustard in the ground and heads to the Sun with spiral movement.⁷⁰ All this unites as inner religion and is "far from ceremonialism", when the dimension of depth is lost!⁷¹ and inner feeling dictates the limit; when the symbols exist in the clergyman's gestures, and intonations, as invisible mediators, reach the summit of Mount Qaf⁷² and show its perfected nature, which "the Lord refers to as the Sun of the heart".⁷³

Each person has much to entreat, but only some can open up in the "House of hymns" or "Temple of light" or human body, seven centres or sensitive organs⁷⁴ of which are

⁶⁴ Energy is everywhere; there are numerous places for this. Each line connects with the epidermis. The final points of these circular lines (365, which come to skin surface) are presented as sort of privileged line, which obeys a certain law. "This is the knowledge of energy" (its more or less sensitive movement) which allows us to get the knowledge of these points and use it. According to its depth, the Nei-tsing energy (text-book of Ancient Chinese acupuncture) responds to the questions of different difficulty (Dr. J. Choin, La "voie rationnelle" (Tao) de la médecine chinoise...). Ritual ceremony (as hymn) "determines particular choice of vibration zones" which add festive colouring to the ceremony and should be perceived by the eye-witnesses (M.L. Aucher, the above-mentioned work...).

⁶⁵ Accurate hearing turns everything into the object of interrelation, from the roughest attitude to the material to the refined intuition, which comes from intellect, beyond idea. Near hearing allows us to sink not only into the sensory, but also into a vaster universe, where the sound acquires a completely different int than usual (A. Tomatis, ibid).

⁶⁶ "Upanishads (Indian religious-philosophical tractatus - ed.) speaks of another vision existing beyond our sight and another hearing beyond ours". [...] Clairvoyance intensifies each sense so that perception becomes usual for each of them. Ibn al-Farid describes this metamorphosis as follows: my eye spoke when my tongue watched, my ear talked and hand listened, and when my ear was my eye, which watched everything, my eye was ear, which listened to the chant (E. Meyrovitch, Musique arabe en Islam - Gâst-ud Din Rûmî et l'Ordre des Derviches Tourneurs. Paris, Desclée de Brouwer, 1972, p. 112). For those who can listen, sound is nothing but silence. It consists of in-depth tissue, which is not of the same material, its itself is also vibration. A man aimed to understand how his last atom lives, share the existing instant with it, evaluate the resonances of the instant, know its movement and discover its pulse, the way it uses the energy supplied by molecular field, expressing unity of the forces it obeys (A. Tomatis, the above-mentioned work).

⁶⁷ In biological science [...] the balance of organic functions or homeostasis, realize physiological dialectics of the body [...]. Or, embryonic organizing movement should be studied (Dr. M. Merthy, introduction to Dr. J. Choin's above-mentioned work). Since life constantly undergoes mutation, the nature has created particular regulatory systems for the body, which guarantees their stability. One system provides dynamic balance inside the body; it is called homeostasis. [...] If we accept the well-known hypothesis about intercellular memory, we can imagine that each influence on the organism results on the molecular level. According to the theory of intercellular memory living organisms indicate new information by changing atom disposition in albuminous molecules [...] (N.S. Khrol, Stress...).

⁶⁸ Y. Girmaud, Le nombre léger, hommage à Jean Anouche, Paris, 1971.

⁶⁹ Ascension to the light (e.g. column of light) in the space, recurrence of light to light, of precious stones to the initial: anthropology is its organ, it touches the man of light, is directed towards the Pole, as everything that strives to return to the initial look, is similar to anthropology [...] (H. Corbin, L'homme de lumière dans le soufisme iranien... p. 108).

⁷⁰ All kinds of movement are revealed in the transition "from angle to circle shape, from square to circle, or spiral" [...] (A. Danérou, Traité de musicologie comparée. Paris, Hermann, 1959) [...].

⁷¹ J.C. Mardrus, Toute-Puissance de l'adepte - Le livre de la Vérité de parole. Paris, bibl. Eudacie, 1932. The content of this work, which we found at the end of our research, coincides with what we found in analogous sources. According to these works, a human is an inseparable part of "world harmony, which frequently reaches the complete power of its primary possibilities only via vibrations", vocal or instrumental, accurately produced. When the movement ends "Without an instantaneous break of soul" and distinguishes twelve anterooms (or Solar doors), which precedes integration of the person with the ability to notice most unnoticed movements of infinity, such as voice of light and alances" (M. Schneider, Il significato della musica. Milan, Rusconi, 1970).

⁷² A mythological mountain in old Iranian tradition, ed.

⁷³ The land of light, "which encompasses the entire sensitive world", is located on the top of the mountain, which in Islamic sources is referred to as "Mount Kaf". Many sources confirm in accord that this mountain was called Albors (Elburs). Geographically this name denotes uplands covered with snow in the Great Caucasus north of Georgia. But alongside geography it is the matter of other information, as according to the tradition Mount Kaf is "land of light", which encloses the entire visible cosmos" and "the key of this celestial dome is composed of emerald cliff, which sends its reflection to the whole mountain". [...] Person far from home should surmount this peak to return home, he should reach the emerald cliff, which reflects the wall radiating light in front of him. [...] Here at the entrance to the light striving pilgrim achieves his improved nature. Here at the entrance starts the world of completely different matter, which are said to encompass the heart. [...] (H. Corbin, L'homme de lumière dans le soufisme iranien... p. 114).

⁷⁴ "Our soul has many possibilities" (Grégoire Palamas, In: Petites phrases de la prière du cœur, Translated and presented by J. Gouillard, ars, Cahiers du Sud, 1953, chap. XII). "Infinity of the world exists inside a human, his perfected existence" where "new meaning is attributed to the adequate order of reality. [...] human body "temple of light" consists of "seven centres" or "celestial multiplicity" each of which has its own colour and is the microcosmic place of one of the greatest prophets" (H. Corbin, L'homme de lumière... p. 63, 124, 162, 180-186). [...]

intertwined by metabolism and cover non-existent simplicity,⁷⁵ where the "nuances" of eurythmy disappear and "golden embryo" brings us to unison.

The phases developed like choreography call up their alikes and from insignificant ornaments torpid in this *nothing* as if rises the hymn, transparent heterophony of which seems so familiar, that as if it never stopped. Beyond our hearing unpaved road opens, which penetrates into "all spaces and profundity" and absorbs them...

*"Under the heaviness of snow – bamboo leaf... slowly stoops; suddenly the snow thaws, but the leaf did not even move".*⁷⁶ [...]

Plasticity is born in this environment, i.e. where there is the world of nonmaterial sounds and "rare, unnoticed" true breath,⁷⁷ which opens the spaces and "golden" radiance and is the first hymn of the supreme deity, with the virtuous (though effective) calmness of the mysterious language, as cautious as the "floating of a feather", the symbol of the first word of the other world's dawn.⁷⁸

The sunny tint of the Svan hymn is inspired by this.⁷⁹ [...] Believers danced in a circle at religious festivals. "The figures, circular forms created in space during the ritual" have a strong ability to express religious idea by means of "concentric" structure [...] both the dance line and body movement are homogenous, [...] the circle has a mission to express the infinity of the process".⁸⁰

The evolution of this choreography and its circular orientation sets a certain energy (or activity) in motion, which one should join and "liberate the consciousness", concentrating the attention and "unifying the faculties". Then, entreaty, gestures and sound "become spontaneous" [...], operate with this energy [...], and finally become free like a nameless source [...] which is hard to procure,⁸¹ but possible to notice.

The silent language of the hymn (*ivart*, i.e. Gods' language)⁸² is subtle and transparent, and mist "light and blowing"⁸³ as a breeze may remain from it, in which extends the talent of harmonious reincarnation.

May Lie lead us along this "mysterious trace"...

⁷⁵ V. Hadewich D'Anvers. *Mengeldichten*, XVI, quoted, translated and transcribed by M. De Corbérion, in: *Études traditionnelles*, N 345. Paris, Chacornac, 1958. Biblical expression of earthly paradise can be discussed as an egg-shaped horizontal section [...]. Therefore the content of the "world egg" is symbolically the same as the content of heart. The discussion is about the seed – Hiranagarba in Indian tradition, which literally means golden embryo, existence of constant and unfolding seed, identified with the nucleus of immortality. R. Guénou, *Symboles fondamentaux...*, chap. XXIII.

⁷⁶ E. Hergel. *La zen dans l'art chevaleresque...* Pp. 54 - 55.

⁷⁷ V. Tai Chi Ch'uan, *Méditation en mouvement*. Paris, Malone, 1974. "The ceremony should be conducted as a dance of a true dancer; if you behave the same way, true breath emerges, which with originate from the movement of your limbs, and instead of leading the ceremony as something orally studied, it will develop as your creation inspired by the given moment, when dance and dancer are one whole" [...] (E. Hergel, *ibid*, p. 63) [...]

⁷⁸ "Be unearthy in front of the heavenly and you will understand [...], because 'deity has neither quantity nor image' [...] (Evguie le Pontile, *Petite Phisociale...* chap. II, p. 52; [...] "Only some lamas gone far from meditation standpoint, here it has to do with exercise [...] when knowledge is not only vision, but aural perception as well" hear unearthy sounds in vocal and instrumental music of Tibetan Buddhism. (I. Vandro, *Cette musique profonde qui nous vient du 'toi du monde'*. In: *Le courrier de l'Unesco*, juin 1973). The music of the musical instruments such as bells, gongs, "disseminate as multiple waves" their effect is similar to that of higher natural overtones, if they had been perceivable for ear". (A. Danélov, *Traité de musicologie*, p. 40). In Tibetan ritual "bell is a symbol of wisdom (knowledge) and holy power of word. The shape of bell of we look from above, has the shape of mandala [...] (I. Vandro, the afore-mentioned work). A. Schaeffner speaks of "distinguished length of magical bells" despite the diversity of cuts and the purgatorial and defensive force radiated by the sounding objects, fastened to the clothes or body. In Christian church too, big and small bells are applied to accentuate the highest instant. [...] (A. Schaeffner, *Origine des instruments de musique*. Paris, Mouton, 1968 (second edition, p. 110).

⁷⁹ Here the text provides the lyrics of Lie. In this connection Grimaud makes a remark: "For the transcription of the hymn I am grateful to Prof. G. Chikhikvadze's assistant Mrs. T. Tabagari, who accompanied us in the expedition in Svaneti. I thank her once again".

⁸⁰ G. Charachidze, *ibid*, p. 711. The ancient Franks also adusted holy texts to their poetic rhythm. The hymns of Helland were disseminated by one bard in the oral way, and "legalized by the monks from Mimigarda" (a monastery near Munster, founded by Saint Luiger for Luitbert) in 773, the believers organized circles around the altar [...] (V. Mohrer, *Helland* (814), *poème de la vie de Jésus*, critical edition; translated by G. Gley, Paris, Maisonneuve, 1898, pp.5,6,8). In Miletus, Asia Minor, the hymn was accompanied by clapping, rhythmic movements and clanking of small bells attached to rope" (Th. Gérold, *Les Péres de l'Eglise et la musique*. Paris, Aican, 1931; cit. A. Schaeffner, in: *Origine*, p. 85).

⁸¹ J. Gouillard, *Introduction à la Petite phisociale...* p. 18; Grégoire Palama, *ibid*, chap.XIX, pp.269 - 273; Sirabo (Seghers, *Dictionnaire des symboles*, vol. 2) informs us that every month at full moon the Celts would render honour to the anonymous God and dance at the door of their houses. [...] Ancient Celtic and other civilizations testify to the existence of the "Science of circles"; so in older times the Persians and Arabs referred to music. Different colourful circles have survived on some papyrus, they are either lined up or applied on the top (Persian fund, 5th century B.C.). Their coincidence with the geometry of Buddhist mandalas is understandable proceeding from that global impression they make directly on us. Iconography as well as choreography and hymn, are necessarily presented in all objects and their ephemeral shapes turn into the apparition place, approximation to which depends on person's ability to see and listen. Confirmation of the afore-said are the hymns of Geluppa (Tibet) monks and Japanese shomidi of Shingon monks (Tibet, *Anthology of the world Music*, AST-4005, stereo), Japan IV, *Anthologie musicale de l'Onnet*, coll. UNESCO BM. 30L 2015. Recording and text by A. Schneider; Shomo-bedditi Ritual from Japan, *Musical Sources*. coll. UNESCO, Philips 6586 021).

⁸² The "language of gods" or "language of birds" (see above) is intended only for the "clergy" and shamans, but the terms encountered here are "frequent in Georgian poetry". When a poet uses these terms he does this purposely". (G. Charachidze, *ibid*, p. 135). I mention sources tell us that hymn singing or "chanting" already existed in the 7th century (see K. Kekelidze, *History of Georgian Literature*, vol. I, pp. 636 - 637). Prof. I. Javakishvili quotes the 17th-18th c. Georgian writers, who claim that "chant" is a religious song. In Georgian folk terminology, the nightingale sings and thrush starts singing in the beginning of spring. [...] The term "galoba" has been applied to denote religious hymns since the 12th century.

⁸³ According to Queen Tamar's historians, "chanan" implies a singer of religious hymns (see I. Javakishvili, *Basic Issues of Georgian Music History*, chap. II).

⁸⁴ Grégoire Le Sire, *Phisociale...* chap. XVII, p. 267. "Certain words are encountered in the hymns of American Indians, which also lead to the discovery of indefinite existence, thanks to which a wise man is both "guest and saviour" of the earth changed toward the better".

ქართული სიმღერა ოროველა ქართლ-კახეთიდან¹ ეძღვნება პროფესორ ეტიენ სურიოს

„პატივისცემით ყველა თქვენგანს,
ვისთანაც ერთგულების ძაფები მაკავშირებს“.

6 ამდვილი მომღერალი ისრაფელის, „ალიჭურვოს არამინიერი, ძლიერი და ჯანმრთელი გულით და შექმნას „შინაგანი სურათი იმისა, რასაც ხედავს“. ის მღერის მთელი ხალხისთვის, აცოცხლებს „კაცობრიობის დასაბამიდან“ მოღწეულ „უპიროვნო მოგონებებს“; წყაროს სათავეებთან მყოფი, ის უახლოეს მომავალს მარადიულ ღირებულებას ანიჭებს.

ფემერული ისტორია ვერ წვდება იდუმალებას, მაგრამ გვიტოვებს ცოდნას უძველესი სიბრძნისა, რომელშიც გულის მესხიერება „მთის ბროლს“ ამოაჩენს ხოლმე.

მართობაში დაბადებული უხსოვარი დროის სიმღერა გზას იკვლავს უხილავ კეთილშობილებისკენ, თუმცა „ოქროს თრთვილი“, იშვიათად, მაგრამ მაინც აღწევს ადამიანის ჰომოგენურ არსებაში.

ორნამენტების მსგავსად, ადამიანებიც პოულობენ თავიანთ ადგილს სივრცეში და საუკუნეთა მანძილზე მდიდრდებიან უცნობ სწავლებათა ძალით. მათი მკაცრი ხელოვნება საკვირველად ზუსტი და მშვენიერია და დროის მიღწევი სამყაროს ზიგზაგებს გამოხატავს. მეტამორფოზებით შემოსაზღვრული სამყაროს უტყვი ენის წვდომა სხვანაირ მიდგომას მოითხოვს, რომ გაიგოს სიყვარულის ხშირად შეუცნობელი ურიცხვი ობერტონი...

აღმოსავლეთ ევროპის ქართული სიმღერის ტრადიციას ემორჩილება ყველა, ვინც მის პრინციპებს იზიარებს. მათი ფორმების მრავალფეროვნება, ალბათ, ხანგრძლივი ევოლუციის შედეგია, რაც დღემდე გრძელდება „იმავე სუბსტანციების გადამუშავების გზით“.

ზოგიერთი გადმოცემა გვაახლოვებს სათავეებთან; მთელი თემი მჭიდროდაა დაკავშირებული და ნასაზრდოება ერთი ექოს გამომხილით, რომელიც, ასე თუ ისე, გვიჩვენებს, თვისებრივად როგორ აწესრიგებენ ადამიანები „საკუთარ დროსა და სივრცეს“.

ასე, აღმოსავლეთ საქართველოში ქართულელებმა და კახელებმა თავიანთ ტრადიციულ სიმღერებში „შეიმუშავეს სტილითა, ფორმათა და ჟანრთა დიდი მრავალფეროვნება“, რომლის სპეციფიკური მახასიათებელი პოლიფონიაა. მაგრამ, კარგად ჩანს, რომ მისი სქემა აღებულია გარკვეული მონოდიისგან, რომელმაც დროს ვერ გაუძლო. ორივე შემთხვევაში, ცნობილია, რომ ქართველებმა დაადგინეს თითქმის მოუხელთებელი განსხვავება „ერთი ჟანრის ქმნილებებს შორის და მათი თანდათანობითი სვლა ერთი ნიუანსიდან მეორისკენ“.

პოლიფონიური სიმღერები სრულდება მხოლოდ კაცების მიერ, ხოლო ერთხმადი მუსიკა – როგორც კაცის, ასევე, ქალის მიერ².

ერთხმადი შრომის სიმღერა შედგება „საბძლის, შრომისა და განიავების“ და „ურმის“ საგალობლები-საგან. საბძლის, შინის დამუშავების და განიავების საგალობლები ერთიანდება ოროველას სახელწოდებით. მისი განვითარების მანძილზე „ინტონაციის ორი-გინალური მანერა“ და „მკაცრი მუსიკალური ფორმა“ იქნა შემუშავებული.

ოროველაში შეინიშნება ურმელის (მეურმის სიმღერა) ანალოგიური მელოდიური ფორმულა, რომელიც ხშირად მაღალ რეგისტრში იწყება, ფართოვდება და მიემართება ნახევარი, ან სრული კადენციისაკენ. რეიტატივი მონაცვლეობს მოქნილ და ორნამენტებით მტკიცე შემკულ მელოდიასთან. ამავე დროს, ოროველას ინტონირება იწყება ჟღერადობით, რო-

¹ ცენტრი დაწერილია გრიგორისული კლავებისა და ხელთაშაზღვის აუზის ტრადიციულ მუსიკის ცენტრის (Centre d'études grégoriennes et de musiques traditionnelles du bassin méditerranéen) თხოვნით. „L'ornementation dans les musiques monodiques“ (ერთხმადი მუსიკის ორნამენტაცია), Sénanque, 1979.

იხ. Y. Girmaud. „Sur L'ornementation De Certains Chants Gregoriens D'Europe Orientale“ („აღმოსავლეთ ევროპის ზოგიერთი ქართული სიმღერის ორნამენტაციის შესახებ“), გერნაში: *Beth Kertész. Revue de Karnéologie*, vol. XXXVII. Publiée Avec Le Concours Du Centre National De la Recherche Scientifique. EXTRAIT, Paris, C.N.R.S., 1979; Y. Girmaud. *Géologie, chants religieux* (საქართველო, რელიგიური ჰიმნები), ანთოლოგია II ტომის თანხლები ტექსტი (imc. stereo, no. 558 - 544, Paris, O.C.O.R.A., 1979).

იხ. Juan Negrin, *Las Huicholas parlent le langage des dieux* („უიჩოლების ღმერთების ენაზე ლაპარაკობენ“), გამოცემის: *Le Courrier de l'Unesco*, Paris, Février 1979. იხ. გრიგოლ ჩხიკვაძე, „ქართული ხალხური მუსიკა“ (ქართული და რუსული ენებზე), თბილისი, 1965.

² პოლიფონიურ სიმღერებს ქალებიც ასრულებენ (ჩიქა).

მელიც „შინაარსის შესავლის როლს“ ასრულებს, რაც მას ურმულისაგან განასხვავებს.

ამ სიმღერების მულოდირ-რიტმული სტრუქტურა ეყრდნობა განსხვავებული მუსიკალური პერიოდების მკაფიო დაყოფას „პოეტური ტექსტის“ მიხედვით. იგი იმ ადამიანის მთავონებას მიჰყვება, რომელიც იმპროვიზირებს და ოროველასა და ურმულის მრავალფეროვან „ნიუანსებს“ ქმნის.

როგორც ყველა ჭეშმარიტი მომღერალი, ქართველებიც ზუსტი სქემების მიხედვით იმპროვიზირებენ, ემორჩილებიან მოწესრიგებული რიტმებისა და ინტერვალების მკაფიო კავშირებს, რაც უფროდ გზავნილებს დახვეწილობას ანიჭებს.

სიმღერა ოროველა გვხვდება აგრეთვე სომხურ მუსიკალურ ტრადიციაში შემდეგი სახელწოდებებით: *ოროველ, არაველ, რაველ, ოროლ, დოროლ*.

ოროველა-ოროველ ტრანსკრიფიცია „წინაქრისტიანული ეპოქის ღვთაებისა, რომელსაც თავყანს სცემდნენ საქართველოშიც და სომხეთშიც“.

ქართველმა პროფესორებმა თავაზიანად მომანოდეს ოროველას ერთ-ერთი ნაკლებად ცნობილი ვერსია, რომელიც სამთავისის ეკლესიაში (XI ს.) დავით რუსთაშვილმა იგალობა².

მომღერალი თავიდანვე გუმბათის ქვეშ დადგა და სამლოცველოც მაშინვე რეზონანსში მოვიდა მასთან. ჩვენ შევიგრძენით კავშირი წმინდა ზიარებასთან, კიდევ კარგა ხანს რომ გრძელდებოდა „უსასრულობის

ყველაზე უფრო შეუმრწმეველ გრადაციებში“ მას შემდეგ, რაც სიმღერა სიჩუმეს შეურთდა³.

უფრო ცნობილი ვერსია, რომელიც ქალბატონმა ციკალა ლეკიშვილმა იმღერა, აგრეთვე მედიტაციურია⁴; ის მიმართავს ძალიან დახვეწილ ორნამენტაციას, გვაგრძნობინებს ერთმნიასობის სტრუქტურის მნიშვნელობას და ნაკლებად გავრცელებული ინტერვალით, ტრიტონით, გადაყვავართ იდუმალ სამყაროში. ყველაზე უფრო ღირებული ტრადიციების თანახმად, მხოლოდ მომღერლის ხმას შეუძლია მსგავსი გადასვლებით შეიკყვანოს რაღაც მოულოდნელ განზომილებაში⁵.

ოროველა ზოგჯერ თანხლებულია მოძრავი ბურდონით (ოსტინატური ბანი).

არის კიდევ ერთი შრომის სიმღერა *გუთნური*, რომლის მულოდიაც და ტექსტიც *ოროველას* ჰგავს. ამ სიმღერის „შესავალი“ არის „ვოკალური ტულა“, მოძრავი ოსტინატოს, ანუ ბურდონული ბანის თანხლებით, ხოლო წმ. კვარტით დაბოლოებული წმინდა სადიდებელი (ეპიკრიტიკურებაში კარგად ცნობილი) თითქმის შეუმრწმეველად მიდის უნისონამდე⁶.

ამ სიმღერების სიახლოვე უფრო ფარულია, ვიდრე თვალსაჩინო. მომღერალი ეფემერული ფორმით ქმნის არაერთ ნიმუშს; იგი, როგორც ანკარა წყარო მისდევს მთიან რელიეფს, გაივლის ხეობების ხვეულებს და პირდაპირ უერთდება სამყაროს, სადაც პოულობს მივიწყებულ დანაპირებს – ჰიმნს კაცობრიობის ნათელი დასაბამიდან, რომელიც დიდი წმინდა ქვეყნის პირველ ნაყოფს გვახსენებს.

1979 წლის ოქტომბერი

² CD3 #30.

³ მაგალითად მდანილა ქართლი, კასპის რაიონის სოფელ სამთავისში 1967 წლის 8 სექტემბერს ჩანერილი ოროველა (რედ.). CD3 #30.

⁴ CD4 #34.

⁵ მაგალითად მდანილა კახეთში, ყვარლის რაიონში 1967 წლის სექტემბერში ჩანერილი ოროველა, რომელიც გამოქვეყნებულია ალბომში: *Georgie, Chants de l'avant* (საქართველო – შრომის სიმღერები), ტ. 1 (Mc. stereo, no. 558-513, Paris, C.C.O.R.A., 1976); იხ.: *Musique vocale georgienne* (ქართული ვოკალური მუსიკა), CD4 #34. თრნალონი: *Bede Karliss Revue de Karvelologie*, vol. XXXV, Paris, C.H.R.S., 1977. ტექსტს ახლავს ლექსების ფრანგული თარგმანები, მუსიკალური ქალბატონ ელა წერეთლის მიერ (რედ.).

⁶ მაგალითად მდანილა კუთნური, ჩანერილი ვოიში 1967 წლის 7 სექტემბერს. აქ ერთი იდლევა ორ ვერსიას და განმარტავს: „ვერსია 1. მომღერალი იხსენებს გუთნურის სქემას; ვერსია 2. ის აუქივრებს დაბოლოებას, თუმცა საკუთარი ხაზიდან არ უხვევს. ამ საგალობლის ორი სოლოგი ასრულებს: ულაიმერ ქერიშვილი და ურან სადაგლიშვილი, მოძრავი ბურდონით დაბალ ხმებში“ (რედ.). CD3 #20.

Georgian Song Orovela from Kartli-Kakheti¹

Dedicated to Prof. Etienne Souriau

"I pay tribute to all of you... to whom I am connected by bonds of allegiance".

A genuine singer strives "to have an intangible, strong and healthy heart" from which he draws the "interior content of what he sees". He sings for all, recalling "impersonal memories" lived "since the dawn of humanity". As he is close to the living source, he brings eternal values to the present moment.

Ephemeral history cannot explain all mysteries, but it leaves traces of ancient wisdom in which the memory of the heart discovers the "crystal in the mountain".

Born of solitude, ancient singing finds a path to a still intangible euphony, in which a rarely heard "sprinkling of gold dust" touches the entire web of humanity.

Like a matrix, peoples spread out in space and, over the centuries, transmit the salience of unknown teachings. Their understated art is surprisingly precise and fine, reflecting the meanders of a World that exists even beyond temporal limits. As it is enveloped in a set of metamorphoses, it is not easy to understand its terms other than through tacit language, at the moment when Vacuity releases the innumerable harmonic, which is often unrecognized...

The original tradition of the Georgian songs of Eastern Europe, in which the formal diversity is very likely the result of a long evolution which is continued through "elaboration based on the same substance", is instinctually obeyed by those who respect its principles.

Some transmissions may perhaps bring us close to the sources from which an entire intimately-interlinked community which is nourished by the echoes of a Con-

tinuum reveals, to some extent, an Order in which "the beings and events themselves qualitatively situate their time" and their space.

In their traditional songs, Kartlians and Kakhetians (East Georgians) have thus "elaborated a great diversity of styles, forms and genres" of their folk songs, of which polyphony is the specific feature. It appears however that an outline of these songs can be found in some monophonic songs – which do not prevail over time however. In both cases we can see the subtle distinction made by the Georgians "between things of the same genre and their gradual transition from one nuance to another".

While polyphonic songs are traditionally sung by men, monophonic songs are sung by both men and women.²

Single-part work songs include "barn, plowing and winnowing" and "ox-cart driver's" songs. The barn, plowing and winnowing songs are grouped together under the name *Orovela*. "Original types of intonation" and a "strict musical form" have been elaborated over the course of its development.

In *Orovela* we hear a melodic formula similar to that of *Urmuli* (ox-cart driver's song), which most often starts in the high register, moves downward with a crescendo and then goes towards a half cadence or a perfect cadence. There is alternation between the recitative and a flexible and ornamented melody. However *Orovela*, started on a preferential sound which is a "prelude to its content", has traits which distinguish it from *Urmuli*.

The melodic-rhythmic structure of these songs is generally based on the distinction of distinct musical periods or "proposals, according to the poetic text". It follows the inspiration of the person who improvises and vehicles the various "nuances" of *Orovela* and *Urmuli*.

¹ Text written at the request of the Centre for Gregorian Studies and Traditional Music of the Mediterranean Basin (Centre d'études grégoriennes et de musiques traditionnelles du bassin méditerranéen). "L'ornementation dans les musiques monodiques" ("Ornamentation in monodic music"), Senaque, 1979.
See: Y. Grimaud, "Sur L'ornementation De Certains Chants Georgiens D'Europe Orientale". In: Bedi Kartisa. *Revue de Kartvelologie*, vol. XXXVII, 1969; Y. Grimaud, *Géorgie, chants religieux. The accompanying text to the Anthology*, vol. II (mic. stereo, No. 558 - 544, Paris, O.C.O.R.A., 1979).
See: Juan Negrin, *Les Huchols parlent la langue des dieux. In: Le Courrier de l'Unesco*, Paris, Février 1979.
See: Grigol Chikhradze, *Georgian Folk Music (in Georgian and Russian)*, Tbilisi, 1955.

² Polyphonic songs are also performed by women (ed.).

Like other authentic singers, the Georgians improvise from precise schemes, obeying a filiation which structures the transparency within which the rhythms and intervals provide a subtle interplay for the message of the song.

The song *Orovela* is also found in the Armenian musical tradition under the names: *Orovel, Aravel, Ravel, Orol, Dorol*.

Orovela-oro vel is said to be the name of a "pre-Christian deity, worshipped in both Georgia and Armenia"

The Georgian professors kindly gave me one of the lesser known variants of *Orovela*, sung by Davit Rusitashvili in Samtavi Church (11th c.).³

Rusitashvili immediately went to stand under the dome. At the moment when the sanctuary began to resonate, we felt a link of communion in which "the most imperceptible modulations of the Infinite" went beyond prayer, long after the song had returned to silence"⁴

A more common version performed by Tsiala Lekishvili is also meditative;⁵ she uses refined ornamentation, opening up the gravity of the scheme of monody and at one point

calls on the arcane with a little-used interval: the tritone. The most worthy traditions teach us that this passage takes the singer with a well-tuned voice into an unsuspected dimension.⁶

Sometimes *Orovela* is accompanied by a mobile drone (ostinato bass).

There is a plowing song called *Gutnuri*, with a melody and lyrics similar to those of *Orovela*. This song, preceded by a "vocal wave" is supported by a mobile ostinato or bass drone, while a phrase of solemn praise – known from the oral World, encloses the notes in a line of a pure forth, leading almost imperceptibly to the unison.⁷

The filiation which is then observed is less analogous than it is tact. The Singer of the *Light Number* leaves more than one module in ephemeral form. Through the *Immaculate Source*, he joins a discrete orography, ranging by certain meandering, or better still, in a straight line, to a median World in which he finds *the forgotten offering*, the hymn deposited at the dawn of serene Humanity and of which the call evokes the beginnings of a Great Pure Country.

October, 1979

CD3 #30.

³ The example of *Orovela* recorded in the village of Samtavi, Kasp. District, on 8 September, 1965 (ed.). CD3 #30. CD4 #34.

⁴ The example of *Orovela* recorded in Qvareli District on September, 1967, included in the album "Georgie. Chants de travail" ("Georgia, Work Songs") vol. I (Mc. stereo, # 558 - 513, Paris, O.C.O.R.A., 1976); CD4 #34.

See: *Musique vocale géorgienne* ("Georgian Vocal Music") in the Journal: *Bedi Kartisa. Revue de Kartvelologie*, vol. XXXV, Paris, C.N.R.S., 1977. The text is enclosed with French translations of the verses, translated by Mrs. Elia Tsereteli (ed.).

⁷ The example of *Gutnuri* recorded in Gori on 7 September, 1967. Here Yvette Gnauld provides two versions and explains: "version 1, the singer memorizes the scheme of *Gutnuri*, version 2. He activates the notes, but does not deviate from his own line; this song is performed by two soloists: Vladimir Kivishvili and Urian Sedzagishvili with a movable drone for the basses" (ed.). CD3 #20.

საქართველო.

რელიგიური ჰიმნები¹

ეძღვნება ბატონ იოსებ გოგოლაშვილს

სახალხო მთქმელი უმღერის ღვთის კარნებებს.
მან იცის, რომ დახვეწილი სიტყვებში მხოლოდ
ციურ სამყაროშია.

განა არსებობს ისეთი სულიერი ალთქმა, რომლის
ეჭოვ რამენაირად არ აღწევს იმ ზღუერბლამდე,
სადაც განთავი მას თოვლის გუნდად მოაგროვებს?

გეპირი სამყაროს ზოგიერთი სახალხო მთქმე-
ლის მიერ გადმოცემული სიმღერები აღმოჩე-
ნეთის კვალს აღნიშნავენ, ხოლო მნიშნა ტრადიციების
ეთხის სხვადასხვა ადამიანურ ასპექტს აერთიანებს.
დაუნერული კანონებით მოწესრიგებულ ამ სიმღერებს
მხოლოდ მონათესავე სული აღიქვამს; მოთმინებით
იქმნება სრულყოფილი სტრუქტურა. ჩვეულისაგან გან-
სხვავებული და ახალი დინამიკის მატარებელი.

ამოუხსნელი ზეპირი მეტყველება ყველაზე მე-
ტად იმ დამოხვევის შედეგად ვითარდება, რომელიც
ეთხის სიმღერის მიერ გაგზავნილ და დაკვირ-
ვებული მიმღების მიერ აღქმულ მეტყობინებას შორის
ჩნდება. ასეთ დროს „იქმნება რაღაც გამჭვირვალება“,
როცა „ეულისყურის შეუძლია ტყვიანში ოქრო შენიშნოს,
მთაში კი – ბროლი“, ხოლო ყურის შეუძლია დაიჭიროს
უჩვეულო მოძრაობა, მოუხელთებელი მუსიკა, მსგავსი
„აბრეშუმის ძაფისა“, რომელიც ცასა და დედამიწას
აკავშირებს; სადაც შემდარბიტი მომღერალი „ცხოვ-
რების იდუმალებას წვდება“ და სადაც მისი მოკრძა-
ლებული ვესტუი კი ამაღლებულია, ხოლო ჰიმნის
იდუმალი ნათება და მინაგანი რწმენა „შორსაა ყო-
ველგვარი ცერემონიულობისაგან და სულის სიდრ-
მებშია დავანებული“.

ახლა ჰიმნის სიტყვა „შეხსავს უსწრებს წინ და ზე-
ცაზე უფრო ძველია“. სახალხო მთქმელი პატივს მია-
გებს მზის ენერგიას ისევე, როგორც სვანი და ხევსური

მთიელები, რომლებიც თავიანთი ტრადიციის თანა-
ხმად მზეს ადიდებენ². ეს ტრადიცია ერთი დახვეწი-
ლი მოტივიდან მოდის; განსხვავებული მტრისებით
გადმოცემული, იგი რეზონანსშია ფარულ მოდულა-
ციასთან, რომელიც აღიქმება და გადაიცემა ცნებე-
ბისაგან დამოუკიდებელი ღრმა დიალექტიკით და
ეყოლუციის კანონებით გვისხნის ჰიმნისა და ქორეო-
გრაფიის განვითარების ბუნდოვან გზას³.

ოდესღაც მიცემული და სამუდამოდ დამახსოვრ-
ებული ეს ალთქმა მოპყვება ბგერებს და რაღაცნაირად
აღწევს ჩვეულ მდგომარეობას, რომლის აღწერა შეუ-
ძლებელია. სახალხო მთქმელი ქმნის ხვეულებს, რე-
მელიც იბადება წრეში, სადაც იდუმალი ორნამენტი
ფართოვდება და უსასრულოდ ვითარდება. [...] ის
სასხუბრს ჩემ გამონვევას, რომელსაც შემდეგ ეჭო
აგრძელებს, მშენებლში იწვევს პულისირებას და გა-
უცხოებრივებულ, მაგრამ ზუსტ გამომხატურებას, ამ-
კვიდრებს უამრავ განსხვავებულ სასიმღერო სტემას,
რომელთაც სახალხო მთქმელი თავისუფლად იღებს
და გადასცემს.

ინტიმური განმარტობისას „ყველაზე სუფთა სული
ყველაზე უფრო თავისუფალია თამაშში“, უხსოვარი
დროიდან ტვიფრავს გუნდი ოქროს მცერიდან, მაგრამ
იზვიათად ტოვებს კვალს ადამიანის სენაში.

იფანტება და იფილტრება ღრუბელი „ყველაზე მოუ-
ხელთებელი მოდულაციით“, შამანებისა და ეკლესიის
მსახურთათვის დამახასიათებელი და ქართული პოე-
ზიისათვის ორგანული ენის – „ღმერთების ენის“,
„ვერების ენის“, „ანგელოზთა ენის“, „ჩიტების ენის“⁴
მეშვეობით.

ჯერ კიდევ კლბიბერები⁵, თავიანთი სახლის კა-
რებთან⁶ ცეკვით მიაგებდნენ პატივს „სავსე მთავრის“

ბროშურა გამოქმნიასთვის: *Georgie. Chants Religieux*, vol. II აზიოლოგიის სერიიდან (LP. Mic. stereo, #558 - 544 Pars. O.C.O.R.A., 1979). ტექსტი თავის
დროზე რადიო-ფრანსის ფოტოგრაფიული სამსახურის დირექტორის, ბ-ბ-3 ტურელის თავიანთი თანხმობით გამოქვეყნდა
ნარკვევით დასაწყისში გელათის ტაძრის ფოტო მითაცხებული წარწერით: გელათი (აშუბა 1108 წელს) (ჩუდ.).

² „მზის კლბი დაკავშირებულია წინაპრების კლბთან“ (G. Charachidze, *Le système religieux de la Georgie paenir*, Paris, Maspéro, 1968).

³ ნათქვამია, რომ ძველი ადამიანები „არამაგერაფრო ბგერების“ შეუძლით უზიოთობობდნენ. მაგრამ მწელს პირადად თანდათან დაფარა
ადამიანური გამჭვირვალება, ხოლო სათანადო ადამიანი მედიაციას ელოდა, მან მზადები მოძღვრული მორეკი ობერტონებიდან შედგენილი ჰიმნის ეჭო
იქცა ენებდები და ცხოვრობს ის შემპირილი დღიოფრი ნადლით. „ქართული მთიელები განსხვავებას ხედავენ ერთი და იმავე სახეობის ყველაზე
დასწრულ საგნებსა და ერთი ნივთიანთან შერევის თანდათან გადასვლას შორის“.

⁴ ფიქრი შარდენი ყოველთვის: „ფიქრობთ არაა? განსხვავებული“, ქართული წერილობითი წყაროებიდან ვიკით, რომ ტერმინები „მღერა“ და „კლბობა“
უკვე VII საუკუნეში არსებობდა (მანზეტი დეკსელი), თუმცა ტერმინი „კლბობა“ ჩვეულებრივ ჰიმნების აკრძიებად მხოლოდ XII საუკუნიდან იქცა.
ზეპირმთქმელთაგან: ბუღბუღთა გოლის, მამუი გოლისაგან იწყებს განსხვავების დასაწყისში.

⁵ იბერიის ნახევარკუნძულზე, ესპანეთის ჩრდილოეთ ცენტრალურ ნაწილში კლბებისა და იბერიელების შერევის შედეგად წარმოქმნილი ხალხი (ჩუდ.).

მოხელთებელს ყოფიერებას. მსგავს მოვლენებს გვხვდებით ძველი კავკასიისა და მცირე აზიის ზოგიერთ „წმინდა რეგიონში“, სადაც ღმრთეებს განადიდებდა „ყველაზე პატივცემული კაცი, მჭიდროდ დასახლებული ჰიერა ჩორასა“ და ჰიერადულეს⁶ მმართველი“. როგორც ამბობდა, კაადოკიელი თეოფორიტები⁷ წინასწარმეტყველებდნენ, ხოლო ჰიერადულები „რელიგიურ ფუნქციებს ასრულებდნენ“⁸.

მრავალი ჰომინი (ტირილი) განიფინება კიდევ უფრო მეტ ტრადიციოში – დასავლეთის მხარის ათას ყვავადღად. ის იზრდება, როგორც მცენარე, მიჰყვება სიწვემისგან ნაქსოვი უცხო ლიტურგიის დახვეწილ მოძრაობას; იგი ამ სამყაროში ზოგიერთს მოუხმენია კიდევ და „მისთვის ბნელი ტიხარიც გამჟჭირვალე გახვდარა“.

Fure 1

«Life»

(La traduction de G. Charachidzé a été publiée dans B.K. 1978)

(Poèmes traduits du géorgien par Dom Bernard Outtier)

« Digriagiš » (hymne à Saint Georges)

« Gloire à saint Georges,
Toi, saint Georges, secours-nous ».

Gouric

«Meriskhalo Mchvenicro»

(*O* rayonnante hirondelle) — Hymne

« Ô rayonnante hirondelle,

Ô rossignol estimé,

Ô colombe couleur d'or.

et tourterelle à la voix douce.

Ô amie du désert, ô rejeton du désert,
Messagère de vie, tu es le charme de la nature,
Vis et gazouille, ô ma gracieuse ».

«*Sigvaroulis Tsqalobit*» (Grâce de l'Amour)

« Par compassion envers les fils des hommes.

tu as toi-même été élevé sur la croix.

et les Juifs furent aveuglés.

car tu es le Christ.

Tu as toi-même été élevé sur la croix.

car tu es le Sauveur

"Aghdgomusu Chensa"

(Pour Ta résurrection)

« Les anges chantent dans les cieux »

ta résurrection, ô Christ Sauveur.

Béni soit Celui qui vient au nom du Seigneur,

Hosanna dans les hauteurs».

ქრისტიანობის პირველი მიმდევრები სიმტკიცეს ავლენენ; ჰიპერბორელების¹⁰ „საიდუმლო ენა“ მათთვის ახლობელია და ისინიც მიუყვებიან გაუკვალავ გზას „ჰიმნების საგანმდე“.

ღრმა რეალობა „საბიემოდ იწყებს ახალ ერას“, რაც ბუნებრივია იმ ადამიანებისათვის, ვინც „სულოვრად აიარა და კავშირები ექნა და სარეალობოტ“ ნყაროთ, რომელიც ფაქიზად აერთიანებს და განმარტავს ეფე-ბერული სუბებებს; მრავალფეროვანი ლიტერატები უერთდებიან ღიად მინიდა ქვეყანას. სუფთა სირე-მისაგან შექმნილი ჰომინს ორნამენტები მრავლდება, ის აუტებს იმ სიფრცეს, სადა სახალხო მჭერმელი დიდ სიძალაღებს იპყრებს...

ივნიწყებს რა საკუთარ სახელს, იგი აღწევს „გამჭვირ-
ვალ კედელს“, აღმოაჩენს მწვერვალს, სადაც იტყუა-
ნის თორმეტი ზონა ყველაზე მინიმად „ამის“ ამბობს;
მღერის „გარდაქმნილ“, უცხო სამყაროზე, თალსა და
საძირკვლის ქვაზე, მორეული მესხიკელების მშვილდ-
ზე, რომლის ისარეც თანაცურს სიკვდილს რაუერო-
ლებს, ხოლო მშვილდოსანი ვერ გადალახავს მოუ-
ხელთებელი ციური ღრუბლის ზღურბლს; და ისმის
ზოლოად „ბუმბულისა და ფრთების შრიალი“, რომე-
ლი არააბეჭევენიური ხოხბით გადანაცვად უნისონში.

⁴ ჰიერა ჩორა აღნიშნავდა წმინდა ადგილის დელფის მახლობლად, იყენებდნენ ზოგადად წმინდა ადგილის აღსანიშნავად (რედ.).

⁷ ჰიეროგლიფი - ტაძრის მსახური მონა (რედ.).

⁶ თეოფორეტები - ღვთიით შთაგონებული (nb. Vocabulaire Universel Latin François, A Paris, Chez S. Jacques, à S. Thomas d'Aquin. M. DCC. LIV

https://books.google.ge/books?id=NMn9KzH1UoCs&pg=PA572&lpg=PA572&dq=theophoret&source=bl&oi=sXzanlabrMcM&sig=_HQ1mRph22CU2khk4Jal2Wu&hl=en&sa=X&ved=0CCIO6AEwAw0vChMI7uqn-JTpxigIV08kUCh1geABV#v=onepage&q=theophoret&f=false (fipx.).

⁹ *byrdzomfon* (XI IV, 7, XII, 3) (nb. G. Charachidze, *Le système religieux...*).

¹⁰ პაპიერნიწველებმა ისეთ სრულყოფილებას და ჰარმონიას მიღწეს, რომელსაც არანაირი ნეგატიური და ჩრდილოვანი მხარი არ აქვს და არც აღზიდულობისა და არც დასუსტების... [.] (ბერიშვილი მოთხოვნით ბორჯა ჩრდილოეთის ქარის დემონია, ხოლო პაპიერნიწველები – მითითურ ხალხი, რომელსაც ცხოვრობდა ჩრდილოეთის ქარის იქვე), მაჰიმბრებში, სადაც 24 საათის განმავლობაში ანათავდა. აქედან მოდის ქართულში ქარის აღნიშვნები სიტყვა „ბორჩი“, რომელიც ზოგან ჩრდილოეთის ციკ ქარს აღნიშნავს, ზოგან კი ნელ გრილ წიავს (რედ).
<http://email.me.com/content/pocada-papieri-2011-10-18.6199283413>, 17.07. 2015).

ანაწილებს ბავშვთა ჯანდაცვისთვის. ბავშვთა ჯიქოვალური რევმატიზმის მიხედვით IV საუკუნეში გამოხატავდა (წმინდა ნინოს გადაცემით); გრძელვადიან დაავადებით, რომელიც ახალგაზრდა ადამიანს ახალგაზრდაობის დროს იწვევდა, ხანგრძლივად უნაღებოდა, ეძარცვებოდა და იწვევდა ხალხს ანთების საფრთხის წინაშე. და აერთიანებდა მას მარცხვალურად [იხ. George – Chants de travail (საქართველო – შრომის სიმღერები), მომავალზე და კომპოზირებული ი. გიორგის მიერ, O.C.C.R.A., ms. stereo, no. 558 513, Paris, 1978; Y. Grinoud, Musique vocale géorgienne (ქართული ვოკალური მუსიკა), დონიანი: *Bezi Kartika*, LXXXV, Paris, C.N.R.S., 1977, დამატება დისკოს, რომელიც დაიდრება პროფ. კ. სალასის თხოვნით, ბერლინის ქ. B, 75116 კერნის].

1. ლილა – ჰიმნი მზისა და უმაღლესი ღვთაებისადმი. სახალხო მთქმელი უმღერის „ციურ საგანეს“, რომელსაც თორმეტი კარიბჭე აქვს. მისი ხმებმა სწვდება არქეტყბებს და ინტონაციის თანდათანობითი ამაღლებით აღწევს უზუნაეს არსებამდე, რომლისგანაც იგი წყალობას ითხოვს¹¹. CD1 #074

ბევრი ჰიმნი აღიზნა მუსიკალური სემიოგრაციით. რომელიც VIII საუკუნემდე არსებობდა და წარმოიქმნა ძველი ბერძნული სისტემიდან. მაგრამ შემდეგ დამოუკიდებლად განვითარდა. ქართველმა ბერებმა შეიმუშავეს ტერმინები. დამწერლობა, რომელიც ზეპირ მეტყველებას ასახავდა. მათი დამწერლობა იყო ალფუბური. როგორც ბევრი სხვა რამ, აღმოჩენებული რეალობის მსაფრთხეა. შესაძლოა, იმისათვის, რომ ნათელ ეყო ჰიმნების იდეალებს და ზეპირად გადმოეცა მათი სტრუქტურა.

2. ზმრინა – ჰიმნი წმინდა გიორგის. ვგრიაცი, სვანეთი წმინდა გიორგი „უსასრულობის მრავალგვარობას“ გამოხატავს, მას ადამიანი მწვერვალებისკენ მიჰყავს. წმინდანს ნებაყოფლობით, სხვა რელიგიური კულტისაგან განსხვავებულად, ალპურ საძოვრებზე სცემენ თაყვანს. CD1 #075

3. ზარი – ბალსტეგმური გლოვა (ზემო სვანეთი). ზარი წმინდა სირუმის გზაზე აცილებენ გარდაცვლილს. ეს პირი ძველად ეძღვნებოდა უზუგესს, რომელიც დებდა აღთქმას, რომ თავისი გვარის ყველაზე ახალგაზრდა წევრზე მეტხანს არ იცოცხლებდა. ზარი ასეთ გარემოებაში იქნა ნამდერი მიცვალებულის ახლობელი ზანდაზნული მამაკაცების მიერ. ამ ადამიანს პატივს ისე მიაგებდნენ, რომ გასვენების დროს ხმამაღლა არაფერი ტირიდა. დღეს ზარი სრულდება პროფესიონალების მიერ¹². ჰიმნი თავიდან ბოლომდე ერთი ხმოვანი ტალღაა, რომლის შორეულ ექოს ვეღარასოდეს მოისმენს ის, ვინც სამუდამო სიმშვიდეში შეაბიჯა.

სოლო და მამაკაცების გუნდი პოლიფონიურია. მონაწილეებს (სულ 15 კაცი) მათივე სურვილით არ გასახვლებთ (სოფელი მესტია, 1967 წლის 19 ივლისი)¹³. CD1 #076

4. მარცხალ, მშპანეირი – ჰიმნი, რომელიც იმდღეობა ლიტერგიკულ ტექსტზე. CD1 #066

5. სიყვარულის წყალობით – ძლისპირი №170¹⁴, პოეტური სტროფი¹⁵, პაბაკუკის¹⁶ ქებიდან, რომელსაც ხშირად ქრისტეს ვნებას მიეკუთვნებენ (დილის წირვის დროს). CD1 #067

6. აღდგომასა შენსა – აღდგომის იბაკო ანუ ოხი-თა (ტროპარი). CD1 #068

7. მუჟაო ნამათო – სულთმოფენობის დასდებული. CD1 #069

8. ისანა მხიარული – ძლისპირი №261; დასაწყისში პოეტური სტროფი ქარგავს ქებათა ქებას დილის წირვისათვის¹⁷. მამაკაცების საკოლმერნეო პოლიფონიური გუნდი¹⁸.

პირველი გუნდი – მაღალი ხმები: კ. მახარაძე (მწყებელი), გ. მახარაძე; შუა ხმა: დ. მახარაძე (მაღალი ხმა); დაბალი ხმები: დ. და ხ. იმედიანი. მეორე გუნდი – მაღალი ხმები: მ. თოხაძე, ვ. ჯაში, შუა ხმა: ა. მახარაძე, დაბალი ხმა: ი. გაბუნია (დღეათა მონასტერი, სოფ. კიხეთი, 16 ივლისი, 1967). CD1 #070

100 წელს გათავისუფლებული მონასტრის მანძილზე და სხვა დედაები აქედან აღარ გადიდებდნენ. თავიანთი ცხოვრებას ს. კბის დასაწყისს. ისინი რამდენიმე დღეზე მეტად სწავს პარას. რომლის წყალობა ბოლომდე მანძიანდ მოქმედებს. სხვა ვეღარასოდეს დატოვებს მოგვარებას ათწლეულის კოლმერნობის ძიებას.

ამის შემდეგ მეტყველებს დილაქალი აღმართს და მონასტრის შიგნით ეზოში მკვდრით. ენა გაუმორჩეველი იყო მ. მტკვარელი იდნა მუხელზე სენაკებით იგი კბებდა ღრისგან ვაკუკალი საფუხრები ჰქონდა. თითოეული სანაკი ისევე განსაკუთრებული ნიჭიანობით როგორც აღმართს. თითოეული მონაწილე გუნდის საკუთარებელი აქვდა. სოლო ცეცხლომ შეასრულებდნენ სენაკები მრავალ თაღს ენა და

¹¹ Y. Grimaud, *Symboles d'un chant svane* (ერთი სვანური სიმღერის სიმბოლოები). გერნალში: Bedi Kartisa, I. 1000/1. Paris, C.N.R.S., 1978.

¹² გ. ახობაძე, ქართული სვანური ხალხური სიმღერების კრებული. თბილისი, 1957.

¹³ ეს სიმღერები მოიცავდა 6-6 ს. დაფარავს დახმარებით. დიდი ხანობა მას.

¹⁴ D. X საუკუნეების ქართული ეკლესიის ლიტერგული ტექსტები ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის პირველ წყაროს¹⁵ გვაცნობენ (იხ. ვერს. vol. 1000/1. Paris, C.N.R.S., 1978, გ. მეტყველების და დროს, ბევრ სვანურს. ქრისტიანული ლიტერგული პოეტური ნაშრომების მონაწილეობაზე დედაებს ჩვენ ვუხადოთ 6-6 ბერძნული უნდა, რითვისაც დიდ ხანობას უნდა მას.

¹⁵ ეს ბერძნული (სვანური) თარგმანებელი აღნიშნავდა გუნდის წარმოშობას.

¹⁶ პაბაკუი – სიმღერის წინასწარმთქმელი (სტეპ).

¹⁷ ამ პოლიფონიური სიმღერებს მთლიანად კოლმერნობის მშრომლები ასრულებენ.

ალილო – ქრისტეობის პიმნი. „ნახევრად გამჭვირვალე კედლის“ წინ, იმ სამყაროს შესასვლელთან, სადაც დახვეწილი მუსიკა იწყება, რომელზედაც გვეუბნებიან ხოლმე – „გულს ესალუბუნებო“, „შვიდი ხმოვნის“ – იაკოვუ¹⁸ – მოძრაობა ვედრებას ხობდად აქცევს.

1. ლენხუზური ალილო – მამაკაცების პოლიფონური გუნდი.

გუნდი: ვ. დამნიანი, კ. მემველიანი, პ. მურცხვანიძე, ტ. გვიანი, კ. თვარაძე, მე-2 გუნდი: ს. კვირაშვილი, მ. ახვლედიანი, ნ. და რ. კვირაშვილები, ნ. ქარსელაძე (სოფ. ჩხუტელი, ცაგერის რაიონი, 23 ივლისი, 1967). CD1 #091

2. მებრული ალილო – მამაკაცები კვარტეტად: ვ. სალია, (სოლისტი), კ. კვირკვია, კ. და ი. ბელქანიები (ნალენჯია, 29 ივლისი, 1967). CD2 #039

3. პახური ალილო – მამაკაცების პოლიფონური გუნდი.

I გუნდი: ვ. აღხაზიშვილი, (სოლისტი) ი. მულაღაშვილი, გ. ზარდიაშვილი, ც. იაგანაშვილი;

II გუნდი: ს. მულაღაშვილი, ი. და ს. ზარდიაშვილი, ზ. ბერიაშვილი (ქ. გურჯაანი, 16 სექტემბერი, 1967). CD4 #50

[ქართლი]

4. ჭონა – წინასააღდგომო რიტუალი, რომლის დროსაც სხვადასხვა ფერად შეღებილ კვერცხებს აგროვებენ, ხალხი კი ერთმანეთს კეთილ სურვილებს უძღვნი.

ასრულებს მამაკაცების ტრიო: ზ. ბაქრაშვილი (სოლისტი), თ. ტუხაშვილი, ა. სომხიშვილი (სოფელი ქვემო ჭალა, კასპის რაიონი, 8 სექტემბერი 1967). შეღებილი კვერცხების სიმბოლიზში გვახსენებს უკვდავების ხანგრძლივ ძიებას. CD3 #35

5. გუდანის სალოცავის ზარი¹⁹ – ზარს რეკავს მებარე. გუდანის ზარი, ჩვეულებრივ, წინ უსწრებს ქადაგის წინასწარმეტყველებას. მიუღეს ხევსურეთში მოწყობილი ხალხმრავალი ცერემონიის დროს ის ადიდებს ირგვლივ მშვიდობას, რაც „ტალღისებურად“ ვრცელდება და რასაც ყველაზე მაღალი ობერტონებით აღიქვამს დაკვირვებული მსმენელი, რომელსაც ამალღებულის არაამქვეყნიური განცდა ეუფლება. ნ. ნიკულაურმა მოიწოდომა გუდანის ზემოთ სიმართოვსა და სიმშვიდემი მოესმენინებინა ეს ქრისტიალური უღერადობა (2 სექტემბერი, 1967). CD3 #21

[ფშავი]

6. ჰპარი წინასა – იმღერება პატარძლის მაყრების მიერ სიძის სახლში. სოლოს ანტიფონურად ასრულებენ²⁰, მამაკაცების გუნდი მღერის უნისონში ოსტინატოთი, რასაც აგრძელებს რიტუალური მორჩილებით შესრულებული შეძახილი – „გაუმარჯოს“.

მთქმელი (სოლისტი): მ. მახაური, დ. მგელაშვილი, გუნდი: ა. ქუცურაული, გ. სენიაშვილი, ლ. და კ. ნაქური (სოფელი მაღარო, დუშეთის რაიონი, 4 სექტემბერი, 1967). CD3 #09

ძველი ქართული სახლი (დარბაზი) . ფიგურალურად გამოსატაცს ტაძარს. მას რეზონანსისათვის აქვს „აღმანის გამოსახულების“ მქონე თავი.

მაყრული: საქორწინო სიმღერა, მღერიან მაშინ, როცა ცხენზე ამხედრებულ სიძის მეგობრებს პატარძალი მამისული სახლიდან მეუღლის სახლში მიჰყავთ.

7. რაჭული მაყრული (მაყრების სიმღერა) – კაცების პოლიფონური გუნდი.

I გუნდი: ტ. გორგასალიძე (სოლო), ვ. და ე. დარახველიძე, ი. ჯანგიძე, ბ. ყიფიანი;

II გუნდი: და ე. დარახველიძე, ს. და პ. ჯანგიძე (ამბროლაური, 27 ივლისი, 1967). CD2 #022

¹⁸ Dr J.C. Mardrus, *Le Iye de la Vérité de Parole* (სიგნის ქმშარიების წიგნი), Paris, Bibl. Etudique, 1932.

¹⁹ ფშავეები და ხევსურები ჯარა და სალოცავს ზავს უწოდებენ.

²⁰ ანთროპოლოგმა კენტის პლეტერაგეა, სი ყოფს ერთ მელიოდის ორ სოლისტს შორის. მაშასადამე, ზეპირი ტრადიცია, რომელიც წინ უსწრებს რელიგიურ ხელნაწერებს, საშალებას აძლევს ქართულ ავიორებს, აჩვენონ, რომ ხმების წყობა, სადაც დაბალი ხმა „უერთდება სოლო ხმას“, აისწავლება XI საუკუნის ქართული ეკლესიის საგალობლებში.

8. საფორმლო ალილო, ლერხეში - კაცების პოლიფონიური გუნდი.

გუნდი: დ. საგინაძე (სოლო), ი. ბენდელიანი, პ. და ე. კოპალიანი, დ. და ნ. კოპალიანი, მ. და ც. კოპალიანი, კ. კოპალიანი (სოფელი ქვედა ცაგერი, ცაგერის რაიონი, 23 ივლისი, 1967). CD1 #099

9. დედოფლის მაყრული, გურია - (რიტუალური სიმღერა პატარძლის პატივსაცემად, რომელსაც დედოფალს ადარებენ) - ფსალმუნებში, „დედოფალი მორთულია წმინდა ოქროთი“ (ფსალმ. XLIV. 10). ოქრო გვახსენებს ზეციური სამყოფელის პარმონიას. ასრულებს მამაკაცების პოლიფონიური გუნდი, ტაშის თანხლებით.

I გუნდი: მაღალი ხმები - ვ. ვაშლიშვილი (მწყებელი), ნ. მსეფაშვილი (კრიმანჭელი)¹; შუა ხმა - ტ. აროშიძე (მაღალი ბანი); დაბალი ხმები - ვ. ერუშიშვილი², გ. აროშიძე (ბანი).

II გუნდი: მაღალი ხმები - ი. სიხარულიძე, გ. მგავანაძე, შუა ხმა - მ. აროშიძე; დაბალი ხმები - ა. ჩავლეიშვილი, მ. ჭკუასელი (მახარაძე, 12 ივლისი, 1967)³. CD1 #038

პარიზი, 1977 - 78

GÉORGIE CHANTS RELIGIEUX

Dieu n'est pas matériel

Est-il vu immatériel dont l'écho ne soit transmis d'écoute, au seuil où l'aube en recueille les neiges...

Les chants légués par certains aèdes du monde « découverte où l'ethos de pures traditions s'étend au et les assemble. Ainsi, la transmission de l'aède, tacites, est-elle perçue lors d'une semblable filiation, une fine texture — autre que celle de nos accoustique cinétique nouvelle.

Le langage oral le plus incommunicable évolue par message, lancé par l'aède et recueilli par l'écouter. A sorte de transparence » où « l'œil du cœur peut voir l'le cristal dans la montagne », et l'oreille entendre l'insaisissable musique, aussi ténue que le « fil de terre, où l'aède véridique atteint à une « fine corne se distingue des autres que par la sobre présence des plus simples — puisée à même l'arcane du s'éclaire et la religion intérieure « s'épanouit l'floraison dans les profondeurs de l'âme ».

— Or, le vocable de l'hymne, « antérieur au ciel », délie la langue tacite, et « le nombre léger.

Par révérence, l'aède honore la semblable *solaire* — tels les montagnards svanes et khévour dévolu à leur lignée¹. Mais cette lignée là rejoint subtile, elle est conçue comme un trait distinctif *avec la modulation sous-jacente*, recueillie et transmise

* Volume II d'une Anthologie (Mic. stereo, n° 558-544. P. publié avec l'aimable autorisation de Mr. P. Tourdile, directeur de Radio-France.

¹ « Le culte des «soleils» est lié au culte des ancêtres. de la Géorgie païenne. Paris, Maspero, 1968).

¹ იხ. ზემოთ დასახელებული *Georgie - Chants de travail* (საქართველო - შრომის საკანონოები).

² მხოლოდ ზუსტი ტრადიციული მუსიკის დამა კონკრეტულად, რაც ს-ს ერუშიშვილის შემოქმედებითი ეტიმოლოგიის ბრწყინვალე დანახვასთან და ის სიტყვა, რასაც ის მუდამ ავლენს, იწვევს დიდ პატივისცემას არა მარტო ახლობლების, არამედ ყველასაგან, ვინც კი მის სიხლოვეს მოხვდება.

³ დისკოს ბროშურაში ასევე მოცემულია ქართული სიმღერების ტექსტების ფრანგული თარგმანები, რომელთაგან შოლომ ლილეს თარგმანია შესრულებული გ. შარაშიძის, ხოლო დანარჩენი - დომ ბერნარ უიეს (Dom Bernard Outier) მიერ. ლილეს მარაშიშვილის თარგმანი დატვირთულია ჯერალდი Bedi Kattisa, vol. 100M. Paris, C.N.R.S., 1978.

GEORGIA.

Religious Hymns¹

Dedicated to Mr. Ioseb Gogolashvili

*Folk narrator sings to the Lord's gate.
He knows that refined silence is only in Heaven*

*Is there any immaterial vow, the echo of which
does not somehow reach the threshold,
where dawn collects it in a snowball?*

The songs of some bards of the oral world represent the traces of discoveries made throughout history; but the ethos of holy traditions unites different human aspects. According to the unwritten laws by which they are organized, these songs are perceived only by kindred spirits; patience creates a perfected structure, different from the ordinary and the carrier of new dynamics.

Incommunicable oral speech develops best following the coincidence of the message launched by a folk singer and collected by an observant receiver. This creates "a kind of transparency", where the "heart's eye can notice gold in the lead, and crystal in the mountain", where the ear can perceive unusual motion, elusive music similar to the "silk thread" linking Heaven with Earth; where a true singer "understands the mystery of life" and where even his modest gesture is elevated, and the mysterious glow of the hymn and inner belief "are far from any ceremoniousness, blooming in the depths of the soul".

Now the word of the hymn "outruns the sun and is older than Heaven".

The bard renders honour to solar energy just like the Svan and Khevsur mountain dwellers, who glorify the sun according to their tradition.² This tradition arises unconsciously

and subtly; it is exposed by different traits and resonates with clandestine modulation, which is interpreted and transmitted independently from concepts, by deep dialectics, which explains the vague developmental path of hymn and choreography by means of evolutionary laws.³

Given once but never forgotten, this vow follows the sounds, and, scattered by new nuances, somehow reaches an unutterable configuration. The bard creates meanings born in the circle, where the mysterious ornament expands and infinitely develops. [...] It responds to a silent call, as a result of which the echo continues, provoking pulsation and an unconscious, but accurate, response in the listener, inculcating many different singing schemes, easily accepted and transmitted by the bard... "The purest spirit plays freest" in intimate solitude; the choir has embossed from gold dust since time immemorial, not always leaving obvious traces in human hearing.

Clouds are scattered and filtered "by means of the most elusive modulation", by means of the "language of gods", "language of crosses", "language of angels", "language of birds",⁴ characteristic for shamans and clergymen, and so organic for Georgian poetry.

The Celtiberians⁵ rendered honour to the illusive existence of the "full moon" by dancing "at the door of their houses". Similar occurrences are encountered in some "holy regions" of the old Caucasus and Asia Minor, where the deity was glorified by "the most respected man – governor of the densely populated Hiera Chora⁶ and Hierodule"⁷ It is said that the theophoretēs⁸ from Cappadocia predicted, and Hierodulans "had religious functions".⁹

¹ Géorgie: Chants Religieux, vol. II, [LP, MC, stereo, #558 - 544, Paris, O.C.O.R.A., 1979]. The text was published with the kind approval of Mr. P. Tourelle, Head of the Photography Department of Radio France.

In the beginning of the essay there is a photo of Gelati Ghurch with the caption: Gelati (constructed in 1106) (ed.).

² "The Sun cult is linked with the ancestors' cult" (G. Charachidze, *Le système religieux de la Géorgie païenne*, Paris, Maspero, 1968).

³ Ancient people are said to have communicated by means of "non-material sounds". But a dark veil gradually covered human transparency, and while a man was waiting for meditation, in acting he found the echo of the hymn composed of the distant overtones dedicated to him and he lives with true heavenly grace. "Georgian mountain dwellers see the difference between the most refined objects of the same kind and transmission from a nuance to another".

⁴ Heavenly heralds are always "depicted with wings". From Georgian written sources we know that the terms "singing" (*smgera*) and "chanting" (*galoba*) already existed in the 7th century [found in the *khanmet* texts (i.e. the texts created in V-VIII centuries, when the letter "kh" was used as verb prefix – ed.)]; however the term "chanting" (*galoba*) was attributed to religious hymns only after the 12th century. In oral folklore: a nightingale sings (*galoba*), a thrush starts singing (*galoba*) in the beginning of spring.

⁵ The people originated as a result of the mix of the Celts and Iberians on the Iberian Peninsula, in North-Central Spain (ed.).

⁶ Hiera chora: originally, a sacred place near Delphi, now generally used to denote any sacred place (ed.).

⁷ Hierodule: temple slave (ed.).

⁸ Theophoretēs: inspired by God [see *Vocabulaire Universel Latin Français*, A Paris, Chez S. Jacques, à S. Thomas d'Aquin, M. DCC, LVII]

⁹ https://books.google.ge/books?id=NMkR2h1UCSc2pg-PA572&pg=PA572&dq=theophoretēs&source=bl&ots=x2arlabmcM&sig=_HQ1mRvpr22CU2khkUJal2Wu&hl=en&sa=X&red=CC0CCEAwWovChM7quN-TpTpgivQ8kUch1geABvIv=onepage&q=theophoretēs&f=false

⁹ Strabo [IV, 7, XII, 3] (see G. Charachidze, *Le système religieux...*).

The first followers of Christianity showed resolve; the "secret language" of the Hyperboreans¹⁰ may have been familiar to them and they followed the unpaved road to "the home of hymns".

The deep reality "festively starts a new era", which is natural for a people who "are connected and nourished spiritually" by the source, which tenderly unites and renders meaningful ephemeral schemes; diverse liturgies join together a great holy country. Hymn ornaments created from silence increase; they fill space and allow the bard to conquer heights...

Forgetting their own name, the singer reaches "a transparent wall", discovers a peak, where the twelve zones of the octave intone the purest "Amen"; they sing about the "transformed" strange world, arch and basement stone, about the bow of remote memory, whose arrow sweeps past a constellation, and whose archer cannot overcome the threshold of an elusive celestial cloud; and we only hear the "rustle of feathers and wings", which resolves in unison via heavenly eulogy.

Many hymns (*tirili*) extend into more traditions – as thousands of flowers of the west side of the mountain. They grow as plants and follow the subtle movement of the strange liturgy woven by silence; some have heard them in this world and "even dark bulkheads became transparent for them".

¹⁰ Hyperboreans reached a state of perfection and harmony, which has no negative side, which is neither Eastern, nor Western [...] (in Greek mythology, Borea is the deity of the North Wind, and the Hyperboreans a mythical people who lived "beyond the North Wind", in Hyperborea, where the sun shone for 24 hours of the day. From this comes the Georgian word for wind – *bono*, which in some places implies a cold Northern wind, and in others a slow fresh breeze (ed.).
http://email.net/content/peaces/Applece.2011-10-10.8199283413, 17.07, 2015. Georgia converted to Christianity in the first century, but it became the official religion only in the fourth century (following St. Nino's evangelism); it was spread via adjusting new liturgical texts to polyphonic songs, which had developed gradually, assisting Georgian people in all their activities and uniting them with eternity (see *Georgie – Chants de travail/Georgia – work songs*, collected and supplied with comments by Yvette Grimaud. O.C.O.R.A. stereo, no. 558 513, Paris, 1976; Y. Grimaud. *Musique vocale géorgienne (Georgian Vocal Music)*. In the journal: *Bedi Kartisa*, t. 100V, Paris, C.N.R.S., 1977, supplement to the disc, written at the request of Prof. K. Salia, #8 Berioz Street, 75116 Paris.

1. LILE – Hymn to the Sun and supreme deity; the folk performer sings to the "heavenly home" which has twelve gates, their eulogy reaches the archetypes and through elevating the intonation reaches the supreme creature, whom they ask for mercy.¹¹ CD1 #074

2. JGRIAG – Hymn to Jgriag, the Svan St. George; expressing the "diversity of infinity", it leads man to the summits. Here the saint is worshipped voluntarily on alpine pastures, unlike any other religious cult. CD1 #075

2. ZARI – Balskvemo (upper Svaneti) lament. With the zari, a deceased person is seen off on the road of silence. In ancient times this hymn was dedicated to the doyen, who had taken a vow not to live longer than the youngest member of his family. Under this condition, the zari was sung by elderly men – the family of the deceased. This person was so respected that nobody wept loudly at the funeral. Today the zari is performed by professionals.¹² The hymn is one sound wave, the distant echo of which cannot be heard by the one who has joined eternal peace.

The male choir is polyphonic. We do not mention the names of its members (15 men altogether) at their request (Village of Mestia, 19 July, 1967).¹³ CD1 #076

[Guria]

4. MERTSKHALO MSHVENIERO – Hymn, sung to a liturgical text. CD1 #066

5. SIQVARULIS TSQALOBIT – *Irmos* 170,¹⁴ poetic strophe¹⁵ from the eulogy of Habakkuk,¹⁶ which was frequently attributed to the passion of the Christ (at morning divine liturgy). CD1 #067

6. AGHDGOMASA SHENSA – Easter *ibako* or *okhita* (troparion). CD1 #068

¹¹ Y. Grimaud, *Symboles d'un chant svane (the Symbols of One Svan Song)*. In journal: *Bedi Kartisa*, t. 100VI, Paris, C.N.R.S., 1978.

¹² V. Althobadre. *Collection of Svan Folk Songs*. Tbilisi, 1957.

¹³ We obtained these songs with Mr. P. Davdyan's assistance, for which we are grateful.

¹⁴ The 9th-10th century Georgian liturgical texts introduce the primary sources of Byzantine hymnography (see *Bedi Kartisa*, vol. 100VI, Paris, C.N.R.S. 1978 articles of E. Metreveli and B. Outler, for which we are grateful to both of them).

¹⁵ This term (strophe) initially denoted the circular movement of a choir.

¹⁶ Habakkuk: prophet in the Hebrew Bible (ed.).

8. ISIA MKHIARULI – Irmos 261; in the beginning “the poetic strophe weaves a canticle for morning liturgy”. Male collective farmers’ choir.¹⁷

First choir – Top voices: K. Makharadze (beginner); G. Makharadze (middle voice); D. Makharadze (high bass); bottom voices: D. and Z. Imedashvili.

Second choir – Top parts: Sh. Tokhadze and V. Jashi; middle part: A. Makharadze, bottom part: I. Gabunia (Convent, village of Jikheli, 16 July, 1967). CD1 #070

The abbess is over 100 years old, and the other nuns did not chant any more. At the end of their lives they performed in low voice a simple chant which can only be perceived internally. Another sound texture was provided by the collective farmers from Vani.

Then we went up the winding slope and entered the patio of the convent. The yard was surrounded by the cells slightly raised as rafts, with the stairs trayed by time. Each cell differs from the others in nuances just like a song and looks like an anchoress’s habitation. The cells created an arch at the entrance to the chapel.

Side II

ALILO – Christmas hymn. “In front of a half-transparent wall” at the threshold of the world, where begins a refined music said to “soothe the heart”; the movement of seven vowels, iaeooue,¹⁸ turns entreaty into eulogy.

1. LECHKHUMURI ALILO – Male polyphonic ensemble. Choir: V. Dashniani, K. Meshveliani, P. Murtskhvanidze, T. Gvishiani, K. Tvaradze; Choir II: S. Svirashvili, M. Akhvelidze, N. and R. Kviriashvili, N. Karseladze (village of Chkhuteli, Tsageri District, 23 July, 1967). CD1 #091

2. MEGRULI ALILO – Male quartet: V. Salia (soloist), K. Tvirkvia, K. and I. Belkania (Tsalenjikha, 29 July, 1967). CD2 #39

3. KAKHURI ALILO – Male polyphonic ensemble. Choir I: V. Alkhazishvili (soloist), I. Mughalashvili, G. Zardashvili, Ts. Iaganashvili. Choir II: S. Mughalashvili, I. and S. Zardashvili, Z. Berikashvili (city of Gurjaani, 16 September, 1967). CD4 #50

4. CHONA – Pre-Christian ritual, when eggs of different colours were collected and people wished good to each other.

Performs male trio: Z. Zakarashvili (soloist), T. Tukhashvili, A. Somkhashvili (village of Kvemochala, Kaspi District, 8 September, 1967). Coloured eggs symbolize the long search for immortality. CD3 #35

[Khevsureti]

5. GUDANIS SALOTSAVIS ZARI¹⁹ – The (“the one who rings bells”) rings the bell. The ringing of the Gudani bell usually precedes the preacher’s prophecy. During well-attended ceremonies in Khevsureti, the sound glorifies peace, which spreads “wave-like,” and the careful listener, who perceives the high overtones, is taken by heavenly emotions. N. Tsiklauri decided to let me listen to this crystal sound in solitude and peace above Gudani (2 September, 1967). CD3 #21

[Pshavi]

6. JVARI TSINASA – Sung by the bride’s male friends at her groom’s house, with antiphonal performance of the solo part.²⁰ The male choir sings in unison with ostinato, continuing while exclaiming “gaumarjos” with ritual obedience.

Mtkmeli (soloist): M. Makhauri, D. Mgeliashvili; choir: A. Kutsurauli, G. Sesiashevili, L. and K. Nakeuri (village of Magharo, Dusheti district, 4 September, 1967). CD3 #09

The old Georgian house (darbazi) “figurally embodies a church”, it has an arch with a “human image” for resonance.

Maqruli: A wedding song, performed when groomsman take the bride on horseback from her home to the groom’s house.

7. RACHULI MAQRULI (groomsman’s song) – Male polyphonic ensemble.

Choir I: T. Gorgasalidze (soloist), V. and E. Darakhvelidze, I. Jangidze, B. Qipiani; **Choir II:** D. and E. Darakhvelidze, S. and P. Jangidze. (Ambrolauri, 27 July, 1967). CD2 #022

¹⁷ All these polyphonic songs are performed by collective farmers.

¹⁸ Dr J.C. Marcus, *Le livre de la Vérité de Parole*, Paris, Blat, Eudaque, 1932.

¹⁹ Pshavians and Khevsurelians refer to cross and shine as khali.

²⁰ Antiphony is the alternative of a double-choir, it divides a melody between two soloists i.e. the oral tradition which antecedes religious manuscripts, allows Georgian authors to show that the sound scale, where low voice joins “solo part” existed in Georgian sacred hymns in the 11th century.

8. WEDDING ALILO, Lechkhumi – Male polyphonic ensemble.

Choir: D. Saghinadze (soloist), I. Bendeliani, P. and E. Kopaliani, D. and N. Kopaliani, M. and Ts. Kopaliani, K. Kopaliani, (village of Kveta Tsageri, Tsageri District, 23 July, 1967). CD1 #099

GÉORGIE CHANTS RELIGIEUX*

მწიგნობრობის ხმები ზღაპრულად
dont l'écho ne soit transmis par quelque affinité
be en recueille les neiges...

9. DEOPLIS MAQRULI, Guria – (ritual song in honour of the bride, who is compared to a queen). In the Psalms, "the queen is decorated with pure gold" (Psalm 44:10) Gold is a reminder of heavenly harmony. Performed by male polyphonic ensemble, accompanied by clapping.

Choir I: Top parts – V. Vashalomidze (beginner), N. Ose-pashvili (*krimanchuli*)²¹ middle part – T. Aroshidze (high bass); low parts – V. Erkomaishvili²² G. Aroshidze (bass).
Choir II: Top parts – I. Sikharulidze, G. Mzhavanadze; middle part – M. Aroshidze, low parts – A. Chavleishvili, Ts. Chkuaseli (Makhardze, 12 July, 1967).²³ CD1 #038

Paris, 1977 - 1978

Certains aèdes du monde oral jalonnent une voie de
ures traditions s'étend aux divers registres humains
a transmission de l'aède, accordée au fil de lois
d'une semblable filiation, où s'élabore patiemment
que celle de nos accoutumances, révélant une

unicable évolue par coïncidence entre le
illi par l'écouter. Alors, « il se crée une
du cœur peut voir l'or dans le plomb et
l'oreille entendre la motion inconnue

venue que le « fil de soie » reliant le ciel à la
e atteint à une « fine compréhension de vie » mais
res que par la sobre présence qui ennoblit ses gestes
— puisée à même l'arcane du chant où l'humble gravité
religion intérieure « s'épanouit loin de tout cérémonial, en
les profondeurs de l'âme ».

ocabale de l'hymne, « antérieur au soleil et plus ancien que le
la langue tacite, et « le nombre léger » en secrète les neiges.
vérence, l'aède honore la semblable parcelle émanée d'énergie
tels les montagnards svanes et khevsours, qui célèbrent le Solcil
r lignée¹. Mais cette lignée là rejoint une motivation des plus
st conçue comme un trait distinctif où tout entre en résonance
ulation sous-jacente, recueillie et transmise à l'aide d'une dialecte-

* Volume II d'une Anthologie (Mic. stereo, n° 558-544. Paris. O.C.O.R.A., 1979). Texte
épublié avec l'aimable autorisation de Mr. P. Tournier, directeur des Services phonographiques
de Radio-France.

¹ « Le culte des 'soleils' est lié au culte des ancêtres ». (G. Charachidze, *Le système religieux
de la Géorgie païenne*. Paris, Maspero, 1968).

²¹ See the afore-mentioned *Géorgie – Chants de travail* (Georgia – Work songs).

²² Deep knowledge of one's own oral musical tradition, which Mr. Erkomaishvili inherited from his ancestors – dynasty of brilliant singers and the kindness he constantly demonstrates, provokes respect not only among his family, but in everyone in his surroundings.

²³ The CD booklet also includes French translations of Georgian song lyrics, out of these only *Lile* verse was translated by Giorgi Sharashidze, the others – by Mr. Bernard Outier. Sharashidze's translation of *Lile* was published in the journal *Bedi Kartisa*, vol. XXXVI, Paris, C.N.R.S., 1978.

C E L E B R A T I O N D E L A V O I X

L a V o i x d e F i n S i l e n c e

L ' a r t d u M a n t r a , p a r o l e s a c r é e

Emissions d'Emmanuel Driant
R a d i o - F r a n c e

F r a n c è C u l t u r e

Deux entretiens
avec
Yvette Grimaud
(version écrite)

P A R I S

1 9 7 8

(inédit)

Ultérieurement diffusé dans le cadre des émissions culturelles
de l'U.R.T.I. (Université Radiophonique et Télévisuelle Internationale)

საქართველოს ტრადიციული მუსიკა

1969 წლის 16 აპრილს საფრანგეთის რადიოს ეთერში (France-Culture) გავიდა ჟერარ მიშელისა და შარლ დიუველის¹ გადაცემა „ზეპირი ტრადიციის მუსიკის ძეგლები“, რომელშიც მონაწილე იყო ქალბატონი ივეტ გრიმო, აღმოსავლური მუსიკის შემსწავლელი ცენტრის ერთ-ერთი დამაარსებელი.

შეხვედრის ჩანაწერის ხელნაწერი მოგვანოდა ქნმა ივეტ გრიმომ².

ჟერარ მიშელი: ივეტ გრიმო, თქვენ დაგვანახეთ, თუ როგორ შეუძლია დასავლელ მუსიკოსს გაითავისოს და გამოიყენოს ზეპირი ტრადიციის მქონე მრავალი მუსიკა... თქვენ წამოიწყეთ კამათი და დასავლეთისა და აღმოსავლეთის მუსიკოსები გააერთიანეთ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ინტერპრეტაციის ერთსა და იმავე მეთაფიზიკაში³.

ამჯერად, ჩვენ გვსურს თქვენში დავინახოთ არა საერთაშორისო კარიერის მქონე პიანისტი, არამედ, ეთნომუსიკოლოგი, აღმოსავლეთ ევროპის ქართული მუსიკის სპეციალისტი. მე ჩვენს მსმენელებს შევახსენებ, რომ თქვენ სწავლობდით ქართულ ენას პარიზის აღმოსავლური ენების ინსტიტუტში, რომ გამოქვეყნებული გაქვთ უამრავი შრომა ეთნოლოგიასა და ტრადიციულ მუსიკაში და, რომ მიღწილებით მოიარეთ საქართველოს 11 პროვინცია.

თქვენმა თავმდაბლობამ, ალბათ, დაგტანჯათ. ამასთან დაკავშირებით მინდა გავამხილო, რომ თბილისის კონსერვატორიის ერთ-ერთმა ცნობილმა პროფესორმა⁴, რომელიც მეცნიერულ-მუსიკალურ ექსპედიციებს ხელმძღვანელობდა, დანერგა, რომ ტალანტისა და თეორიული ცოდნის გარდა თქვენ ძალიან დახვეწილი ინსტიტუტი გაქვთ. ვცდირებ: „მადამ ივეტ გრიმომ თავისი დიდი შრომისუნარიანობის, პროფესიის სიყვარულის, გამძაფრებული პასუხისმგებლობის გრძნობისა და, ამავე დროს, იშვიათი ფიზიკური გამძლეობის წყალობით, მოახერხა ენახა 60-ზე მეტი სოფელი და ქალაქი როგორც მთაში, ასევე ბარში, აღმოსავლეთსა და დასავლეთში და ხალხური ზეპირი ტრადიციული მუსიკის სამაზზე მეტი ნიმუში შეკრიბა“.

ამაზე სასაუბროდ, შარლ დიუველ, თქვენ გადმოგვით სიტყვას.

შარლ დიუველი: ივეტ გრიმო, თქვენ შეისწავლეთ კლასიკური მუსიკა და გაუყვეთ დასავლელი პროფესიონალი მუსიკოსების ტრადიციულ გზას, როგორ და რატომ მოხდა, რომ ზეპირი ტრადიციის მუსიკით დაინტერესდით?

ივეტ გრიმო: მე დავიბადე ალჟირში, სადაც ხშირად, მართო სიარულისას „წმინდა დედამიწის“ უსასრულობის შეგრძნება მეძლეოდა... ამ შეგრძნებას აგრძელებდა უსაზღვროდ ტევადი კაბილიის ბერბერთა სიმღერების ექო, რომელთა „შესტი და ფაქიზი ვიბრაციები“ წვდებოდა მთელს სივრცესა და სიღრმეს, როგორც სიჩუმე სწვდება უსასრულობას.

მოგვიანებით, ჩემი პიანისტური კარიერისა და მასთან პარმონიულად შერწყმული უსასრულო, მაგრამ, კიდევ კარგი, წარმატალი ოვაციების დროს, მე აღმოვაჩინე ჰომეოსტაზი, რომელსაც შეეძლო ეგრძნობინებინა სულის ინტიმური სიმშვიდით შემოსაზღვრული შინაგანი თანაზიარობა სხვასთან.

მოკლედ, მე მიღირდა ეს საჩუქარი პიანისტის საერთაშორისო კარიერის დატოვებად...

შარლ დიუველი: პირველად როგორი მუსიკისაკენ გაგინათ გულმა?

ივეტ გრიმო: როცა ახალგაზრდა ვიყავი, პირ ბულებთან ერთად ვინერდით ზეპირი ტრადიციის მუსიკას, კერძოდ, ინდონეზიის მაღალი კულტურის ხანისას. ქალბატონი მადი სოვაჟო, რომელიც მაშინ გიმეს მუზეუმის მუსიკალურ არქივს ხელმძღვანელობდა, მიგვითოებდა უსაზღვროდ ნუანსირებული ჟღერადი ემბლემების დახვეწილი სიზუსტისაკენ, რაც სივრცესა და დროში განფენილი ხალხების მუდმივი მიზიდულობის მქონე მუსიკის წყობას ახასიათებს. ჩვენს ყურადღებას იპყრობდა აგრეთვე პიგმეების ვოკალური და ინსტრუმენტული პოლიფონია. წრიული მოძრაობები კონტრაპუნქტს ახალ განზომილებას აძლევს,

¹ ბაიონები ჟერარ მიშელი და შარლ დიუველი უძველესად ტრადიციული ხალხური მუსიკის დეპარტამენტს ფრანს-კულტურის ეგიდით.

² იხილეთ პირველად [რედ].

³ ივეტ გრიმოს გადაცემა „ზეპირი ტრადიციის მუსიკის გავლენა მუსიკალურ განვითარებაზე“ შრომულ ეთერში გავიდა 1969 წლის 19 მაისს.

⁴ პროფესორი გრიგოლ ჩხიკავაძე.

სადაც კონცენტრირული წრეების ევრიტიზმა თანდათან ნესრივდება დახვეწილ ენერგიათა სრულ სიმბიოზში, მუდმივ მოძრაობაში, რომელიც ანალიზისთვის მოუხელთებელია და რომელიც მხოლოდ შიგნიდან შეიძლება დაიჭირო, ისიც იმგვარი მოსმენისას, ჰომოგენური ადამიანების ჯგუფთან რომ გაკავშირებს და მაგიურ ძალას განიჭებს.

შარლ დიუველი: შესაძლებელია, თან უსმინო და თან გაიყო?... მე იმის თქმა მინდა, შესაძლებელია თუ არა, დასავლელმა მუსიკოსმა პირველივე ჯერზე გაიგოს მუსიკა, რომელიც მისთვის უცხოა?

ივეტ გრიმო: საჭიროა დიდი დაფინება, სანამ მიხვალ ისეთ გაგებაზე, როცა ნატიფი მოძრაობები იძლევიან უნებოთ ემბრიოგენეზისის ფაქტურას, როგორც უფაქიზეს საიდუმლოს, რომლის ყველგანმყოფობას ჩვენი შინაგანი სმენა უშუალოდ აღიქვამს.

შარლ დიუველი: თქვენ ფიქრობთ, რომ დასავლელი ადამიანი, რომელიც ასე მიუდგება, მაგალითად, პიგმების მუსიკას, მართლა შესძლებს მოუსმინოს მას ისე, როგორც თავად პიგმები უსმენენ?

ივეტ გრიმო: თითოეული ადამიანი უნიკალური მანერით ისმენს და იღებს შეტყობინებას, ეს ღვთის საჩუქარია, რომელიც მოდის ღრმა და მშვიდი შემოქმედებიდან და მხოლოდ იმათი ხედვრია, ვინც ყურადღებით ეკიდება ზეპირ ტრადიციას და გონებით მას შემოქმედებით სანყისებთან აკავშირებს.

ამის ცოცხალი მაგალითია ქართველ ოსტატთა ხელოვნება. მაგალითად, იყალთოს აკადემიაში (აღმოსავლეთ საქართველო) გეომეტრიულ ემბლემათა და ხევნილი მონახაზი გვახსენებს დროისმიდმიერ არსებობას სიმბოლოებისა, რომელთა ქსელი რომანულ დასავლეთ ევროპას მოიცავს და რომლებიც უსასრულობის ყველაზე მოუხელთებელ მოდულაციათა წესრიგშია⁵.

თალი, სამლოცველო, ემორჩილება „შინაგან კანონ-ზომიერებებს“, რომლებიც ახანგრძლივებენ რეზონანსს და ლიტურგიკულ მუსიკას მარადიულ ხასიათს ანიჭებენ.

ამიტომ მაგლობელმა ტაძარში ზუსტი ადგილი უნდა იპოვოს, რომ „იდუმალმა ბგერებმა ჟღერადი რეზონანსი შეიძინეს“ და „მოუსმენელ“ ბგერებს „გონებისა და გულის ყური“ ჩანვდეს⁶.

შარლ დიუველი: განსაკუთრებით, ქართული მუსიკით როგორ დაინტერესდით?

ივეტ გრიმო: ზეპირი მუსიკისათვის დამახასიათებელი თვისებები აღმოვაჩინე ბუმენი კუნეი ხალხის ვოკალურ პოლიფონიაში, რომლებიც განსხვავებული ციკლებით ვითარდება, სადაც თითოეული ელემენტი, ავტონომიურად გამოყოფილი, ჰკრავს მთლიანობას დამწყების პირველივე მარცვლიდან, რომელსაც ავითარებს ორმაგი გუნდი ანტიფონურად და წრიული მოძრაობებით; ინტონაციის თანდათანობითი აღმასვლისას ეს ყველაფერი უკავშირდება ხმების ტემბრებს, სადაც თითოეული ადამიანი თავის სიმძიმის ცენტრს ქმნის, გამომდინარე სიმღერის ჟღერადი სიმბოლოებიდან, რომლებიც გრძელდება ექვებად. [...] ხმათა „ირეალური“ ტემბრები ამალღებენ ორმაგი გუნდის მონაცვლე ჟღერადობას, რომლის მობილურობა გამომდინარეობს მისი კონტრაპუნქტიდან, აღბეჭდილი ციკლური დროის იდუმალი სიმკაცრით, რომლის „ჰობიტიურ და უხარვეზო“ იმანენტურ გენეალოგიას სიტყვა წარმოაჩენს⁷.

მაგრამ, სხვა ხალხებიც მომშობენ მთავარი სიტყვის არსებობას. იგი ექვემდებარება მედიტაციას, როცა მუსიკალური ფორმები „მიზიდულობის განზომილებაში“ იმყოფებიან მათსავე ენის ფარგლებში, რომლის ჰომოგენურობის შეცნობაც ჩვენ უნდა ვისწავლოთ.

აღმოსავლეთ ევროპის საქართველო დიდი ხანია ცნობილია, როგორც ადგილი, სადაც უმარადი ფორმის პოლიფონიას შევხვდებით, რომლებიც დასავლეთის შუასაუკუნეების პოლიფონიის ანალოგიურია⁸, მაგრამ, რომლის ევოლუციაც, ფაქტობრივად, დაკავშირებულია მომღერალთა მიერ გრძელი სუნთქვის აღების აქტთან.

იმ დროისათვის გამოქვეყნებული ქართული ჩანაწერები იქმნათობას წარმოადგენდა, ან არ შეესაბამებოდა ჩვეს კვლევას. საჭირო იყო მოგვეპოვეინა სა-

⁵ Dr. J. C. Mardius, *Le livre de la vérité de parole* (სიტყვის ქუმშარიების წიგნი), Paris, Bibliothèque Eudisque, 1932.

⁶ ჭორობები, სიტყვითელი საბათის (l'abbaye cistercienne du Thoronet) ტაძარში, პროფესორმა ვიორ რეზიკოვმა შრომავლს ზუსტი ადგილი მოუწაა და რეზონანსი მოიკანა შუა საუკუნეების ლიტურგიკულ მუსიკაში, რომლის ინტონაცია „პოლიფონიურ“ რიტუალური ოქტრის მოსასაბამში გავხვითა.

⁷ Y. Gironaud, *Reflexions sur une certaine esthétique de notre temps* („ჩვენი დროის გარკვეული ესთეტიკის მისაზრებები“), წიგნები: *Chenais de vérité*, vol. I, 681, Pro Musica, Fribourg, 1995.

⁸ პროფესორები ჯერ ზაქი, ერნეს ენსაპერი, კონსტანტინ ბრაილოვი, ანდრე მუჟენარი და მარკო შნაიდერი ცდილობდნენ კავასიური ვოკალური პოლიფონიის სიმკვრივეს მოგაპოვებინათ იმ ადგილებში, სადაც მათი გადმოცემის ტრადიცია ხელშეუხებელი იყო.

ქართველოს ზოგიერთ პროვინციაში უფრო ფართოდ წარმოდგენილი ვოკალური პოლიფონია, რომ შეგვეცნო იმ სისტემის საერთო მნიშვნელი, რომელიც ვრცელდება უზარმაზარ ტერიტორიაზე, ემორჩილება ნრეული დროების მოძრაობას და გადმოიცემა მომღერალთა ზუსტი ინტონაციით, უძველესი სიმბოლოს ევროტიმისა რომ ეყრდნობა და ჩვენს ღრმა იდენტობას გვაპოვინებს.

სანამ ქართული ვოკალური პოლიფონიისაკენ გადავინებოდი, პროფესორ კონსტანტინ ბრაილოუს წყალობით მე გავეცანი ალბანურ, ბულგარულ⁹, რუმინულ, იუგოსლავურ, კორსიკულ, სარდინიულ და პორტუგალიურ პოლიფონიებს.

მრავალწლიანი დაჟინების შედეგად, პარიზში საგარეო საქმეთა სამინისტროს კულტურულ ურთიერთობათა განყოფილება დირექციაში კეთილგანწყობილი ადამიანების მხარდაჭერით მიიღეს ჩემი პროექტი და მომცეს საკვლედაძიებო სამთვინი მივლინება აღმოსავლეთ ევროპის საქართველოში (1967 წლის ივლისიდან სექტემბრამდე).

შარლ დიუველი: ამ მივლინების დროს თქვენ არა მარტო იცხოვრეთ ქართული მუსიკით და შეისწავლეთ იგი, არამედ მოიპოვეთ შესანიშნავი ჩანაწერები.

ივეტ გრიმო: პროფესორ გრიგოლ ჩიხიკაძის კეთილი ნებით, რომელმაც მოაწყო და უხელმძღვანელა ჩვენს სამეცნიერო ექსპედიციებს საქართველოს აღმოსავლეთსა და დასავლეთში, სადაც მიმიღეს წმინდა ტრადიციის ხალხურმა მომღერლებმა და სამუალებამ მომცეს შემეყრბა მათი სიმღერები, რომელთა „ხელოვნებამ ხელოვნების გარეშე“ ჩვენი ჯგუფის სული ააშაღლა.

მეორე გამორჩეული პიროვნება იყო პროფესორი შალვა ასლანიშვილი, რომელმაც მხარი დაუჭირა ჩემს კვლევას თბილისში ყოფნისას, სადაც მოვიგახსულე საქართველოს ხელნაწერთა ინსტიტუტის არქივები და აღმოვაჩინე IX საუკუნის ქართველ ბერთა საწოტო დანერგობა. XII საუკუნეში, საქართველოს რენესანსის პერიოდში, ჩვენს რენესანსამდე ბევრად ადრე, ამ ბერების უნივერსალური აზროვნება მსოფლიოს მორეულ რეგიონებს სწავებოდა.

შარლ დიუველი: მაგრამ თქვენ ამ მივლინებისთვის უკვე პარიზშივე მოეზადეთ, არა?

ივეტ გრიმო: მე დიდხანს ვეზმადებოდი ამ მივლინებისთვის, მეონდა მიმონერა ქართულ ენაზე პროფესორ შალვა ასლანიშვილთან და პროფესორ გრიგოლ ჩიხიკაძესთან¹⁰, რომელთა წყალობითაც აღმოვაჩინე თავისებური, ღრმა, მაგრამ განსაკუთრებული ანალოგია, მესხიერების განსხვავებული ტრანსმისია, როცა ხანგრძლივი მობოლური შემკვიდრება მსგავს გაგებას უზრუნველყოფს.

აღმოსავლეთ ევროპის საქართველოს მთავარი მუსიკალური მემკვიდრეობა იყოფა ორ ნაკადად, რომელთაგან ერთი მელიზმატურია და ეყრდნობა ბანს, მაშინ, როდესაც მეორე, დასავლეთ საქართველოში, კონტრაპუნქტულია, რომლის ვლერადი სიმბოლოები, მონესრიგებული კონცენტრული მოძრაობებით, ვითარდება განსხვავებულ ციკლებში და სიმბოლის ცენტრი დაჭერილია ორმაგი გუნდის მიერ, რომელიც მუდმივად განახლებადია, ხოლო სიმბოლის ცენტრი ვითარდება ნრეული ტალღებად, რომლებიც „არარეალური“ ხმებით (იოდლით), კრიმანჭულით და კრინით იწარმოება.

შარლ დიუველი: შეგიძლიათ წარმოადგინოთ, მაგალითად, აღმოსავლეთ საქართველოს ჩანაწერები?

ივეტ გრიმო: სამთავისის ტაძარი, როგორც აშავე ეპოქის ბევრი სხვა ტაძარი, არის მედიტაციის ადგილი, სადაც ნებისმიერი ვლერადობა ღვთიური ევრითმისადმი მიძღვნილ არამატერიალურ ხოტბად ვლერს.

მე მივიღე ნებართვა, ჩამეწერა ტაძარში, სადაც იმ ეპოქაში არანაირი წირვა არ მიმდინარეობდა, მაგრამ იყო ბრწყინვალეობით აღბეჭდილი სიჩუმი, რომელშიც ვარჩეობით ყურისთვის მიუწვდომელ ექვს, ჩვენითვის რომ ასრულებდა მარადილ ნეტარებაში მყოფი ოსტატი.

ტაძრის თაღთან, სადაც მგალობელთა ადგილია, ერთი ასაკოვანი კაცი, დავით რუსთაშვილი მღეროდა „ოროველას“¹¹, სიმღერას, რომელშიც იგი დახვეწილად, დიდი რეზონანსით გადმოსცემდა მელოდის ორნამენტებს და ლოცვის მიღმა სამყაროს ამაღლებად აქცევდა. ეს იყო უსაზღვროდ მშვენიერი¹².

⁹ ქალბატონმა რაინა კაკაოვამ, ცნობილმა მუსიკოლოგმა, მე თავაზიანად მომანდო ორიგინალის ასლები, რომლებიც ბულგარეთის სოფლებში ზეპირა მოპოვებული.

¹⁰ გრიგოლის წერაში ბაიონი გივი გოგოლაშვილი მუხმარებოდა, რისთვისაც ღირს მადლობის გუება.

¹¹ Y. Grimaud, *Notes sur le chant géorgien Oros de Kartli-Kakheti*, გერმანია: Bedi Kartli, s. 1900/1911, Paris, C.N.R.S., 1980.

¹² ეთიუმი გადაცა ოროველა, ჩანერილი სოფელ სამთავისში, კასპის რაიონი, ქართლი (რედ). CD3 #15.

ივეტ გრიმო: მორეულ კუთხეებში ხალხური მომღერ-
ლები სიმღერების ჩანერის შემდეგ ტრადიციულ სუფ-
რას გვიმლოდნენ.

რიტუალური ქიფი მიმდინარეობს დიდი ხნის ტრა-
დიციის მიხედვით, სადაც საზეიმოდ აღინიშნება „ერთი
წინასწარმდგომი“ მუორეზე თანდათანობითი გადასვლა¹²,
შინაგანი სიმსუბუქე „იმ დახვეწილი მატერიაის“, რო-
მელიც გულს – ადამიანის ცენტრს, უხილავ მზესთან
ასიმილირებულ სვანების „მზის მიღმიერ“ სამყაროს
ესაბუთებდა.

ღვინით სავსე თასის ანევიტ მაგდასთან მსხდო-
მნი თამადის სურვილებს პასუხობენ პოლიფონიური
სიმღერით. რომლებიც ეძღვნება სახლის პატრონს, მის
მეუღლეს¹³: „სხვა რეგიონებიდან მოსულებს პატივს იმ-
ით სცემენ, რომ მათივე კუთხის პოლიფონიურ სიმღე-
რას უბღერაან: ისმება წინაპრების, წმინდანების, ციურ
ძალთა სადიდებელი სადღეგრძელოები, ბოლოს პა-
ტივს მიაგებენ „უზნესი მსაველის“ მარადიულ ყოფ-
ნას, რომლის შეუდარებელი სრულყოფილებაც ჩვენ-
სავე საკუთარ სამყაროში უნდა შევიცნოთ.

ცერემონია თანდათანობით ემსგავსება „მოქმედ
სიცხეს“¹⁴, რომელიც იწვევს მოუხელთებელი ქრომა-
ტინის ასოციაციას, როცა ადამიანის ხმა იქ შეკრები-
ლი „ერთი სუნთქვით“ გადასცემს შეფხობივნებს. თა-
მადს ყველა ერთხმად ასახელებს და ისიც ნარ-
მარტავს მისტიკურ ოპერაციას. ჩვეულებრივ, ის ასა-
კოვანი უნდა იყოს. მაგრამ, შესტიაში (ზემო სვანეთი,
დასავლეთ საქართველო) თამადა ახალგაზრდა იყო,
მისი პოეტიკი ლაპარაკი აღსაყვამ იყო ასაკისათვის
შეუფერებელი სიბრძნით, გონების სიმრდივით. მან
გვითხრა: ჩვენ არ გვაქვს რელიგია¹⁵, მაგრამ გვაქვს
ყველაზე კეთილშობილური, სულის რელიგია¹⁶.

აღმოსავლეთ საქართველოში მსგავსი ინტენსივო-
ბის სხვადასხვა საგალობელი ანალოგიურია. „მრავა-
ლაპიერის“ სიმღერისას პოლიფონიური გუნდი შეი-
დი კავისა და ორი სოლისტისაგან შედგება. „მრავალ-
ლაპიერი“ თელავში, კახეთის პროვინციაში ჩავიწერე.

მელიზმებით შემკული ორნამენტირებული მაღალი
ხმები ნამდვილ ბრძოლას აჩაღებენ, რომელშიც ტე-
ნორები (ორი სოლისტი) საოცარ მოქნილობას ავლე-

ნენ, მაშინ, როდესაც დაბალი ხმები ძალიან ნელა
და საფეხვარიანოდ გადაადგილდებიან. „მრავალ-
ლაპიერი“ არის ღია ფორმის გრძელი სიმღერა. ამ სიმ-
ღერის უსასრულოდ გაგრძელება მომღერალთა სუ-
ნოქვაზეა დამოკიდებული¹⁷.

შარლ დიუველი: და დასავლეთ საქართველოს მე-
სიკა როგორ არის წარმოდგენილი?

ივეტ გრიმო: დასავლეთ საქართველოს სიმღერები
განსაკუთრებული ფერმონია, რომელთაც აქვთ თა-
ვიანთი სემანტიკა და გაუკვალავი გზით მიდიან, რომ-
ლის ადამიანური სიყვარულად გამოცემულ შინაარსს
დიდებულებას სძენს. ასირიულების, ხეთების, ბაბი-
ლონიელების და შუმერთა მსგავსად, ძველ ქართვე-
ლებშიც დიდხანს იყო გავრცელებული ასტრალური
კულტი, დაკავშირებული ზოგად კანონზომიერებე-
თან. ქართველები თავიდანვე სცემდნენ აღმოსავლეთ
აზიის ღმერთებს. ამ რწმენათა დიდმა ნაწილმა სა-
ქართველოს ქრისტიანულ რელიგიაში შეაღწია, ხოლო
ქრისტიანობა საქართველოში, პროკოპისა და სხვა
აფეთრთა აზრით, პირველ საუკუნეში გავრცელდა¹⁸.
ქართული რელიგიური საგალობლები, რომლებიც ვო-
კალურ ტალღას ეყრდნობა, ასახვენ დროის მიღმა
არსებულ კავშირს, რომელიც დაიბადა იმ სიყვარული-
დან, მტკვრნაყრილი სამყაროდან რომ წარმოიშვა.

უხსოვარი დროიდან ისმის ალილი (ალილია) შო-
ბის წინ. მეს ის ჩავიწერე ნალენჯიხაში, სამეგრელოში,
სადაც ალილიოთხ ხმამი იმღერეს ვლადიმერსალიამ,
კოსტა კვირკვამ, კალე და იასონ ბელქანიებმა¹⁹.

დასავლეთ საქართველოში, გურიასა და აჭარაში,
ზოგიერთი ანტიფონური გუნდის ხმათა დამოუკიდებ-
ლობა და კონტრეტული განვითარება მომღერალთა
შინაგანი გვრითიშის შესაბამისად მიმდინარეობს,
რათა მიადნოს ჟღერადობის დიდ სიმჭიდროვეს.
სიერცული სწრაფვა და ცირკულარული მოძრაობები,
რომლებიც განკუთვნილია კრიმანჭულია და კრი-
ნის „ირეალური“ ხმებისთვის (იოდლი ძალიან მაღა-
ლი ხმებით) აგებულია ფონემებზე, ძველისძველ სამ-
ღერისებზე.

ვოკალური ტერმინოლოგიის თვალსაზრისით, ივანე
ვაკახიშვილი, ქართული მუსიკოლოგიის ფუძემდებე-

¹² G. Chomat. *Le système religieux de la Géorgie païenne* („წარმართული საქართველოს რელიგიური სისტემა“), Paris, Maspero, 1968.

¹³ კული სუფ-საან მარე მარე ჩვენებან, როცა მათ სადღეგრძელოს სვამენ.

¹⁴ G. Chomat. *Le système religieux...*

¹⁵ „საფოთა კოპოა“ ადამიანის კრძალული ქონდათ, მით უფრო უხელოდან, საუბარი რელიგიურ რწმენაზე (რედ.).

¹⁶ კოპოთა კოპოა მრავალსაგანი, ჩანართი თელავი, კახეთი (რედ.). CD4 #02.

¹⁷ Y. Groussard, *«Musique vocale géorgienne»* („ქართული ვოკალური მუსიკა“), ჟენაში: *Beck Karlsen*, v. XXV, Paris, C.N.R.S., 1977.

¹⁸ კოპოთა კოპოა ალილი, ჩანართი ნალენჯიხაში, სამეგრელო (რედ.). CD2 #039.

ლი, ქართველი ხალხის ეთნოლოგიისა და ისტორიის ავტორი მიიჩნევს, რომ პოლიფონიაში თითოეულ ხმას თავისი მოტივაცია და როლი აქვს.

ქართველმა ხალხმა მესხიერებაში შემოინახა ტერმინოლოგია, მაგრამ, აღარ ახსოვს კილოების სახელები. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ხალხურ სიმღერებში გამოყენებულია, ხალხური მომღერლები მღერიან არა თორიულ ბაზაზე დაყრდნობით, არამედ ჯერადი სიმბოლოებით, რისი წყალობითაც სიმღერის დახვეწილი სიზუსტე ემორჩილება შიდაჯერებულ მესხიერებას და იმ ჯგუფს უერთდება, რომელსაც თვითონ ეკუთვნის, იმ შინაგანი კონოტაციის შესაბამისად, მსოფლიოს სხვა რეგიონებშიც რომ ვხვდებით²⁹.

„გამარჯვების სიმღერა“ არის კაცების ორმაგი ანტიფონური გუნდი, სადაც კრიმინაჟული გამტკიცებელი კონცენტრირებული წრეები ვითარდება და ტაძრით არის დაყოფილი. ერთ-ერთი მომღერალი, ბატონი ერქო-მიძილი³⁰ (დაბალი ხმა) აგრძელებს ხალხურ მომღერალთა ტრადიციას, რომელსაც აქ პატივს სცემენ სულ ცოტა ორასი წელია. ეს სიმღერა ჩავინერე მახარაძეში, გურიაში.

შარლ დიუველი: ზუსტად ახლა უნდა დამესვა კითხვა. ეს სიმღერები, რომლებიც გამოირჩევა მაღალი მუსიკალური ხარისხით, პროფესიონალთა მიერ იმღერება, თუ უბრალო ხალხის მიერ?

ივეტ გრიმო: უბრალო ხალხის მიერ.

შარლ დიუველი: მე მგონია, რომ, ალბათ, მრავალი წელი დასჭირდათ, სანამ ამ სიმღერის ფლობას შესძლებდნენ.

ივეტ გრიმო: ბავშვები ძალიან პატარა ასაკიდანვე იმახსოვრებენ იმას, რაც ესმით. ახლობლებს დიდი გავლენა აქვთ მათ ქცევაზე. ასეა სხვა ეთნოსებშიც, სადაც დიდი ყურადღება ექცევა ურთიერთობის ხარისხს, რომელიც აყალიბებს ჯგუფს. ამიტომაც ზეპირი სწავლება ძალიან თანმიმდევრულად და „ძალიან მაღალ დონეზე“ ხდება.

შარლ დიუველი: ყველა კაცი ამ მანერაში მღერის, თუ მხოლოდ ზოგიერთი?

ივეტ გრიმო: ქართველები პატივს სცემენ ანონიმურად გადმოცემულ სიმღერასა და ცეკვას, რომლის პოვნას სხვადასხვა ცივილიზაცია თავის ხელოვნებაში ცდილობს. „წმინდა მომღერლები“ საუფძველს უმაგრებენ ამ მუსიკას და ავრცელებენ საკუთარ სულის სიღრმეშიც ნაპოვნ ღვთიურ მადლს, როგორც უსახლდროდ თავგუგავებულ, საზეიმო საგალობლს, რომლის „შინაგანი მიმოქცევა“ შინაგანი ურთიერთგაგების წყაროა ნათელი გემოვნების ქოქივ ადამიანებისათვის.

შარლ დიუველი: თქვენ წარმოგიდგინეთ ვოკალური მუსიკა, არსებობს ინსტრუმენტული მუსიკაც. იყენებენ თუ არა მომღერლები მუსიკალური ინსტრუმენტების თანხლებას?

ივეტ გრიმო: ვოკალური პოლიფონია იმღერება გუნდურად კაცების მიერ, ზოგიერთ საცეკვაო სიმღერას ახლავს ტაშისკრა ან დასარტყამი ინსტრუმენტი. ხოლო შერეული გუნდები უფრო ახალია და უფრო ოჯახური ანსამბლების სახით არსებობენ. ქალების სიმღერებს, რომლებიც ოჯახურ ტრადიციებთანაა დაკავშირებული, აქვთ რიტუალური კონოტაცია (ბავშვების განსაკურნებელი სიმღერები, ტირილები და სხვ.).

სვანეთში ქალები, ტრადიციულად, წრეში ცეკვისას მღერიან³¹, როგორც მსოფლიოს სხვა კუთხეებში, ქალები და კაცები ემორჩილებიან ცხოვრების მოტიურობას, ისინი რიგ-რიგობით ასრულებენ გარემოებათა შესაბამის როლს. სოლისტების სიმღერას თან ახლავს ინსტრუმენტები: გუდასტვირი, ჩანგი, ჭუნირი, ჩონგური, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში.

თამარმეფის დროინდელ მატინაში (XII საუკუნე) მოხსენიებული არიან მესტვირეები, ანუ გუდასტვირზე დამკვრელები, ამავე ეპოქის დიდი ქართველი პოეტის შოთა რუსთაველის ნაწარმოებშიც ნახსენებია ზოგიერთი საკრავის სახელი, რომელიც დღევანდელ საქართველოში აღარ არსებობს.

შარლ დიუველი: ინსტრუმენტული პოლიფონიაც არსებობს?

ივეტ გრიმო: საქართველოში ყოფნისას ამაზე არაფერი მსმენია.

²⁹ Y. Grimaud, "Aspects de polyphonie en musique 'primitive'", ნიგნა: Chants de Verite, vol. 1, édit. Pro Musica, Fribourg, 1995.

³⁰ მღვდელმთავარი ჰავეს ვლადიმერ (ვლადიკო) ერქომიძილი.

³¹ Y. Grimaud, "Musique vocale géorgienne", იხ. ციტირებული ნაშრომი.

შარლ დიუველი: ჩვენი გადაცემა დასასრულს უახლოვდება, შეგიძლიათ გვითხრათ, რა არის ის მთავარი, რაც ქართულ მუსიკაში დაგამახსოვრდათ?

ივეტ გრიმო: ზეპირი მემკვიდრეობით მოტანილი კანონზომიერებები ქართველი ხალხის მუსიკას ანიჭებს სიღრმის განზომილებას, რაც სხვა სფეროებზეც ვრცელდება.

ამგვარად, რომანული ეპოქის ერთ-ერთი ტაძრის (XI ს.)² რეზონანსებმა ჩვენს ჯგუფში გააღვიძა „მინა-განიმოსმენის“ საოცრად განსხვავებული უნარი. რამაც მშვიდობიანი მედიატორები გაგვხადა განახლებული ეპოქისა, რომელშიც „უხილავი ბგერები“ ირეკლავენ „მიწვედომელი მუსიკის“ დახვეწილ თამაშს, „ფაქიზი სიჩუმისაგან“ რომ იქსოვება და რომელსაც ჩვენ ხელახლა ღრმად დავუკავშირდით³.

² ტაძარი, სადაც დავით ჩხიტიშვილი ჩაიწერა.

³ Y. Grimaud, "Enjeux avec Tass Amrouche". ნიშნები: Chants de Verite, Vol. 1, éd. Pro Musica, Fribourg, 1995.

TRADITIONAL MUSIC OF GEORGIA

On 16 April, 1969, Yvette Grimaud, one of the founders of the Centre for Oriental Music Studies, was a guest on the radio program of Gerard Michel and Charles Duvel "In Search of the Music of Oral Tradition" at France-Culture.

The audio recording of the program was supplied by Madame Yvette Grimaud.²

Gerard Michel: Yvette Grimaud, you have shown us how a Western musician can understand and apply music of oral traditions... You started the discussion and united Western and Eastern musicians in the same metaphysical interpretation.³

Now we would like to see you not as a pianist with international career, but as an ethnomusicologist, a specialist in East European Georgian music. I would like to remind our listeners that you studied the Georgian language at the Paris Institute of Oriental Languages, that you are the author of many works in ethnology and traditional music, that you visited 11 provinces of Georgia during your research trip.

You may be tired of being so modest; in this connection I would like to give away a secret – one of the most outstanding professors of the Tbilisi State Conservatoire,⁴ who headed scientific-musical expeditions, wrote that alongside talent and theoretical knowledge you have exquisite intuition. Here is the quote: "Thanks to her capacity for work, love of her profession, sharp sense of responsibility and rare physical strength, Madame Grimaud managed to visit

over 60 villages and cities in both highland and lowland regions and to collect over 300 folk music examples of oral tradition".

Charles Duvel, I am passing along the word to you.

Charles Duvel: Yvette Grimaud, you studied classical music and followed the traditional path of Western musicians; how and why did you get interested in the music of oral tradition?

Yvette Grimaud: I was born in Algeria, where walking alone in wilderness I often had the feeling of infinity of "the holy earth"... This feeling was continued by the echo of Kabyle Berbers capacious songs, the "accurate and neat vibrations" of which encompassed all space and depth, just like silence reaches infinity. Later, during my pianist's career and endless harmoniously-merged with it, but luckily transient, ovations I discovered homeostasis, which could make me feel inner sociability with others – circumscribed with calmness.

In short, this gift was worth leaving the pianist's international career.

Charles Duvel: What kind of music attracted you first?

Yvette Grimaud: When I was young, together with Pierre Boulez I recorded the music of oral tradition, including the high culture of Indonesia. Mrs. Mady Sauvageot,

¹ Messrs. Gerard Michel and Charles Duvel headed the Traditional Folk Music Department under the aegis of France-Culture.

² This material is published here for the first time (ed.).

³ Yvette Grimaud's program, "The Influence of the music of oral tradition on musical development", was broadcast on 19 March, 1969.

⁴ Professor Grgor Chikhradze.

the then head of the Musical Archive of Gimet Museum, directed us to the indefinitely nuanced refined finesse of sound emblems, characteristic of the perennial gravity musical scale of peoples scattered around in space and time. Our attention was drawn to the Pygmies' vocal and instrumental polyphony. Circular movements give a new dimension to counterpoint, where the eurhythmy of concentric circles gets gradually ordered in the perfect symbiosis of subtle energies, perpetuum mobile, elusive to analysis, which can be apprehended only from within, only via listening, which is linked to the group of homogeneous people, giving them magic power.

Charles Duvel: But it is possible to listen and understand at the same time? What I want to ask is can a Western musician understand at once the music, strange for him?

Yvette Grimaud: One needs tireless perseverance before approaching the imponderable understanding where refined movements provide the texture of unknown embryogenesis, as a sign that our inner hearing directly perceives the omnipresence.

Charles Duvel: Do you think that with such approach a Westerner can listen to it as the Pygmies do?

Yvette Grimaud: Tireless perseverance is necessary before understanding that refined movements provide the texture of unknown embryogenesis, as a neatest secret which our hearing perceives directly and receives a message; this is God's gift which comes from deep and calm creativity and is the fate only for those who care about oral tradition and relate it to creative initials.

A live example of this is Georgian masters' art, for instance, at Iqalto academy (East Georgia), the subtle outline of geometrical emblems evoke the timelessness of symbols, the network of which extends to Roman West Europe and which are regulated by the intangible modulations of infinity.⁵

The chapel arch obeys "inner regulations" which extend the resonance and give eternal character to chant.

This is why a chanter should find the right place in the church to understand these "mysterious" sounds with the "ear of mind and heart".⁶

Charles Duvel: How did you get interested in Georgian music particularly?

Yvette Grimaud: I came across the features characteristic to oral music in the vocal polyphony of the Bochimani (Kung, which develops in different cycles, where each element, autonomous, creates unity from the very first syllable of *damtsqebi*, developed by a double choir antiphonally and with circular movements; when the intonation gradually rises, this is connected to vocal timbre, where each person creates his own centre of gravity, proceeding from the song's sound symbols which continue as echoes (...). The "unreal" timbres of the voices raise the double choir's alternating sound, the mobility of which comes from its counterpoint, imprinted with the mysterious strictness of circular times, the "positive and flawless" immanent genealogy of which is expressed by a word.⁷

But other peoples also testify to the existence of principal word, which follows meditation when musical forms are in the "gravity dimension" within the limits of their own language, and we have to study how to cognize its homogeneity.

East European Georgia has long been known as a country with many forms of polyphony – analogous to Western medieval polyphony,⁸ but the evolution of which is factually connected with the act of taking long breaths by the singers.

At the time Georgian records were either scarcely published or did not correspond to my research. We had to obtain the vocal polyphony more amply presented in some provinces of Georgia, in order to better understand the common significance of this system, which is spread on a vast territory, which obeys circular temporary movement and is expressed by the singers' accurate intonation, based on the eurhythmics of ancient symbiosis and helping us find our deep identity.

⁵ Dr. J.C. Mardrus, *Le livre de la vérité de parole (Book of the truth of Word)*, Paris, Bibliothèque Euréka, 1932.

⁶ In the Cistercian abbey of Thoronet, Prof. Igor Reznikov found the right place for the clergyman and brought into resonance the medieval liturgical mess, the intimate "polyphony" which covered us with a ritual golden cloak.

⁷ Y. Grimaud, "Réflexions sur une certaine esthétique de notre temps" ("Certain Aesthetic Considerations of our Times"), in: *Chants de vérité*, vol.1, éd. Pro Musica, Fribourg, 1995.

⁸ Professors Kurt Sachs, Ernst Emshelmer, Constantin Brăiloiu, Andre Schelfner and Marius Schneider tried to obtain the vocal polyphonies of the Caucasus from places where the tradition was untouched.

Before moving to Georgian vocal polyphony, thanks to Prof. Constantine Brailou I was familiarized with Albanian, Bulgarian,⁹ Romanian, Yugoslavian, Corsican, Sardinian and Portuguese polyphonies.

Following several years of insistence, thanks to the support of favourable people my project was accepted by the general editorial office of cultural relations at the Ministry of Foreign Affairs in Paris and I was sent on a three-month (July-September, 1967) research mission to Georgia.

Charles Duvel: During this mission you lived with and studied Georgian music, and also made brilliant recordings.

Yvette Grimaud: With the kind will of Professor Grigol Chkhikvadze, who organized and headed our scientific expeditions in East and West Georgia, I was received by folk singers of pure tradition and allowed to collect their songs; their "art without art" elevated our group's spirit.

Another distinguished figure was Shalva Aslanishvili, who supported my research during my stay in Tbilisi, where I visited the archives of the Georgian Institute of manuscripts and came across the 9th century notations of Georgian monks. In the 12th century, in the epoch of the Georgian renaissance, much earlier than our Renaissance, the thinking of these monks reached the farthest regions of the world.

Charles Duvel: But, you had prepared for this mission in Paris, right?

Yvette Grimaud: I had prepared for this expedition for a long time, I corresponded in Georgian language with professors Shalva Aslanishvili and Grigol Chkhikvadze,¹⁰ thanks to whom I discovered original deep, but particular analogy, different transmission of memory, when long mobile heritage provides similar understanding.

The principal musical heritage of Georgia (East Europe) is divided into two streams: one with melismata based on the bass; the other, in West Georgia, is contrapuntal – its sound symbols, with regulated concentric movements, develop in different cycles and the centre of gravity is maintained by a doubled choir, which is continuously renewed, and the

centre of gravity develops as circular waves, created by "unreal" voices, *krimanchuli* (yodel) and *krini* (falsetto).

Charles Duvel: Could you please present recordings from East Georgia?

Yvette Grimaud: The Sanctuary of Samtavisi (11th century), like many other churches of the epoch, is a place for meditation, where any sound dedicated to the divine eurhythm becomes immaterial.

I had permission to record inside the sanctuary, where no divine liturgy was carried out at the time, but I discovered the silence to be imprinted with brilliance, in which we perceived an echo inaudible to the ear, performed for us by the master in eternal bliss.

Under the choir vault, an elderly man called Davit Rusitashvili was singing "Orovela"¹¹ – a song in which priority is given to subtle ornamentations of the melody sung delicately and in resonance, elevating the world beyond prayers. This was infinitely beautiful.¹²

Yvette Grimaud: In remote places after recording sessions the villagers organized traditional banquets for us.

Ritual banquets developed according to ancient tradition, when celebrated is the "transition from one nuance to another",¹³ the inner lightness of the "subtle matter", which envelops the heart – a man's centre with the Svans' world "beyond the Sun" assimilated with the invisible sun.

Raising bowls filled with wine, the members of the banquet respond to the toastmaster's wishes with polyphonic songs, dedicated to the host and hostess;¹⁴ guests from other regions are rendered particular honour by singing polyphonic songs from their native region; toasts to ancestors, saints, heavenly forces are drunk; finally, particular respect is given to the eternal presence of the Almighty, whose perfection we must perceive in this world.

The ceremony gradually becomes an "action word",¹⁵ which evokes the association of elusive chromatism, when the human voice delivers a message to the gathered peo-

⁹ Copies of the originals, recorded in Bulgarian villages, were kindly provided to me by the renowned musicologist Mrs. Raina Katsarova.

¹⁰ I am grateful to Mr. Givi Gogolashvili for his help in writing letters.

¹¹ Y. Grimaud, "Note sur le chant géorgien Orovela de Kartli-Kakheti", in: *Journal Bédé Kartlisa*, v. XXXVIII, Paris, C.N.R.S., 1980.

¹² Transmitted was Orovela, recorded in the village of Samtavisi, Kaspi District, region of Kartli (ed.), CD 3, #15.

¹³ G. Charachidzé, *Le système religieux de la Géorgie païenne* ("The Religious System of Pagan Georgia"), Paris, Maspéro, 1968.

¹⁴ Women appear at the table only when they are being toasted.

¹⁵ G. Charachidzé, *Le système religieux...*

ple "with one breath". The toastmaster (*tamad*) is selected unanimously; he carries out the mystical operation; usually he should be an elderly person. But, in Mestia (upper Svaneti, West Georgia) the *tamad* was a young man, his poetic speech was full of, unusually for his age, wisdom and mental ripeness. He told us: "We have no religion,¹⁶ but we have the religion of the noblest spirit".

In east Georgia there are different analogous chants with similar intensity. When singing "Mravalzhmier" the choir consists of seven men and two soloists. I recorded "Mravalzhmier" in Telavi, Kakheti province.

The high voices, ornamented with melismata, have a true battle, in which the tenors (two soloists) demonstrate amazing flexibility, whilst the bottom voices move slowly step-wise. "Mravalzhmier" is a long, open-form chant. Its endless performance depends upon the singers' breath.¹⁷

Charles Duvel: How is west Georgian music presented?

Yvette Grimaud: Completely different is the phenomenon of West Georgian chants, which have their own semantics and follow their own, unpaved path; their human perversity adds magnificence to the content. Like the Assyrians, Hittites, Babylonians and Sumerians, for a long time the astral cult was fairly common among ancient Georgians. The Georgians worshipped East Asian Gods. With this belief many converted into Christianity, which, according to Procopius and other authors, was spread here in the 1st century.¹⁸ Georgian religious chants, which are based on vocal wave, reflect the timeless alliance, originated from love born from the dusty world.

"Alilo" (Halleluia) has been heard before Christmas from time immemorial. I recorded it in Tsalenjikha, where it was sung in four voice-parts by Vladimer Salia, Kosta Kvirkvia, and Kale and Iason Belkania.¹⁹

In West Georgia (Guria and Achara), independent and concentric development of the voice parts in the choir goes on according to the singers' inner eurhythmia in order to achieve sound density... Spatial aspiration and circular movements, intended for the unreal voices of *krimanchuli*

and *krini* (the yodel with very high voices) is constructed on phonemes, ancient glossolalia.

Concerning vocal terminology, Ivane Javakhishvili – the founder of Georgian musicology, the author of Georgian people's ethnology and history – considers that in polyphony each voice-part has its motivation and role. Georgian folk memory has preserved the terminology; however, the names of modes are lost regardless of the fact that they are used in folk songs. Folk singers sing not based on theoretical bases but with sound symbols thanks to which the refined accuracy of a song obeys intracellular memory and joins the group to which it belongs, according to the inner connotation, which is encountered in other parts of the world as well.²⁰

"Gamarjebis sagalobeli" is a double, antiphonal male choir, where the concentric circles supported by *krimanchuli* evolve, punctuated by clapping. One of the singers, Mr. Erkomashvili²¹ (low voice), continues the folk singers' tradition, respected here at least for 200 years. I recorded this song in Makharadze, Guria.

Charles Duvel: I was just going to ask: are these songs distinguished in their high musical level performed by professionals or common people?

Yvette Grimaud: By common people.

Charles Duvel: I think it took them many years to master this song.

Yvette Grimaud: Children learn everything they hear from an early age. The family has a large influence on their behavior. The case is similar in other ethnic groups, where major attention is paid to the degree of relations which forms the group. This is why oral teaching is carried out successively and on a "very high level".

Charles Duvel: Do all men or only some sing in this manner?

Yvette Grimaud: The Georgians honour anonymously transmitted songs and dances, which different civilizations

¹⁶ In the Soviet epoch it was forbidden to talk about religion, particularly with foreigners (ed).

¹⁷ Transmitted was *mravalzhmier*, recorded in Telavi, region of Kakheti (ed.), CD 4, #02.

¹⁸ Y. Grimaud, *Musique vocale géorgienne*. In journal: *Beck Karlisa*, v. XXV, Paris, C.N.R.S., 1977.

¹⁹ Transmitted was *Alilo*, recorded in Tsalenjikha, region of Samegrelo (ed.), CD 2, #039.

²⁰ Y. Grimaud, *Aspects de polyphonie en musique "primitive"*, in: *Chants de vérité*, vol. I, édit. Pro Musica, Fribourg, 1995.

²¹ Y. Grimaud means Vladimer (Ladiko) Erkomashvili.

seek for in their art. "Pure singers" support the music and disseminate the divine grace found in the depth of their soul, as an infinitely solemn chant, whose "inner flow" is the source of understanding for the people with refined taste.

Charles Duvel: You presented vocal music, but instrumental music also exists. Do singers also apply instrumental accompaniment?

Yvette Grimaud: Vocal polyphony is performed by a male choir; some dance songs are accompanied by clapping or a percussion instrument. But mixed choirs are newer and exist as family ensembles. Female songs, which are connected with family traditions, have ritual connotations (children's healing songs, lamentations, etc.).

In Svaneti, traditionally, women sing during round dances;²² as in other parts of the world, women and men obey the mobility of life; they accomplish their roles in turn depending on circumstances.

Soloists' singing is accompanied by instruments: *gudastviri*, *changi*, *chuniri*, *chonguri* in both East and West Georgia.

In the annals of Queen Tamar's times (12th century) *mesvire* or *gudastviri* players are mentioned; in the work of

the great Georgian poet of the time, Shota Rustaveli, the names of some instruments which do not exist in today's Georgia are mentioned.

Charles Duvel: Are there instrumental polyphonies as well?

Yvette Grimaud: I haven't heard anything about this in Georgia.

Charles Duvel: Our program is going to end. Can you please tell us what is the most memorable for you in Georgian music?

Yvette Grimaud: The regularities preserved via oral tradition give the dimension of depth to the Georgian people's music, which also extends to other spheres.

Thus, the resonances of one of the Roman epoch chapels (11th c.)²³ aroused an amazingly different ability for "inner listening" in our group, which turned us into mediators of the renewed epoch, in which "invisible sounds" reflect the subtle game of "indefinable music", woven from the "tender silence" with which we became deeply connected.²⁴

²² Y. Grimaud, "Musique vocale géorgienne", op. cité.

²³ The chapel where I recorded Davit Rustaveli.

²⁴ "Entretien avec Taos Amrouche", in: *Chants de vérité*, vol. I, éd. Pro Musica, Fribourg, 1995.

ბრადიცინული მუსიკის სიახლეები

1978 წლის 26 იანვარს, *Radio France*-ს ეთერში გაკ ბრუნესა და ბერნარ მოგენის¹ გადაცემათა ციკლში „ფრანგული მუსიკა“ შედგა მოკლე მუხვებზე – პრეზენტაციადისკისა „საქართველო–შრომის სიმღერები“ (ჩანაწერი მოპოვებული და კომპენტირებული ივეტ გრიმოს მიერ, Mic. stereo O.C.O.R.A., Paris, 1976). ქვემოთ გთავაზობთ ამ მუხვების წერილობით ვერსიას.

ბერნარ მოგენი: დღეს ჩვენთანაა ივეტ გრიმო, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა დოქტორი, სორბონის უნივერსიტეტის (პარიზი – VII) პროფესორი.

ივეტ გრიმო, თქვენი შრომები საქართველოზე ძალიან ავტორიტეტულია, თქვენ, განსაკუთრებით, ერთი მიმართულებით ნუშობით, ეს არის ამ არაჩვეულებრივი მუსიკის სულიერი მასშტაბი. შეგიძლიათ რამდენიმე სიტყვა თქვით ამის შესახებ?

ივეტ გრიმო: მეგვიძღრებოთობით მიღებულზე უფრო ფართო წარმომავლობის ქართული მუსიკა ფართული სამყაროს არსებობის მოწმობაა, რასაც გამოხატვის კეთილხმოვანი, დახვეწილი ფორმები ადასტურებენ. ანუ, რასაც თქვენ სულიერს უწოდებთ, შესაძლოა, იყოს იმ მასშტაბის შუალედური ხაზი, რომელსაც სხვა განზომილებებშიც აღიარებენ და რომელიც მედშივად განახლებადია განუწყვეტელი ინდუსტრის წყალობით.

ბერნარ მოგენი: საბოლოო ჯამში, ის კონტინუუმი, რომელზეც ლაპარაკობთ, არის ფართული მასშტაბი, ასე ვთქვათ, ფართული სულიერი განზომილება.

ივეტ გრიმო: ნაკლებ საყარადოა, რომ გვესმოდეს ტერმინი სულიერი, რადგან ჩვენი გაგებისათვის უფრო ახლოა შინაარსის ცნება; თანაც ვიცით, რომ შუალედური მასშტაბის შეგრძნებამ შემოქმედ ოსტატებს და, კერძოდ, ქართველებს შესძინა უნარი, რომლის წყალობითაც ისინი ქმნიან ხელოვნების ყველა სფეროს, მათ შორის, მუსიკის სრულყოფილ ევოლუციას.

ისტორიის მანძილზე ჩანს ჰიპერბორეული² ხაზი, რომელიც ქართველმა ხალხმა აღმოაჩინა იდუმალი ენის საკუთარი ტრანსცენდენტობა; მასში სიმბოლოს მიღმავლობა უერთდება მუდმივ ემანაციას, ისევე, როგორც ეს სხვა ხალხშია, როცა ყველაფერი ყველაზე სრულყოფილ და, ამდენად, ყველაზე ყოველისმომცველ მოდელს ემორჩილება.

ჟაკ ბრუნე: ივეტ გრიმო, ამ შესანიშნავ დისკს, რომელიც თქვენ გამოუშვით, ეწოდება „საქართველოს შრომის სიმღერები“. როგორ მოუყარეთ თავი სიმღერებსა და მომღერლებს, ვინ არიან ისინი, პროფესიონალები თუ გლეხები, თუ ის ხალხი, რომლებიც გარემოებათა გამო იკრიბებიან ხოლმე?

ივეტ გრიმო: სახალხო მთქმელმა არ უნდა უღალატოს იმ ენას, რომელიც ათავისუფლებს ადამიანებს და ადვილად გარდაქმნის მათ შრომას სრულყოფილების სიმღერად. ამის შესახებ დასავლურ სამყაროში უკვე არსებობდა მინიშნებები. ამიტომ, სავსებით ბუნებრივია, რომ მამა ალექსანდრე ტანსანანმა მიაგრო ჩვენს სიღრმეში იმ ფრაზებს, რომლებიც კავკასიაში, ან სულაც, საქართველოში ჰქონდა გაგონილი და რომ პროფესორმა კონსტანტინ ბრაილოვმა ეს ზეპირსიტყვიერ სამყაროსთან³ მიმართებაში დაასაბუთა; ხოლო სენ ვანდრიის ერთი ბერის, დონ ალბერ ჟაკ ბესკონის⁴ წამოშობა ნათელჰყო იმგვარი სიღრმისეული განზომილება, როცა მთელი თემი მოწოდებულია გახდეს უფრო დახვეწილი.

მაგრამ, შეუძლებელია შეინარჩუნო მწყობრი პოლიფონია იმ არაფორმალურისადმი მორჩილების გარეშე, რომელიც გზას უჩვენებს გუნდს და თითოეულ მის ნევრს მიუჩენს ჭეშმარიტ ადგილს, რათა მან შეძლოს საკუთარი ხაზის გატარებით ხელი შეუწყოს გუნდის იდუმალ ჟღერადობას, რაც ოდნავმა გადახვევაშიც კი შეიძლება გააფუჭოს, ან ნაშალოს... ეს სიმღერები, რომლებიც პროფესორების შალვა ასლანიშვილის, გრიგოლ ჩხიკვაძის და განსვენებული მუ-

¹ პროფესორები ჟ. ბრუნე (J. Brunet) და ბ. მოგენი (B. Mauguin) სორბონის უნივერსიტეტის (პარიზი VII და პარიზი III) ასპროფესორი საზოგადოებათა მეცნიერებათა დარგში.

² ბრუნე მითითებულია ბოქს ჩრდილოეთის ქარის ღმერთი, ხოლო ჰიპერბორელები – მითური ხალხი, რომელიც ცხოვრობდა ჩრდილოეთის ქარს იდუმალ „ჰიპერბორეაში“, სადაც მან 24 საათის განმავლობაში აცხოვრებდა.

³ C. Braillet, *Folklore musical*, in *Encyclopédie de la musique* Fasquelle, Paris, 1959.

⁴ A. J. Bescond, *Le chant grégorien*, Paris, Buchet/Chastel, 1972.

სიკოლოგის, ვლადიმერ ახობაძის წყალობით მოვიპოვე, უსასრულობის ყველაზე ხელთუქმნელ მოდელებს ემორჩილებიან.

ჟაკ ბრუნე: ივეტ გრიმო, ამ ჩანაწერებიდან თქვენ ამოარჩიეთ, მე მგონი, ამ დისკზე ჩანერგილი ქართული პროზის სიმღერების ყველაზე დამახასიათებელი ნაწყვეტი.

ივეტ გრიმო: ეს არის სიმღერა, რომელსაც ხმოვნების ტალღა ქმნის, სხვა ნაღერების² ანალოგიურად ვი-

თარდება და მათსავით ფართო რეზონანსი აქვს. ეს არის სიმღერა მშვიდობიანი ადგილიდან, ამქვეყნიური ედემიდან, სადაც ცხოვრობენ გლეხები, ერთნაირად დარბაისელნი, რომლებიც ამწამიერებას მნიშვნელოვან ღირებულებას ანიჭებენ.

***

გადაცემის დასარულს ეთერში გავიდა სოფელ ზემო სურების ნადური (ჩოხატაურის რაიონი, გურია. ასრულებს სოლისტი და მამაკაცების ორმაგი გუნდი)³.

² Y. Grimaud, *Musique vocale géorgienne (Europe orientale)* [ქართული ვოკალური მუსიკა (აღმოსავლეთი ევროპა)], გერნალში *Bedi Kartisa*. Paris, C.N.R.S., 1977.
³ CD1 #062.

NOVELTIES IN TRADITIONAL MUSIC

On Jacques Brunet and Bernard Mauguin's' program "French Music" at Radio France on 26 January, 1978, there was a short meeting-presentation of a disk "Georgia – Hymns of Work" (recording obtained and supplied with comments by Yvette Grimaud, Mic. stereo O.C.O.R.A., Paris, 1976). Below we present a transcribed version of the meeting.

Bernard Mauguin: Today our guest is Yvette Grimaud – Doctor of Humanitarian Sciences at the University of Sorbonne (Paris VII), and professor.

Yvette Grimaud, your works about Georgia are authoritative; you work in a particular direction – the spiritual scale of this wonderful music. Could you say a few words about this?

Yvette Grimaud: Georgian music has a broader origin than just what it has inherited; it testifies to the existence of clandestine world, confirmed by harmonious, subtle forms of expression; i.e., what you call spiritual can be an intermediate line, also recognized in other dimensions and which is constantly renewable thanks to continuous induction.

Bernard Mauguin: Is the continuum you are talking about a covert scale, say a clandestine spiritual dimension?

Yvette Grimaud: It is unlikely that we have a correct understanding of the term spiritual, because the notion of

content is closer to our understanding; and we also know that the feeling of intermediate measure enabled artistic masters and more precisely, the Georgians to gain the ability of carrying out a complete evolution in all spheres of art, including music.

Throughout history, the Hyperborean² welt is visible, in which the Georgian people discovered their own transcendence of the secret language; in which something beyond symbol joined the continual Emanation, similar to other peoples when everything obeys the most pure and comprehensive models.

Jacques Brunet: Yvette Grimaud, the name of this wonderful disc that you have published is "Georgia – Songs of Work".

How did you collect the songs, and the singers – who are they, professionals or villagers or people who gather for certain occasions?

Yvette Grimaud: The folk singer should never betray the language, which frees people and easily transforms their labour into a song of perfection. There were allusions to this in the West, and so it is natural that in our songs Father Alexander Tansman found the phrases which he had heard in the Caucasus or in Georgia, and that Prof. Constantine Brăiloiu substantiated this in relation with the oral world;³

Professors J. Brunet and B. Mauguin taught the ethnomusicology of South-East Asia and Turkey, respectively, at Sorbonne University (Paris VII and Paris III).
² Boreas is the Greek god of the North Wind, but Hyperboreans were a mythical people who lived "beyond the North Wind", where the Sun shone 24 hours a day.
³ C. Brăiloiu, *Folklore musical*, in *Encyclopédie de la musique*. Fasquelle, Paris, 1959.

the work of the monk Don Albert Jacques Bescond⁴ made clear the hidden dimension, when the entire community strives to become more subtle.

But it is impossible to maintain regulated polyphony without obedience to the informal, which shows the road to the group and sends each member of the group to the place of truth, enabling him to support the choir's arcane sound via his own lineage, which may be disturbed or erased by any deviation... The songs, which I obtained thanks to professors Shalva Aslanishvili, Grigol Chkhikvadze and the departed Vladimer Akhobadze, obey the models of infinity, not of human making.

Jacques Brunet: Yvette Grimaud, I think you have selected the most characteristic fragment of the Georgian work chants recorded on the CD.

Yvette Grimaud: This is a song created by the sound wave of vowels; it develops like other *naduris*⁵ and has a similar wide resonance. This is a song from a peaceful place, a terrestrial Eden, inhabited by peasants, sedate, who attribute significant value to the momentary.

***

A *Naduri* performed by a soloist and a double male choir from the village of Zemo Surebi, Chokhatauri District (Guria), was aired at the end of the program.⁶

⁴ A. J. Bescond, *Le chant grégorien*. Paris, Buchet/Chastel, 1972.

⁵ Y. Grimaud, *Musique vocale géorgienne (Europe orientale)*. In the journal *Bedi Kartisa*. Paris, C.N.R.S., 1977.

⁶ CD1 #062.

COMPTES RENDUS

CENTRE NATIONAL DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE

Rapport d'activité de Madame Yvette Grimaud
1980

Au cours des siècles, le peuple géorgien d'Europe orientale a donné témoignage d'un niveau de pensée particulièrement dense et original en toutes ses œuvres d'art. intimement liés aux mobiles d'une activité que nulle érosion passagère ne pouvait atteindre. Ainsi, à l'origine du Christianisme en Géorgie¹, les chants, accompagnés de danses en cercles, ouvraient à la Voie nouvelle une

¹ Selon Procope et d'autres auteurs, le Christianisme pénétra en Géorgie occidentale dès le Ier siècle. Ce ne fut qu'au IVe siècle qu'il devint religion d'Etat, à la suite des prédications de Sainte Nino.

ქალბატონ ივანე გრიშოს ანგარიში სამეცნიერო საქმიანობის შესახებ

1980

საუკუნეების მანძილზე ქართველმა ხალხმა (აღმოსავლეთი ევროპა) დაამტკიცა, რომ განსაკუთრებულად ტევადი და ორიგინალური აზროვნება აქვს, რაზეც მისი ხელოვნების ნიმუშები შეტყვევებენ. მათ მარნაველი დროის ვერანარი ეროზია ვერ შეეხება. ფორხელეთი თანხლებულმა სიმღერებმა, რომლებიც საქართველოში ქრისტიანობის საფუძვლად იქცენ¹, ახალი გზა გაკვალეს მარადიულობისა და სიბრძნისკენ, რის გამოც ქართველებმა ბიზანტიიდან შემოსული საგალობლები არ გაითავისეს.

დღეს ცნობილია, რომ ბიზანტიურმა ცივილიზაციამ აითვისა „ქრისტიანული სულისა და აღმოსავლურ-აზიური კლასიკური ტრადიციის ჰარმონიული ელემენტები“, რომლებიც მას იმ სხვადასხვა სკოლიდან გადმოეცა, იმპერიის აღმოსავლეთით, კერძოდ კი, „სირიაში, მესოპოტამიაში, ქართულ, სომხურ და კოპტურ ხელოვნებაში“² რომ ჰყვოდან.

ქართული მრავალხმიანი ჰიმნების ნოტაცია, რომელიც VIII-IX საუკუნეებზე ადრეულ ხანას განეკუთვნება, როგორც ჩანს, ძველი ბერძნული სისტემისგან დამოუკიდებლად განვითარდა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ სისტემიდან იყო წარმომდგომი. X და XII საუკუნეების (საქართველოს ოქროს ხანა) მხედრულ-ეპიკურ ჰიმნები ადამიანთა გულების ერთიანობის შენარჩუნებას ემსახურებოდა. „ყველაზე მეტი რელიგიური დატვირთვა ეძლევის ჰქონდათ“, ხოლო დამწერლობის ხელოვნება „აზროვნების სიღრმის ინდიკატორი იყო“. რაღაც უსიყვო მეთაინებით, ადამიანები ერთიანდებოდნენ ხმათა ხვეულებში და „ფრთხილობდნენ, არ დაემსხვრიათ მათ მიერვე შექმნილი ნაგებობა“³.

ჩემ მიერ ჩანერილი ქართველი მომღერლები ახლობლობით ან სულაც მემკვიდრეობითობით იყვნენ დაკავშირებული. ეს აუცილებელი პირობა იყო. ისინი თავიანთ მისიად თვლიდნენ ზეპირი ტრადიციის სიმღერების მომდევნო თაობებზე გადაცემას. სწორედ ამიტომ მიმართა უშუალოდ მათ ქართული ჰიმნების ხელნაწერების გამომიფრავა⁴. როგორც იგი⁵ აღნიშნავს, ზოგიერთი ჰიმნი ემთხვევა გამიფრულს, მაგრამ სანოტო ჩანანური სრულად ვერასოდეს გამოხატავს იმას, რისი გადმოცემაც მათ ჩამწერ ოსტატებს სურდათ. საყოველთაოდ გაზიარებული ქვემარტებაა, რომ ის, რაც რეალური გრძნობებიდან იბადება, დროში წარმატალოა, ხოლო ბეგრადი სიმბოლო მხოლოდ მაშინ ცოცხლობს, როცა იგი ქლერს.

სტილთა, ფორმათა და ჟანრთა ის უდიდესი მრავალფეროვნება, რომელიც აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში შეინიშნება, მიჰყვება ზუსტ მოდელს, რომელშიც იმპროვიზაციის ყველა ნიუანსი გარკვეულ წესს ემორჩილება. მას ვერავინ დაარღვევს, რადგან, თუ ასე მოხდა, გუფის წონასწორობაც მთლიანად დაირღვევა. ასეთი მუსიკის შესრულებაში გამოსწვივის სხვადასხვა კუთხის, სოფლისა თუ უფრო მცირე თემის თანამოცანელობა და ერთიანობა. მსგავსი ჰიმნები შეიცავდა ამაღლებულ ლოცვას, პატრიარქალურ მონოდებას. ალბათ, ასე ხდებოდა ხოლმე საუკუნეთა მანძილზე.

მე შევაგროვე იდუმალი ქართული რელიგიური საგალობლები⁶ იმ სახალხო მთქმელებისაგან, რომლებიც მხოლოდ „სულის რელიგიით“ იყვნენ შთაგონებული და გვაზიარებდნენ გამსხვავებულ სამყაროს. ეს სამყარო მენტვის უცხოა მანამ, ვიდრე მას არ გაითავისებ.

¹ პროკოპის და სხვა ავტორთა აზრით, ქრისტიანობი დასავლეთ საქართველოში I საუკუნეში შემოვიდა. ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად IV საუკუნეში გამოცხადდა მინიმალურად ნიქის ქადაგების შედეგად.

² Serge Tsoudas, *Le Chevalier à la peau de Tigre de Chola Houstavelle* (მოთა რესტავაციის ეფესისტყასანი). ქართულიდან თარგმნილი, თარგმანთული შესავალით და შენიშვნებით. Paris, N.P.F. Gollard (Collection UNESCO), 1964.

³ გიორგი მარაბიშის ფრანგულენოვანი ნაშრომიდან (იგი ჩვენთვის ხელმისაწვდომი არ აღმოჩნდა) მოვიანილი ეს ციტატა, როგორც ჩანს, წარმართულ საცდელ სიმღერებს ეხება. აქ გამოქმეული მოსაზრება არ ეხება წინა წინადადებაში ნახსენებ X და XII საუკუნეების ხელნაწერ ჰიმნებს (რედ.).

⁴ Giorgi Chelidze, *Le système religieux de la Géorgie païenne*. Paris, Maspero, 1968.

⁵ Pavle Ingorovica, *La Musique Géorgienne*. ბერლინი: Badt Karlisa, vol. XII - XIV, Paris, 1962 (წარმომადგომელი თარგმანი); ძველი ქართული მუსიკის გამოფრვა, ფერალში, ლეიკვარტული ჯერალში, #35, თბილისი, 1962. სრული ტექსტი (ქართულ ენაზე).

⁶ ივანესებზე საველი იმპროვიზა (რედ.).

⁷ გრიში ერთმანეთისგან არ ასხვავებს ქრისტიანულ და წარმართულ საგალობლებს/ჰიმნებს. ამიტომ ჩანერილ მასალას ხან სიმღერას უწოდებს, ხან საგალობლს ანუ ჰიმნს (რედ.).

REPORT OF MADAM YVETTE GRIMAUD'S SCHOLARLY ACTIVITY

1980

დასავლეთ საქართველოს სვანური და გურული ჰიმნების ორიგინალური ფორმები მზის სიმბოლოებთანაა დაკავშირებული და თანდათან გადადის „ერთი ნიუანსიდან მეორეზე“, მაშინ, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველოში მოძრავი ბურღონი (ანუ ოსტინატი) გრძელი მელნიზმების საყრდენია. ორივე შემთხვევაში ჰიმნები ღრმაა. ისინი დახვეწილი ორნამენტებითაა შემკული და მოწოდებულია ინტონაციით, რომლის შესრულებისას ზოგჯერ გეგვენება, რომ ხალხური მომღერლის (და მათი, ვინც მასთან ერთად მღერის) სუნთქვა უსასრულოა.

უნდა აღვნიშნო, რომ ხშირად უშვებენ შეცდომას, როცა ამ ჰიმნებს, ან ნებისმიერ სხვა ტრადიციულ მუსიკას, XIX საუკუნეში დამკვიდრებული, ჩვენი, დასავლეთევროპული თვალთახედვით აანალიზებენ. ამგვარი მიდგომით შეუძლებელია იმ ევოლუციის დანახვა, რომელიც ევროპულისგან განსხვავებული, მაგრამ დახვეწილია; ცხადია, მხოლოდ მაშინ, თუ ჟღერადი გზავნილები ნამდვილია და არა დამახინჯებული.

ხალხური მუსიკის ევოლუცია სულ სხვა პრინციპს ემყარება, ვიდრე, უბრალოდ, ესთეტიკის ცვალებადობა; ამ ევოლუციის დინება თითქმის დროშა განვლილი, მაგრამ იგი უსასრულოდ ქმედითია, რადგან მათ, ვინც ამ დინამიკას ფლობს, „კოლექტიური მეხსიერებით“ აქვთ უნდობელი „კეთილშობილანი ფრაზების“ ქმნადობის შიკრი; და თუმცა ეს ფრაზები ხშირად მოგვისმენია, ისინი მარად ახალია, რადგან ხალხური მომღერალი მათ გლობალურ განზომილებას ანიჭებს.

Over the centuries, the Georgian people of East Europe have proved to possess a particularly dense and original level of thinking expressed in their entire body of art works, intimately related to a mobile activity which no transient erosion can reach. Thus arose the chants, accompanied by round dances, which became the basis for Christianity in Georgia,¹ paving a new road to eternity and wisdom due to which the Georgians did not adhere to the songs introduced from Byzantium.

Today Byzantine civilization is known to have assimilated "harmonious elements of Christian spirit and the Oriental-Asian classical tradition" of various schools from the east of the empire, more precisely those that flourished in "Syria, Mesopotamia, Georgian, Armenian, and Coptic art".²

The notation of Georgian polyphonic hymns dating back to the early 8th-9th centuries obviously developed independently from the old Greek system, regardless of the fact that it had originated from this system. The hymns from nine manuscripts of the 10th and 12th centuries were intended to maintain the unity of human groups. "Dances were of utmost religious significance";³ the art of calligraphy "indicated the depth of thinking." People united in vocal meanderings according to a certain tacit agreement and "took care not to break the construction they had created".⁴

The Georgian performers recorded by me were closely or hereditarily related. This was an essential condition. They considered it their duty to pass the oral tradition of song

¹ According to Procopius of Caesarea and other authors, Christianity was introduced in West Georgia in the 1st century; it became the state religion in the 4th century following St. Nino's evangelism.

² Serge Tsouladze, *Le Chevalier à la peau de Tigre de Chota Rustaveli* (Shota Rustaveli, *The Knight in the Panther's Skin*). Translated from Georgian into French with introduction and notes, Paris, N.R.F. Galignani (Coeur: UNESCO), 1964.

³ This quote from Giorgi Sharashidze's French language book (unavailable for us) is obviously about pagan cult songs, which Grimaud refers to as chants. This is why this opinion is not related to the 10th-12th century handwritten manuscripts mentioned in the previous sentence (ed.).

⁴ Giorgi Charachidze, *Le système religieux de la Géorgie païenne*, Paris, Maspero, 1968.

transmission to future generations. This is why the transcriber of Georgian hymns addressed them.⁵ As he⁶ mentions, some hymns coincide with the transcribed variant, but the notation never expresses what the transcribers wanted to.

It is a universal truth, that what originates from real feelings is transient in time, but a sound symbol exists only when it sounds.

All religions and countries of the world have solidarity originated from the keen sense of the real, but only the temporal proceeds by allusions, as it is true that the sound symbol should be transmitted in the moment.

This diversity of styles, forms and genres of East and West Georgia follow the precise model in which all nuances of improvisation obey a certain rule. It cannot be violated because if this happens the balance of the group will be completely disturbed. Such musical performance clearly demonstrates the participation and unity of various regions, villages or small communities. Similar hymns comprise prayer, a patriarchal appeal, which probably happened so throughout centuries.

I collected mysterious Georgian religious chants⁷ from the folk performers inspired only by "spiritual religion", introducing a different world to us. This world is unknown until one opens it up.

The original forms of Svan and Gurian (West Georgia) hymns are related to solar symbols and gradually move "from one nuance to another", whilst the mobile drone (*ostinato*) is the support for long melismata in East Georgia. In both cases the hymns are deep. They are adorned with subtle ornaments and represented by the intonation, the performance of which makes it seem that the breath of a folk performer (and those who sing together with him) is endless.

It should be noted that it is a mistake to analyze these hymns or any other traditional music from our Western European standpoint. Such an approach does not allow us to see the evolution which is different from European, but is refined; we can appreciate it only when its sound messages are true and not disfigured.

The evolution of folk music is based on a different principle, rather than only on the changeability of aesthetics.

The flow of this evolution is somewhat stretched in time, but it is indefinitely effective, provided that those who possess these dynamics have obtained the ability of creating "harmonious phrases" via "collective memory"; and though we have heard these phrases many times they are always new, as the folk performer gives a global dimension to them.

⁵ Pavle Ingorova, *La Musique Géorgienne*. Journal Bedi Kartisa, vol. XIII - XIV, Paris, 1962 (partial translation); transcription of old Georgian music, journal *Litartunuf Zhurnal*, #35, Tbilisi, 1962, complete text (in Georgian).

⁶ Implied here is Pavle Ingorova (ed.).

⁷ Grunaud does not clearly distinguish between Christian and pagan chants/hymns this is why she refers to the examples recorded by her sometimes as songs, at other as chants (ed.).

**სმოვანი ჩანაწერები:
შემსრულებლები, სიმღერების
ტექსტები და განმარტებები**

**SOUND RECORDINGS:
PERFORMERS, SONG
LYRICS AND LINER NOTES**

სწავლის ინსტრუქცია:

შეესრულებლები, სიმდერების ტექსტები და განმარტებები

[დასავლეთი საქართველო]

7 ივლისი – 5 აგვისტო

CB1

1. აჭარა: ქუდისა და ქობულეთის რაიონები, 8 - 11 ივლისი
2. გურია: მახარაძისა და ჩოხატაურის რაიონები, 12 - 16 ივლისი
3. სვანეთი: მესტიის რაიონი, 17 - 21 ივლისი
4. ლეჩხუმი: ცაგერის რაიონი, 22 - 23 ივლისი

CB2

5. რაჭა: ონისა და ამბროლაურის რაიონები, 24 - 27 ივლისი
6. სამეგრელო: წალენჯიხისა და ჩხოროწყუს რაიონები, 28 - 31 ივლისი
7. იმერეთი: თერჯოლისა და ორჯონიკიძის რაიონები, 1 - 5 აგვისტო

ეფსკადიციის შემადგენლობა:

ხელმძღვანელი:

გრიგოლ ჩხიკვაძე – თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის ფოლკლორის კათედრის გამგე, პროფესორი.

ნაჰრაბი:

ივეტ გრიშო – ფრანგი ეთნომუსიკოლოგი;

ელენე თოფურიძე – თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის უცხო ენათა კათედრის გამგე;

ალი (ალექსანდრე) მსხალაძე – ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დოცენტი;

თამილა თაბაგარი და ლია კალატოზიშვილი – თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის V კურსის სტუდენტები.

შემსრულებელი: ვასილ ხულუსის ძე ირემაძე,
28 წლის, სოფელ დანდალოდან

001. **ჭიბონის წყობა**
002. *ხორუმი* (საცეკვაო, ჭიბონზე)
003. *განდაგანა* (საცეკვაო, ჭიბონზე)
004. *ქართული* (საცეკვაო, ჭიბონზე, აჭარული ვარიანტი)

შემსრულებლები სოფელ გუნდაურიდან და
სოფელ ოქტომბრიდან:

- ხასან მეღვდის ძე ლორთქიფანიძე, 67 წლის
- ასლან ხემიდის ძე ხალვაში, 50 წლის
- შალვა სულეიმანის ძე ხალვაში, 42 წლის
- ბინალ იმილის ძე თურმანიძე, 35 წლის
- გივი ხუსეინის ძე ბარამიძე, 40 წლის
- ხასან ოსმანის ძე ბარამიძე, 40 წლის
- გრიგოლ ალის ძე ლამპარაძე, 55 წლის
- გიორგი ხუსეინის ძე ბარამიძე, 30 წლის
- ავთანდილ ესრეთალის ძე წითელაძე, 35 წლის
- რევაზ ხასანის ძე თურმანიძე, 52 წლის
- რამიზ კედის ძე თურმანიძე, 61 წლის
- ოთარ აბდულის ძე დუმბაძე, 29 წლის
- სულიმან აბდულის ძე დუმბაძე, 43 წლის
- მუხამედ ასლანის ძე ნაკაშიძე, 49 წლის

005. *ჩალმა ჩაყრილო ვენახო*
(სუფრული, ისტორიულ თემატიკაზე)

ჩალმა ჩაყრილო ვენახო,
ჩალმა ჩაყრილო ვენახო!
სად ნაღი და სად მოგნახო?!
მოგნახე და აღგადგინე,
შენ ძირ-ფესვებს! ვენაცვალე!

006. *მაყრული/ქალი მოგყავს ნათელი*
(საქორწილო)

ქალი მოგყავს ნათელიო,
მოგვინათეთ სანთელიო!
ქალი თუა ნათელიო,
რად გვჭირდება სანთელიო?!

007. *ხელხვაკი/ჩათხრობილი*
(მრომის, მოსავლის აღების)

ლამაზი ხარ, მშვენიერი,
აბრიალებ შავ-შავ თვალებს.
ლამაზობა შენ გიხდება,
თავიც ნელარ მოგიკვდება.

შემსრულებლები: სოფელ ცხმორისიდან

- ოსმან ხუსეინის ძე ირემაძე, 70 წლის, მეჭიბონე;
- იხეთ ხუსეინის ძე ირემაძე, 65 წლის, მედოლე;
- ილია იხეთის ძე ირემაძე, 23 წლის, მოცეკვავე;
- სულიმან იხეთის ძე ირემაძე, 31 წლის, მოცეკვავე;
- ხემიდ მამუდის ძე კონცელიძე, 50 წლის, მოცეკვავე.

შემსრულებლები: ძმები ოსმან და იხეთ ირემაძეები

008. *ხორუმი* (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)
009. *გადახვეული ხორუმი* (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)
010. *ხორუმი* (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)
011. *ფერხული* (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)
012. *განდაგანა* (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)²

შემსრულებელი: რამიზ თურმანიძე

013. *ხორუმი* (საცეკვაო, ჩონგურზე)

² დავით საექსპედიციო დღიური: „დიდ ფსევდებს“.
CD1 #011, #012, #013 ნიმუშები საექსპედიციო დღიურში არ არის შეტანილი.

**სოფელ ქაქეთის კულტურის სახლთან არსებული
ვოკალურ-ინსტრუმენტული ტრიო ჩონგურნი:**

- ამირან დურსუნის ძე ბერაძე, 42 წლის
- სულიკო მურადის ძე მამულაიშვილი, 38 წლის
- იოსებ მამედის ძე ვერულიძე, 42 წლის

014. სახუმარო/მახსოვს წინათ ეს ამბავი
(სახუმარო, ჩონგურებით)

მახსოვს წინათ ეს ამბავი: ცხრა ძმას ყავდა ერთი დედა,
კაი ხანი იცოცხლა და გარდიცვალა, რომ დაბერდა.
სიცოცხლეში შვილებისგან არ ჰქონია ყურადღება.
სიკვდილის წინ დიეტაზე ცივი მჭადით ქონდა კვება.
აბა, დელო ვორერა, ოვ დილა ვოდელა, და,
სიკვდილის წინ დიეტაზე ცივი მჭადით ქონდა კვება.

ეს შვილებმა იგულისხმეს, დედის ასე დრო განვლილი,
და, იცოცხლეთ, მიცვალებულს დააყარეს პურმარილი.
პური, ღვინო, თევზი, ყველი – ბლომად იყო შეძენილი,
ლობიო სქელი, ლობიო თხელი, ლობიო ნიგვზით შეხელილი.
აბა, დელო ვორერა, ოვ დილა ვოდელა, და,
ლობიო სქელი, ლობიო თხელი, ლობიო ნიგვზით შეხელილი.

გადაშალეს გრძელი სეფა, ჯერეთ დაჯდა შორებლები,
მერე – თანასოფლელები, მერე – უფრო ახლობლები.
დაღამდა და ცხრა თამადა სადღეგრძელოს ძლივს ამთავრებს,
მაგრამ ახლა რას უშვრები³, შინაურებს რომ ამთქნარებს?!
აბა, დელო ვორერა, ოვ დილა ვოდელა, და,
მაგრამ ახლა რას უშვრები, შინაურებს რომ ამთქნარებს?!

როგორც იქნა, ნაშუადღევს დაჯდა ყველა დანარჩენი,
მორე დღეს საღამომდე ყვით ხალხის მონარჩენი.
მესამე დღეს დასაწოლად რომ შეაღეს სახლის კარი,
შეხედეს, რომ ძველ ლოგინზე ასვენია მათი მკვდარი.
აბა, დელო ვორერა, ოვ დილა ვოდელა, და,
შეხედეს, რომ ძველ ლოგინზე ასვენია მათი მკვდარი.

მესამე დღეს დასაწოლად რომ შეაღეს სახლის კარი,
შეხედეს, რომ ძველ ლოგინზე ასვენია მათი მკვდარი.
„უი! – რძლები იძახიან, – დაგვეყაროს გულზე მინა,
ნეტავ, მკვდარი დაბრუნდა, თუ გასვენება დაგვავიწყდა?“
აბა, დელო ვორერა, ოვ დილა ვოდელა, და,
ნეტავ, მკვდარი დაბრუნდა, თუ გასვენება დაგვავიწყდა?!

³ ბევრად სავესპუდიყო დღორში: „მაგრამ ახლა რას უშვლო“.

შვილები კი დასტირიან: „არ გქონია, დედი, ბედი!
სიცოცხლეში არ გვახსოვდი, აღარც მკვდარი გაგვახსენდი“.
მე თუ მკითხავთ, მეგობრებო, კი მაქვს ცოტა დასამადტი:
თუ კაცი ხარ, შენ თუ ძლები, მიცვალებულს რას ამადლი?!
აბა, დელო ვორერა, ოვ დილა ვოდელა, და,
თუ კაცი ხარ, შენ თუ ძლები, მიცვალებულს რას ამადლი?!

შემსრულებელი: ამირან ბერაძე.

015. ხორუმი (საცეკვაო, ჩონგურზე)

016. განდაგანა (საცეკვაო, ჩონგურზე)

შემსრულებელი: იოსებ ვერულიძე.

017. ხორუმი და განდაგანა (საცეკვაო, ჩონგურზე)

სოფელ წყავროკის ხალხურ მომღერალთა საკოლმეურნეო
გუნდი ქაშილ ტაკიძის ხელმძღვანელობით:

I გუნდი:

- ხასან მამედის ძე რომანაძე, 78 წლის (დამწყები)
- რეჯებ სულეიმანის ძე ქათამაძე, 68 წლის (გამყვანი)
- დურსუნ რეჯების ძე რომანაძე, 75 წლის (მემხმობარი)
- ქაზიმ სულეიმანის ძე რომანაძე, 40 წლის (მემხმობარი)
- ოსმან მურადის ძე რომანაძე, 84 წლის (ბანი)
- რიზა ოსმანის ძე ლაზიშვილი, 45 წლის (ბანი)

II გუნდი:

- მურად სულეიმანის ძე ქათამაძე, 76 წლის (დამწყები)
- ქაშილ ალის ძე ტაკიძე, 75 წლის (გამყვანი, ხელმძღვანელი)
- ასლან ჰუსეინის ძე დათუნაშვილი, 63 წლის (მემხმობარი)
- რამიზ ახმედის ძე ხაჯიშვილი, 78 წლის (ბანი)
- ნური ისმაილის ძე გოგიტიძე, 68 წლის (ბანი)
- ხასან დურსუნის ძე ქათამაძე, 46 წლის (ბანი)
- ხასან მეველდის ძე ანანიძე, 28 წლის (ბანი)

018. ქალი ვიყავ, აზნაური/ჯიქურა
(მრომის, ყანის ნადური)

ჟალი ვიყავ, აზნაური,
გლეხის შეილმა მოთხუარ*.

დღეს მოთხუა, ხვალ მიყავარ,
არ მიყვები თავის ნებით.

მომიტაცა, წამიყვანა,
ცხრა მთაი ზურგიტ შიდა*.

019. შარშანდელსა ნაყანევსა/საჯავახურა
(შრომის, ყანის ნადური)

შარშანდელსა ნაყანევსა
არენს ჩიტი ნაკვალევს*.

დაუძახოთ მაძებრებსა,
მაძებრებსა მელისფერსა*.

020. ა) მთას ხოხობი აფრენილა/სასადილო
(შრომის, ყანის ნადური, შუადღის)*

მთას ხოხობი აფრენილა,
დაბლა ქალას ჩაფრენილა.
მოლობზე მოლას ქამდა.
ჩვენს მასპინძელს ნადი უყვარს.
ჩვენს მასპინძელს აშენება.

გადიარა სადილობა,
– რას გვიპირებ, მასპინძელო?!
– რას გვიყურებ, მასპინძელო?!

ბ) ელესა (შრომის, სიმძიმის აწევა-გადატანის,
04:46 წუთიდან)*⁹

ელესა და უთხრათ ლესა, ორი, ელესიო!
ელესა და კიდევ ლესა, ორი, ელესიო!

021. ჩიორ ჩიტი (შრომის, ყანის ნადური)

ჩიორ ჩიტი ჩიოდაო,
ნახეთ, რასა ჩიოდაო.
ნეტავ, რასა ჩიოდაო?!

მთაი დაუთოვნიო.
დაუძახოთ მეზობლებსა.
ნახეთ, რასა ჩიოდაო?!

ჩიორ ჩიტი ჩიოდაო,
ნახეთ, რასა ჩიოდაო.
მთაი დაუთოვნიო.

დაუძახოთ მაძებრებსა,
გადავთხაროთ, გადავიაროთ.
გადვიხედოთ გადაღმაზე.

მთას ხოხობი, და,
დაფრენილა, და¹¹.

* ტექსტი სავესპუდიო დილოზი: „გლეხმა კაცმა მოთხუარ“.

* ტექსტის გაგრძელება სავესპუდიო დილოზი:
„შეათებე დამსვა ზეთა, მომიბრუნდა ერთი მკითხა:
– თუ ჩემი ხარ, ჩამხეზე, თუ არა – ჩოონს ჩაგადევო!
– გლეხი, ზენს ჩაბოვანსა ჩოონს ჩაქრა მოჩრევნია
ახლი და წაუცანა, ჩოონს პირსა მოცუნა,
დაუროსა, ზუზუნა: – ქალო, ჩემო ზედმიწეო,
თუ ჩემი ხარ, ჩამხეზე, თვარა ჩოონს ჩაგადევო!
– გლეხი, ზენს ჩაბოვანსა ჩოონს ჩაქრა მოჩრევნია
სეჟა სელო, შიგ უბიდა, გამწარვალემ გვიკარა,
მოჩრევალემ მოიბრუნა, დამოჩრევალემ დეიძირა,
მოიწულელსა მოიღუპა...“

* სავესპუდიო დილოზი: „ჩიტი არენს ნაკვალევს“.

* ტექსტის გაგრძელება სავესპუდიო დილოზი:
„ჩაუჯერ ჩივის კალომ, დაესვა, გაუკოდა,
იხსო მორეთ ყვეა მოს, ყვეა მოს წუნკალებსა.
აფეცი და წაუჯერ, წაუჯერ ყვეაზეო.
ჩივა ლეცი და წუნკალებს: – შემოფრინდა ჩიტი პანია,
ჩივმა გვერთი შემოარა, შედა სესა ძირმალდასა.
აფეცი და მოველ ძირსა, შევავ სელო, ჩამოვიღე.
ჩამოვიღე, დადევ ძირსა, თურმე იყო ბერი ჩიციო.
ჩივმა შენა ლაპარაკი, ლაპარაკი ჟურულდა.
დამოჩიო, შემხევენა: – შენ, ბატონო, კარო კაცი,
კარგი დედა-მამის შვილი, უკეთეს სახლის შვილი
შენ გაბიჭი მომთასა, ვეციე გოგოს თინათასა
და სიძეს გვალასა, ძღვენს მოციტის გვარაანსა,
მედალთ-ველეურ ვარაისა!
მივიკლდე – მოვიმადებს, თუ რამ პანას ხორცისაგან
მივიკლდე – მოვიმადებს, თუ რამ პანას პურისაგან“

* ჩაწერილია ყანის თოხნისას.

* ტექსტის გაგრძელება სავესპუდიო დილოზი:
„მთას ხოხობი აფრენილა, დაბლა ქალას ჩაფრენილა.
მოლობზე მოლას ქამდა, მოლობზე – მოლასო.
გამოკლან ზეზიხედი, იხს იჭერენ შევარდნითა.
ნეტავ, იგი მაყოფნა, ვინ ასწავლა ქორსა ფრენა
და შევარდენს ნადირობა.
ნადირაი ნადირობა, ცალო მზარი ამბიზედა,
ყვეა, მგელმა გამოსქანა, დიკარკა ნადირობა.
თუ წაინძელს ნადი უყვარს, გადებრიცა სადილობა.
წაინძელსა მთარულსა სტუმრები ჰყავს საყვარლები,
ღებური, იხს ნე მოუშო, ვისაც ჰყავდეს საყვარლები“.

⁹ იმავე ნიმუშს ასრულებენ ცალკე (იხ. CD 1, #022).

¹¹ ტექსტი სავესპუდიო დილოზი:

„ჩიორ ჩიოდაო. ნეტა, რასა ჩიოდაო? / ჩიოდა თუ ტიოდაო? /
თოფი ჰქონდა მოცდილო, / იგი ბატონ ნადრობია, / თურმე იხს
ჩიოდაო, / ჩიოდა თუ ტიოდაო? / ფიჭო ჰქონდა მოცდილო, /
იგი ბატონ ნადრობია, / თურმე იხს ტიოდაო, / ცხენი ჰყავდა
შეკახელო, / იგი ბატონ ნადრობია, / თურმე იხს ჩიოდაო, /
ტიოდაო თუ ჩიოდაო?!“

022. ელესა (შრომის, სიმძიმის აწევა-გადატანის)¹²

ელესა და უთხრათ ლესა, ოი, ელესიაო!
ელესა და კიდევ ლესა, ოი, ელესიაო!

სოფლების – წყავროკისა და ქაქუთის კოლმეურნეთა
გაერთიანებული გუნდი: ცამეტი წყავროკელი და სამი
ქაქუთელი მომღერალი, ხელმძღვანელი – ქამილ
ტაკიძე:

023. ხასანბეგურა (ტპიკური, ისტორიული)¹³

ტრიო:
ხასანბეგი თავდგირიძე, გარისხული ღვთისგან მერი,
თათრის ფაშობა იშოვა, სულ მთლად დევიზნა
ღმერთი.

გუნდი:
იმეორებს ტრიოს ტექსტს.

ტრიო:
შეკვეთილში შემოვიდა, იძახოდა ოღანგეთი,
ლანჩხუთამდე მას ვაცალოთ, მერე ჩვენ გვიყუროს
ერთი.

გუნდი:
იმეორებს ტრიოს ტექსტს.

ტრიო:
გზას ვიყავით, მილიცია, რუსის ჯარი მეტად ცოტა,
ცხრა ათასი თათრის ჯარი წინ შემოგვხვდა,
გვიბოროტა.

გუნდი:
იმეორებს ტრიოს ტექსტს.

ტრიო:
ჩემი ძმაი ხასან-ფაშა თავმოჭრილი დევინაზე,
რადგან ჩემი ძმაი იყო, ვაი-მეთქი! – დავიძახე.

გუნდი:
ხასანბეგი თავდგირიძე თავმოჭრილი დევინაზე,
თურმე ჩემი ძმაი იყო, ვაი-მეთქი! – დევინაზე.

ტრიო:
წინა ღამით მან გადაგვწვა, მით დავიგო ცუდი მახე,
რადგან ჩემი ძმაი იყო, ბოლოს მაინც მე დავმარხე.

გუნდი:
წინა ღამით მან გადაგვწვა, მით დავიგო ცუდი მახე,
რადგან ჩემი ძმაი იყო, ბოლოს მაინც მე დავმარხე.

024. ალიფაშა (ტპიკური, ისტორიული)¹⁴

ალიფაშამ გვილაღა, ჩაგვიყვანა კვირიკეთში,
მან კი ფულები აიღო, ჩვენ ჩაგვყარა რუსის ხელში.
მასაც კაი არ დამართეს, ბანრით მოათრიეს გემში.
მისი ყვირილი ისმოდა სუფსას გაღმა, ბაილეთში.

025. მთას ხოხობი აფრენილა/ხასადილო
(შრომის, ყანის ნადური, შუადღის)¹⁵

მთას ხოხობი აფრენილა,
დაბლა ქალას ჩაფრენილა.

მოლობაზე მოლას ქამდა,
ჭიჭვობაზე ჭიჭვებს კრიფდა.

ჩვენს მასპინძელს ნადი უყვარს.

გადიარა სადილობა,
– რას გვიპირებ, მასპინძელო?!
– რას გვიყურებ, მასპინძელო?!

¹² იგივე ნიმუში ჩანწერილია CD1, #020 ნადურთან ერთად 4:48 წუთიდან.

¹³ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

¹⁴ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

¹⁵ ჩანწერილია ამავე ნიმუშისა გრძელი ვარიანტი, რომელსაც თოხნის დროს ასრულებდნენ (იხ. CD1, #020). საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

მახარადის კულტურის სახლთან არსებული მომღერალთა ანსამბლი დილა ვარლამ ვაშალოშიძის ხელმძღვანელობით:

- ვარლამ არტემის ძე ვაშალოშიძე, 72 წლის, სოფელ მთისპირიდან
- ილარიონ გაბრიელის ძე სიხარულიძე, 65 წლის, სოფელ მაკვანეთიდან
- ნეერო რაფიელის ძე ოსეფაშვილი, 40 წლის, სოფელ დაბლაყიხიდან
- გედევან გრიგოლის ძე შვაგანაძე, 34 წლის, სოფელ ჭანიეთიდან
- ჭიჭიკო ილიას ძე აროშიძე, 50 წლის, სოფელ ვაკიჯვარიდან
- გიგო ილიას ძე აროშიძე, 58 წლის, სოფელ ვაკიჯვარიდან
- გიგი ილიას ძე აროშიძე, 44 წლის, სოფელ ვაკიჯვარიდან
- აპოლონ ანტონის ძე ჩავლეიშვილი, 60 წლის, სოფელ ბოხვაურიდან
- შერმადინ კონსტანტინეს ძე ჭკუასელი, 63 წლის, სოფელ წითელმთიდან
- ვლადიმერ გიგოს ძე ერქომაიშვილი, 70 წლის, სოფელი მაკვანეთიდან, ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე

შემსრულებლები²:

! ტრიო: ვარლამ ვაშალოშიძე, ილარიონ სიხარულიძე და შერმადინ ჭკუასელი (ბანი)

!! ტრიო: ჭიჭიკო აროშიძე, გიგო აროშიძე და ვლადიმერ ერქომაიშვილი (ბანი)

026. ჩვენ – მშვიდობა! (სუფრული)

ჩვენ – მშვიდობა, გამარჯობა³

შემსრულებლები: ვარლამ ვაშალოშიძე, ილარიონ სიხარულიძე⁴ და შერმადინ ჭკუასელი.

027. სადღეგრძელო⁵ (სუფრული)

სადღეგრძელო მათი იყოს, მისთვის ბრველოჟამიერი⁶.

028. ვახტანგური (სუფრული)

ვარდსა ჰკითხეს: „ეგზომ ტურფა რამან შეგქმნა ტანად, პირად?! მიკვირს, რად ხარ ეკლოვანი, ჰოვნა შენი რად არს ძვირად?“

მან სთქვა: „ტკბილსა მწარე ჰპოვე, სჯობს, იქნები რაცა ძვირად. ოდეს ტურფა გაიადფეს, არა ღირდეს არცა ჩირად“⁷.

შემსრულებლები: ვარლამ ვაშალოშიძე, ილარიონ სიხარულიძე და ვლადიმერ ერქომაიშვილი.

029. პატარა საყვარელო (სუფრული, სატრფიალო)

პატარა საყვარელო,
აბა, რისთვის მომიკალ გული?!
აბა, გალიაში გამოგზარდე,
აბა, ვით მაისის ბუღბული.
აბა, ჩემო მკვლელო, ჩემო მწველო,
აბა, ჩემო ახლოს მეზობელო.
აბა, შენ რომ ცეცხლი მომიკიდე,
აბა, იგი რაფერ მოვიშველო?!
აბა, სანერო და კალამო,
აბა, რაფერ ამითავდები?!
აბა, გწერო, მუდამ გწერო,
აბა, საყვარელთან ვთავდები⁸.

030. ქრისტე აღსდგა! (აღდგომა, ტროპარი)

ქრისტე აღსდგა მკვდრეთით,
სიკვდილითა სიკვდილისა დამთურგენელი
და საფლავების შინათა
ცხოვრების მიმნიჭებელი!

¹ ამაჰად – ოზურგეთის მუნიციპალიტეტი და ქალაქი ოზურგეთი.

² ტრიოების შემსრულებლები #026-დან #046-მდე დაუსტებულა ა. ერქომაიშვილის მიერ.

³ ტესტის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „ჩვენს მასპინძელს აუწყება“.

⁴ ან აპოლონ ჩავლეიშვილი (ა.ე.).

⁵ სათავარი საექსპედიციო დღიურში: „სადღეგრძელო“.

⁶ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

⁷ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის. გამოყენებულია შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ ფრაგმენტი

⁸ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის. გამოყენებულია ფრაგმენტი აკაკი წერეთლის ლექსიდან

შემსრულებლები: ძმები – ჭიჭიკო (I ხმა),
გიტო (II ხმა) და გივი აროშიძეები (ბანი).

031. სალამი, ჩემო სამშობლო!* (სახობო)

სალამი, ჩემო სამშობლო – საბჭოთა საქართველო!
თეთრ-შავ ზღვებს შუა მდებარე⁹, მთა-ბარ-ტყე-მინდორ-ველო,
ზოგან – ზეცაში აჭრილო, სიმაღლით – თვალის მჭრელო,
ბუნებრივო სიმაგრევ, ვერაგ მტრის გულის მკვლელო!

ზოგან – ძირს დაბლა გაშლილო, სწორ-ვაკე-ტრიალ ველო.
ნაირ-ნაირი ყვავილით ნაქარგო, მომზიბვლელო,
ზოგან – გველივით კლაკნილო, ქედებო – ვიწრო, გრძელო,
ზოგან – ძირს დაბლა გაშლილო, სწორ-ვაკე-ტრიალ ველო!

მოყვრის მოყვრულად მიმღებო, ზეტკბილო მასპინძელო,
მტრისათვის მტრულად დამხვედრო, ზურგზე ბოლამდენელო!
სალამი უმხურვალესი, ერ-ხალხო სასახელო!
მშვიდობის მოსიყვარულე, შენ, კოხტა საქართველო!

ძვირფას ზადენებით ავსილო პირველო სამრეწველო,
ოქროს და ვერცხლის ბეღელო, სიმდიდრით უღვეელო,
მასთან მზე-პაერ-წყლებითა ავადმყოფთ განმკურნელო,
სიცოცხლის წყაროვ, წამალო, ყველასთვის სამკურნელო!¹¹

სალამი, აქა მცხოვრებო, ქართველო ტომო მთელი!
ქართლ-კახეთ-ივერთ ძე შვილო, არსებით ძეგლის ძეგლო!
თუშ-ფშავ-ხევსურო-ინგილო, ქართლ-კახეთ-იმერელო,
გურულ-მეგრელო-აფხაზო, სვან-მესხეთ-აჭარელო!

ჩერქეზ-ლეკ-ქისტო-ჩაჩანო, ოს-რაჭველ-ლეჩხუმელო,
შთამომავლობით, სისხლ-ხორციტ ერთო და განდყრელო!
სხვა რაღა გითხრა, გიამბო, რა ბევრი გავაგრძელო?!
იცოცხლე ძმობით, ერთობით, საბჭოთა საქართველო!

⁹ სათაური საექსპედიციო დღიურში: „სალამი ჩვენს სამშობლოს – სიფეფბი ხალხურ“.

¹⁰ გვესტი საექსპედიციო დღიურში: „თეთრ-შავ ზღვებს შორის მდებარე“.

¹¹ სტროფის ბოლო სტროქიში საექსპედიციო დღიურში არ არის.

032. ვისაც ჰქონდეს ხელოვნება (სუფრული)

გუნდი:

ვისაც ჰქონდეს ხელოვნება, ჰქონდეს გულისხმიერება.

ტრიო:

ვის რაც ჰქონდეს ხელოვნება, ჰქონდეს გულისხმიერება,
არ დაფაროს ნიჭი თვისი, მოსთქვას ყველგან სიტყვას, ცნობას.

გუნდი:

ისმინე, სწავლის მძებნელო! მოყევ მგოსანის მცნებასო.

ტრიო:

ისმინე, სწავლის მძებნელო! მოყევ მგოსანის მცნებასო.
ჯერ მწარე სჭამე, კვლავ ტკბილი, თუ ეძებ გემოვნებასო.

გუნდი:

თავს სინანული სჯობია ბოლოჟამს დანანებასა.

ტრიო:

თავს სინანული სჯობია ბოლოჟამ დანანებასა, –
ჭირს მყოფი, ლხინში შესული, შვებას მიითვლი ცნებასო.

გუნდი:

სხვას ყველას მახე უგია, თავისა გასაყოფელი.

ტრიო:

სხვას ყველას მახე უგია, თავისა/ი გასაყოფელი,
თუ კაცსა ცოდნა არა აქვს, გასტანჯავს ნუთისოფელი^{12, 13}.

033. მეციტრუსების სიმღერა¹⁴ (სახობბო, საბჭოური)

გმირ საქართველოს მშრომელ ხალხს მახარაძელი სალამი!
მოვდივართ, მაღლა გვიჭირავს ხუთწლედის დიდი ალამი.

მოგვად ჩაი და ციტრუსი, მოგვად სიუხვე ულევი,
დღად პარტიას უმღერით ხალისიანი გულებით.

ხუთწლედი სამ წელიწადში მეტიც გვეძნება მიღწევა –
რაც დაგვისახა პარტიამ, ხვალ და ზევ საქმედ იქცევა.

გვიყვარს შრომა და მშვიდობა, არ გვინდა ომის ხმაური,
ჩვენში სოფლებსაც კი ჰქვია შრომა და მშვიდობაური.

დავიპყრობთ ახალ მწვერვალებს, არ დავერდებით შეძენილს,
სამშობლოს წინსვლას უმღერით ჩვენ, ძმები აროშიძენი!

¹² ტექსტის უზუვესი ნაწილი დავით გურამიშვილის დავითიანის გახალხურებულ ვარიანტს წარმოადგენს.

¹³ საუესაუდიო დღიურში ტექსტი არ არის.

¹⁴ ტექსტის ავტორია მამია კილაძე (საუესაუდიო დღიურის მიხედვით), მუსიკა – გიორგი აროშიძისა (რედ.).

034. სიმღერა რუსთაველზე⁹ (სუფრული, სახობო)

სიმღერის ჯადოქარი ხარ, ქართული ლექსის სარდალი,
ავთანდილ რომ ამღერე, როგორ ვთქვით მისი სადარი?
სიმღერის სასწაული ხარ, უკიდოგანო, უსრულო,
შენ გააკვირვე ყოველი – სულიერი და უსულო.

გიმღერით, ვუმღეროთ რუსთაველის დიდებას!

ეს სიმღერა, საოცარი, არის „ვეფხისტყაოსანი“,
ვაგაკობის, მეგობრობის, ხალხთა ძმობის ხარ მგოსანი;
შენი ლექსი ყველგან გაჰქუხს, ხალხის გულში დაიგულეს,
შენს ხეივზე ყველა მოდის, ყველა განვდის თაიგულებს.

გიმღერით, ვუმღეროთ რუსთაველის სამშობლოს!

გურიაში დაბეჭდილა შენი სიბრძნე, სიტყვა ტკბილი,
ჩვენს ოჯახში შენი წიგნი მზითვად არის მოტანილი;
რამდენი ტარიელი გვყავს, ავთანდილი და ფრიდონი,
ჩაის, ნარინჯის ბაღებში უხვი და უნაპირონო.

გიმღერით, ვუმღეროთ, რუსთაველის დიდებას!

რამდენი გმირი ქალი გვყავს – დარეჯან-თინა-კლავდია,
ლეკი ლომისა სწორია, ძე იყოს, თუნდა ხედაია.
ძმობა-სიყვარულს გვასწავლის, ანდერძად დაგინერია:
ვინც რომ მოყვარეს არ ეძებს, იგი თავისი მტერია!

გიმღერით, ვუმღეროთ რუსთაველის სამშობლოს.

მახარაძე-გენიჩესკი იქცა ძმობის მაგალითად,
გული მისცეს გულისათვის, სიყვარული – გზად და ხიდად!
800 წლის მგოსანი ხარ, მარად დაუბერებელი,
შენი ლექსით ჩვენს გვერდში ხარ, კომუნისტის მშენებელი!

გიმღერით, ვუმღეროთ რუსთაველის დიდებას!

სიმღერის ჯადოქარი ხარ, 800 წელი ჭიჭიკობ,
შეგვიხმატკბილე, გიმღერით – გიტო, გივი და ჭიჭიკო.

⁹ მიძღვნილი რუსთაველის დაბადების 800 წლისთავისადმი (ცეცხლის აფორია მაშა კოლადე).

035. სიმღერა მუხუზლაზე (ბალადა, ეპიკური, ჩონგური)

სამარიდან წერილს მოგწერთ, თუ ამითავეა ქახალდი,
რა უბედობა მენვია, მტერებო, რაფერ გახარდით?!
ცოლ-შვილი სარჩენი მყავდა, სხვა ბევრი გადასახადი,
მუდამ ყოჩაღათ ვიყავი, სანამ ვიბრძოლე აქამდე.

რადგან კატორღას მიწვევდნენ, ქე შევიქენი ფირალი,
მაინც მწუხარე ვიყავი, დღედაღამ კურცხლით მტირალი,
დიდი თოვლი რომ მოვიდა, საეშე ქნა გასაჭირალი,
უჩიობისკენ ჩამოგყვით, დავტოვეთ ნასაკირალი.

ნაკალანდევი შეიქმნა, ყველგან ახდენენ ყრილობას,
ვთქვი: „ერთი ტარიელი მყავს, მე ვიზამ ავთანდილობას“.
მაუჭისას მივედი, კარგად უქებდნენ ზრდილობას,
ჩვენ უნებურად მივედი, არ უყურებდით პირობას.

მივედი და დავისვენეთ, ოხერი ხუთშაბათია,
ვიღაც კარებზედ მუადგა, თურმე ჭარის სალდათია,
დიდაკობაც უკან მოსდევს, ეს ხომ მისი ადათია,
ერთმა გასძახა მეორეს: „არიქა, მაქეთ დახთია!“

კაცობაში მოვიზალე, ტარიელ რომ გამიგორეს.
გადავხტი და დამედევნენ, ვეხვეწე, არ გამიგონეს.
ნაღმა-უკულმა ვისროლე, ვინც მიყურა, მომიწონეს,
ამბობენ: „ხალხი გასწყვიტა, მე მეგონა, მომიგონეს“.

სანამ მქონდა პატრონაი, ვსროლილობდი ცალხელაი,
ფალასკა გამომეცალა, რაც მქონდა, დავწვი ყველაი.
კობალახი მათ უჩვენე, მივწევი თავმიშველაი,
კვდები და გემშვიდობებით მე, ნიკოლოზ მუხუზლაი.

036. ალილო (კალენდარული, საშობაო მილოცვა)

ალილო, ალილო ვართო!
შობის მახარობელი ვართო!
მოგილოცავ ქრისტეშობას!
ღმერთმან ყველას გაგიტენოსო
შობა-ახალწელინადიო!

ანსამბლი დილა:

037. **გამარჯვების სიმღერა/ბურთის გამარჯვება**
(საცეკვაო-სათამაშო)

სათამაშო ვაშლი მქონდა
შენსკენ გადმომივარდაო.
მე თუ გძულვარ, სხვაი¹⁶ გიყვარს [...]¹⁷

038. **დედოფლის მაყრული** (საქორნილო)

სრულდება გლოსოლალივზე¹⁸.

039. **ნადური/შემოქმედურა¹⁹**
(შრომის, ყანური, დილის)

ბაზიარი ჩამოსულა ქორითა და მეძებრიტა.
ქორი ავად გამხდარიყო, იხვს იჭირავს გებელითა.
სათამაშო ვაშლი მქონდა, შენკენ გადმომივარდაო.
მე თუ გძულვარ, სხვაი გიყვარს, ფესვიც ამოგივარდაო!
ზეცას ვიყავ, ზეცა ვნახე,
ვარსკვლავებსაც დავენახე.

040. **ინდი-მინდი** (სუფრული)

ინდი-მინდი, ფერადმინდი,
გადმოჰხევი, გადმობრწყინდი;
სიყვარული თუ რომ გინდი,
მოფართხალდი, მომიფრინდი²⁰.

შემსრულებლები: ილარიონ სიხარულიძე, აპოლონ ჩავლეიშვილი და შერმადინ ჭკუასელი.

041. **მადლობელი** (სუფრული)

მადლობელი ვართ.

შემსრულებლები:

I ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ილარიონ სიხარულიძე
და შერმადინ ჭკუასელი
II ტრიო: გედევან მჭავანაძე, აპოლონ ჩავლეიშვილი
და გიგო არომიძე

042. **ნამოკრული** (სუფრული)

რა კარგია, სანთრო ასე გაგატარებდეს, –
ვინც არ მიყვარს, არ მიყვარს, ახლოს არ მაკარებდეს
და უდროოდ სიბერეს რომ არ მეგვაპარებდეს²¹.

შემსრულებლები:

I ტრიო: გედევან მჭავანაძე, აპოლონ ჩავლეიშვილი
და ვლადიმერ ერქოშიშვილი
II ტრიო: ნევრო ოსეფაშვილი, ვარლამ ვაშალომიძე
და შერმადინ ჭკუასელი

043. **ადილა** (ხელხვავი, შრომის)
და **ალიფაშა** (უპიკური)

ერთს არ მოვალ გურიამი,
სანამ ვიყავ ახალგაზრდა
და სიამით ძვერდა გული,
ვნატრობდი და არ მეღირსა
ბედუკულმართს სიყვარული.
სიყვარულს უნდა სიფრთხილე,
ფაქიზად შენახულობა,
თუ კაცი კაცად არ ვარგა,
ცუდია გვარიშვილობა.

ალიფაშამ გვილაღატა, ჩაგვიყვანა კვირიკეთში.
იმან ფულები აიღო, ჩვენ ჩავგვია მტრების ხელში.
კაი არც მას დამართნია, არც მას კაი დამართნია –
ბანრით ჩაითრიეს გემში.
მისი ყვირილი ისმოდა სუფის გაღმა, ბაილეთში.
დავთქვათ ორი ფანდია, არჩივანი მზადია²².

¹⁶ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში: „და სხვა“.

¹⁷ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში: „ფესვიც ამოგივარდაო“.

¹⁸ დედოფლის მაყრულის ზოგადი ტექსტი საექსპედიციო დღიურში:
„სანამ ვიყავ ახალგაზრდა / და სიამით ძვერდა გული, / ვნატრობდი და
ამირილდა / თქვენთან ტრფობა, სიყვარული“.

¹⁹ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არასრულადაა.

²⁰ ტექსტის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „უცდავების წაყროს
ვსმდი, გაშეშოლე თვალსა ბინდი“.

²¹ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

²² საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

შემსრულებლები:

გედევან მუაფანაძე, ვარლამ ვაშალომიძე და
შერმადინ ჭკუასელი.

044. ბრევალო²² (სუფრული)

ბრევალოჟამიერ.

შემსრულებლები:

I ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ილარიონ
სიხარულიძე და შერმადინ ჭკუასელი

II ტრიო: ძმები აროშიძეები

III ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ილარიონ
სიხარულიძე და შერმადინ ჭკუასელი

045. მასპინძელსა მხიარულსა (სუფრული)

მასპინძელსა მხიარულსა ჰყავს სტუმრები
საყვარლები.

აგვიშენდეს მასპინძელი,

სუფრაც გაგვიშალა გრძელი – ვაქოთ ლამაზი!

გამხიარულდი, სტუმარო, გულჩათხრობილი ნუ ხარო!

შემსრულებლები:

ტრიო (ვარლამ ვაშალომიძე, ნევერო ოსეფაშვილი და
შერმადინ ჭკუასელი) და გუნდი.

046. შვიდაკა (სუფრული)²⁴

სიყვარული მომიფრინდა, ჩემი გადავინებული.

სანამ ვიყავ ახალგაზრდა

და სიამით ძეურდა გული,

ვნატრობდი და არ მეღირსა

ბედუკულმართს სიყვარული.

²² სათაური საექსპედიციო დღიურში: „ბრევალო“.

²⁴ საექსპედიციო დღიურში ეს ნიმუში არ იყო.

ხალხური მომღერლის, ვანო გიორგაძის ოჯახი:

- ვანო ბესოს ძე გიორგაძე, 76 წლის
- დავით ასალოს ძე გიორგაძე, 67 წლის
- ნაზი ივანეს ასული გიორგაძე, 40 წლის
- დოდო ივანეს ასული გიორგაძე, 28 წლის
- ერასტი მოსეს ძე ცინცაძე, 78 წლის

047. მასპინძელსა მხიარულსა (სუფრული)¹

მასპინძელსა მხიარულსა
ჰყავს სტუმრები საყვარლები,
სმა და სმა უკობს ღვინოსა,
ხანდისხან შემოძახილი.

048. შავი შაშვი (სუფრული, ნადირობის თემაზე)²

შავი შაშვი ჩიოდა:
„მთაი დაუთოვია, არსით არი სავალი.
მოუყვფე, ჩემო მურა, ნადირია მრავალი“.

049. პატარა საყვარელო (სუფრული, სატრფიალო)

პატარა საყვარელო, რისთვის მომიკალ გული?
გალიაში გამოგზარდე, ვით მაისის ბულბულიო?³
სანერო და კალამო, რაფერ ამითავდებიავო?
მეგობრებთან ნიგინ ვსწერო,
რაფერ ამითავდებიავო?!

050. შავი შაშვი (სუფრული, ნადირობის თემაზე)⁴

შავი შაშვი ჩიოდა, უხუცესი, მთავარი:
„სურო სადმე ვიცოდი და ზედ მახენი მრავალი.
ვაი თუ შევვდე, გავება, სული ნავა მთავარი;
მთაი დაუთოვინა და არსით არის სავალი“⁵.
მოუყვფე, ჩემო მურა, ნადირია მრავალი“.

051. გახსოვს, ტურფავე?!⁶ (სალაღობო, სატრფიალო) და ჩვენ – მშვიდობა!⁷ (სუფრული)

¹ საქსპადიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

² საქსპადიციო დღიურში: „შავი შაშვი ჩიოდაო, უხუცესი, მთავარი: / მოუყვფე ჩვენებურად“.

³ ეს სტროფი აღებულია აკაკი წერეთლის ლექსიდან „იშვრული სიმღერა“.

⁴ საქსპადიციო დღიურში სიმღერის სათაურთან მითითებულია „გალიაში“.

⁵ საქსპადიციო დღიურში ეს სტროფი არ არის.

⁶ ნაწილი ლია ჭავჭავაძის ამავე სახელწოდების ლექსის გახალხურებული ვარიანტის წარმოადგენს.

⁷ ბოლო ორი სტროფი ეკუთვნის რაფიელ ერისთავს. საქსპადიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

გახსოვს, ტურფავე, იმაგ ბაღში
იხრიდი ჩემ მკერდზე თასა.
შენ ჩემ სუნთქვას გუშაგობდი
და მე – შენსა წრფელ სუნთქვასა.
დაგყურებდი და ვეღარ გავძელ,
ლოყით კოცნა შენ მომპარე.
შენ შეკრთი და ლამაზ თითით,
ღიმილით დამემუქარე
ან შენ მაშეინ რად გამეცვალე,
ერთი კოცნა რომ მომპარე?
ან შენ გიემა რა იყოდა,
რომ ის კოცნა ბოლოს გესლად
ჩაგმობითა შემეცვლოდა.

ჩვენ – მშვიდობა, გამარჯობა!
სადაც ვმოხილვარ, გავზრილვარ
და მისროლია ისარი, და.

052. ძველად მუშა ხალხისათვის (ეპიკური, საბჭოური)⁸

ძველად მუშა ხალხისათვის ცხოვრება იყო ძნელია,
ოფლში ცურვა დღე და ღამე, არავინ ყავდა მხსნელია.

ბატონების ხმა საზარი იყო რისხვა და მეხია,
აღარ რეკდა შვების ზარი, კისერზე გვედგა კუხია.

მზე სინათლე სადღა იყო ან ღამეში – შუქი მთავარე,
მონობის და ცემა-ტყეპის მოგვიდიოდა ოფლის ღვარი.

მაგრამ ძველი ნაშების დრო მოკვდა, გაქრა, აღარ არის!
დღეს ზეიმობს მუშა ხალხი, შრომისა და შვების ჯარი.

თავისუფლება გვედირსა, თავისთავის ბატონობა.
აღსდგა ყველა დაჩაგრული და დამყარდა ჩვენი ძმობა.

ქარხანა რომ მუშებს მისცეს და სოფელში მიწა –
გლეხებს,
სწორად შვების დრო დაგვიდგა, აღარა ვბანთ
ბატონს ფეხებს.

ვიმუშავებთ, ჩვენი არის, აღარ უყოფთ ბატონს შვაზე,
ტანჯვის ცრემლი აღარ გვტყევა ჩვენს საყვარელ
თოხ-ყუბზე.

⁸ ტექსტის ავტორია სირაძე (სახელი მითითებული არ არის, რედ.).

ოჯიბი მაცეს, ქიბი თბილად, გამილილა მდელი ბაღად, ვეშაობ და შრომის დილა – გელს მდელი ამკობს ლაღად⁹.

ვინც გაბედავს შებრძოლებას, დაატყდება თავზედ მუხი¹¹, მშრომელ კლასის მოღალატემ აიკეცვოს ყოლგან ფეხი.

დრო მოვიდა, აღდგა მუშა, გადალახა შავი ზღუდე, ძირიანად შეარხია შავნებულეთის ავი ბუდე¹².

გაუმარჯოს ჩვენს პარტიას! გაუმარჯოს გლეხებს, მუშებს მსარცველსა და გამგლეველსა თავში რისხვა ხშირად უნეთ¹³.

053. მრავალუ! (სუფრული)

მრავალგამიერო, მრავალგამიერ!

054. სადღეგრძელო (სუფრული)

სადღეგრძელო ვისიც რომ იყოს, მისთვის ბრეველოვამი!

055. ჰაი, ოდელიასა! (სუფრული)

ჰაი, ოდელიასა!
გურუფდი ვარდსა, იასა!

056. დღეს საღმრთო მან მადლმან
(ბზობის დასდებელი)

დღეს საღმრთო მან მადლმან
ყოვლადმინდისა სულისამან შეგვკრება ჩვენ.
ყოველთა გვიპყრიეს ჯარი შენი და ვიტყვი:
ჯრთველ არს მომავალი ჩვენა სახელთა უფლისათა
ოსანა მალათა შინა!¹⁴

057. საქართველოს დიდო შვილო! (სახობო)¹⁵

საქართველოს დიდო შვილო,
სიამაყე ძველთა ძეგლო,
მუხასავით ძირგაშლილო,
ჩვენო შოთა რუსთაველო!

ტკბილი ენით მოუბარო,
გულმართალო, აზრით ვრცელო,
სამშობლოსთვის რკინის ფარო,
ყველას ქომაგ-მანიძელო!

ტარიელის მომღერალო,
მისთვის ცხარე ცრემლის მღვრელო,
დაუდგომელ დროს მწერვალო,
მსოფლიოში სასახელო!

შენ ხარ ჩვენი აღტაცება,
ჭაბუკური გრძნობის წყარო,
შენი ლექსი არ დაცხრება
უკვდავების თანამგზავრო!

058. ადილა (სუფრული)¹⁷

ტრიო: ვანო და დავით გიორგაძეები, ერასტი ცინცაძე.

059. მე, რუსთველი (სუფრული)¹⁸

მე, რუსთველი ხელობითა,
ვიქმ საქმესაც ამა დარი:
ვის მორჩილობს ჯარი სპასა,
მისთვის ვხელობ, მისთვის მკვდარი;
დავძულურდი, მიგნურთათვის
კვლა წამალი არსით არის,
ანუ მომე განკურნება,
ანუ მიწა მე სამარი.
თქვენი ნახვა მესწრაფოდა,
მე სხვა საქმე არ მქონია.

060. ინდი-მინდი (სუფრული)¹⁹

ვის გაქ ბაგე ფერადმინდი,
გამიქროლე თვალსა ბინდი,
შენს სიყვარულს არ შევმლიდი.

⁹ აქსადებს: „ქიბლრა შოთა რუსთაველზე; ტექსტი – ვანო გორგაძის“.

¹⁰ საქსადიყო დილოში: „გამილილა მდელი ბაღად“.
თქვენ ხართ ჩვენი აღტაცება, ჭაბუკური გრძნობის წყარო,
თქვენი ლექსი არ დაცხრება, უკვდავების თანამგზავრო!

¹¹ დანარჩენი სტროფები ემთხვევა აუდიოჩანაწერს.
¹² საქსადიყო დილოში ტექსტი არ არის, აუდიოჩანაწერში კი არ იმის.

¹³ საქსადიყო დილოში ტექსტი არ არის, გამოყენებულია რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ ფრაგმენტი.

¹⁴ საქსადიყო დილოში ტექსტი არ არის.

⁹ საქსადიყო დილოში: „სახლი თბილად“.

¹⁰ საქსადიყო დილოში: „გამილილა მდელი ბაღად“.

¹¹ საქსადიყო დილოში ეს სტროფი გამოთვებულია.

¹² საქსადიყო დილოში არ არის ტექსტი ამ სტროფიდან ბოლომდე.

¹³ ეს სტროფი აუდიოჩანაწერში თითქმის არ იმის.

¹⁴ საქსადიყო დილოში ტექსტი არ არის.

ხალხურ მომღერალთა გუნდი:

I გუნდი:

- შოთა გიორგის ძე გოგიბერიძე, 60 წლის (მწყებელი)
- გენადი ანდრეას ძე კიკვაძე, 52 წლის (კრიმანჭული, გამყივანი)
- ოქროპირ უშანგის ძე კიკვაძე, 35 წლის (ბანი)
- გრიგოლ ტარასის ძე კეკელიძე, 41 წლის (ბანი)

II გუნდი:

- ვაჟა გიორგის ძე მიქელაძე, 43 წლის (მწყებელი)
- სეფე ალექსის ძე ბარამიძე, 55 წლის (გამყივანი, კრიმანჭული)
- ღიზელი ჯიმშერის ძე ბარამიძე, 45 წლის (ბანი)
- შოველ უშანგის ძე კიკვაძე, 28 წლის (ბანი)
- ვაჟა მოსეს ძე ბარამიძე, 43 წლის (ბანი)

061. შვიდკაცა (სუფრული)

ბედისაგან დარაგრული,
დიდი ჭირის გადახდილო,
უნუგეზოდ დამწვარი ვარ,
გთხოვ, მოხვიდე, მომილიხინო.

საცვარელო, თქვენი ჯავრით
საბამლავსა ვსვამდი მზარეს,
თქვენ რომ ასე მიგვატოვე,
სად ნადი და რომელ მზარეს?

თქვენი წასვლა რომ გავიგე,
მთლად გონება ამეშალა,
ხომ დავკარგე სასოვება
და მუხლებში – მთელი ძალა.

უშნობით ეს ქვეყანა
ჩემთან დარჩა წედლი ჩალა,
თქვენი ფეხის დანაბივი
მიცვარს, მომონს ეს ქვეყანა.

მივიღე თქვენგან წერილი,
ნაქტარეად დანერილი,
უკითხულობ და თან ვნეგეზობ,
უბები მაქვს ჩადებილი²⁰.

062. ნადური (შრომის, ყანური)²¹

ერთი ამდენი ხანო,
ოი, ოი, ამდენი ხანია²²,
გალიაში გამოგზარდე,
ვით მაისის ბულბულიო.

ახალ ამბავს მოგახსენებ,
ვითარებას თავისასო,
უფულობამ შემაწუხა,
ოდელია, სიღარიბით.

მალეოდან ქორი აფრინდა.
ქორმა წინილა წაილო,
იძახდა „წიავ-წიავსა!“
მელაკედამ ტაში დაჰკრა:
„ამდურ, ჩემო დათუნა!
გალიაში გამოგზარდე.
ამდურ, ჩემო დათუნა!
როგორ გშენის ეგ დავლური,
მალაყები და ხტუნვაო!“

შენი-ჩემი სიყვარული
დიდი ხნიდან ჩათვლილია²³.
„აბა, რძალო!“
– მელაკედამ ტაში დაკრა,
გახალისდა დათუნა.
მოლხენით რომ სხვებიც ნახა,
გადმოიხატა სუფრას თავზე
და ლეკური დაუარა.
„აბა, რძალო!“

063. ხასანბეგურა (სუფრული, ეპიკური)

ხასანბეგი თავდგირიძე
თავმოჭრილი დავინახე.

²⁰ ტექსტი გამოყენებულია ფრაგმენტები სიმღერებიდან „საცვარელოს აკრო“, რომლის ტექსტზეა და მუსიკის ავტორად მიჩნეულია ცნობილი ლოდაში სახელეო ჩაქვლიშვილი.

ტექსტი საექსპედიციო დოკუმენტი:
საცვარელო, თქვენი ჯავრით საბამლავსა ვსვამდი სახეს,
თქვენი წასვლა რომ გავიგე, მთლად გონება ამეშალა,
ხომ დავკარგე სასოვება და მუხლებში – ღონე-ძალა.
უშნობით ეს ქვეყანა ჩემთვის არის ჩალა,
თქვენი ფეხის დანაბივი მიცვარს, მომონს ეს ქვეყანა.
შოველ თქვენგან წერილი, ნაქტარეად დანერილი,
უკითხულობ და თით ვნეგეზობ, ნეგები მაქვს ჩანერილო“.

²¹ საექსპედიციო დოკუმენტი ტექსტი არ არის. ხალხურ სტრუქტურებში ჩართულია იგან კოლდის იგან-არაყის ფრაგმენტები (თარგმანი აკაკი წერეთლისა).

²² ადგილობრივ პოეზიაში ორი სტროფის ტექსტი კარგად არ იხსნება.

ერთხელ მხოლოდ, ისიც ძიღში,
ქართველ ქალთა ვნახე არება;
გეფიცები, მათთან ნახვა
დღესაც ისე შენადრება!

ტახტზე იჯდა თამარ მეფე,
მომხიბლავი, ეშხიანი!..
მარცხნივ თინათინი ეჯდა,
მარცხნივ – ნესტან-დარეჯანი.

გაიღმა ტახტზე მცდომმა
ერთან ცრემლებიც გადმოღვარა!..
თაყვანი სცა მით უპოვარს,
მისკენ მუხლიც მოიყარაჲ.

064. იერიში (ლაშქრული, მხედრული)

ტექსტი გლოსოლალიკებზეა აგებული.

065. დავკარგეთ სამი მომღებნი[❧]
(სუფრული, სახობო)

დავკარგეთ სამი მომღებნი,
მსმენელთა დამატკობელი,
გურიის ღვიძლი შვილები,
ჩაგრულთა გამართობელი.

პირველ ხმაში ჩავლემგელი
კაკანებდა, ვით ბულბული,
კონტრიძე წვრილს შესძახებდა,
ეშხით იყო მოქარგული.

ბაბილოძე ბანს ეტყოდა,
დასტებოდა სული-გული,
სიხარულით აგვავსებდა
სამივეს ხმა ერთად თქმულიჲ.

ისტორიაც არ ივინყებს,
მიზნადა აქვს დასახული,
რომ გადასცეს მომავლებს
მათი ქება ხალხში თქმული.

❧ გამოყენებულია აკაკი წერეთლის ტექსტიდან აღებული სტროფები.

❧ ნუსხი და შუქი – არღმ ერქომაშვილისა. აღსანიშნავია, რომ ეს ვარიანტი განსხვავდება არღმ ერქომაშვილის ვარიანტისაგან (ა.ე.).

❧ საუნდადოთ დღოეში ეს ორი სტროფი არ არის.

ვანის ხალხურ მომღერალთა ანსამბლი შალვა
მახარაძის ხელმძღვანელობით:

- შალვა ესტატეს ძე მახარაძე, 79 წლის (მწყებელი)
- მაქრო კიშოტეს ძე თოხაძე, 39 წლის (მწყებელი)
- გრიგოლ სეილანის ძე მახარაძე, 56 წლის
(გამყივანი, კრიმანჭული)
- ვაჟა მირიანის ძე ჯაში, 40 წლის (კრიმანჭული,
გამყივანი)
- ჯაბა არსენის ძე მახარაძე, 44 წლის (მაღალი ბანი)
- აკაკი ესტატეს ძე მახარაძე, 67 წლის (მაღალი ბანი)
- დიმიტრი ფილიპეს ძე იმედაიშვილი, 52 წლის (ბანი)
- ზურაბ ფილიპეს ძე იმედაიშვილი, 38 წლის (ბანი)
- იაზა ანდროს ძე გაბუნია, 43 წლის (ბანი)

066. მერცხალო, მშვენიერო! (იოანე ნათლისმცე-
ლის თავისკვეთა, ძლისპირი)

მერცხალო, მშვენიერო,
იადონო პატიოსანო,
მტრედო ფერადოქროვანო
და გვრიტო ხმატკბილო,
უდაბნოს მოყვარეო,
უდაბნოსა მორჩო,
სიცოცხლის მახარობელო,
ბუნებისა ხარ მშვენება.
იცოცხლე და იქიჟიკე, ჩემო მაღაზნო!

067. **სიყვარულის წყალობითა** (ნმ. პეტრე და
პავლეს ხსენება, ძლისპირი)

სიყვარულის წყალობითა
ზეთა კაცთა თვით ჯვარსა ზედა ამაღლდით;
და დაბრმეს ურჩანი,
ვითარმედ შენ ხარ ქრისტე.
თვით ჯვარსა ზედა ამაღლდი,
რამეთუ შენ ხარ მცხოვანი
სასუფეველსა შენსა²⁶.

068. **აღდგომასა შენსა** (საადგომო ლიტანია,
დასდებელი)

აღდგომასა შენსა, ქრისტე მაცხოვარ,
ანგელოზნი უგალობენ ცათა შინა.
კურთხეულ არს მომავალი შენდა
სახელითა უფლისათა!
ოსანა მაღალთა შინა!

069. **მეუფეო ზეცათაო!** (სულთმოფენობა,
დასდებელი)

მეუფეო ზეცათაო,
ნუგუმისცემელო, სულო ჭეშმარიტებისაო,
რომელიც ყოველგან ხარ
და ყოველსავე ალავსებ მაღლითა შენითა.
საუნჯევო კეთილთავო,
მომნიჭებელო ცხოვრებისაო,
აცხოვე, სახიერო, სული ჩვენი!

070. **ისაია, მზიარულ იყავ!**²⁷
(ქორწინება, ძლისპირი)

ისაია, მზიარულ-იყავ! –
ქალწულმან მუცლად-ილო,
შვა ძე დაუსაბამო,
ემანუილ ღმერთი და კაცი.
აღმოსავალ სახელი მისი,
მას ვადიდებდეთ!²⁸

071. **ლატარიის სიმღერა** (სუფრული)

ოდეს ტურფა შიეყარო, მისთვის უძგერს მარად გული²⁹,
ხელი მკერდსა გადავხვიოთ,
ვით რომ სურო ხეს მიჩვეული,
მამუნი ძალა სიყვარულის
შენ აგინთებს ცეცხლსა მწველსა.

072. **შვიდკაცა** (სუფრული)

ტექსტი გლოსოლალიკებზეა აგებული.

073. **კალოს ხელხვაი** (მრომის)

ნმინდა გრიგოლ მობრძანდება,
ჩვენს კალოზე დაბრძანდება,
ხეავს დატიებს, წაბრძანდება³⁰.

²⁶ ბოლო სტრიქონი საექსპუდიციო დღიურში არ არის.

²⁷ აქსაფებს „ისაია მზიარული“.

²⁸ საექსპუდიციო დღიურში ტექსტი არასრულია.

²⁹ აქ საექსპუდიციო დღიურში უნახება ერთი სტრიქონი:

„თუ რომ კაცარს ჭეშმარიტად, ასე უნდა სიყვარული“.

³⁰ საექსპუდიციო დღიურში ჩანეროლა იმავე სიმღერის მეორე ვარიანტიც – „სიმღერა „ხელხვაი“ (სიმონდის ცხვის დროს)“, რომლის აუდიოჩანაწერი არ გვაქვს. სიმღერის ტექსტი: „მძელამ და გაბრიელამ კალო გაგვიხვარეულა“.

მესტიის კულტურის სახლთან არსებული მომღერალთა ანსამბლი ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწის, პლატონ დადვანის ხელმძღვანელობით

074. ლილე (საკულტო-რიტუალური, სადიდებელი)

ო, ლილეო,
ისგუბი დიდაბიო რილგუაიამილედა, ვოიდივო, ლილე!
ო, ოიდი, ვოი, ლილედა,
ისგუბი დიდაბიო რილგუაიამილედა, ვოიდივო, ლილე!
ო, ოი, ვოი, ლილედა, ჟოქურაში სამკალიო,
ლილედა, შილედა, ვოიდივო, ლილეო!

თარგმანი:
ლილეო, შენი დიდება
შეგვენიოს!
ლილეო, ოქროს სამკაული
(გაქვს),
ლილეო, შეგვენიე!

075. ჯგრაგეშ (საკულტო-რიტუალური, სადიდებელი)

ჯგრაგეშა,
დიდაშ აჯვად ჯგრაგ, სი ლაგუშედიო!

თარგმანი:
დიდება შენდა, წმინდა გიორგი, შენ შეგვენიე!

076. ზარი (სამგლოვიარო, დაკრძალვის;
ბალსტეგმოური)

სრულდება უტექსტოდ. აგებულია გლოსოლალიებზე.

077. ზარი (სამგლოვიარო, დაკრძალვის;
ლატალური)

სრულდება უტექსტოდ. აგებულია გლოსოლალიებზე.
სოლისტი - აქვსენტი გვირანი.

078. შაირი (სიმღერა-ბალადა)†

შაირადა, ბიმურზელა მესტიანში, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ლირდე ჯერა ჩიდ მაჩენე, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ხიზელალე სედ მესტიას, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, მანოლ ჯალტეწ დიდიანში, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ბეწა ლათუშმარს ლეშმარდელი, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ნალკუპი ღუშა ჩე ხაჯრეს, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, სგუ ზოჭიდა ქორთე შირა, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ლახუბა შირა ტეტას ხასგურს, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ლახუბა მიშე, ქორს მამ გუქყარ?! შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, მანოლ აგულე ბიმურზელაში შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ამლა სგანი ნომ ანფეშედ, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ბაზი მესტიად ლერი მი, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ბიმურზელა მესტიანში, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, სგუშ მეჩდელი ქორთე შირა, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, კუთუბას შირა ტყუილ ათლანა, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ჩე ხოდგარა ბიმურზელა, შაი და რერა ვორერა,
შაირადა, ბიმურზელა მესტიანში, შაი და რერა ვორერა.

თარგმანი:
მესტიელთა ბიმურზელა,
საუკეთესო ცხოვრება გქონდა:
დააბიჯებდი მესტიის სედში,
ფიდიანთ მანოლი გიყვარდა.
ბეწა სანადიროდ ყოფილა,
ნარჩევი ჯიხვი რგებია,
სახლში მოუტანია.
მისი ძმები წაცარს მისხდომან.
– რა დაგვემართა, ძმებო?!
– მანოლი წაგვართვა ბიმურზელაში!
– თქვენ ამაზე ნუ ინდვლებთ,
ამაღამ მესტიაში წავალ.
შესულა ბიმურზელას სახლში,
მის თოფს ქახანი გაუღია,
მოუკლავს ბიმურზელა,
მესტიელი ბიმურზელა.

შემსრულებელი: კოსტა გვიჩიანი, 78 წლის.

079. ცერული (საცეკვაო)

ვორირაი, ვორირა, რაშა რერა.

080. შგარი და ლაშგარი (ლაშქრული ფერხულით)⁹

შგარი და ლაშგარი, ვოი, რისადა ხუილაივო,
შგარივო და ინზოივორალესა ფხეტრერეივო,
შგარივო და ჟაბემეივო დეცრიშა მახეივო,
შგარივო და ჩუბემეივო დეცრიშა მახეივო,
შგარივო და ინზოივორალესა ინზოივო,
შგარივო და ილგაივოჭალესა ლაშგარიშვივო,
შგარივო და ჩიდ მაივორენედა სებიივო,
შგარივო და ჩიდ მაივორენედა ჯულაბივო,
შგარივო და ეჩუნდივო ხორადა ნანფაღივო,
შგარივო და ამ ჟოივობინახა ლიზლიივო,
შგარივო და ქაჭხოივოგენახა ფხეტრერეივო,
შგარივო და ბერგივო ესღრიხა ბერგივო,
შგარი და ლაშგარისა ხუილა,
ფიშირი ამ დრეტ ხოჩა გუეი, ოო!

თარგმანი:
იკრებიანი ფხეტრერში,
სალაშქროდ ეშაბდებინა
ზემო და ქვემო ეცერის ნარჩევი,
კარგად განვრთნილი ვაჭკაცები.
დაუნყიათ სულა ფხეტრერისკენ,
მერე ბერიში მიდიან.
მრავალ კარგ დროს მოვსწრებოდეთ!

081. ჩანგისა და ქუნირის წყობა

082. მირანგულა (მოსაგონარი სიმღერა-ბალადა;
ქუნირითა და ჩანგით)

დედუმ, დედუმ მირანგულა, ვო!
დედეს ისტუა სი გარ ხორდას, ვო!
ჟუშ ხომეგენა მურყუამთევი, ვო!
სადილ-ვახშამს მურყუამდ ჯიჭდა, ვო!
ვოა, ლუმხიწე ჯემშიშ ლაღდე, ვო!
ჟუშ ხომეგენა სადილ-ვახშამ, ვო!
დედუმ, დედუმ მირანგულა, ვო!⁴

თარგმანი:
დედას მირანგულა,
დედას ერთადერთი ჰყავდი,
კომკში ჰყავდი ნეხივრად,
სადილ-ვახშამს იქ განვდიდა.
დაიქცეს ოთხმაბათი დღე!
სადილ-ვახშამი ამოუტანია,
დედას მირანგულა.

¹ ტექსტის თარგმანი საექსპედიციო დღიურში: „შენი დიდებით სავსეა ყოველივე, / დიდება მოაგვარანგლონებს! / ოქროს სამკაულით სავსეა. / ოქროს ზღუდე გარს გარდგიათ, / სუფაზედ ბალახი დათელილია / თქვენთვის შეწირული ნარებისაგან. / მთი შორეულ აქეთ თამებთ, / ყელზე ჰკიდიათ ჯუჯნები... / ისლამ ბერიანი, თასის გამომდანი, / მისი ზღუდის კართან გიდგათ; / ოქროსია მისი თასები, / მოქდილია მისი თოფები, / მისი კომკიანი სასახლის ძირს / დანოლილნი არიჭი და ვიხვი, / ზემოთ ასევია ქორ-არჩივი; / ამა ლმურთმა ჩვენ გავატრია“.

² საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

³ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

⁴ ტექსტის თარგმანი საექსპედიციო დღიურში:
„შვილო, მირანგულა, / შენ მართო ჰყავდი დედაშენს, / ციხე-კომკში დაგაზწყვდიც, / სადილი და ვახშამი იქ მოჰქონდათ. / ამოუტანიათ საქმელ-სასმელი, / მირანგულა იქ არ დახედვრიათ. / თვალით ვხედავ კლდოვან ბილიც, / მირანგულა ოსტის მიჰყავთ, / შენი მამული არიან არის, / ვაი, შენს დედას, მირანგულა!“.

083. ჟიცბილ-მჰცბილ⁶ (ეპიკური სიმღერა-ბალადა;
ჭუნჩირითა და ჩანჭით)

რამოვდა, რამოვდა, ჟოდ საბრალე ჟიცბილ-მჰცბილ, რამოვდა,
ვო რერო რამოვდა, ხილზიგვალ⁷ ლადლერ ჰოკერ, რამოვდა, ვო!
რამოვდა, რამოვდა, ლზზიგვალას დწრ ჯახჰმჰსგდა, რამოვდა,
ვო რერო რამოვდა, ჟაჟ მერდელხი ჟომ ცხეკათე, რამოვდა, ვო!
რამოვდა, რამოვდა, სჰმი ზწი ცხეკას აჯწდ, რამოვდა,
ვო რერო რამოვდა, ჟაგმ-ფინთხიმ ლამარწლას, რამოვდა, ვო!
რამოვდა, რამოვდა, მემთხჰამ ზაჟჰინ სგაჟ მერდელხი, რამოვდა,
ვო რერო რამოვდა, ლადლერ ჰოკერ მურჰჰამთესგა, რამოვდა, ვო!
რამოვდა, რამოვდა, ჟოდ საბრალე ჟიცბილ-მჰცბილ, რამოვდა,
ვო რერო რამოვდა, ხილზიგვალე ლადლერ ჰოკერ, რამოვდა, ვო!

თარგმანი:

საბრალე ვიცბილ და მაცბილ,
ლადლერის⁸ ბოლოს ცხოვრობდით.
ცხოვრებას არავინ გაცდიდათ,
ტყეში გახიზნულხართ.
სამი წელი ტყეში გაგიტარებიათ
თოფის წამლის მზადებაში,
მეოთხე წელს დაბრუნებულხართ
ლადლერის ბოლოს, თქვენს კომკში⁹.

ანბანური განმარტება:

წ – „ა“ უმლაურიანი (გამოთქმისას იხრება „ე“-სკენ)

წ – „ა“ გრძელი

ჟ – „ე“ გრძელი

ი – „ი“ გრძელი

ო – „ო“ გრძელი

ჟ – უბგერე, ნაკლებად გამოკვეთილი „ვ“

გ – ნეიტრალური (ირაციონალური) ხმოვანი, თანხმოვანთაგამყარი

⁶ ვიცბილ და მაცბილ მამაკაცის სახელებია.

⁷ ბეჭტი მოციხისთვის ორი ძმის, ვიცბილსა და მაცბილს, ისტორიას, აწიებენ, წესით, მრავლობით რიცხვში უნდა იყოს (ასეა ამ სიმღერის ყველა ცნობილ ვარიანტში), თუმცა ამ ვარიანტში ის რატიმდაც მხოლოდით რიცხვშია მოცემული (მ.ხ.).

⁸ ლადლერი – ბალსტყეში სვანების ბერის თემის სოფელი (მ.ხ.).

⁹ ბეჭტი საუქსადიციო დღიურში:

„საბრალე ვიცბილ და მაცბილ,

საქმელ-საქმელი მემოელაით,

ტყვია-წამალიც ცოცხალ დარჩათ.

ცხიდან ესროლეს ისრები.

ერთი ისარი სირთმას წარბში მორდცეს,

მეორე კი შიგ გულში მოხვდა, იფუტა სისხლმა.

ჩვენ შერი ვიძით, შერეწებული სირთმანი მოცაქალით.

დაჲ, ჩვენ დავიღუპით,

ოღონდ სორთმანი არ დარჩეს მფლობელად“.

ცაგერის კულტურის სახლთან არსებული ხალხურ მომღერალთა ანსამბლი სალხინო დავით კოპალიანის ხელმძღვანელობით:

- ალექსანდრე ნესტორის ძე გოგიძე, 52 წლის
- შოთა მიხეილის ძე გასვიანი, 50 წლის
- დიომიდე სამსონის ძე ქაბუკიანი, 53 წლის
- აბელ იოსების ძე კოპალიანი, 46 წლის
- ვალიკო იოსების ძე კოპალიანი, 47 წლის
- მიშა იოსების ძე კოპალიანი, 38 წლის
- რაფიელ პლატონის ძე კოპალიანი, 43 წლის
- დავით ზოსიმეს ძე კოპალიანი, 58 წლის

084. სალხინო (სუფრული)¹

ჩემი ციცის ნათელაო,
დაფრინავ ნელა-ნელაო.

085. დალიე! (სუფრული)

დალიე და შეგერგება, ოი, დალიე, დალიე!
ლხინიც მაშინ შეიქნება, ოი, დალიე, დალიე!
მალაქია, შენი ქება, ოი, დალიე, დალიე!
რომ არა ვთქვა, არ იქნება, ოი, დალიე, დალიე!
დალიე, დაგეძინება, ოი, დალიე, დალიე!
მეტი რა შეგეძინება?! ოი, დალიე, დალიე!
დალიე და შეგერგება, ოი, დალიე, დალიე!

086. კურდღელი ჩამოცანცალდა (სუფრული, სახუმარო)

კურდღელი ჩამოცანცალდა,
ფეხმოტეხილი, სანყალი.
ზურგზედ ეკიდა საგზალი –
კომბოსტო ნორჩი, ახალი.

ვაჭარმა სთქვა: „რომ მენახოს,
მე ვიყავ მისი მუმტარი“.
კურდღელი ჩამოცანცალდა,
ფეხმოტეხილი, სანყალი.

087. ნადური (მრომის, ყანური)

ბიჭებო, ვთხოვთ სიმინდი,
მოგვიცა მოსავალიო!
არ იქნება თქვენი ჯობნა,
არცა თქვენი გამარჯვება.
ბიჭებო, ვთხოვთ სიმინდი!

088. პარალო (სუფრული)

პარალო ცხენსა ჰქვია,
პარალო – უნაგირსა.
ციცქილია, თეთრო ქალო,
მინდა, თავი შეგაყვარო.

089. მაყრული (საქორწილო)

ბედიტა ბედნიერია, ლამაზი მშვენიერია!
ქალი მოგვყავს ლამაზი, დაგიცალეთ დარბაზი.
დედოფალი – მეფესა, ლხინი – მექორწილესა?
[...]²

ბედიტა ბედნიერია, ლამაზი მშვენიერია!

090. ლაქებიტა, ოფიტარა (სუფრული)

ლაქებიტა, ოფიტარა, გოგომ ღვინო მოგვიტანა,
დაგვისხა, დაგვალევიანა, გუნებაზე მოგვიყვანა.

როგორც ბორჯომს ვერ ვოზია ვერც კოვორი, ვერც –
ბახმარო,
ღვინის სმაში ვერ მაჯობებ, ოყერეშიც მოიხმარო.

ვინც რომ ღვინის მსმელია, თავის ქება ვის უთქვია?!
ღვინით სავე ყანში ჩაგსვამ, გადაგვალაპავ
უსუნთქია.

ლაქებიტა, ოფიტარა, გოგომ ღვინო მოგვიტანა,
დაგვისხა, დაგვალევიანა, გუნებაზე მოგვიყვანა.

¹ საექსპედიციო დღურებში იცხადები არ არის. აუდიოჩანაწერში იცხადი ცდად იხმის.

² საექსპედიციო დღურებში იცხადი აქ წყდება.
³ აქ ორი სტროფიონი არ იხმის.

კოლმურნება განათლების ხალხურ
მომღერალთა გუნდი მიხეილ კოპალიანის
ხელმძღვანელობით:

- ვარლამ ონოფრეს ძე დამნიანი, 50 წლის
- გიორგი ყარამანის ძე მეშველიანი, 52 წლის
- ალექსანდრე პეტრეს ძე მურცხველაძე, 64 წლის
- სამსონ ტრიფონის ძე გვიშიანი, 60 წლის
- ვალერიან კოსტას ძე თვარაძე, 64 წლის
- სამსონ იოსების ძე კვირიკაშვილი, 55 წლის
- ომარ მიხეილის ძე ახვლედიანი, 34 წლის
- ნიკოლოზე პარიშონის ძე კვირიკაშვილი, 54 წლის
- სამსონ ნიკოს ძე ქარსელაძე, 43 წლის
- რაუდენ იოსების ძე კვირიკაშვილი, 64 წლის

091. **ალილო** (კალენდარული, სამობაო მილოცვა)

ოცდახუთსა ამ თვესაო
ქრისტე იშვა ბეთლემსაო.
მოგვილოცავს ქრისტეშობა,
შობა-ახალწელიწადი!
ჩვენ მათხოვრები არა ვართ,
ვართ ქრისტეს მახარობლები.
აქა – მშვიდობა!

092. **ქრისტე აღდგა!** (საგალობელი,
აღდგომის ტროპარი)

ქრისტე აღდგა მკვდრეთით,
სიკვდილითა სიკვდილისა დამთურგნელი
და საფლავების შინათა
ცხოვრების მიმნიჭებელი!

აღსდგა ქრისტეს მკვდრეთით,
სიკვდილითა სიკვდილისა დამთურგნელი
და საფლავების შინათა
ცხოვრების მიმნიჭებელი!

093. **ეპოია** (შრომის, თონური)

ეპოიას ვინ არ იტყვის?
ჩვენი მოგონილიაო!

094. **მღვდლო, ბატონო!** (სახუმარო)

მღვდლო ბატონო! მღვდლო ბატონო!

სულცხონებულმა ჩემმა ქმარმა ასე დამიბარა:
„ჩემი ცხენი და უნაგირი მღვდელს მიჩუქნიო“.

– ცხონებულ არს, ცხონებულ არს,
ცხონებულ არს მისი სული!
მეც მერგება, მეც მერგება მეოთხედი ნაწილი.

მღვდლო ბატონო! მღვდლო ბატონო!

სულცხონებულმა ჩემმა ქმარმა ასე დამიბარა:
„ეს ჩემი ქამარ-ხანჯალი მღვდელს მიჩუქნიო“.

– ცხონებულ არს, ცხონებულ არს,
ცხონებულ არს მისი სული!
მეც მერგება, მეც მერგება მეოთხედი ნაწილი.

მღვდლო ბატონო! მღვდლო ბატონო!

სულცხონებულმა ჩემმა ქმარმა ასე დამიბარა:
„ჩემი ორი ქალიშვილი მღვდელს მიმსახურეო“.

– ცხონებულ არს, ცხონებულ არს,
ცხონებულ არს მისი სული!
მეც მერგება, მეც მერგება მეოთხედი ნაწილი.

მღვდლო ბატონო! მღვდლო ბატონო!

სულცხონებულმა ჩემმა ქმარმა ასე დამიბარა:
„ჩემი ორი მილიონი ვალი მღვდელმა გადინადოსო“.

– წაწყმედილ არს, წაწყმედილ არს,
წაწყმედილ არს მისი სული!
არ მერგება, არ მერგება არაფერი ნაწილი!

095. **გიორგის შვილები** (სალაღობო, სახუმარო)

გიორგის შვილები გაიყვნენ: გიორგის შეხვდა დიდი
სახლი,
ათანასეს – ხელერი და ეგნატის – წერეყო.

ცხენი საქები უჩივა, წალი არ გვდირსებია,
საქმე შეხვდა ჩემს პატრონს და მე ვერ ვუთხარ
ვარია.

⁴ საეკლესიო დღეებში იტყვიან არ არის.

ნამიყვანა ლამაზურს, მომიყვანა ნავახშმევს.
მე რომ იმ ღამეს მევიგე, მოუგია მამაშენს.

პელანგიას მოგახსენებ, ვითარებას თავისას,
თქვენი ქმარი ზარმაცია, მე ნაგიყვან თავისას.

096. სმა უმღერალი არ ვარგა (სუფრული)

სმა უმღერალი არ ვარგა,
ჭაბუკი – დაუთრობელი.
სტუმრები გვყავს საყვარლები,
გოუმათ მადლიერია.
დილას ოქრო ხარ, სტუმარო,
სალამოს ვერცხლად იცევი.
მეორე დღეს თუ ჩამორჩი,
თუადაც გადაიქცევი.

097. თავგის ჩივილი (სახუმარო)

ბათუმში რომ ჩამგვედი,
იქ მივერდეც ინჭირველსა;
ინჭირველმა ბინა მომცა
იქვე, მისი დუქნის გვერდსა.
შემომჩინდა ერთი თავგი,
ღამე არ მასვენებს წაშო,
მთელი ღამე უზრავნებს,
ვითომც ამენებდეს სახლოს.

კოლმეურნეობა პროგრესის ხალხურ მომღერალთა
გუნდი რაფიელ კოპალიანის ხელმძღვანელობით:

- ჯოკა ვლადიმერის ძე სალინაძე, 36 წლის
- მიშა თეიმურაზის ძე ბენდელიანი, 51 წლის
- ილარიონ პეტრეს ძე ბენდელიანი, 64 წლის
- აქსენტი სოლომონის ძე კოპალიანი, 58 წლის
- პლატონ კოსტას ძე კოპალიანი, 72 წლის
- რაფიელ პლატონის ძე კოპალიანი, 40 წლის
- დავით ეფრემის ძე კოპალიანი, 52 წლის
- მიშა ოთარის ძე კოპალიანი, 40 წლის
- დავით ზოსიმეს ძე კოპალიანი, 52 წლის
- შოთა ვარლამის ძე კოპალიანი, 40 წლის
- ნოდარ ფილიპეს ძე კოპალიანი, 33 წლის
- კირილე მიხეილის ძე კოპალიანი, 63 წლის

098. ნანინე (სუფრული)

ჩვენს მასპინძელს მხიარულსა
მარნის კარი უჭრიალებს.
მოგვითანს ნითელ ღვინოსა,
ყელსა ჩაგვიმაჭრიანებს.
აგვიშენდა მასპინძელი,
სუფრაც გაგვიშალა გრძელი.

099. საქორწილო ალილო (საქორწილო)

ალილო, მოგილოცავთ ქორწინებას,
ლხინსა და მხიარულებას!
ღმერთმა მრავალს დაგასწროთ
თქვენი ცოლმეუღლიანათო!
ჩვენ მათხოვრები არა ვართ,
ვართ ლხინის მახარობელი*.
ნეტავ, იმ დღეს მალღა ღვთისა, აქა – მშვიდობა!®

100. შვიდკაცა (სუფრული)

სიმღერის ტექსტი მთლიანად სამღერისებსა და
შეძახილებზეა აგებული.

101. სტუმრები გვყავს საყვარლები (სუფრული)

სტუმრები გვყავს საყვარლები.

102. სმა უმღერალი არ ვარგა (სუფრული)

სმა უმღერალი არ ვარგა,
ჭაბუკი – დაუთრობელი.
სმა და სმა უნდა ღვინოსა,

* დავსტი საეკლესიო დღიწმინდა: ლხინის მახარობელი ვართ*.

® ბოლო სტრიქონი საეკლესიო დღიწმინდა არ არის.

ხანდისხან – შემოძახილი.
ჩვენს მასპინძელს მხიარულსა
მარნის კარი უჭრიალებს,
მოგვითანს წითელ ღვინოსა,
კისერ ჩაგვიმაჭრიანებს⁷.

103. ძველებური ნადური (შრომის)

სიმინდსა თოხნა დავენყოთ,
მოგვივა მოსავალია.
ვთოხნოთ და ვთოხნოთ სიმინდი,
მოგვივა მოსავალიო⁸.

⁷ გეტუი საეპსედიო დღეობი: „ყელა ჩაგვიმაჭრიანებს“.

⁸ ბოლო ორი სტრიქონი საეპსედიო დღეობი არ არის.

CD2 > რაჭა > ონის რაიონი > ქალაქი ონი, 25 ივლისი

შემსრულებელი – ვაჟარძე შალვა, 30 წლის

001. მესტიურული დალოცვა (სუფრული, საქორწილო, გუდასტვირით)

რაჭელებმა გამომგზავნეს, ზეიმი რომ მოგილოცოთ;
დედა, რამდენი ყოფილხართ?! ყველას ქვე რაფერ გაკოცოთ?!

იდღეგრძელე, ხალხო ბრძენო, აგიცხადდეს, რაც გენებოს,
საქართველოს სადღეგრძელოდ იგვრიაღეთ, ქართველებო!

საქორწილო სუფრას ლოცავს შევერცხილი ჩემი სტვირი,
დედოფალს და მეფეს ვლოცავ წრფელის გულით, ოქროს პირით.

გულს მიხარებს, დედოფალო, მშვენიერი ეგ ღიმილი;
ას წელიწადს შეგრჩენოდეს ქმრის ზრუნვა და ქმრის ღიმილი¹.

ამირანის მოდგმისა ხარ, მეფე, მხნე და ახოვანო²,
შენი გული, შენი სახლი, სულ სიმღერამ ახმიანოს.

შეაბერდით ერთუთრს ტკბილად, როგორც მზე და როგორც მთვარე,
სიხარულით, სიყვარულით, ზღვა და ხმელი გადაფარეთ.

თქვენი გულების ხმა მესმა ჭიუხებთან და ჩქერებთან,
მე რომ არ წამოვსულიყავ, სტვირს ქვე რა გააჩერებდა?!

მყრიონიკ გიდღეგრძელოთ, გაგვიმრავლოს ღმერთმა ერი,
თქვენი სადღეგრძელო იყოს, თქვენი მრავალუამიერი, ო!

¹ ეს სტრიქონი საეპსედიო დღეობი არ არის.

² ეს სტრიქონი საეპსედიო დღეობი არ არის.

ონის კულტურის სახლთან არსებული ანსამბლის მომღერალთა ჯგუფი გიორგი შაისურაძის ხელმძღვანელობით:

002. დიგორი და ბასიანი (ეპიკური, საფერხული)

დიგორი და ბასიანი
ჩოხა-ნაბდით სავსე არი.
დიგორსა დასხდენ ვეზირნი,
ვეზირნი ბადელოვანი.
არჩიეს, გამოარჩიეს
სავალად კირტიმოვანი,
დიგორი და ბასიანი.

003. სახლო, სალხინოდ დადგმულო! (საქორნილო)

სახლო, სალხინოდ დადგმულო,
სალხინოდ აშენებულო!
ღმერთო, ნუ მოშლი ამ სახლში
ლხინსა, ქორნილსა და ხადილსა!
სახლო, სალხინოდ დადგმულო!

004. შენ, პატარა მდადეანო (საქორნილო, ფერხული)

შენ, პატარა მდადეანო,
გულფიცებულო, დარდიანო,

რას იხეტქები მჯავრითა?!
ვერას დაგვაკლებ ძალითა,
ვერცარა – შენი მკლავითა!³
ადექ და ჩაღმა ჩაბრძანდი
შენი უძლურის თავითა!⁴
გამოვარდა და წავიდა,
ღების საყდართან მივიდა;
იქ შემოვხვია⁵ ჯარი –
სულ გოგო და პატარძალი.
შენ, პატარა მდადეანო.

005. ღების ქალები (სუფრული)

ჩამოდიოდნენ ღების ქალები,
ჩამოსხდებოდნენ ჩვეუროს პირას,
ჩამოდიოდნენ ღების ქალები⁶.

006. სიმღერა არემიძებზე/ხევს ჩასაფრულნი
ღებურნი (ეპიკური, საგმირო)

ხევსა და ხევს ჩასაფრულნი ღებურნი
ელაან არემიძეთა.
გათენდა. გათენების ხანს მოვიდნენ
არე და არემიძენი ხიდზედა,
ხევსა და ხევს ჩასაფრულნი ღებურნი⁷.

ამბროლაურის კულტურის სახლთან არსებული
ხალხურ მომღერალთა გუნდი ნათელა
გოგმელიძის ხელმძღვანელობით:

007. სამაყრიონს გეახელით (სახუმარო)

სამაყრიონს გეახელით
მე და ჩემი ლურჯა ცხენი.
ცხენმა მითხრა, იმ სანყალმა...
სამაყრიონს გეახელით⁸.

008. მოვდივართ, მოგვიხარია! (საქორნილო,
მაცრული)

მოვდივართ, მოგვიხარია
სიმღერითა და ლხენითა!
მოვდივართ, მოგვიხარია!⁹

³ ეს სტრიქონი სავესპედიციო დღიურში არ არის.

⁴ ბუბუტი სავესპედიციო დღიურში: „შენი უგნური თავითა“.

⁵ ბუბუტი სავესპედიციო დღიურში: „შეშოესია“.

⁶ ბუბუტის გაგრძელება სავესპედიციო დღიურში: „იბანებოდნენ თეთრსა კოჭებსა / და თან მღეროდნენ გმირთა სიმღერას / ოსებზე გამარჯვებულთის“.

⁷ ბუბუტი სავესპედიციო დღიურში: „სამაყრიონს გეახელით / მე და ჩემი ლურჯა ცხენი, / ცხენმა მითხრა, იმ სანყალმა: / – ცოტა ავად მუჯუდნი, /

თოფრით ქერი მივებზე, / კოხის აბანო ვუკეთე, / თივის ჭამა რომ დავიწყო, / ცოტა მუცელი სიკეთე, / სამაყრიონს გეახელით / მე და ჩემი ლურჯა ცხენი“.

⁸ ბუბუტი სავესპედიციო დღიურში: „მოვდივართ, მოგვიხარია / სიმღერითა და ლხენითა! / ახალ სსოფრებას ეამერებთ, / იმედიცა გვაქვს ხეაღსა. / მოუდვართ, მოგვიხარია“.

009. მალლა მთას მოდგა (ეპიკური, საფერხული)

მალლა მთას მოდგა, მალლა მთას მოდგა,
მალლა მთას მოდგა უცხო ფრინველი;
უცხო ფრინველი, ბოლონითელი,
ბოლონითელი, თეთრი ფრთიანი;
თეთრი ფრთიანი, ჯღელეს ჩამოდგა,
ჯღელეს ჩამოდგა ოსი და დვალე;
ოსი და დვალე, ფაიქომელი,
ფაიქომელი, სულამ დვალეთი;
სულამ დვალეთის, ომი შეიქმნა,
ომი შეიქმნა ცისკრისა ჯამსა;
ცისკრისა ჯამსა, გამთენიასა,
გამთენიასა, ქნევა ხმალისა;
ქნევა ხმალისა, ძვერა შუბისა,
შუბის ნალენი ზეცას ცვიოდა;
ზეცას ცვიოდა, ჩამოცვიოდა,
ჩამოცვიოდა მესამე დღესა.

010. ასლანური მრავალჯამიერი (სუფრული)

მრავალჯამიერი

011. ორიოხო (საქორწილო, მაყრული)

მოგვივართ, მოგვიხარია,
მოგვყავს ლამაზი ქალია!
ქალი მოგვყავს ნათელია,
მოგვინათეთ სანთელია*.
მოგვივართ, მოგვიხარია,
მოგვყავს ლამაზი ქალია!

012. ალილო (კალენდარული, სამობაო მილოცვა)

შობა ღმერთთან გაგიტენოთ,
შობა, ბევრი ახალწლიწადი!
მოგილოცავთ ახალ წელსა,
სიცოცხლეს და გამარჯვებას!
ინებოს ღმერთმა მშვიდობა!
აქა – მშვიდობა!

კულტურის სახლთან არსებული
მომღერალთა გუნდი აკაკი გოცირიძის
ხელმძღვანელობით:

013. ჯამათა (ეპიკური ბალადა, ჭიანურით)

ჯამათა ავი კაცია,
ძლიერ მტერობდა ღებსაო;
კარიკარს ჩამოუვლიდა,
დიგორს და უშველეთსაო.

ჩავიდეთ გორის ბოლოსა,
დაუხვდეთ ღებულეზსაო;
თხის ტყავები გადავყარეთ,
ჩიხებს ვიშოვით ბევრსაო.

ეს იმიტომ, ჯამათაო,
არ გვიშვებდი მგზავრადაო.
მკერდში ტყვია დაგახალეს,
სისხლი გაგდის ღვარადაო.

014. შავო ყურშაო (ეპიკური, სამონადირეო, ჭიანურით)

შავო ყურშაო, ყურშაო,
შავო და შავი დღისაო,
შავ დღეზედ დაბადებულს,
შენ შავი⁹ პატრონისაო.

ორივ შიმშილმა შეგვბნოდა,
გზა აღარ არის სავალი¹¹,
უნდა შეგჭამო, ყურშაო,
მეტი არ არის წამალი.
ყურშა დაგკალ და წინ მიდევს,
ალმასის დანა¹² ზედ მიდევს;
მითლია, ვერ მიჭამია,
სულაც ვერ წამინყმედი.

შავო ყურშაო, ყურშაო,
შავო და შავი დღისაო,
შავ დღეზედ დაბადებულს,
შენ შავი პატრონისაო.

⁹ გვების გაჩრდილება საქსადუიო დოღრში: „ქალი მოგვყავს ლამაზიო, / გაგვინათეთ დარბაზიო. / დედოფალი – მეფესა, / ლხინი – მეჭოწინესა. / მოვიდეთ, მოგვიხარია“.

¹⁰ გვები საქსადუიო დოღრში: „შავო“.

¹¹ გვები საქსადუიო დოღრში: „გზა აღარ გვაქვს სავალი“.

¹² გვები საქსადუიო დოღრში: „დანა“.

შემსრულებელი: გიგა თედორეს ძე სხირტლაძე, 36 წლის.

015. *მესტიურელი/სუფრას ამიყვავილებდი*
(სახობბო, ივეტ გრომოსადმი მიძღვნილი;
გუდასტვირით)¹³

სუფრას ამიყვავილებდი,
მოილხენდა მარნის კარი;
ნეტა ხშირ-ხშირად გვეწვიოს
შენისთანა ტურფა ქალი.

თამარ დედოფლის ნაშიერს
პირი არ დამიძვირდება,
ჩამომიქრება შიორი,
მზესავით გამიბრწყინდება.

ადრე ფრანგულიც მიჭრიდა,
იყო ქებული ფრთიანი,
ერთი მადლით ავსებს მინას
ზედამე ბადაგვანი.

ამ ზედაშეით დავლოცით
კეთილი ადამიანი,
ძმა და მოყვარე გვიმრავლოს,
მშვიდობის თანაზიარი.

ქნევა ხმალისა, ძგერა შუბისა,
შუბის ნალენი ზეცას ცვიოდა;
ზეცას ცვიოდა, ჩამოცვიოდა,
ჩამოცვიოდა მესამე დღესა.

ამბროლაურის მომღერალთა ჯგუფი:

016. *რაევო, ჩემო დედაო* (საფერხული)

რაევო, ჩემო დედაო,
ქალი ზის წყაროზედაო,
რაევო, ჩემო დედაო¹⁴.

კლუბთან არსებული მოხუც მომღერალთა გუნდი
ტიმოთე გორგასლიძის ხელმძღვანელობით:

- ტიმოთე პეტრეს ძე გორგასლიძე, 68 წლის
- დომენტი როსტევეანის ძე დარახველიძე, 67 წლის
- ვლასი კონსტანტინეს ძე დარახველიძე, 67 წლის
- აკაკი კიმოტეს ძე დარახველიძე, 61 წლის
- ევგენი კიმოტეს ძე დარახველიძე, 43 წლის
- სანდრო როსტომის ძე ჯანგიძე, 74 წლის
- იროდი ნესტორის ძე ჯანგიძე, 66 წლის
- პოლია საყვარელის ძე ჯანგიძე, 74 წლის
- ბიძინა ილიას ძე ყიფიანი, 67 წლის

017. *მიყვარს ამგვარად* (სუფრული)

მიყვარს ამგვარად სუფრა გაშლილი,
ზედ თეთრი პური, ძმანო, აფუნებული.
ცხელ-ცხელი მწვადი დანით მოთლილი,

ნითელი ღვინო ყანში ჩასხმული.
ლამაზი ქალი ფარჩით მორთული.
მრავალუამიერ!

018. *ოდეღია* (სუფრული)¹⁵

სიმღერა სრულდება გლოსოლოგიებით.

019. *რაჭული ღვინო* (სუფრული)

რაჭული ღვინო, ნითელი,
ყელმოჭედილო კულაო,
[...] ასიათასი¹⁶.

¹³ გვესტი საექსპედიციო დღიურში არ არის.

¹⁴ გვესტი საექსპედიციო დღიურში: „რაევო, ჩემო დედაო, / ქალი ზის წყაროზედაო; / არცაა ცხელი სარტყელი / იმ მწვანე კაბაზედაო. / ბიჭმა ჩამოესტონა / იმ მწვანე მინდორზედაო; / ბიჭმა თვალ ჩაუწია, / ხელი დასვა თამაზედა. / მენ ჩემს ქმარს როგორ ვერ იცნოს, / ხელი დაადევს ხმაზედა. / დღისით ნადირსა მისიყვას. / ღამით უფროა მკლავზედა. / რაევო, ჩემო დედაო“.

¹⁵ გვესტი საექსპედიციო დღიურში: „უბედურად ვყვანი / ლაითაძის დედანი, / რაა რომ მუშონდა, იქ შეპაძა, / დაჭრი თავიუფალო“.

¹⁶ გვესტი მოცემულია საექსპედიციო დღიურის მიხედვით. აღნიშნული ნიმუშები გარკვეულ რაოდენობაში.

ცახის სასოფლო კლუბთან არსებული მოხუც მომღერალთა გუნდი:

020. ქრისტე აღდგა (კალენდარული, სააღდგომო, ფერხული)

ქრისტი აღდგაო, და აბა, გიხაროდეს!
მადლი მახარობელსაო!
რომელსა და რომელსაო?
ჩვენსა მახარობელსაო!¹⁷.

021. აღიღო (კალენდარული, საშობაო მილოცვა)

შობა ღმერთმა გაგიტენოს,
შობა-ახალწელიწადი!
სახლო, ღმერთმა აგაშენოთ,
მოგცეთ ბევრი ბარაქა!
მშვიდობა – თქვენი!¹⁸

022. მაყრული (საქორწილო)

ოდელია ჭირად მექცა,
შეყვარებული გამექცა!¹⁹.

¹⁷ გუნდის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „მახარობელი მოსულა, / მოსულა, მოდგანა, / წითელ-წითელი მრავალი, / მოსულა, იხვე წასულა. / გუნდ ჩემმა მოგვარება / ზეჟიშკარი გადმოარა, / განსა ეცვა თეთრი ჩოხა, / ახალეხი – სხვა დარჩისა, / თავს ედგა ჭედი ქალის / ჭედი – დაღში მღვდელი, / მაგ ზედი ჭედი დაღისა / ნიავსა ზეზრისა, / ნიავი ზეზრისა მზეს ახუბა, / ზედი ღმერთი – ავსა დარსა, / ავსა დარსა ადგრიანა / კარგი დარი გვირგვინა. / დიდსა ჭრისა გარდისა / მომწრო საესე გვირგვინა“.

¹⁸ გუნდის საექსპედიციო დღიურში: „შობა ღმერთმა გაგიტენოს, / შობა, ახალწელიწადი / წესით გასტეფოთ ღმერთმან! / მშვიდობა – თქვენი!“.

¹⁹ გუნდის საექსპედიციო დღიურში: „ღმერთო, ნუ მომღი ამ სახლში / ღმერთსა და მოღმერთებასა, / ქალიშვილის გათხოვებას, / ვაჟის ქალის მოყვანასა!“.

კულტურის სახლთან არსებული სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის მომღერალთა ჯგუფი.
სოლისტები:

- ვლადიმერ სალია, ჯგუფის ხელმძღვანელი, ლოტბარი
- კოსტა კვირკვია
- კალე ბელქანია
- იასონ ბელქანია

023. ორეშხვეი (მრომის)

ორეშხვეი ხვარცილი,
ხეს მოუხვარიელი,
ხემხვაიე, ორეა.
ხეს მოუხვარიელი,
ჩქიმ ნოდფი ტარიელი.

თარგმანი:
ყანის მარცვალი ხვარცილი,
ხელს მოაქვს ხვა-ბარაქა,
ჩემი ნადი ცარიელი.

სოლისტი – შოთა ქირია

024. ჩელა/მა დო ჩქიმი არაბა (ერმული, მრომის სიმღერა)

მა დო ჩქიმი არაბა
მიბსარსალუთ, მიფხვარხვალუთ,
ლაკაციამ ღერძე ულუ,
მელე-მოლეკილოურლუ.
ხიუ! აშო, ნაბარბალსე!
ჭურია დო ნაბადარე
ჩელა, სკანი გიმნაზია,
სი გურაფა მუშოთგოკო,
ინკორი დო იკვაზია!
ვიშო ჩელა! აშო ბუსკა!
სი მონობას გეგაფილი,
სი უჩხონჩხე, სი უგურე,
სი კისერი ელაფირი!
ხიუ! აშო ნაბარბალსე!
აშო ჩელა! ვიშო ბუსკა!
ნჯარით ვორექ ნდლულაფირი,
ღარიბი ვორექ, მდიდარს მეყუნს
ჩქიმი სკვამი ცოროფილი.

თარგმანი:
ჩელა/მე და ჩემი ურემი

მე და ჩემი ურემი
მივსრიალებთ, მივექრიალებთ,
აკაციის ღერძი აქვს
იქით-აქეთ გაყრილი.
ხიუ! აქეთ [გამოიარე], ნაბორბლარზე!
ჭურია და ნაბადა
ჩელა, შენი გიმნაზია!
შენ სწავლა რად გინდა,
იცოხნე და იკეკლუცეო!
იქით ჩელა, აქეთ ბუსკა,
თქვე მონობას შეჩვეულებო,
უხერხემლოებო, უგულოებო,
კისერგადაყვეფილებო!
აქეთ [გამოიარე], ნაბორბლარზე!
იქით ჩელა, აქეთ ბუსკა,
ჯავრით ვარ დამდნარი,
ღარიბი ვარ, მდიდარს მიჰყავს
ჩემი ლამაზი შეყვარებული.

დამწყები – კალე ბელქანი.

025. სუფრული/გეფშათ ღვინი ხარათია
(სუფრული)

გებშათ ღვინი ხაიარათია,
გებშათ ღვინი ხაიარათია.
ართიანს ქედუა ხვამათია.
გეშვი ღვინი, ქოიოდმახვამი,
გეშვი ღვინი ქოიოდმახვამი,
სახელი ბუხოზ გუჟმანია.
სახელი ბუხოზ გუიუგმანია.
გეშვია, გეშვია, ახალი დო ჯვეშია.
ურადია, ურაკორი, ვაშუნდი-და, მუშამორთ!
ურაკორი ხარკალე, გეშაშვიდო გეშალენი,
ამო მომჩაკალე!
გეშვია, გეშვია, ახალი დო ჯვეშია.
ურადია, ურაკორი, ვაშუნდი-და, მუშამორთ!

თარგმანი:
სუფრული/დავლიოთ ღვინო პირფართო სასმისიდან

დავლიოთ ღვინო პირფართო სასმისიდან,
ერთმანეთს გადავულოცოთ.
დალიე ღვინო, გადმომილოცე,
დალიე ღვინო და გადმომილოცე,
სახელად მქვია გუჟმანია.
დალიეო, დალიეო, ახალი და ძველიო.
შავტუხა, შავო კაცო,
თუ არ სვამდი, რატომ მოხვედი!
შავი თასი საჩხარუნო, ამონრუჰე და გამოსცალე,
აქეთ მომიტანე ბანცალ-ბანცალით/მომიბანცალე!
დალიეო, დალიეო, ახალი და ძველიო.
შავტუხა, შავო კაცო,
თუ არ სვამდი, რატომ მოხვედი!

026. შემოძახილი/მიყორს ფაცხა მარგალიში
(ლირიკული, სუფრული)

მიყორს ფაცხა მარგალიში,
მოყუნაფილ ფარგალიში,
თექი ოკო მულარდასე
სკვამი ცირა მარგალიში.
ტანი ოსარსალაია,
გამუნარყი თაკარიში;
იროკურცხე, უშულადე,
გინარჩქვანე საქვარიში.
მოჭყედ ქიმიპუნათე დო
ღვინ გეფშათე მარანიში,
არძოქ ართო დიბშუმათე,
დიდი ვარე ანგარიში.

თარგმანი:
შემოძახილი/მიყვარს ფაცხა მეგრელისა

მიყვარს მეგრელი [კაცის] ფაცხა,
მრგვალად შემოფარგული,
იქ უნდა იმყოფებოდეს/ცხოვრობდეს
ლამაზი მეგრელი გოგო;
ტანწერწერა, ცეცხლოვანთა ჩამომავალი
(=ენერგიული),
მუდამ მღვიძარე, დაუღლეელი,
შენარჩვევი საქმეს.
პატარაღი მოვიყვანოთ და
მარნის ღვინო დავლიოთ.
ყველა ერთად დავთვრეთ,
ბევრო/დიდი არ არის დანახარჯი/ანგარიში.

027. დადიანის სატრფიალო (სუფრული)

სი თეძი სვასუქუ,
მა – თაქი ხვალე!
თაში მუშენი გამანვალე[ნე]?
მა მიჟორქე, სი რჯოგუქე,
თეს მი მოგიწონუნაცე?
ჩქიმი გოჯოგაფაშენი
მურს მე რე გიჩხოწუნაცე?!

თარგმანი:
შენ იქ ზიხარ განაზებული,
მე აქ – მარტო!
ასე რატომ მანვალეზ?
მე მიყვარხარ, შენ კი გძულვარ,
ამას ვინ მოგიწონებს?!
ჩემი მოძულეებისათვის
სულს რა არის, [რომ] გიცხონებს?!
ამას ვინ მოგიწონებს?!
ჩემი მოძულეებისათვის
სულს რა არის, [რომ] გიცხონებს?!

028. მახა (ლირიკული, სატრფიალო)

მახა, მა სკანოთ კირიბი ვორდა,
ირ გასაჭირს გალუაფარი.
მური, მა სკანოთ სანთელი ვორდა,
ხატიშ ნოხოლე ონდულაფარი.
დედო დედა, მებდინაო, ჩქიმი ცოდა!
მარა მა თეს რთხინქ,
სი ჩქიმოთ ორდე,
თინ შარეფიშ მანურაფალი,
ღურაშ უკულნე სი ორდე მოკო,
ჩხე ჩილაშურიშ გიღმარღაფალი.
დედო დედა, მებდინაო, ჩქიმი ცოდა!

თარგმანი:
მახა, მე შენთვის კრავი ვიყო,
ყველა გასაჭირის სამსხვერპლო!
სულიკო, მე შენთვის სანთელი ვიყო,
ხატის წინაშე ჩამსალევნითი.
ვაიმე, დედა, გავქრე/მოვკვდე? ჩემი ცოდვა!
მაგრამ მე ამას გთხოვ –
შენ ჩემთვის იყო
სწორი გზის მაჩვენებელი/მიმასწავლებელი,
სიკვდილის შემდეგ შენ იყო შინა
ცხელი ცრემლით დამტირებელი.
ვაიმე, დედა, გავქრე/მოვკვდე? ჩემი ცოდვა!

029. ძღვეის სიმღერა (სოციალისტური, საბჭოური)

მაყალეფი, წიმი იბდათ,
ქედორზათი ხანდამ ალი!
კიდრის ტემპეფ გიღურცდო
მანჯას – ზისხერიმი ძალი.
ეშე, ეშე, ხოლო ეშე
ბერადი დო ჩქინი ბირა!
მუშამ ზისხირით შუმილი
ბურჟუარე ხანდამ ქვირა.
ქიგვაშკვათფართი-ჟირი,
მტკიცე ორე ჩქინი წყობა,
ორდისასე ქედორსხუათ
ართობა დო ჯიმალობა!

თარგმანი:
მეგობრებო, წინ ვიაროთ,
დავანთოთ შრომის ცეცხლი,
მკერდში გული გვიძვრს/ტემაზები დადის,
მაჯაში სისხლის ძალა [გვანება].
ზევით, ზევით, კიდევ ზევით
ბაირადი და ჩვენი სიმღერა!
მუშის სისხლით მთავრალი
ბურჟუა არის შრომის კვიცი.
დავსცხოთ ერთი-ორი,
მტკიცე არის ჩვენი წყობა,
ყველგან დავაფუძნოთ
ერთობა და ძმობა!

კულტახლთან არსებული ვოკალური ჯგუფი ჩათუ¹
ქარდავას ხელმძღვანელობით:

030. ბებია და ბაბუა (სალაღობო, სახუმარო;
ჩონგურით)

– მუამბე დგ სკან ყუდესგ
ომაღურე კიჟინირდე?
– ბების ბაბუ მოსხუპალე
გაკუსოფე კიბირითე.
– მე ოკორდუ შურნაწყოლირს
საცოდარი ბებია?
– ქიმეტყობაფე მოხეჯურო
ქამუქოსაფე ლეიბმა.
ოხო-ხო-ხო მუ[უ]ქიმინგ
ონუზალსე ერიმა,
ბებმა ქიმეტყობაფედო
ქამუქოსაფე ლეიბმა.
– ბაბუ მუქე გინოლასე,
თენა მიკვე[ნ] მა დიდი.
– ორჩინელსე გაღუბებე
თე ხინძირი ბადიდი.
აბა, აშო ქიმილითე
თოლი აკაკარკალი,
ფერო თოლესს ურნკამუანს,
ბებით ვარე მართალი.
ოხო-ხო-ხო თე ბაბუსე
ქეგუ[ო]დვათე კანდალი,
ფერო თოლესს უფაფუანს,
ბებით ვარე მართალი.
აჰა, ბლოლათ თე ბაბუსე
ქიმკოკირათ ქინეთე,
მარა ბები შურნაფილირი
იზნთ ბაბმა ქიმურე.
აბა, მორო, უფინათე
მაუიამ გაკეთებამა,
მუნეფ მირიგებუნადო
მივაშკვათე ნებამა.
ოხო-ხო-ხო, კოჩ თაშირე
მუმ ხანიში თებამა,
ბებ დო ბაბუ მირიგებე
მივაშკვათე ნებამა.
ბებ დო ბაბ მირიგებდო
მივაშკვათე ნებამა.

თარგმანი:

– რა ამბავი იყო შენს სახლში,
სასიკვდილოდ განწირული კივილი [რომ] იყო?
– თურმე ბებოს ბაბუა ზურგზე აჰკიდებია [მიჰპარვით],
სულ დაუგლეჯია კბილებით.
– რა უნდოდა სულნაწყმედოლს
საწყალ ბებიასთან?
– მიჰპარვია ოსტატურად,
ჩაუგდია ლოგინში/ჩაუშენვია ლეიბში.
ო-ხო-ხო-ხო, რა უქნია,
კომბლით საცემს ოცურ,
ბებიას მიჰპარვია და
ჩაუგდია ლოგინში/ჩაუშენვია ლეიბში.
– ბაბუ რამ შეშალა/გადაარია,
ეს მიკვირს მე დიდად,
– სიბერეში ძალა მისცემია
ამ ბეხრეც მოხუცს.
აბა, აქეთ მოიყვანეთ/მოიტანეთ
თვალდასაცხები,
ისე აფახულებს თვალებს/ისე(თი) უკმეხი გამოხედვა
აქვს,
ბებიაც არ უნდა იყოს მართალი.
ო-ხო-ხო-ხო, ამ ბაბუსა
დავარქვათ სახელად კადნიერი,
ისე აფახულებს თვალებს,
ბებიაც არ არის მართალი.
ერთი [საქმე] დავმართოთ ამ ბაბუსა –
მივაბათ წენელით,
მაგრამ ბებო სულნაწყმედოლი,
მაინც მივა ბაბუსთან.
აბა, დავაკვირდეთ/ვუყუროთ
მეორედ ასე მოქცევამდე/გაკეთებამდე,
თვითონ მორიგდებიან და
მივეშვით [თავიანთ] ნებამე.
ო-ხო-ხო-ხო, კაცი ასეა,
თავისი დროის ამონურვამდე (სიკვდილამდე),
ბებია და ბაბუა მორიგდება,
მივეშვით ნებამე.

¹ სატესტის დოკუმენტი: „ჩაქე“.

031. ქალ-ვაჟთა გაშაირება (სალაღობო, სახუმარო; ჩონგურით)

ბ ო შ ი:

– ცირეფ მუჭო ვამიძირე
რუსი, ქორთუ, მარგალითი,
მარა მუთუნ ვამიძირე
თქვანიცალი მაგალითი.
ირიკოც სი წონულე
მუდგა ჯიირი ვარდასენი,
გასაკვირი მუჭო ვარე,
სკან გაძიცალ შხვა რდასენი.

ც ი რ ა:

– გაძიცალი ვარექუ-და,
შეაფასი სკანი დუდი,
ბაჭა ტისხე გამკიონა
განშე გილოჯლარკულენი.
ღვინდო ონტკაშ შუმადილი
ბრელშა ბაზარს ნუმოძუდი,
გვალო მართალ ქუგოკონ-და,
დღას კოც სი ვაგუდი.
ვარაიდა, ვარაიდა,
ვარაიდა რაიდა რა.
გვალო მართალ ქუგოკონ-და,
დღას კოც სი ვაგუდი.

ბ ო შ ი:

– სი ნე რექე მეთირარა,
იღვარკალუქ შხვანერო,
დუდიმკინოკირუას
გუთიჯინექ შხვანერო;
მარა კანი ჭირაკილი
ქარწყექ, მუდლა მარენი,
უკულტურე, უაგუში რე
ქიმლუკილე ხანერი.

ც ი რ ა:

– მა მუთუნსი ქიბცქვანდი-და,
სი მუქოკო გასკვამას?!
მუთუნ წესი სი ვაგილუ,
გიძახუნა მასხარას.
კორი ქირინუქილო
დუც უძახუქ ბაღანას,
ვაკვირუქო მოდიკინ დო
გვალო ქოგუქ მაგანას!
ვაკვირუქო მოდიკინ
გვალო ქოგუქ მაგანას!

თარგმანი:

ვ ა ჟ ი:

– გოგოები/ქალიშვილები როგორ არ მინახავს
რუსი, ქართველი, მეგრელიც,
მაგრამ არაფერი მინახავს
თქვენისთანა საკვირველი/სამაგალითო.
ყველას/ყველა კაცს შენ წუნობ,
რაც გინდა კარგი რომ იყოს!
გასაკვირი როგორ არ არის,
შენი დასაცინი სხვა რომ იყოს.

გ ო გ ო:

– თუ დასაცინი არა ხარ,
შეაფასე შენი თავი.
ტკიპას, ტილს იპოვის კაცი [შენს ტანზე],
განზე რომ გდისხარ.
ღვინითა და არყით მოვრალი
ბევჯერ ბაზარში ეგდე.
მთლად სიმართლე თუ გინდა,
კაცს არასოდეს ჰგავდი.

ვ ა ჟ ი:

– შენ ნე ხარ მეთირარა,
იტყლარქები სხვანაირად,
თავზე [მანდილის] ნაკვრისას
სხვანაირად იყურები,
მაგრამ კანი დამქნარი,
შეხედე, რა დღექ მომდგარი,
უკულტურო [ხარ],
[ჯობია] შინაბერად დარჩე.

გ ო გ ო:

– მე თუ თავს რაიმეთი ვიქებდი,
შენ რამ უნდა დაგამშვენოს!
არაფერი წესი შენ არ გაქვს,
გეძახიან მასხარას.
კაცი ბერდები და
[საკუთარ] თავს ეძახი ბავშვს;
არ აკვირდები? მოიკაცვე/მოიხარე და
მთლად ჰგავხარ ნამგალს.

წალენჯიხის სარაიონო კულტურის სახლის
სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის მომღერალთა
ჯგუფი:

- ვლადიმერ სალია, ხელმძღვანელი
- კოსტა კვირკვია
- კალე ბელქანია
- იასონ ბელქანია

033. ვახტანგურ² (სუფრული)

ცირა მუჭო ოსვისკინა,
ეგებ შურო ვარწანდე,
იმენითი ქუგორულაფუდა,
შარას მიოკვანწანდენ.

034. მრავალგამიერ (სუფრული)

ჟამიერო, მრავალგამიერ.

035. მიყორქე და მიღირუქე (სატრფიალო)

მიყორქე დო მიღირუქე,
ბამბეშ ძაფით მიკირუქე,
თიქე ვემემორცქას, ვარა
საუკუნით მიდინუქე.
სკანი ჭირი, სკან გოლუა,
სკან ყოროფას მუბოლუა,
პლატოკისე მებკირუნქ დო
გურშა ქიმბიხუტოლუა.

032. ბედინერა (საქორწილო, მაყრული)²

ტექსტი აგებულია გლოსოლალიებზე.

თარგმანი:

გოგო, როგორ განაზებულხარ/ნაზი გამოხედვა გაქვს,
ეგებ/იქნებ სულაც არ გიყვარდე,
მაინც შემოგვევლე/შემოგვევლებოდე,
გზაზე მოხდენილად რომ მიდიოდე [მაშინ].

თარგმანი:

მიყვარხარ და მიღირხარ

მიყვარხარ და მიღირხარ,
ბამბის ძაფით მიბიხარ/მყავხარ დაბმული,
ის არ გაწყდეს, თორემ
სამუდამოდ/საუკუნოდ მეკარგები.
შენი ჭირიზე, შენ შემოგვევლე,
შენს სიყვარულს რა ვუყო?
ცხვირსახოცში გავახვევ და
გულში ჩავიხუტებ.

² საცესაუდო დღიურში მოითხოვლია: „ტექსტი არა აქვს. მღეროდნ პატარძლის მოყვარის დროს გზაზე მაყრებო“.

³ საცესაუდო დღიურში ამ სტროფს წინ უძღვის კიდევ ერთი „ქეში ოროფილი ჩეში ხოლას ართიანი მოწა ტრახილოს/დედა ქვეშემიდვანი ვარა/გობლანა ტრახილოს“.

036. ერეხელი* (სალალობო, სახუმარო)

ერეხელი ვორ-და, მერეხელი,
ელიზბარი, ამისთანა სარიკო,
მიქელი ვარ და მიქელი,
ძღაბ მეურს ქვეტური, ქველ!
ბოშ გეთხოვ გევეტური, ქველ!
ქველი ვორ-და, ახალი ქველი,
ინკვირია, სინკვირია,
თუდო ხორც ხამშიერი,
დაფარული, ერი-ერი, ქუმ!
ქუმე ვორ-და, ქუმე[შ] წყარი,
ნება სკანი, სახსოვარი, ო-ო-ოი, მიქელი!

თარგმანი:

ერეხელი ვარ და მერეხელი,
ელიზბარი, ამისთანა საოცარი,
მიქელი ვარ და მიქელი,
გოგო მიდის ქვეტელი,
ბიჭი მისდევს გევეტელი, ქველ,
ქველი ვარ და ახალი ქველი!
ინკვირია, სინკვირია,
ქვევით ხორცი ხამშიერი,
დაფარული ერი-ერი, ქუმ!
ქუმე ვარ და ქუმე[შ] წყალი,
ნება შენი, სახსოვარი, ო-ო-ოი, მიქელი!

037. სი ქოული ბატა (ლირიკული, სატრფიალო)

სი ქოული ბატა,
მა ქომიტალენქო?
ჭოფილი ვორექ,
თოკილი ვორექ,
ვაგომიტალენქო?
სი ქოული ბატა,
მა ქომიტალენქო?
გურს გენია
მონტებულეც
ვეშემბირალენქო?⁵

თარგმანი:

შენ მიდიხარ, ბატა
შენ მიდიხარ, ბატა,
მე მტოვებ?
დაჭერილი ვარ, შებორკილი/გათოკილი ვარ,
არ გამათავისუფლებ/გამიშვებ?
გულზე ჯოჯოხეთის ცეცხლმოკიდებულს
არ შემბირალებ?

038. ბურლა (სახუმარო)

ვო, ბურლა-და, ბურლა-ვოდა,
ჩე ფრიმელი რჩანცე,
დღასე მისე გაუგონებუ
შტა გემასე თირა.
– „ბურააცა, ბაცა-ვოდა,
სოიშა მოცაცა?
სი მიქმერჩე ოზიშალო
მუშ ოდა დო ფაცხა?“
– „მარგალეფიმ ოსურეფი
ქოთომს ივარანა,
აბა, მინე მაშკითია
ქობძირათდო ვარგ“⁶.

თარგმანი:

ვო, ბურლა-და, ბურლა-ვოდა,
თეთრი წვერი გაქვს/გახსია!
ოდესმე ვინმეს გაუგონია
შუა ოქტომბერში თოვლის მოსვლა?
– ბურა, აცა-ბაცა-ოდა,
საით მოცოცავ?
შენ ვინ მოცავ გასაზომად
მისი (=სხვისი) ოდა, ფაცხა?
– გულხის/მეგრელის ქალები
ქათამს მიმალავენ/უარობენ;
აბა, (მიგნით) შემოშვით,
ვნახო, [არის] თუ არა.

⁵ შენიშვნა საექსპედიციო დღიურში: „ამ სიმღერას ქართული თარგმანი არ აქვს. რადგან ბევრი წარმოადგენს სიტყვების თამაშს, სწრაფსაა დასაშვანად.“
რაც სიმღერას იუმორისტულ ხასიათს სძენს“.

⁶ ბავშვის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „სი ქოული, ბატა, / მა ქომიტალენქო? / ღერს უორე მერინელო / ვაგომიტალენქო“

⁷ ბავშვის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: ბსუშუ- „ბსუშუ დადადელი, / ბეფამი კახილი, / სკანი ლადეაუოდა / გიდევაჟინი, / დოფორაელი, დობერკელი / გეიბრილითი“.

039. ალილო⁷ (კალენდარული, საშობაო მილოცვა)

ალილო და, არი-ალილო და,
ქრისტეშობა გაგითენოს,
შობის მახარებელი ვარ!
ოცდახუთსა ამთვესა
ქრისტე იშვა ბეთლემსაო.
მენძელიში აშინება
ანნი ჟორე ხანციცობა.
აქა – მშვიდობა!

თარგმანი:
მასპინძლის აშენება,
ახლა კი არის შობის საუბრის დრო.

040. ვოისარადა (სუფრული)

სიმღერის ტექსტი გლოსოლაიკებზეა აგებული.

041. სისა, ტურა (ლირიკული აკვნის სიმღერა)

სისა, ტურა მოურცია,
ბონდო ბოში მუშ დიდასგ
ოხუტოლგ გურცია.
ფ(რ)ეია, ბონდო, ფ(რ)ეია, ნანა,
ფ(რ)ეია, ბონდო, ნანინა.
ბონდო ბოში მუშ დიდას
ოხუტოლგ გურცია.
ფ(რ)ეია, ბონდო, ფ(რ)ეია, ნანა,
ფ(რ)ეია, ბონდო, ნანინა⁸.

თარგმანი:
პატარა ტურა

პატარა ტურა მოდისო,
ბონდო ბიჭი თავის დედას ეხუტება გულშიო.
ფ(რ)ეია, ბონდო, ფ(რ)ეია, ნანა,
ფ(რ)ეია, ბონდო, ნანინა.
ბონდო ბიჭი თავის დედას ეხუტება გულშიო.
ფ(რ)ეია, ბონდო, ფ(რ)ეია, ნანა,
ფ(რ)ეია, ბონდო, ნანინა.

042. ჩქიმი ტორონჯი (ლირიკული)

დიდო ნანა,
ვითოეირი ნანერი ვორდი,
დიდო ნანა,
მოკოდ ტორონჯი ბჭოფიკონი,
ჩქიმ დუდიში გემუანო
ჩქიმზეთ მოკოდ მობრდიკონი.

თარგმანი:
ჩემი მტრედითორმეტი წლის რომ ვიყავი,
მინდოდა, მტრედი დამეჭირა,
ჩემი თავის სასიამოვნოდ
ჩემი ხელით მინდოდა, რომ გამეზარდა.

დიდო ნანა,
ჩქიმი ტორონჯი გატყარებე,
დიდო ნანა,
ქუფურინე თხინამა,
ვეგმარინე, ვადმასუნე
მა თიში მუკორთინამა.

ჩემი მტრედი გაგარეულებულა,
გაფრენილა თხილნარში,
ვერც დავდგები, ვერც დავვდები
მე მის დაბრუნებამდე/უკან) მობრუნებამდე.

⁷ ტექსტი საფსავდოთო დღიურში: „ქრისტეშობა გაგიოწმდეს / ოცდახუთსა ამ თვესაო, / ქრისტე იშვა ბეთლემსაო“.

⁸ ტექსტი საფსავდოთო დღიურში: „ანანა, ნანაში სევა / ნანაში ქოჩინა. / არცვანინა ანაშანე / ვარდიში პიოი ნა, / გამწვინე / ჰეართინი დო / ჟიბინი მა – / ბა დო თვისა / ჟიბრაფე, მუში ქოჩი მა. / დეია ბონდო, დეია ნანა, / ნანაში ქოჩინა“.

043. ართი ვარდი (სატრფიალო)

ართი ვარდი გამკობნილი
ხესი მიკინებუ თინა,
შური თის მეუნთხუა[ნქ],
სასამოვნო მაფუ თინა.
ორი ვოდელია ნანინა,
სკანი გოლუფირო.
ნანინა, სქან თოლეფიშ ქირიმა.
მა ვამიჩქ ათე ვარდი
სონ ბალიში ნარდი რენი,
ვართი ხუმი, ვართი უღირ,
მუდგა კოჩიშ ნარგი რენი.
ვორი ვოდელია ნანინა,
სკანი გოლუფირო, ნანინა,
სქან თოლეფიშ ქირიმა.

თარგმანი:
ერთი ვარდი

ერთი ვარდი მოწყვიტე,
ხელში მიჭირავს ის,
მას ვცნობავ,
მსამოვნებს(სასამოვნოდ მაქვს ის [ცნობს]).
ორი ვოდელია ნანინა,
შენ შემოგველე.
ნანინა, შენი თვალების ქირიმა.
მე არ ვიცი, ეს ვარდი
სადღურ ბაღშია გაზრდილი,
არც ხმება, არც ქცნება
რალაქ [ისეთი] კაცის დარგულია.
ორი ვოდელია ნანინა,
შენ შემოგველე.
ნანინა, შენი თვალების ქირიმა.

ცე2 > სამეგრელო > ჩხოროწყუს რაიონი > სოფელი ჭილა, 31 ივლისი

შემსრულებლები:

- ვალოდია მისეილის ძე ბერულავა, 63 წლის
- ტატაჩი ვარლამის ძე შენგელია, 33 წლის
- ხუტა საჩიდიონის ძე შენგელია, 33 წლის
- კარლო ბაგრატის ძე ცქვიტაია, 32 წლის

044. ტურა აცა-ბაცა* (სახემარო)

- ტურა აცა-ბაცა-ოდა
სოიზა მოიაცა?
ტურა აცა-ბაცა-ოდა,
სოიზა მოიბაცა?
- მარგალეფიშ ოსურეფი
ქოთომს ივარანა,
დაბა ქოუხედო ვარი,
თეჟი მევობაცა.
ამინებული ოჯახისუ
ბრელ გიმნოხვე ყაბა,

გაგზაბგორი შუე დადული
დობქოსი იშო ტყაბა,
ამხანაგებს დოუძახიდო
ქამუდობოდო შკაბა,
ვიხარამბას ივძახედით
ჩემი გოთანამა.
- ტურას ვანომკურუნეო
თოფიშ ყოთანამა?
- ვართ თოფიში ყოთანამა,
ვართ ვოლორშ ლალუბა.
სქანი ტყავთინა თოფი
გემიტყვავინეი¹,
[დიფერცხელი, დიბერკელი,
გეიბრილითეი].
ოდას ჟიგელვარანსია
უდიდოლო გერი,
ოყვადო უცა-ოდა
ჩე ფრიმული რჩანსე,
ჩე ფრიმული რჩანსე ვარი
გემოფინინანსე.

* საუბარეფო დოლოში ამ სიმღერის მეორე სახელწოდებაჲა მოცემული „ბურა“ და გეგნოვ განხილავებულია: / 1. ბურა დო ბურა დო / ჩე ფრიმული რჩანა. / დას მის გაფორნებ / სქა გიბას თინა. / დედი ვაოთილე დო / დედი გათრანა. / გენენს ქობოზურდეს / ვოლორ დო ტყა. / ტურა აცა-ბაცა დო / სოიზა მოიაცა. / სი მიქ მერე ობამალი / შეამ ორდინ დო დიხან.
* ამის შემდეგ ორი სერიოზის სიტყვები ადგილობრივში არ ისინი, რადგან გენენს ნევერს სხვადასხვა ვერსიას მღერის.

თარგმანი:

ტურა აცა-ბაცა

– ტურა აცა-ბაცა-ოდა,
სად მივცავ?
– მეგრული ქალები
ქათმის(ყოლას) უარობენ,
აბა, თუ ჰყავს მოშენებული,
იქ [იმის] გასაგებად მივცეცულებ.
ოჯახაშენებულს [დიასახლისს]
ბევრი ჰყოლია შემოსული [ხის] ტოტზე.
ამოვარჩიე მსხვილი დედალი,
გაჯაქანე იქით ტყეში,
ამხანაგებს დავუძახე და

ჩავეუქე შუაში,
მხიარული მოძახილი გვექონდა
თუთრად გათენებამდე.
– ტურას არ შინებია თოფის გასროლის?
– არც თოფის გასროლის,
არც ძაღლის ყეფის.
შენი ჩხაკუნა თოფი
მესროლე/დამირჩაკუნე.
ოდა [სახლთან] ყმის
უდეო მგელი.
ოჯადო უცა-ოდა,
თეთრი წვერი აქვს მოშვებული.
თეთრი წვერი აქვს მოშვებული კი არა,
მეჩხრად აქვს.

045. მიყორს ფაცხა" (ლირიკული, სუფრული)

ფაცხა მიყორს მარგალიში, ჩქიმცოდა,
ჭინუშ ღობილ მარგალიში, ჩქიმცოდა,
ვართ მაღალი, ვართ დაბალი, ჩქიმცოდა,
მოუნაფილ ფარგალიში, ჩქიმცოდა.
თეკი ოკო მულარდასი, ჩქიმცოდა,
სკვამი ცირა მარგალიში, ჩქიმცოდა,
უკული მოქყედ მიპონათე, ჩქიმცოდა,
ღვინ გეფშვათი ლაგვანიში, ჩქიმცოდა.

თარგმანი:

მიყვარს ფაცხა

მიყვარს მეგრელის ფაცხა, ჩემი ცოდეა,
მეგრელის შემოღობილი წაწელით, ჩემი ცოდეა,
არც მაღალი, არც დაბალი, ჩემი ცოდეა,
წრიულად შემოფარგლული, ჩემი ცოდეა.
იქ [მცენარე] უნდა იმყოფებოდეს/იდგეს, ჩემი ცოდეა,
ლაშაში მეგრული ქალი, ჩემი ცოდეა,
მერე პატარძალი მოვიყვანოთ, ჩემი ცოდეა,
ქვევრის ღვინო დავლიოთ, ჩემი ცოდეა.

046. სი ქოული ბატა (ლირიკული, სატრფიალო)

სი ქოული, ბატა,
მა ქომიტალენქო?
ჭოფილ ვორექ, თოკილ ვორექ,
ვაგომიტალენქო?
სი ქოული, ბატა,
მა ქომიტალენქო?
გურს გენია მონტებულს
ვეშეშებრალენქო?
სი ქოული, ბატა,
მა დომიტალენქო?¹²
დიხაზურგა სარკილიდო
სათანაჟო მუნაფილი,
მოქყედ დოსკილაფირი
დო დიანთილი უნაფილი.
სი ქოული, ბატა,
მა დომიტალენქო?

თარგმანი:

შენ მიდიხარ, ბატა

შენ მიდიხარ, ბატა,
მე მტოვებ?
დაჭერილი ვარ, შებორკილი/გათოკილი ვარ,
არ გამათავისუფლებ/გამიშვებ?
შენ მიდიხარ, ბატა,
მე მტოვებ?
გულზე ვოჯოხეთის ცეცხლმოკიდებულს
არ შემიბრალებ?
შენ მიდიხარ, ბატა,
მე მტოვებ?
დიხაზურგა მონშენდილი და
სათანაჟო მოღრუბლული,
პატარძალი დატოვებული/დარჩენილი
დასიდედრი წაყვანილი/წყალებილი.
შენ მიდიხარ, ბატა, მე დამტოვებ?

¹¹ ბეჭდის საცქავედო დღეობა: „მიყორს ფაცხა მარგალიში, / მოუნაფილ ფარგალიში, / ვართ მაღალი, ვართ დაბალი, / ქიდე ჭინუშ მანგარიში, / დონობილე ოკო ხედას / სკვამი ცირა მარგალიში“.

¹² ბეჭდის საცქავედო დღეობა: „ღვინ ვორექ მერინელი, / მა დომიტალენქო“.

როდიონ პაპავას ოჯახური ანსამბლი:

- თალიკო პაპავა, 34 წლის
- როდიონ პაპავა, 36 წლის
- როინ როდიონის ძე პაპავა, 17 წლის
- გენადი როდიონის ძე პაპავა, 12 წლის

047. ბერიკაცის ჩივილი (ჩონგური)

ბერიკაცი ვიყავი,
ლაშქრად გამიწვიესო,
ხიდზე რომ ვერ გავედისო,
ფეხით გამათრიესო.
ოიდა ვარადა, ოიდა ვარადა,
ვარიიდა, ვარადა და.

ჩემი კაკუჭელა ჯოხი
თავზე დამამტვრიესო,
გარეთ რომ ვედარ გამოვინდი,
სახლშიო დამამწყვდიესო.
ოიდა ვარადა, ოიდა ვარადა,
ვარიიდა, ვარადა და.

048. პატარა ნანა (ლირიკული, საბჭოური;
ჩონგური)

ნანა კარგი გოგონაა: ტურფა, კობტა, დავარცხნილი,
თუმცა ჩემზედ დიდი არის, არ უჭირავს მალა
ცხვირი.

მე საბავშვო ბაღში ვსწავლობ,
ის მეექვსე კლასში არის,
ყოველ დილით, ყოველ დილით
სკოლისაკენ მიიჩქარის.
რაც არ უნდა მევეკითხოთ,
ყველაფერი იცის ნანამ,
ეპ, ნეტავი ყველას ჰყავდეს
მეგობარი ამისთანა.

049. გოგონა საარჩევნო უბნისაკენ
(საბჭოური; ჩონგური)

დილის ეშხი მოგიპარავს
და ღიმილით ცას გაჰყურებ,
მიდიხარ და თოვლი ფარავს
შენს პატარა ნაფეხურებს.
გზას მიჰყვები გამალებით,
აყოლილხარ თოვლის შრიალს,
ოქროსფერი დალალები
სიყვარულად გაგიშლია.
უბნისაკენ მიიჩქარი
გამუდმებით გული გიცემს
და თვით გულით ხალხთა რჩეულს,
რომ პირველმა შენ ხმა მისცე.

შემსრულებელი:

სარაიონო კულტურის სახლთან არსებული
სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის მომღერალთა
ჯგუფი არკადი გახარიახ ხელმძღვანელობით

050. იერიში (ლაშქრული)

სიმღერის ტექსტი გლოსოლალიკებზეა აგებული.

051. გემიყადი/ო, ნანა (სატრფილო)

თარგმანი:
დამელოდე

ო, ნანა, ო, ნანა,
სკან ყოროფათ ქვილი ვორექ, უბედური მა,
სი შხვა გიგორს, მა რჯოგ ქე, ვაბსკიდუქე მა,
ართი მათი ქინმოჯინი, გამინათი დლა,
ჭყოლირ გურიში წამალი ქობი, სკანი ჭირიმა!
ო, ნანა, ოუ ნანა.
ჩქიმი ცირა, თოლი გვირა მიცორქ სიკოჩი, მუბქიშინა?!
ჩქიმი ცირა, თოლი გვირა, მიცორქ დო მუბქიშინა?!
მიცორქ დო მუ ბქიშინა, ო, ნანა, ო, ნანა.
ჩქიმი ცირა, თოლი გვირა, სკანწკუმა ულუ თისი ბინა
მიცორქ დო მუ ბქიშინა, ო, ნანა, ო, ნანა.
ღვალემც უღოფოჩინუ ვარდი, მუ ბქიშენენ, ვემებხვადი,
გერთოხოზე, გემიყადი!
სკანი მენდელიში მარდი, დამითხინე გურიშ დარდი,
გემიყადი, გემიყადი, გემიყადი, გემიყადი!

ო, ნანა, ო, ნანა,
შენი სიყვარულით ვარ დამწვარი, უბედური მე,
შენ სხვა გიყვარს, მე გძულვარ, ვერ გადვარები მე,
ერთხელ მეც გადმომხედე, გამინათე დლე,
დაჭრილი გულის წამალი მასვი/დამალევი, შენი
ჭირიმი!
ო, ნანა, ოუ ნანა.
ჩემო გოგო, დიდთვალემა, მიყვარხარ, შე კაცო, რა ვქნა?!
ჩემო გოგო, ლამაზთვალემა, მიყვარხარ და რა ვქნა?!
მიყვარხარ და რა ვქნა, ო, ნანა, ო, ნანა!
ჩემო გოგო, უძიროთვალემა, შენთანა აქვს მას ბინა,
მიყვარხარ და რა ვქნა, ო, ნანა, ო, ნანა!
ღანვებზე ვარდი გფენია, რა ვქნა, ვერ მივხვდი,
მოგსდევ, დამიყადე!
შენი მოიბედუბობის მაღლმა, მომაცილე გულის დარდი,
დამელოდე, დამელოდე, დამელოდე, დამელოდე!

052. მეურემე (მრომის, სოციალური)

თარგმანი:
მეურმი

მეურემე ურემს გეზე, ხეს უკებე ჭინე გინძე,
მეურსი დო მიიბირსუ, მეურე მუში დუდიში მინჯე.
კანკალემა ქეგაშინე პატონჭკოლარაში ხანდა,
პატონ ჯიხას დონორდუ დო მუსუ ვაგუქუნდუ ღანდა.
მეურემე გოხოლუქე, ხეს მიკებ ჭინე კეტი,
კოლექტივსუ ქუაკათი, იფრელაშო თის მივენდი.
პატონეუქე დონიშინდუ, ჩქინ ხესგრე ჩქინი ბედი,
მონობამე გითიბლიდო კისერს ვამომისკუ ღვედი.

მეურემე ურემზე ზის, ხელში უჭირავს წანელი გრძელი,
მიდის და მიიბღერის, თავად არის საკუთარი თავის
პატრონი.
ხანდახან გაახსენდება ბატონყმური ყოფა/მრომა,
ბატონი ციხესიმაგრეში იდგა და მას ლოზე არ
ჰქონდა შემოვლენი.
მეურემე გახლავარ, ხელში მიჭირავს წანელის ჯიხი,
კოლექტივში გავერი, ყველაფრიანად მას მივენდე.
ბატონეგადამენდენე, ჩვენს ხელშია ჩვენი ბედი.
მონობას თავი დავაღწიე და კისერზე არ მაბია
ღვედი.

053. ვაი, შერი საყვარელი (სატრფიალო)

ვაი, შერი საყვარელი,
რინა მუმი მამარდარე!
რინა მუმი მამარდარე!
ქიანა მუმი მაფართარე!
ძოკო წინდაშ გომერშილი
ბრელმა თოკით ნახართა რე,
ძოკო მანუგეშებელი
მუშ ხოჯი დო აგაფარე.
მარა თი დრო ქუდოდირთუ,
პატონევი ვარდასენი,
თავადი დო ჟინოსკუა
ართიანს მიანგარდასენი.
თავადი დო ჟინოსკუა
ართიანს მიანგარდასენი.

054. სკანი ჭირი, სკან გოლუა! (სატრფიალო)

სკანი ჭირი დო სკან გოლუა,
სკან ყოროფას მუბლოლუა?
პლატოკიშა მიბკირუნქდო
გურმა ქიმიბხუტოლუა.
აჰა, ჯაშა ქომწყალითე,
ქუმოხოჯი სი ხვალე,
ჭიმკარიშა ქუმორთიდო
აჰა, ქიბირი ხვალე.

055. ვარაიდა (სახუმარო)

ირო ჟუდეს მეს მგლახეჲ,
კოცე ვაუხვილუქენი?
ართოსურში თხილუას
ამარ ჭიგიოდინუქენი.
ყაზაყ, ოსურს თხილანქენი,
ტყვე ხო ვარე მანტებელი?!
სკან ოსური წიფინუნსე,
ვართ მა გაჟუქ მაღლობელი.

თარგმანი:

ვაი, სულო, საყვარელო!

ვაი, სულო, საყვარელო,
სიცოცხლე/ყოფნა როგორი მადლია!
სიცოცხლის ნება რომ იყოს,
ქვეყანარამსიფართუა.
ძოკო ჭუჭყით გაზინთული,
თოკით ბევრჯერ ყოფილა გაბანრული,
ძოკოს მანუგეშებელი
მისი ხარი და გუთანია.
მაგრამის დრო დადგება,
პატონები [რომ] არ იქნებიან,
თავადი და აზნაური
ერთმანეთს [რომ] შესტირებენ.

თარგმანი:

შენი ჭირიშე, შენ გენაცვალე!

შენი ჭირიშე და შენ გენაცვალე,
შენს სიყვარულს რა ვუყო?
ცხვირსახოცში შევახვევ/შევიხვევ და
გულში ჩავიხუტებ.
ერთი კვირა [დღე] მიწყალობეთ,
მობრძანდი შენ მარტო,
ჭიმკარამდე მოდი და
ერთი,იმღერე მარტო.

თარგმანი:

ვარაიდა

სულ სახლში რატომ/რას ზიხარ,
ვინმეს/კაცს [ხოშ] არ ჰყავხარდამწყვედელი?
ერთიჯალისმწყემსვას
აგერ ეწირები.
(გლეხ)კაცო, ცოლს რომ მწყემსავ,
ტყვე კი არ არის.გამქვევი;
შენი ცოლი [ხოშ] ნიკინებს/წინინებს,
არც მე გყავარ მაღლობელი.

056. ვოისა (სატრფიალო)

სკანდა ორგადე მიღუ
ართი, ვირი, სუმი წინა;
ქობთქუენი, მაშკურინე,
ვაბთქუენი, მუბქიმინა?!
ბაშლაყუს მეგიჯლონა,
სირმათ გუგონწყუაფუა,
აიშა მითინ გიყორდე-და,
იშო ქუგოძგვაბაფუა.

თარგმანი:

შენთვის სათქმელი მაქვს
ერთი, ორი, სამი სიტყვა;
რომ ვთქვა, მეშინია/მეშეშინდება,
რომ არ ვთქვა, რა ვქნა?!
ყაბალას გამოგიგზავნი,
სირმას შემოგავლებინებ,
აქამდე თუ ვინმე გიყვარდა,
იქით გაგადგებინებ.

057. ხელხვაიე (შრომის)

ხელხვაიე ხვარიელი,
ხეს მოულე ხვარიელი,
ჩქინ მენძელი ტარიელი.

თარგმანი:

ხელხვაიე

ხელხვაიე ხვარიელი,
ხელეხს მოაქვს ხვაი-ბარაქა,
ჩვენი მასპინძელი ცარიელი.

ანბანური განმარტება:

ყ – მიიღება „ყ“ თანხმოვნის დასუსტების შედეგად.

წარმოითქმის მკვეთრი შემართვით ხმოვნის წინა პოზიციიანი

ჯ – ნეიტრალური (ირაციონალური) ხმოვანი, თანხმოვანთგამყარო

მოხუც მომღერალთა გუნდი, ერმინე¹ შულაძის ოჯახი:

- ერმინე ილარიონის ძე შულაძე, 88 წლის
- ანა ტარიელის ასული შულაძე, 78 წლის
- შალვა ერმილეს ძე შულაძე, 52 წლის
- ნიკოლოზ ვასილის ძე რობაქიძე, 75 წლის

058. *ალიფაშა* (ეპიკური, ისტორიული)

ალიფაშამ გვიღალატა, ჩაგვიყვანა ბანრით გემსა. ამბოღმდელო ღამე, ნუ გათენდები მალე. გენაცვალე ჩემს გამჩენს, რა ბიჭი ჰყავს მამაჩემს!

059. *ჩარიჩაშა* (სალალობო, სახუმარო)

ახალ ამბავს მოგახსენებთ, ვითარებას თავისასო, უფულობამ შემანახა, ვერ გაგჩერდი თავის სახლსო².

060. *ნანინაი, ბატონებო!* (სამკურნალო)

ნანინაი, ბატონებო, ნანინაი, ბატონებო, ნანინა და ბატონის შვილსაია, ბატონსა, ნანინა და დატებით, ბატონო!

გაბუტულო გლეხის შვილო, შენ, პაწანინაო,

ნანინა და ბატონის შვილსაია, ბატონსა, ნანინა და დატებით, ბატონო³!

061. *მრავალჟამიერ!* (სუფრული)

მრავალჟამიერო!
მადლობელი ვართო სადღინგრძელოსთვისო!

062. *ალილო* (კალენდარული, სამობაო მილოცვა)

აგვიშენდა მასპინძელი.
ჰყავს სტუმრები საყვარლები.
ისურვოს ღმერთმა⁴ თქვენი მშვიდობა!

063. *უფალო, შემდგომად* (საადგომო საგალობელი, მეორე სტიქოლოგიის წარდგომა⁵)

უფალო, შემდგომად სამისა დღისა აღდგომისა და მოციქულთა თაყვანისცემისა პეტრე გვიღალადებდა,
დედანი კადნიერ-იქმნეს, ხოლო მე შევმინდი; ავაზაკმან ღვთისმეტყველმა ხოლმე უარგავა, მიწოდდა მეა, მეუფეო, ამერიტოგან მოწაფედ შენდა, ანუ კულად ნადირობად თევზთა წარმავლინე, რომელი დაუტევე, არამედ სინანული ჩემი მიითვალე.

064. *წმიდა არს, წმიდა არს* (წირვის საგალობელი)⁶

წმიდა არს, წმიდა არს, წმიდა არს უფალი საბაოთ! სავსე არიენ ცანი და ქვეყანა ღიდებითა მისითა. კურთხეულ არს მომავალი სახელითა უფლისათა! ოსანა მაღალთა შინა!

065. *შენ გიგალობთ* (წირვის საგალობელი)⁷

შენ გიგალობთ, შენ გაკურთხევთ, შენ გამადლობთ, უფალო, და გვევდრებით შენ, ღმერთო ჩვენო!

066. *რაოდენთა ქრისტეს მიერ* (ქრისტეშობის საგალობელი „წმიდაო ღმერთოს“ ნაცვლად)⁸

რაოდენთა ქრისტეს მიერ ნათელ გვიღებებს და ქრისტე შეგვიმოსიეს, ალილუია!
ღიდება მამასა და ძესა და წმინდასა სულსა ან და მარადის და უკუნიით უკუნისამდე, ამინ!
და ქრისტე შეგვიმოსიეს, ალილუია!

¹ საექსპედიციო დღიურში: „ერმილ“.

² ტექსტი გაგრძელდა საექსპედიციო დღიურში: „აჲდექ, ბათუმში წავდი, იქ მოვადექ ვინცა სხვასო. იმან სახლი მაჭირავა, თავის დუწის უკან გვერდსო. მოგვეჩვია ერთი თავი, ახრავუნებს მუდამ წაშსო. ისე ახრავუნებდესო, თუ გინრავდეს ძალი ძალსო“.

³ ტექსტის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „აჲრე ტახილად, უდარდულად, რამ დაგაძინაო, დღდის მკერდში მივიგინა შენ ტახლი ბინაო, ნანინაა, იაწანა, შენ, პაწანინაო“.

⁴ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში: „ღმერთმა იწმინა“.

⁵ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში: „უფალო, შემდგომად სამისა დღისა მოციქულთა თაყვანისცემისა დედანი კადნიერი, ხოლო მე მით ვადიერო“.

⁶ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

⁷ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

⁸ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

სოფელ თუზის მომღერალთა ჯგუფი:

- კალისტრატე სპირიდონის ძე მაჩიტაძე, 78 წლის
- პლატონ გიორგის ძე ბრეგვაძე, 81 წლის
- გიგა პარმენის ძე მაჩიტაძე, 32 წლის
- დავით ნესტორის ძე კოჩაძე, 50 წლის

067. *მრავალფამიერი* (სუფრული)

068. *ალიფაშა* (ეპიკური, ისტორიული)

ალიფაშამ გვიღალატა, ჩაგვიყვანა კვირიკეთში⁹.

069. *ქორჩრაი* (სალაღობო, სახუმარო)

ქორჩრაი დამეკარგა, უკეთესი ქათმის გვარი,
„ჩიჩი-ჩიჩის“ ვუძახოდი, ხელში მეჭირა კაკალი,
ხელში მეჭირა კაკალი, არ გამაგონა კაკანი.
თავლის უკან გადმოფრინდა, ტურამ შეაშპო ბარკალი.
წელს ქვეითა ისეთია, როგორც გინახავს შაქარი¹⁰.
წელს ზეითაც ისეთია, როგორც გინახავს მაცვალი.

070. *მგზავრული მაცრული/მაცრების მგზავრული*
(საქორწილო)

რა ვქნა, რა ვუყო თავსა, ამ ჩემ პატარა ქალსა?
გუშინ ჩიტმა შემიძინა, დღესაც აცეცებს თვალსაო¹¹.

071. *თავისი შაირი* (სალაღობო, სახუმარო)¹²

ახალ ამბავს მოგახსენებ, ვითარებას თავისა:
შემაწუხა უფულობამ, ვერ გაგძელი თავისასო.

აგრე ჩევედი ბათუმში, იქ მივედნე ვინცხა სხვას,
იმან სახლი გვაქირავა, თურქი გვერდზე მისობს თავს.

შამოგვიჩთა ერთი თავგი, ახაჭუნებს მუდამ თავს.
წაღმა-უკუღმა ტრიალებს, თითქოს ამენებდეს სახლს.

072. *მაგდანელი* (სალაღობო, სახუმარო)

ერო-ქერი ამ ბაზარში¹³ იყო ერთი და მაგდანელი,
გაიარ-გამოიარა, შამოიდეა წელზე ხელი.

ერისკაცი მუათავა, ეხლა უნდა სინჯოს¹⁴ მღვდელი;
მღვდელსა კაცი გაუგზავნა, თან გოუხდა მადლიერი.

გადმოსცალა თავის ტახტი, გვერდზე მოიწვინა
მღვდელი:
„ერთი ჩემკენ გადმოხრუნდი, დაგენაცვლოს ჩემი
გრელი“.

⁹ ტექსტის გაზრდილება საექსპედიციო დღიურში:

„იმან ფულები აიღო, ჩვენ ჩაგვყარა რქის ხელში“.

¹⁰ საექსპედიციო დღიურში სიმღერას ჰქვია ქორჩრაი, ხოლო ტექსტი ასეთია:
„ქორჩრაი დამეკარგა, უკეთესი ქათმის ვიძი,
„ქორი-ქორის“ ვუძახოდი, ხელში მეჭირა კაკალი.
თავლის უკან გადასულა, ტურამ აშპო ბარკალი.
წელს ქვეით ისეთია, როგორც გინახავს შაქარი.
წელს ზეითაც ისეთია, როგორც გინახავს მაცვალი“.

¹¹ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში:

„რა ვუყო თავსაო, მერე პატარა ქალსაო,
გუშინ ჩიტმა შეაძინა, დღესაც აცეცებს თვალსაო“.

¹² საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

¹³ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში: „იანჩხეთის შა ბაზარში“.

¹⁴ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში: „ნახოს“.

მოხუც მომღერალთა ანსამბლი:

- იასონ ბესარიონის ძე ბერიძე, 80 წლის
- აკაკი მარკოზის ძე ქარქაძე, 73 წლის
- პროკოფი მარკოზის ძე ქარქაძე, 78 წლის
- გალაქტიონ რევაზის ძე კუბლაშვილი, 64 წლის
- ვლადიმერ რევაზის ძე კუბლაშვილი, 78 წლის
- სიმონ ბეროს ძე ყიფიანი, 64 წლის
- ვანო დიმიტრის ძე კუბლაშვილი, 82 წლის
- ირაკლი მოსეს ძე გაჩეჩილაძე, 79 წლის
- ამბაკო იოსების ძე უგრეხელიძე, 80 წლის

073. ბატონების ნანინა (სამკურნალო)

ნანინა, ბატონებო, ნანინა,
ნანი, ნანინა და, ბატონებო!

ნანინა, ტკბილად, ბატონო!
ნანი, ნანინა და, ბატონებო!
ნანინა, ტკბილად, ბატონო!

074. მრავალჟამიერ! (სუფრული)

მრავალჟამიერ, ჟამიერ!

075. ნანინა (ლირიკული, სატრფიალო)

ნანინა, ნანინა,
რა გინდა სხვა, რა გინდა?
არ მინდებიხარ, არ მინდა!¹⁵

მე2 > იმერეთი > თერჯოლის რაიონი > სოფელი სიქთარვა, 2 აგვისტო

სიქთარვის მომღერალთა გუნდი:

- მიხაკო კონსტანტინეს ძე მემანიშვილი, 68 წლის
- ილია კონსტანტინეს ძე მემანიშვილი, 73 წლის
- იონა შელიტონის ძე კახიძე, 62 წლის
- თადეოზ დავითის ძე კახიძე, 75 წლის
- ილია ვასილის ძე ჟორჯულაძე, 52 წლის
- ვალერიან სინოს ძე ვერულაშვილი, 62 წლის
- უმანგი გრიგოლის ძე ვერულაშვილი, 34 წლის
- კალისტრატე მაღაქიას ძე აბულაძე, 70 წლის
- სერგო კონსტანტინეს ძე ბარბაქაძე, 52 წლის
- შოთა ტიტეს ძე აბულაძე, 45 წლის
- აკაკი ბეგლარის ძე აბულაძე, 63 წლის

076. პატარა საყვარელო (ლირიკული, სატრფიალო)

პატარა საყვარელი ხარ,
ისე გაქმევდი შაქარსა,
როგორც ყველი და პურიო.
პატარა საყვარელი ხარ,
გალიამი რომ გაგზარდე,
ვით მაისის ბუბულუი.
პატარა საყვარელი ხარ!¹⁶

077. ალიფაშა (ეპიკური, ისტორიული)

ალიფაშამ გვილაღადა,
ჩაგვიყვანა კირიკეთში;
იმან ფულები ეიღო,
ჩვენ ჩაგვყარა თათრის ხელში.

078. მაყრული/ადილო (საქორწილო, ცხენოსნური)

იმისთანა საქმეს გიბამ, თვალებს გაცეცებიტებო.
სიქთაულების სტუმრობა ნუ გგონია ხუმრობა!¹⁷

079. ნადური (შრომის, ყანური)

მთაში ურემი გავთაღე, ჩამოვიდა გორებითა,
მთელი ზაჯი ეივსო პურიითა და ქონებითა.

¹⁵ ბევსი საუკუნედიო დღიურში: „არ მინდებიხარ, რა გინდა?“.

¹⁶ ბევსი საუკუნედიო დღიურში: „პატარა საყვარელი ხარ, / ისე გაქმევდი შაქარსა, / როგორც ყველი და პურსა. / შენ რომ ცუხლი მოიკიდე, / ნებად, / რითი მოივლო?“.

¹⁷ ბევსი საუკუნედიო დღიურში: „იმისთანა საქმეს გიბამ, თვალებს გაცეცებიტებო, / სახლი რომ არა გეონდეს, რა, სხვაგან გასესხებიტებო, / სიქთაულების სტუმრობა, ნუ გგონია ხუმრობა. / ხელი ფული ღვინო უნდა, მისი მოგვითილა“.

080. მხედრული (ლაშქრული, მგზავრული)

ომში წასვლა მას უხარის,
ვისაც კარგი ცხენი ჰყავსო.

დაბრუნება და შინ მოსვლა,
ვისაც კარგი ცოლი ჰყავსო.

სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა¹⁸
სიკვდილი სახელოვანი.

081. ბატონებო! (სამკურნალო)

ბატონიშვილსა ერეკლეს, ბატონებო,
ნანინა და ნანინა, ბატონო!
უდგია ოქროს აკვანი, [...]
ნანინა და ნანინა, ბატონო!

082. ნანინა (ლირიკული)

ხალხურ მომღერალთა გუნდი¹⁹:

- კონსტანტინე ვასილის ძე წინილაშვილი, 63 წლის
- ერმალოზ ვასილის ძე პავლაძე, 78 წლის
- ერმინოგ არჩილის ძე პავლაძე, 45 წლის
- ნოდარ ერმილოს ძე პავლაძე, 27 წლის
- პავლე დავითის ძე ბერიძე, 46 წლის

083. ქორორეი (სალაღობო, სახუმარო)

ქორორეი დამეკარგა, უკეთესი ქათმის გვანი.
მეზობლისას გადასულა, იქ დოუნყია კაკანი.
კვერცხის დებას შეჩვევია, მელამ შემძირო ბარკალი.
„ჰა-ჰირის“ უძახოდი, ხელში მეჭირა კაკალი.

084. ადილა (შრომის, ყანის ნადური)²²

ოურია, დოურია თეთრი ყურძენი ქარმაო.

085. ჭონა (კალენდარული, საადღგომო)

ჭონა, ჭონა, ვარდის კონა,
ალათასა, ბალათასა, ხელი ჩაჰკარ კალათასა.
ამოიღე ორი კვერცხი, ღმერთი მოგცემს ბარაქასა!
ოი, ალილო, აჟა, აჟა – მშვიდობა!

086. მაყრული (საქორწინლო)

შევსვით სავსე ჭიქებითო,
გოგოვ, ჩემი²³ იქნებითო!

¹⁸ საუბარედიო დღიურში: „სჯობს სიცოცხლე საძარხლსა“.

¹⁹ დეჰსტი საესპედოი დღიურში:

„ბატონიშვილსა ერეკლეს, ნანინა და ნანინაო,
უდგია ოქროს აკვანი“.

²⁰ ამაჟამდ – ხარაგაულის მუნიციპალიტეტი.

²¹ შენიშვნა: საუბარედიო დღიურში: „კონსტანტინე წინილაშვილის ბინაზე“.

²² საუბარედიო დღიურში ტესტი არ არის.

²³ დეჰსტი საესპედოი დღიურში: „თუ რომ ჩემი“.

შემსრულებლები: დები დევდარიანები

087. ნანა (სამკურნალო)

იას დავერეფ, ვარდს დავერეფ ბატონების მოსალხენად.
ამ ბატონების დედაო მალლიდან მობრძანდებაო.
ნანინა ნანა, ბატონო!²⁴

088. მალლიდან გადმომდგარიყო
(ლირიკული, სატრფიალო)

მალლიდან გადმომდგარიყო, ლამაზი,
თვალუვეუნ თეთრი ქალიო, ლამაზი,
ფირფ-ფარუზ ფანდურა და ქვათითა.
ქვათითა და გულის ვარდო, ჩემო ლამაზო²⁵.

ქმ2 > იმპერატივი > ორფონიკიძის რაიონი > დაბა ხარაგაული. 5 აგვისტო

ხალხურ მომღერალთა ჯგუფი:

- ივანე ლევანის ძე აბაშიძე, 62 წლის
- ლევან ტრიფონის ძე ლურსმანაშვილი, 50 წლის
- ოთარ კონსტანტინეს ძე აბაშიძე, 45 წლის
- ელგუჯა ნიკოლოზის ძე დეკანოზიძე, 41 წლის, სოფელ ღარიხივიდან
- ჯონდო გრიგოლის ძე გიორგაძე, 35 წლის, სოფელ ჩხერიდან
- შოთა სერგოს ძე, 40 წლის ბუჩიძე, დაბა ხარაგაულიდან
- თამაზ სერგოს ძე, 37 წლის კიკნაძე, სოფელ ვარძიიდან

089. ჩემო ნათლიდედაო! (სუფრული, სახუმარო)

ჩემო ნათლიდედაო, ცოტა მეჩქარებო,
შორი გზიდან მოვდივარ, ცოტა მეშინებო!
ხაჭაპური გამომიცხვ, ყველი გეშოვებო;
ყვინთილი დამიკალი, ვიცი, გეყოლებო;
ვარიეი ქე გაუშვი, დეღლაღ გაგებრდებო.
ჩემო ნათლიდედაო, ძლიერ მეჩქარებო,
შორი გზიდან მოვდივარ, ცოტა მეჩქარებო!

შინ თუ ადრე არ მივედი, წენა²⁶ გამიწყრებო;
უცნაური ცოლი²⁷ მყავს, შინ არ დამიხედებო;
მეზობლისას გადაიარს²⁸, რაცხას შეეყრებო;
არმყოფას დაუნყებუნ, ვიცი, შემიცდებო;
ახალგაზრდა კაცი ვარ თავი მომეყრებო.
ჩემო ნათლი დედაო, მისთვის²⁹ მეჩქარებო!

090. გულო, შავგულო! (ლირიკული, სატრფიალო)

გულო, შავგულო, გამუცხადე,
ვინ შემოგავლო სვედისა ბადე.
ვინ მოჰკრეფს ვარდსა, მეზაღ ყავსა.
ყოველ ლამაზ ქალს არმიყიფ ყავსა.
ია დავთესე, ვარდი მოსულა,
ირმისა ჯოგი შიგ შემოსულა.

091. მასპინძელსა (სუფრული)

მასპინძელსა მხიარულსა
ყავს სტუმრები საყვარლები,
ეს სტუმრები სხვა სტუმრებსა
გვიჩვენებია ურთი-ორსა.
წითელ ღვინოს, ლამაზ წინოს,
კაცმა უნდა მოუღვინოს³⁰.

²⁴ ტექსტი საექსპედიციო დიღირში: „ეს აკავინ ხარაგაული, / შიგ მწოლარე დასაბელი. / ნანი, ნანი, ნანაო, / ნანინა და ნანა, ბატონო! / იას დავერეფ, ვარდს დავერეფ / ბატონების მოსალხენად. / ნანი, ნანი, ნანაო, / ნანინა და ცბილად, ბატონო! / ამ ბატონების დედაო / მალლიდან მობრძანდებაო. / ნანი, ნანი, ნანაო, / ნანინა და ნანა, ბატონო! / ქვეშ მოფინილი დასვდება, / იმხუე დაბრძანდებაო. / ნანი, ნანი, ნანაო, / ნანინა და ნანა, ბატონო! / ბატონების მამრასა / ცბილად ვეცივი ნანინასა. / ნანი, ნანი, ნანი, ნანი, ნანაო, / ნანინა და ნანა, ბატონო! / თოქრი ზღვიდან ვახვლით. / შვიდ სოფელს მოვეფინებო. / ნანი, ნანი, ნანაო, / ნანინა და ნანა, ბატონო! / ისე მოვდივარ იმხუეთს, / ჩიციე არ აკვიფრებია. / ნანი, ნანი, ნანაო, / ნანინა და ცბილად, ბატონო! / არც ბავშვი დავგინებია, / არც დიდი დავგინებია. / ნანი, ნანი, ნანაო, / ნანინა და ნანა, ბატონო! / ბატონებო, ღვინოებო, / დიდო სამართლიანებო. / ნანი, ნანი, ნანი, ნანი, ნანაო, / ნანინა და ნანა ცბილად, ბატონო!“

²⁵ ტექსტი საექსპედიციო დიღირიდან: „ხელს მიწევდა: – აქა ამოდი, ლამაზი, / შინ არ არს ჩემი ქმარი, ლამაზი, / ფირფ-ფარუზ ფანდურა და ქვათითა. / ქვათითა და გულის ვარდო, ჩემო ლამაზო, / გვერდზე გაღვინის თებესაო, ლამაზი, / ფირფ-ფარუზ ფანდურა და ქვათითა. / ქვათითა და გულის ვარდო, ჩემო ლამაზო, / ახლოსაც არ მივიკარებს, ლამაზი, / შორიდან ჩავიწვევს თვალსა, ლამაზი, / ფირფ-ფარუზ ფანდურა და ქვათითა. / ქვათითა და გულის ვარდო, ჩემო ლამაზო!“

²⁶ საექსპედიციო დიღირში: „დედა“.

²⁷ საექსპედიციო დიღირში: „ქალი“.

²⁸ საექსპედიციო დიღირში: „გადავიარს“.

²⁹ საექსპედიციო დიღირში: „ცოდა“.

³⁰ ტექსტის გაგრძელება საექსპედიციო დიღირში: „წითელ ღვინოს ფერი გიგავს, / ქიქამი მფიქობარსო, / სასუფუელი რათ უნდა / შენს მკლავზე მწოლიარსო?“.

092. ფირუზ-ფარუზ (სალაღობო, სატრფიალო)

მალიდან გადმომდგარიყო, ვარალი,
თვალუქუნ თეთრი ქალიყო, ლამაზი;
ფირუზ-ფარუზ ფანდურასა, ქვათითა,
ქვათითა და გულის ვარდი, ჩემი ლამაზი³¹.

093. მხედრული (ლაშქრული, მგზავრული)

ომში ნასვლა მას უხარის,
ვისაც კარგი ცხენი ჰყავსო.

დაბრუნება და შინ მოსვლა,
ვისაც კარგი ცოლი ჰყავსო.

სვობს სიცოცხლესა ნადრახსა
სიკვდილი სახელოვანი.

094. პატარა საყვარელო (ლირიკული, სატრფიალო)

პატარა საყვარელი ხარ,
ვით მაისის ბუღბუღლი;
ისე გაქმევდი მაქარსა,
როგორც ყველი და პურიო.

095. ვოდელა და დიელა (შრომის, სავენახო)

ყურძენსა კრეფა დავენყოთ,
ჩაყვართ კალათაშია³².

096. ჭონა (კალენდარული, სააღდგომო)

ჭონა ჭონას ვიყავ, ჭონა ნავებ,
სარგებელი ვერა ნავებ.
ალათასა, ბალათასა³³,
ხელი ჩა(ც)კარ კალათასა,
ერთი კვერცხი ამოიღე,
ღმერთი მოგცემს ბარაქსა!
აი, აჟა – მშვიდობა!³⁴

097. სუფრული/ჭეი, ადილო! (სუფრული)

მასპინძელსა მზიარულსა
მარნის კარი უჭრიალებს.
ამოგვიღებს წითელ ღვინოს,
ყელსაც ჩაგვიმაჭრიანებს.
მასპინძელ კარგად მასპინძლობს –
გულითა მზიარულითა,
ახალი ნუღა გაცვითა
მარანში სიარულითა³⁵.

098. ცხენოსნური (საქორწილო, მაყრული)³⁶

ჩემი ცხენი თოხარიკი ქალს არ იცნს ულამაზოს:
თუკი ქალი მოეწონა, ზურგი უნდა მესთავაზოს.
ქალო, რა რიგად გიხდება აიგანზე გადმოდგომა,
მოგიტაცებ და მაგიყვან, როცა მოვა შემოდგომა.

³¹ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში: „მალეიდან გადმომდგარიყო ლამაზი, / ლამაზი და გულის ვარდი, მათეფალა. / ხელსა მიეწედა: – აჟ მოდი, / შინ არ არს ჩემი ემართო. / ფირუზ-ფარუზ ფანდურასა, კვათითა, / კვათითა და გულის ვარდი, ჩემი ლამაზი“.

³² ტექსტი საექსპედიციო დღიურში: „ყურძენსა კრეფა დავენყოთ, / ჩაყვართ კალათაშია, / სიხარულით და ხალხითი / ჩაყვართ საწანაღელა. / ამისთანა მოსაღალი / არ ყოფილა ჩვენს დღეში“.

³³ შემარულბული სიღვინს განმეორების დროს ამბობს: „მალათასა“.

³⁴ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში:

„ალათასა, ბალათასა, ხელი ჩა(ც)კარ კალათასა,
ამოიღე ერთი კვერცხი, ღმერთი მოგცემს ბარაქსა!
მთაში ურედი გავიარე, წამოვიდა გორებითი,
მეტი ოახი აქვსო ფელითა და ქიანებითა!
აი, აჟა – მშვიდობა!“.

³⁵ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში: „ღვინისთვის სიარულითა“.

³⁶ სათაური საექსპედიციო დღიურში: „ცხენოსნური-მაყრული“.

099. მაყრული (საქორნილო, დოლით)

მომწონს შენი თვალები,
ქალოვ, გენაცვალეები
სითაც ქარი მოგიბერავს,
იქით მოგეფარები!

შენ თუ გძულვარ, მე წავალ შორს,
გაგმორდები, გაგეცლები^ა,
მაგრამ შენი სიყვარულით^ბ
ჩამოვდნები, ჩამოვცქნები.

მოვკვდები და თან ჩამყვება
შენი წმინდა სიყვარული,
საფლავიდან ამოგძახებ:
– შენ გეკუთვნის ჩემი გული!

შემსრულებელი: ფურცელაძე აკაკი

100. ქართული (საცეკვაო, დოლზე)

101. ხორეში (საცეკვაო, დოლზე)

102. განდაგან (საცეკვაო, დოლზე)

103. ბაღდადური (საცეკვაო, დოლზე)

^ა ძველი საქვსადიო დოღრში: „გაგეცლები, გაგეცლები“.

^ბ ძველი საქვსადიო დოღრში: „მაგრამ წმინდა სანთელით“.

სწრაფი რასწმენები:

შესწრულებლები, სიმდერების ტექსტები და განმარტებები

[აღმოსავლეთი საქარტველო]

2-19 სექტემბერი

CD3

1. ხევსურეთი: ბარისახო, გუდანი, 3 სექტემბერი
2. ფშავი: მალაროსკარი, 4 სექტემბერი
3. ქართლი: გორისა და კასპის რაიონები, 5-9 სექტემბერი

CD4

4. კახეთი: თელავისა და ყვარლის რაიონები, 11-15 სექტემბერი;
გურჯაანისა და სიღნაღის რაიონები, 16-19 სექტემბერი.

ეპსკვდიციის შამადგენლობა:

ხელშეკრულება:

გრიგოლ ჩხიკვაძე – თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის ფოლკლორის
კათედრის გამგე, პროფესორი.

ნაწილები:

ივეტ გრიშო – ფრანგი ეთნომუსიკოლოგი;

ნანა ბილანიშვილი – ფრანგული ენის პედაგოგი;

ვლადიმერ ახოზაძე – თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის დოცენტი;

კახი როსუბაშვილი – თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის
მუსიკალური ფოლკლორის კაბინეტის გამგე.

შემსრულებელი: აბიკა მალაქიას ძე არაბული,
59 წლის, სოფელ ჩირჩილიდან, დეკანოზი.

01. ღულისა კლდითა/ზევსურული მღერა
(ეპიკური, ფანდურით)

ღულის კლდითა ღულელთა შვილებსა
სიმღერეი გამუდოდაო.
ქორწილ აქვა ვეფხვიასა,
დუნერი შინ გარდუდოდაო.
კოდნე დგეს, კოდნი ღუდითა სავსენი,
სისხლი პენად გადმუდოდაო.
იდუასი ბირიმი
ნელ-ნელად გამადოდაო.

02. ლექსი იტყვის ითირიშვილი
(ეპიკური, ფანდურით)

ლექსი გეტყვისთ ითირიშვილ,
გაბა ფანდურზედაც ლარიო,
მარტყაი ვერასად ვიამბობ,
ფანდურო, შამეცად მზარიო.
მანშაველთ ახალგაზრდა,
თითოს აჭარბევსაც ქალიო,
თავის ძმებითაც და დახოცე,
გარდურარა ლეკისაც ჯარიო.
ამა შინა ბათორუსა კი
თქვენდამე მამბისაც თვალიო,
დალისტანს გაიბრუნებდა,
არ სჭირდებიანაც სხვანიო.
ყმანელი რადაც მაჰკალით?! –
ეგ იყვისაც გუმეცარიო.

03. თასში მღერა (სუფრული,
სარიტუალო სასმელის მიღების წინ)

შასმა შენ გინდაც ღვინისა,
შენ უფრო შაჰკრაც საგამსაო.
უშენოდა ვერვინ შამუგდებთა
მშვილდსა რქისასაო საბამსაო.

დალოცვა: თქვენი გამარჯვებისა!
გრ. ჩიხკაძე: ღმერთმა გაამოთ ყველანი!

04. ტირილი (სამგლოვიარო)

გუმენ ქირცინა გამიკვირდაო,
ე, ჰიო, ჰიო, ჰიო!
ბანარაულა დაიკვეხნაო,
ე, ჰიო, ჰიო, ჰიო!
ბანარაულა რად უნდოდაო?
ე, ჰიო, ჰიო, ჰიო!
მასწურდაც სისხლიც ველარ მასვაო,
ე, ჰიო, ჰიო, ჰიო!

შემსრულებელი: პეტრე ყეფიას ძე გოგოჭური, 21
წლის, სოფელ ატაბიდან.

05. სულხანგური (ეპიკური, საგმირო, ფანდურით)

ამბობენა, გადაულავის გოგოთურას შვილსაო,
მეც ვნახიდა გადანავალი – გადაეკვალის ქვიშაო.
ვაფეკვისა გადანავალსა შუქი მიჰყვებისა მზისაო.
შატელსა ჩავიდისა სულხანი, შვე ამადენის პირსაო,
ამბობდისა: „ნეტავა, შამყარა ურჯულსა, ქისტის
შვილსაო“.
დუსულბის ტალღარი სწოვ სერი-სერ² ხევსურისაო,
თოფის ხმასა გაჰყვისა კივლი გიგითად აბისაო.
დაიჭერსა გამაგორვილსა მამაცა თავის შვილსაო,
დაიჭერსა: ველარას უშველს, გულზედა ნატყვიარი
სჭირსაო.

შემსრულებლები: აბიკა არაბული და პეტრე
გოგოჭური.

06. გელდიაურ³ (ეპიკური)

07. მთიბლური (შრომის, თიბვის)

თოფო, ბუჩა, ჩამუხილეო
ჯვარის სასუეთსმთიბლებს შიგაო,
დაგანყვითვინს კაფიანიო,
ნამბრეგნი სისხლით დაგასვრიგნაო.

ნამბრეც, სათავეც დაგარჩა ცელიო,
ნამბრეც, ბოლოში საღესველიო⁴.

² ჩანაწერში ეს სიტყვა გაურკვეველია, ამიტომ ვიხილმდგანდელი საეპისკოპოსო დოკუმენტში მოთხოვნილი დებუთი.

³ ადგილობრივად გვეხსი გარკვევით არ იმის. იგივე აღნიშნული საეპისკოპოსო დოკუმენტში.

⁴ ხოლო იქნა სტრუქტურა საეპისკოპოსო დოკუმენტში არ არის.

შემსრულებლები:

- მოსე პავლეს ძე მახაური, 50 წლის, სოფელ გომენრიდან;
- დავით მიხეილის ძე მგელიშვილი, 35 წლის, სოფელ კუდოდან;
- ალექსი მამუკას ძე ხუცერაული, 72 წლის, სოფელ მაღაროსკარიდან;
- ლუკა გიორგის ძე ნაყური, 53 წლის, სოფელ ქალილოდან;
- ღვთისო მიხეილის ძე სესიაშვილი, 28 წლის, სოფელ არბაჩხანიდან;
- ლუკა კიმოთეს ძე ნაყური, 26 წლის, სოფელ ქალილოდან.

შემსრულებლები:

I მთქმელი – მოსე მახაური

II მთქმელი – დავით მგელიშვილი

08. ფერხისაი (სარიტუალო, ხატობის ფერხული)

ლთისკარზედა შავიყარენით
 ღვთიშვილნ სამოცდაცხრანია.
 თემთ ბოლოში რო გადმოვყედ,
 წინ ხატი-დ იავსარია.
 გადმოდგეს სასწორ-ჩარექი,
 ღმერთო, მიჭირეო მჟარია.
 დევს მოუქნიპეო საგმირო,
 კლდეს მაღაფარაო თავია.
 გაუმარჯოს!⁶

09. ჯვარი წინასა (საქორწინლო, საფერხული)⁶

ჯვარი წინასა',
 შენ, ქრისტეც ღმერთო,
 და გეხვეწებითო,
 დასწერე ჯვარი
 ერთად მაყრილთა
 ნეფ-დედუფალთა⁷,

გვირგვინოსანთა⁸.
 შამოდგით ფეხი,
 გნყალობდესთ ღმერთი
 გაუმარჯოს!
 ღმერთო, ააშენე!

შემსრულებლები:

I მთქმელი – ალექსი ხუცერაული

II მთქმელი – ლუკა ნაყური

10. ფშური (სუფრული, კავია)

ეეე, საით მოდიხართ, ფშავლებო,
 ცხენ-, ცხენ-ხეთქით, რიალითაო,
 ლაშარის ჯვარის დროშითა?
 [...]
 საითა, კახეთს ვიყავითა,
 ბახტრიონს შავიყარენით.
 ვაცადეთ ჩვენი საცდელი,
 ეხლა კი გავიყარენით.
 ვაცადეთ ჩვენი საცდელი,
 მემრე კი გავიყარენით⁹.
 გაუმარჯოს!

შემსრულებელი: ნინო ქისტაურის ასული ქისტაური,
 46 წლის

11. ტირილი (სამგლოვიარო)¹²

ნეტავი, მოკლა მარჯაკალი,
 ჩემი ხოშარას გამთხუები,
 მე ხო ხოშარას ვერ ვიქნები
 ბრანით ვერ ვაბამ აკავანთაო.
 აბა, რარიგად ვიცოცხლოდე,
 შვილი რო ჭალას დამიგორდეს?
 ცითამც მეხ დასცა მათურლებხაო –
 პაპალიასა და ჯაიასა;
 იმათ მამსიგს მე ქისტები,
 მამისახლიმათ გამოიურეს.

⁶ დღორში მოცემულია ტექსტის მხოლოდ პირველი სტროფი, დანარჩენი ჩვენი გამოჩრდილია.

⁷ მართებულ დასათურებას ჯვარი წინასა.

⁸ ყოველი სტროფიში შეიძლება, მიქმელსა და გუნდს შორისა რესპონსორიები.

⁹ სტროფიში საექსპედიციო დღორში: „დასადაც ბეჭედი“.

¹⁰ სტროფიში საექსპედიციო დღორში: „მღვდელთ უფალთა“.

¹¹ მომდევნო სტროფიში საექსპედიციო დღორში: „ახალ ყოილთა“.

¹² დღორში მოცემულია ტექსტის მხოლოდ პირველი სტროფი, დანარჩენი ჩვენი გამოჩრდილია.

¹³ დღორში გვხვდება შენიშვნა: „მოქვითიანებით“, თუმცა აუდიოჩანაწერში მათი ხმა არ ისმო.

ანსამბლი შეიქმნა ზაქარია ზარიძის ხელმძღვანელობით:

- ზაქარია გაბრიელის ძე ზარიძე, 38 წლის
- ალექსანდრე იოსების ძე ტურაშვილი, 39 წლის
- შოთა ალექსანდრეს ძე გურული, 30 წლის
- ბიძინა მიხეილის ძე თაბაგარი, 30 წლის
- გურამ მიხეილის ძე დუდაური, 32 წლის
- ზურაბ პავლეს ძე ჩახვაძე, 25 წლის

12. შავლეგო (ეპიკური, საგმირო)

შავლეგ, შენი შავი და ჩოხა, შავლეგო,
სისხლი გაგიხამებია, შავლეგო!
ყანებში გიხდებოდა, შავლეგო,
მტერთან ბრძოლა გიხდებოდა, შავლეგო,
მაშველი არ გჭირდებოდა, შავლეგო,
შავლეგ, შენი შავი და ჩოხა, შავლეგო!

13. არხალალო (შრომის)

სოლისტი: მოუსვი, მოუცურდება,
გენდი: ჰეიდა, არლი არალო,
სოლისტი: ნამგალი არაგუნება?
გენდი: ჰეიდა, არლი არალო,
სოლისტი: რა კარგი არის, ქალაუ,
გენდი: ჰეიდა, არლი არალო,
სოლისტი: შენი გორება გულზედა!
გენდი: ჰეიდა არლი არალო!

14. ბძანა სოლომონ (ეპიკური)

სოლისტი: ბძანა სოლომონ, და...
გენდი: ჰაი, და, მეფემან – ღმერთო, შენ გამაჩინეო,
პარალი პარულალო!
სოლისტი: უშველე ქვრივსა, და...
გენდი: ჰაი, და, ბრმასა – ბრმას თვალი აუხილეო,
პარალი პარულალო!
სოლისტი: ბრძანა სოლომონ, და...
გენდი: ჰაი, და, მეფემან – ღმერთო, შენ გამაჩინეო,
პარალი პარულალო!

15. გუთნური (შრომის)

გადი-გამოდი, გუთანო,
ღირღიგე, ბანი უთხარო,
სახნის-საკეუო, გაუსეი,
რომ კაჭაქს ძირი უთხარო.
თარი არალო, პარულალო,
თარალო, ბიჭო, არალო!¹
ჰეი! გუთანზე ედომა გიყვარდა,
დასძახე ორველაო.

16. ცელო, მოუსვი ბალახსა (შრომის, თიხვის)

სოლისტი: ცელო, მოუსვი ბალახსა,
გენდი: ცელო, მოუსვი ბალახსა,
განზე გაიტან პირია.
სოლისტი: გამოსჭერ, გამოიტანე,
გენდი: გამოსჭერ, გამოიტანე
ნიშა ნიკორას წილია.
სოლისტი: იონვა, ურო, სამყურა,
გენდი: იონვა, ურო, სამყურა
სათიბად გადაშლილია,
სოლისტი: ცელო, მოუსვი ბალახსა,
გენდი: ცელო, მოუსვი ბალახსა,
დავდგათ თიხების ზვინია.

გენდი:
ვაი, რა ბედი დავკარგე, შენ გენაცვალე!
გასათხოვარმა ქალმაო, შენ გენაცვალე!
ჩიქილა ქარმა წამართვა, შენ გენაცვალე!
საყურ-ბეჭედი – წყალმაო, შენ გენაცვალე!
ქალო, ეგ რა შემოგიკრას?! შენ გენაცვალე!
შუბლი დაგიშვებნია, შენ გენაცვალე!
ჩემი გული შენ მოგიკლავს, შენ გენაცვალე!
სხვისი გაგიხარებია, შენ გენაცვალე!

17. ცოლი გამიდიდგულდა (სახუმარო)

ცოლი გამიდიდგულდა,² იქით გადამიბრუნდა,
ლივლი³, ლივლი, ლივლი, ქალო, ლიახო, ლიახო, ჰე!..
ფარჩის კაბას დავპირდი, ისევ გადამიბრუნდა,
ლივლი, ლივლი, ლივლი, ქალო, ლიახო, ლიახო, ჰე!..
კიდევ გამიდიდგულდა, იქით გადამიბრუნდა,
ლივლი, ლივლი, ლივლი, ქალო, ლიახო, ლიახო, ჰე!..
ახლა ბაღდადს დავპირდი, ისევ გადამიბრუნდა,
ლივლი, ლივლი, ლივლი, ქალო, ლიახო, ლიახო, ჰე!..
ცოლი გამიდიდგულდა,
ლივლი, ლივლი, ლივლი, ქალო, ლიახო, ლიახო, ჰე!..

¹ სრულდება სოლისტისა და გენდის მონაცვლეობით. გენდი იმეორებს სოლისტის ტექსტს.

² ბაშტი საცქავედით დღიურში: „აღმასი ორავლელდა“.

³ ბაშტი საცქავედით დღიურში: „თარი და, ბიჭო, არალო“.

⁴ ფაქლი სტრუქტურა (გარდა გოლოსოვლებისა) მუდრდება, მუდრდება და გენდს შორისა რესპონსორები.

⁵ საცქავედით დღიურში გვხვდება „ლივლი“, ხოლო აუდიოჩანაწერებში ისინი „ლივლი“.

ქალაქ გორის მომღერალთა გუნდი:

ხელმძღვანელი – ვახტანგ სამსონის ძე წერეთელი,
63 წლის

შემსრულებლები:

I მთქმელი – გაიონ არტემის ძე ტერტერაშვილი,
40 წლის

II მთქმელი – ვახტანგ წერეთელი,

18. ღამის მეხრე (ლირიკული)

ღამის მეხრე ვარ, ტლუ ბიჭი, ვარალალო და,
ნაბადში გახვეულია, ჰე!..

ღამით ხარ-კამერს ვდარაჯობ, ვარალალო და,
უნდა ვხნა ანეულია, ჰე!..

ტოროლას მაინც არ მოგვკლავ, ვარალალო და,
ბევრიც რომ მქონდეს ნამალი, ჰე!..

სანყალი, ღამის მეხრისა, ვარალალო და,
ის არის ჩვენი მამალი, ჰე!..

ღამის მეხრე ვარ, ტლუ ბიჭი, ვარალალო და,
ნაბადში გახვეულია, ჰე!..

19. მრავალჟამიერ! (სუფრული)

სოლისტი: მრავალჟამიერ!

გუნდი: მრავალჟამიერ! მრავალჟამიერ! ჟამიერ,
მრავალჟამიერ!

სოლისტი: ღმერთმაც ინებოს!

გუნდი: ღმერთმაც ინებოს, ინებოს, თქვენი სიცოცხლე!

სოლისტი: მრავალჟამიერ!

გუნდი: მრავალჟამიერ, ჟამიერ, მრავალჟამიერ!

შემსრულებლები:

I მთქმელი – ვლადიმერ გიორგის ძე ქვრივიშვილი,
40 წლის

II მთქმელი – ურან გიორგის ძე საძაგლიშვილი,
34 წლის

20. გუთნური (მრომის, ხვნის)

გადი-გამოდი, გუთანო,
ღირღიტაც, ბანი უთხარო,
სახნის-საკვეთო გაუსვი,
რომ კაჭაქს ძირი უთხარო.

გუთანო, შენი მიყოლა
ხომ იცი, მეტად ძნელია,
შენსა მიმყოლსა ვაჟკაცსა
პური აქვს ძველებად ძველია.

შემსრულებლები:

I მთქმელი – ვლადიმერ ქვრივიშვილი

II მთქმელი – ვახტანგ წერეთელი

21. ჭონა (კალენდარული, საადღომო)

ჭონას ვიყავ, ჭონა ვნახე, ბიჭებო,
სარგებელი ვერა ვნახე.
არხიარულალო და, ჰე!..

ალათასა-ბალათასა,
ხელი ჩავყავ კალათასა,
დედი, ერთი კვერცხი მომე,
ღმერთი მოგცემს ბარაქასა.
არხიარულალო და, ჰე!..

22. ჭონა (კალენდარული, საადღომო)*

შეძახილით:
ღმერთო, ააშენე ეს ოჯახი! მიეცი მშვიდობა,
გარეთ – გამარჯობა!
მარხვა ლოცვისა მიეცი, აღდგომა – სიხარულისა!
კაი ოჯახიშვილია, კაი ჭონა მაახსენეთ, ბიჭებო!

სოლისტი:

ჭონა...

აღდგომა მაშავალია, ყველამ წაიღო ვალია.
წავიდეთ, გავაგდებინოთ, ცოცხალია თუ მკვდარია.
ტყიდან მგელი გამუარდა, თხა შეგვიჭამა ნისლმამო.

* „ჭონას“ ეს ნიმუში საეკლესიო დღიურში არ გვაქვს.

23. *სხვათა მოჯამაგირობას* (ლირიკული)

სოლისტი:

სხვათა მოჯამაგირობას

ადვილად იტყვის ენაო, ჰე!..

გუნდი:

ვარალე, ვარალე, ვარი და ვარალე,

სხვათა მოჯამაგირობას

ადვილად იტყვის ენაო,

ვარალე, ვარალე, ვარი და ვარალე!

სოლისტი:

დილით ძროხაში მგზავნიდნენ,

საღამოს – ღორისკენაო, ჰე!..

გუნდი:

ვარალე, ვარალე, ვარი და ვარალე,

დილით ძროხაში მგზავნიდნენ,

საღამოს – ღორისკენაო.

ვარალე, ვარალე, ვარი და ვარალე!

სოლისტი:

თუ კურდღელი დაიჭირო,

ხორცი – ჩვენ, ტყავი – შენაო, ჰე!..

გუნდი:

ვარალე, ვარალე, ვარი და ვარალე,

თუ კურდღელი დაიჭირო,

ხორცი – ჩვენ, ტყავი – შენაო,

ვარალე, ვარალე, ვარი და ვარალე!..

სოლისტი:

და თუ მელისა დაიჭერ,

ტყავი – ჩვენ, ხორცი – შენაო, ჰე!

გუნდი:

ვარალე, ვარალე, ვარი და ვარალე,

და თუ მელისა დაიჭერ,

ტყავი – ჩვენ, ხორცი – შენაო,

ვარალე, ვარალე, ვარი და ვარალე!..

შემსრულებელი: ურან საძაგლიშვილი.

24. *ურმული* (მრომის/მგზავრული)

ვარი, არალი, არალო,

არულალო და არალო.

აღზევანს მივალთ⁷ მარილზედ,

მარილს მოვიტანთ ბროლსაო,

ჯერ დედას გადავხვევი,

მერე – ცოლსა და შვილსაო.

ვარი, არალი, არალო,

არულალო და არალო.

მოხუც მომღერალთა გუნდი:

ხელმძღვანელი – ვახტანგ სამსონის ძე წერეთელი,
63 წლის

- გაბრიელ ლევანის ძე ბერუკური, 78 წლის
- ვასილ ქაიხოსროს ძე ტეტუნაშვილი, 67 წლის
- გიორგი მაქსიმეს ძე ტეტუნაშვილი, 58 წლის
- ვლადიმერ სიმონის ძე ტეტუნაშვილი, 64 წლის
- სიმონ ივანეს ძე ემილიანოვი, 74 წლის
- ვლადიმერ ესტატეს ძე ზერეკიძე, 50 წლის
- არჩილ იაკობის ძე ზურაშვილი, 61 წლის
- დავით ბეჟანის ძე სამადაშვილი, 66 წლის
- ილია ვასილის ძე ბერიძე, 92 წლის

შემსრულებელი: გაბრიელ ბერუკური.

25. *ნამგალო და ჰოპუნა* (მრომის, მკის)

გლესამ და გლესამ, ნამგალო, ნამგალო, ჩემო რკინაო!
გაგლესაჲ და მიგაყუდებ, ნამგალო, ჩემო რკინაო!
გაჭერ, გამიძებ ნინაო, ნამგალო, ჩემო რკინაო!
მოსულიყვეს, მოეტანოს ნამგალო, ჩემო რკინაო!
ქალსა მეზობლისასავო, ნამგალო, ჩემო რკინაო!

⁷ ტაძარი სავესპედისყო დღიერში: „მივალ (ნავალ)“.

26. ჰეროი და ჰოპუნა (შრომის, მკის)⁸

ჰე, ჰეროი, ბიჭებო!
 ჰეროი, გენაცვა,
 ეგრეც, გენაცვა!
 ეგრეც ამ ყანა,
 ჰეროი, მომკვა, და,
 ჰეროი, მომკვა, და,
 ეგრე მოუსვი,
 ჰეროი, ნამგალი,
 ეგრე ნამგალი
 ეგრეც ყანასა,
 ეგრეც თავთავი,
 ჰეროი, რჩება, ჰო!
 ეგრეც, გენაცვა,
 ჰეროი, ბიჭებო!
 ჰეროი, გენაცვა!
 შეძახილი: ჰა! ჰა! ჰა! ჰო!..
 აბა, ბიჭებო, ამ ყანასა მომკვა უნდაო, ჰე!
 ამ ყანასა მომკვა უნდაო!..

შემსრულებლები:

I მთქმელი – გიორგი ტეტუნაშვილი

II მთქმელი – დავით სამადაშვილი

27. მაყრული (საქორწილო)

პატარძელსა ციხესა
 თითით უთხრიან ძირსაო,
 გამოიყვანენ ლამაზსა,
 ცრემლით დაბანენ პირსაო,

დიდი ლიხვის ქალი ვარ,
 დავიგრეს დალაჟ-კავსაო,
 თუ ბიჭი მომწონება,
 თვალი დაუდგეს ქმარსაო⁹.

დიდმა ლიხვმა პატარას
 ერთად გადახვის ხელი:
 – შენ სამწვად ნამოილე,
 მე შამფური მამაქ ბევრი.

ნადარბაზევზედ ტირილი
 ჩამოდის ზარის ხმაზედა,
 ჩვენ გვეგონენ ბუღბუღები,
 ქალი ტიროდა ქმარზედა.

რა ქნას, რომ არა სტიროდენ
 შავი და ბნელი ცხავია¹⁰,
 წინაც კი ჩამოიდგომია
 სიკვდილის ფერი ქმარია.

დილილმე, კოჭი მეყარა,
 წინ ქვრივი შემომეყარა,
 გადმამხვია, ჩამკოცნა,
 გულს დარდი გადამეყარა.

ვისი ხარ, ბიჭო, მალხაზო¹¹?! –
 ჩამოირბენდე ჩვენსაო,
 გასწავლი წერა-კითხვასა,
 გვერდ მოგივდები მეცაო.

პალაღე, მოგწამ ქირსა,
 დავდები და ვნახავ ლხინსა.

შეძახილი: აქა – მშვიდობა! გაგიმარჯოს ყველასა!

28. ჭონა (კალენდარული, საადგომო)

ჭონა,
 აღდგომა და მამავალია,
 ძერამ წაიღო ვარია,

წავიდეთ, გავაგდებინოთ,
 ცოცხალია თუ მკვდარია.

ტყიდან მგელი გამუარდა,
 თხა შეგვიჭამა ნისლმაო¹².

⁸ საექსპედიციო დღიურში სიმღერის ტექსტი არ არის.

⁹ ამ სტროფის ადგილას (ტექსტი გადმოტანილია დღიურიდან) ადგილობრივებში სხვა სიტყვებია, რომლებიც ძნელად იმიჯრება.

¹⁰ ეს ორი სტროქიტი საექსპედიციო დღიურში არ არის.

¹¹ ბოლო სტროქიტი საექსპედიციო დღიურში არ გვხვდება.

¹² ტექსტის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „დედი, ერთი კვერჭი მოგვე, სხვაგანაც გვირბა მისელაო“.

შემსრულებელი: დავით გიორგის ძე რუსთაშვილი, 60 წლის.

შემსრულებელი: ნიკა შაქროს ძე მჭედლიძე, 85 წლის.

29. ურმული (შრომის/მგზავრული)

პარალი და პარალო
ნუთისოფლის სტუმრები ვართ, ქირიმე შენი, პარალო!
ჩვენ ნავალი და სხვა დარჩება, პარალო, პარი და პა!
ჩვენ ნავალი და სხვა დარჩება, პა, პაი, და პა, და!..

31. ურმული (შრომის/მგზავრული)¹³

შემსრულებლები:
I მთქმელი – დავით რუსთაშვილი
II მთქმელი – ნიკა მჭედლიძე

30. ოროველა (შრომის, ხენის)

არულალო, პარალო, და...
ქალი ვარ გასათხვარი, პარალო!..
ქალი ვარ გასათხვარი, ქირიმე შენი, და...
თუკი არ გამათხვებენ, ლამაზო, პა!..
თუკი არ გამათხვებენ, ქირიმე შენი, და...
სახლშიც არ გავისარჯები და, პა!..

32. ჰერიო (შრომის, მკის)¹⁴

შემსრულებლები:
I მთქმელი – დავით რუსთაშვილი
II მთქმელი – ნიკა მჭედლიძე

33. ჰეგი ოგა (შრომის, მკის)¹⁵

შემსრულებლები:

- ბაქა ფილიმონის ძე ზაქარაშვილი, 82 წლის
  - თედო გიგოს ძე ტეხაშვილი, 71 წლის
  - ალექსი დავითის ძე სომხიშვილი, 59 წლის
- შემსრულებლები:
I მთქმელი – ბაქა ზაქარაშვილი
II მთქმელი – თედო ტეხაშვილი

35. ჭონა (კალენდარული, სააღდგომო)

ლექსად:
ღმერთო, ააზუნე ეს ოჯახი მივე შრომა,
დღეგრძელობა, შინ – მშვიდობა, კარმი – გამარჯვება!
აღდგომა სიხარულისა მოიგვარე! – ეს კაი ოჯახო,
ისე არ გაგვიშვებენ!¹⁶

34. მაყრული (საქორწილო)

ბიჭებო, ყური დაგვიგდეთ,
რა ვათქმევინო ენასა,
ყველანი ღმერთმა გაცოცხლოთ,
ჩამორიგება – ყველასა!¹⁶
შეძახილი: გენაცვალეთ თქვენა!¹⁷

36. მუშური (შრომის)

პაე, ვოი, შენ კი გენაცვალე,
რომ გიხდება ანაბეგო!
ცოცხლები ღმერთმა გიცოცხლოს,
მკვდარ ნათელი დაგიდგება!¹⁸

¹³ სიმღერის ტექსტი გაურკვეველია.

¹⁴ ტექსტი გლოსოლოგიზმზეა აყვებული.

¹⁵ სიმღერაში ტექსტი გაურკვეველია. საექსპედიციო დღიურში მოცემულია სახელწოდებები „ჰეგი-ოდა“ და მითითებულია, რომ სიმღერა „აგებულია შეძახილებზე“.

¹⁶ საექსპედიციო დღიურში სიმღერა იწყება შემდეგი სტროფით:

„სიმღერას დაძველთა
ჩვენი პაჟარა გოგლა,
სიმღერას ვერავინ იცისთ,
თუ არ გახურდა გოგრა“.

¹⁷ ჩანაწერში სრულდება კიდევ ორი სტროფი, რომელთა ტექსტი გაურკვეველია.

¹⁸ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის მოცემული, ის ასევე რთული გასარჩევია აუდიოჩანაწერში.

¹⁹ ტექსტის დანარჩენი ნაწილი გაურკვეველია.

37. ნამგალო (შრობის, შკის)

გლესავ და გლესავ, ნამგალო,
ნამგალო, ჩემო რკინაო!

თუ გასჭრი და გაგინდება,
ნამგალო, ჩემო რკინაო!

38. აზნაურობა მიყვარდა/სუფრული (სუფრული)

აზნაურობა მიყვარდა,
გავლა-გამოვლა – ბაზარში^ა,
ბაზარში გავლა-გამოვლა,
გადაკიდება ჩხუბისა.

[...]

მეტივე წყალსა დაეხრო,
ქალი ივდა და ტიროდა,
იმისი ტანისამოსზე
მთელი ქვეყანა ჩიოდა.

ოი, შენ გენაცვალენო,

[...]

აქა – მშვიდობა!^ბ

შემსრულებელი: შოთა მიხეილის ძე კაციაშვილი,
19 წლის, სოფელ გომიდან

39. მწყემსური (თუმური კილო, ორ სალამურზე)

^ა დეტალი საექსპედიციო დღიურში: „გვერდზე დასურვა ქედისა“.

^ბ ბოლო ორი სტროფი საექსპედიციო დღიურში არ არის. აუდიოჩანაწერში დეტალი კარგად არ ისმის.

მასწავლებლის სახლთან არსებული სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის მომღერალთა ჯგუფი:

- შალვა დიმიტრის ძე მარკოზაშვილი, 50 წლის
- ავთანდილ სიმონის ძე შაშურაშვილი, 40 წლის
- არტემ სერგოს ძე ფირუშაშვილი, 46 წლის
- შალვა ივანეს ძე ბიძინაშვილი, 42 წლის
- ვალერიან სამსონის ძე ბახსოლიანი, 42 წლის
- ანგი ერასტის ძე რაზმაძე, 42 წლის
- დავით ზაქარაძის ძე მარკოზაშვილი, 50 წლის
- ჯიმერ გრიგოლის ძე თვალაშვილი, 28 წლის
- ელიზბარ შალვას ძე სარალიძე, 32 წლის
- გიგლა (გიორგი) ნიკოლოზის ძე პაპალაშვილი, 57 წლის, სოფელ იყალთოდან

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – ავთანდილ შაშურაშვილი
II ხმა – შალვა მარკოზაშვილი

01. შემოძახილი (სუფრული)

უჭკნობელო ვარდის კონა,
 შემკობილო ალვის¹ ხეო,
 მე ხომ ფრთები არ მასხია,
 გადმოვფრინდე შენთან მეო.

ჭირს მოგვამ, ნუ შემძულდები,
 ერთი ქართული მითხარო,
 ან მომეც² ბარი-ნიჩაბი,
 სამარე ამოვიტხარო.

ძნელია მოკვდეს ვაჟაკი
 უდროვოდ დაიკარგოსა³,
 მისი კოკობი უღვაში
 მიწაში ჩაიმარხოსა⁴.

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – არტემ ფირუშაშვილი;
II ხმა – შალვა ბიძინაშვილი.

02. მრავალჟამიერი (სუფრული)

მრავალეო, მრავალჟამიერი,
 მრავალჟამიერიო..
 ვიმღერეთ, ძმებო, ვიმღერეთ,
 სანამ ერთმანეთს ვხედავთო!..

გლოვნა მაშინაც გვეყოფა,
 შავს მინას ამოვცქეროდეთ,
 შავი მინისა ნანვეთი
 ზედ გულზედ ჩამოგვდოდა.

მრავალჟამიერიო!
 მიყვარხარ, ტყბილო კახეთო,
 დიდო ალაზნის ქალაო,
 ირემო – იალაღზედა,
 ივრის პირებზედ – ჩალაო.
 მრავალჟამიერიო, მრავალჟამიერიო!..

შემსრულებლები:

დამწყები, II ხმა – შალვა მარკოზაშვილი;
I ხმა – ავთანდილ შაშურაშვილი.

03. ჩაკრულო (სუფრული)

გამხიარული ბუხარო, გულრათხრობილი ნუ ხარო.
 შვილი მამას ეუბნება: – დაბერდი, ჩემთან ნუ ხარო.
 – შვილო, რა გითხრა მოხუცმა, თავს
 ბევრიგადამხედა.
 სულ დამიგლია მთა-ბარი, ის უდაბური ქედია,
 კაციც მომიკლავს ხმალდახმალ, ერთი არ
 დამიკვნესია.

ხმალო, ხეცსურეთს ნაჭედო, თელავში თუშმა
 გაგფერა,
 აგილო მეფე ერეკლემ, საომრად ჯვარი დაგწერა, ვო!

¹ საქსადიციო დღიური: „ვარდის“.

² საქსადიციო დღიური: „მათხოვე“.

³ ბეჭედი საქსადიციო დღიური: „შავ მინას მოეფაროსა (უდროოდ დაიმარხოსა)“.

⁴ დღიური: „ჩაიშალოსა“.

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – არტემ ფირუშაშვილი;

II ხმა – შალვა მარკოზაშვილი.

04. ჩვენი მასპინძლის სასახლე (სუფრული)

ჩვენი მასპინძლის სასახლე,

ჩვენი მასპინძლის სასახლე – ტურფად ნაგები ხისაო,

მიგ არის სმა და ღრუბა, მუდამ ჟამს – კარი ღიაო.

(სმა და) სმა და სმა უნდა ღვინოსა, ხანდისხან

შემოსახილი, ო!

სმა უმღერალი არ ვარგა, ჭაბუკი – დაუთრობელი.

შემსრულებლები:

I გუნდის სოლისტები – ავთანდილ შამურაშვილი და

შალვა მარკოზაშვილი;

II გუნდის სოლისტები – არტემ ფირუშაშვილი და

შალვა ბიძინაშვილი.

05. მაყრული (საქორწილო)

მოვდივართ, მოგვიხარია, ბიჭებო!

მოვდივართ, მოგვიხარია,

მოგვყავს წითელი ხოხობი!

ხოხბისა მიყვარს ენაო, ბიჭებო!

ხოხბისა მიყვარს ენაო,

მადლიდან გადმოფრენაო!

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – შალვა მარკოზაშვილი;

II ხმა – შალვა ბიძინაშვილი.

06. ზამთარი (სუფრული)

ზამთარიო, ო...

ზამთარი ვარდსა დაჟეწნობს, ფურცელი

ჩამოსცივაო,

ზამთარიო, ზამთარიო...

ლამაზსა ქალსა თვალთაგან ცრემლები

ჩამოსცივაო.

ზამთარიო... აჟა – მშვიდობა!

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – არტემ ფირუშაშვილი;

II ხმა – შალვა მარკოზაშვილი.

07. შაშვი-კაკაბი (სუფრული)

შაშვი-კაკაბი შვიბნენ,

შაშვი მგალობელიო.

დილა იყო მშვენიერი,

შაშვი მგალობელიო.

ომი ჰქონდათ მეტად ძნელი,

შაშვი მგალობელიო.

შაშვი აჯობა კაკაბსა,

შაშვი მგალობელიო.

შემსრულებლები:

დამწყები, II ხმა – შალვა ბიძინაშვილი;

I ხმა – არტემ ფირუშაშვილი.

08. გაფრინდი, შავო მერცხალო (ლირიკული)

გაფრინდი, შავო მერცხალო, გაჰყევ ალაზნის

პირსაო,

ამბავი ჩამომიტანე ომში წასული ძმისაო.

ალაზნის პირას მოსულა წითელი სატაცურეო.

მიველ და კრეფა დავეწყე – მეგონა უკაცურო⁵.

გაფრინდი, შავო მერცხალო, გაჰყევ ალაზნის პირსაო⁶.

შემსრულებლები:

დამწყები, II ხმა – შალვა მარკოზაშვილი;

I ხმა – არტემ ფირუშაშვილი.

09. ძლიერ სტიროდა (ლირიკული)

ძლიერ სტიროდნენ,

ორიგ, დიელო, ძლიერ სტიროდნენ.

რისთვის სტიროდნენ?

ორიგ, დიელო, რა ატირებდათ?

ქმარი მოუკლეს.

ორიგ, დიელო, ქმარი მოუკლეს,

მისთვის სტიროდნენ.

ორიგ, დიელო, ის ატირებდათ.

მნუხარნი დარჩნენ,

⁵ შესაძლოა და შეიძლება სტრიქონები საექსპედიციო დღიურში არ არის.

⁶ ტექსტი საექსპედიციო დღიურში:

„ომში წასულა მას უნარის, ვისაც კარგი ცხენი ჰქავსო, დაბრუნება და შინ მოსულა – ვისაც კარგი ცოლი ჰყავსო“.

ორივ, დიელო, მწუხარი დარჩენ.
მისთვის სტიროდნენ.
ორივ, დიელო, ის ატირებდათ,
ძლიერ სტიროდნენ,
ორივ, დიელო, ძლიერ სტიროდნენ.
რისთვის სტიროდნენ?
ორივ, დიელო, რა ატირებდათ?..

შემსრულებელი: გიგლა (გიორგი) პაპალაშვილი.

10. დაკარგული საფლავი/თამარ მეფე (ეპიკური; ფანდურით)?

ინდუტამდის აღწევდა თამარ მზე-ქალას დიდება,
ტახტზე ოცი წლის ავიდა და სიბერემდინ იმეფა.
როცა თავს ველარ იღებდა, როცა ძალ-ღონე ნაერთო,
ჩურჩულით უთხრა სპასალარს, ორ მოყმეს დამიძახეთო.
ჩაფიქრებული გასცილდა სასახლეს მხედართ-სარდალი –
და ვერ გაეგო ორ მოყმეს რატომ იხმობდა თამარი.
და აი, კიდეც გაიღო დამწუხრებული დარბაზი,
მომაკვდავისკენ წავიდა ორი ლომკაცი ლამაზი.
თამარმა თავი აიღო, ორ მოყმეს მწუხრით შეხედა:
– კეთილი იყოს ეს ჩვენი უკანასკნელი შეხვედრა.
დამმარხეთ, არვინ იცოდეს, სად არის ჩემი სამარი,
დაე, ვერავინ გაიგოს, სადა მარხია თამარი...
ცხრა კუბო გამოიტანეს, ცხრა მხარეს მიაქეთ ცხედარი,
მაინც ვერავინ გაიგეს რომელში იყო თამარი,
იმ ორმა მოყმემ მალულად მთაში გათხარეს სამარი,
მათ ჩაასვენეს მიწაში, მათ დაიტირეს თამარი.
მათ უმსახურეს ღირსეულთ, ამოუშენეს ქვითკირი.
შეზინდებისას ცას ძრავდა ქართველ ლომების ქვითინი,
მერე დაღესეს ხანჯლები, ერთმანეთს გადაეხვივნენ,
ჯერ გადაჰკოცნეს ერთმანეთს, სამშობლოს მიწას ემთხვივნენ.
ემთხვივნენ, მერე ნამოდგენ გალომებული ვაჟები,
მერე ერთმანეთს ეკვეთნენ, გულს გაუყარეს ხანჯლები.
ასე დამთავრდა ლეგენდა, ასე დამთავრდა ზღაპარი,
დღესაც არავინ არ იცის სადა მარხია თამარი...

11. ურმული (შრომის/მგზავრული)

წუთისოფელი ასეა:
ღამეს დღე უთენებია⁹,
რაც მტრობას დაუქცევნია,
სიყვარულს უშენებია¹⁰.

⁷ ბექსტის ადორია ო. ჭელიძე.

⁸ ბექსტი საექსპედიციო დღიურში: „ასეთი არის თქმულება, ასე დამთავრდა ზღაპარი“.

⁹ ბექსტი საექსპედიციო დღიურში: „დღეს ღამე უთენებია“.

¹⁰ პირველი სტროფი საექსპედიციო დღიურში:

„წუთის სოფელმა დღე ჩემი სიზნარით დამალევინა,
არც მომკლა, არც დამარჩინა, არც სული დამალევინა“.

ხალხურ მომღერალთა ჯგუფი:

- გიგლა (გიორგი) ნიკოლოზის ძე პაპალაშვილი, 59 წლის
- დავით ნიკოლოზის ძე ბაზერაშვილი¹¹, 45 წლის
- ფარსადან ლუარსაბის ძე მაყაშვილი, 52 წლის
- ვანო დავითის ძე მრელაშვილი, 73 წლის
- მურთან ივანეს ძე არსენაშვილი, 32 წლის
- ფირუზ ლევანის ძე მრელაშვილი, 57 წლის

შემსრულებლები:

I ხმა, ფანდური – გიგლა პაპალაშვილი

II ხმა – დავით ბაზერაშვილი

12. იყალთოს აკადემიას (ეპიკური; ფანდურით)¹²

იყალთოს თავში, გაშლილ მინდორზე,
დგას მონასტერი – ნარსელის ძეგლი.
ლამაზ ამინდში თვალს აჯადოვებს
მისი მხრებიდან მზე ანარეკლი.
აქა ყოფილა აკადემია,
სადაც სწავლობდა ქაბუკი შოთა.
აქ თუ კინძვდა ლექსთა სტრიქონებს,
როს თამარ ქალზე ფიქრით იწვოდა.
შენ უკვდავი ხარ, ადამიანმა
ბედნიერება სხვა რა ინატროს?!

შუქმოუღვარე შენი სახელი
ყველა ქართველის გულში ბინადრობს.
აკადემიის ნანგრევია დგას,
ჩამორღვეულან კედლები ძველი.
– დიდება, შოთავ! დროის ქარტყლილს
ქვამ ვერ გაუძლო, შენ გაუძელი!

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – გიგლა პაპალაშვილი

II ხმა – დავით ბაზერაშვილი

13. თამარ ქალო (ეპიკური, სახოტბო, სუფრული)

თამარ ქალო, ქვეყნის თვალო, არულალო,
თამარ ქალო, ქვეყნის თვალო, რა ლამაზი რაზე
ხარო!
მეფე თამარ ქალისთანა,
მეფე თამარ ქალისთანა, ამომავალი მზისთანა!

შემსრულებლები:

დამწყები, II ხმა – დავით ბაზერაშვილი

I ხმა – ფირუზ მრელაშვილი

14. სხვათა მოჯამაგირობას (ლირიკულ-ეპიკური)

სოლისტი:

სხვათა მოჯამაგირობას ადვილათ იტყვის ენაო.

გუნდი:

სხვათა მოჯამაგირობას ადვილათ იტყვის ენაო.

სოლისტი:

დილით ძროხაში მგზავნიდნენ, საღამოთ –
ლორისკენაო.

გუნდი:

ვარალე, ვარალე, არალი არულალი და ვარულალე!

დილით ძროხაში მგზავნიდნენ, საღამოთ –
ლორისკენაო.

არალე, არალე, არი, ვარულალი და ვარულალე!¹³

შემსრულებლები:

I მთქმელი – ფირუზ მრელაშვილი

II მთქმელი – ვანო მრელაშვილი

15. მუშური (შრომის)¹⁴

შენსა ჭირსა შევეყრები, ვარალო,
შენი გულის სატიკვარსა, არალო...

16. ჰეგი ოგა (შრომის)

პარალა, ძირში მოუსვი¹⁵ ნამგალი,
თავთავი ბევრი ცვივაო, პარალა¹⁶.

¹¹ საექსპედიციო დღიურში შეცდომით წერია ბეზარაშვილი.

¹² საექსპედიციო დღიურში მითითებულია, რომ ტექსტი კუთვნის არჩილ შიმშანაშვილს.

¹³ ტექსტი მეორე სტრიქონის ნაცვალად საექსპედიციო დღიურში:

„დილიდან საღამომდის არ მჭონდა მოსვენებაო“.

იგივე „ოფური“.

¹⁵ საექსპედიციო დღიურში: „მისვ-მოუსვი“.

¹⁶ დანარჩენი ტექსტი აცხვებულია გლობოლალიებით.

შემსრულებელი: ფირუზ მრელაშვილი.

17. ფშაველი ჯარისკაცის წერილი დედას
(ეპიკური; ფანდურიო)¹⁷

გულ-შეკრდიც აგიყვავდება, დედაო, ია-ვარდიო,
თვალებს ნუ ითხრი ტირილით!¹⁸ გულს ნუ ისწავ დარდიო.
ვინც დავიჭრენით, გამავრჩით, ყველა ცოცხალი დავრჩითა.
ხვალ ისევ ომში გვინგვევენ გაკვირვებული გარჯითა.
თამარ დედუფლის ბლარტებით, გულოვანობით, მაჯითა,
ვცდილობთ, რომ საქართველოსა უშველოთ ჩვენი ხარჯითა.
სამშობლოს ბედნიერება არ გვიყინდია ვალითა,
ნაღდს ვაძლევთ – ჯანსაღ სიცოცხლეს – ნამუსი დავიცავითა.
რუსეთში მყოფნი ვნატრულობთ, სამშობლო ვნახოთ თვალითა!¹⁹
როცლა მისწყდება თოფის ხმა და ზარბაზნების გრიალი,
გრძნობები ამიყურდება, არ მესმის ომი, ღრიალი,
ფიქრით შინა ვარ, საჩენლოს კბილების მესმის წყრიალი.
გიცქერ, მატყლ ჩეჩამ, დედიკო, ცრემლი გისველებს ტიალი.
ეგ ხომ ჩემ საჩოხედ გინდა, ნაკურთხი დედის ცრემლითა,
არ გაიჭრება მახვილით, არ დაიწვება ცეცხლითა.
მშვიდობით, დაკრეს საყვირსა, კვლავ მეძახიან ბრძოლაზე, –
საომრად, სისხლის საღვრელად, თოფი-ზარბაზნის სროლაზე.
მხნეთ მივალ, ვერვინ დაგკინებს, დედიკო,
ლაჩარი შვილის ყოლაზე.

18. სიმღერა შოთა რუსთაველზე (ეპიკური; ფანდურიო)²⁰

მრავალგამიერ იდიდოს, რუსთველო, შენი გზა-კვალი,
გმირთა მზე, დედასამშობლო და პოეზიის აკვანი. პარულალო!..
სიკეთის განავარდება, სიცოცხლის არქაფუნება,
სიმღერა დაუმრეტელი, ქართველი კაცის ბუნება, ჰე!
კაცი მამულით ამაყობს, მამული – კაცურ კაცითა;
შოთას ხმა, ერის ძახილი, სამშობლოა საზღვრებ გასცილოდა. მრავალგამიერო!..
მთებს გადაურა გუგენით, ზღვათა ტალღებით გასცურა,
ქართული სიტყვის სიმდიდრე მსოფლიოს დაუდასტურა.
მარად სხივავარიანო, შოთასი ალვის ანთება
ხმელეთზედ გამარჯვებული კოსმოსში აუვანყდება. მრავალგამიერო!..
შორით ვარსკვლავმქეტილი ახლოდან მესაუბრება,
რომ დაიმკიდროს ეთერში ბრძოლა-კამკამის უფლება.

¹⁷ საექსპედიციო დღიურში მითითებულია: „ტექსტი ვაჟს კუთვნიან“.

¹⁸ საექსპედიციო დღიურში: „ცრემლითა“.

¹⁹ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი ასე გრძელდება:

„ერთი რამ უნდა გაუნყო, გაკვირვებულარ ამითა:
როცა ომი გვაქვს ქართულის ვარს, ნათელი გვიძღვის ღამითა.
კაცი-რამ ღურჯ-ცხენიანი, ამოღებულის ხმალითა
მადლოდან თავზე დაგვირუნავს ბერდა იერიო, განითა.
სახე აქვს შავად მოყული მის დიდის კაქანითა.
ეს ჩვენი ჩემი მფარველი ლაშარის ვეარად ვყავითა...“

²⁰ ტექსტის ავტორია არილი მიმანამგელი. საექსპედიციო დღიურში ტექსტი აღარ გრძელდება.

შემსრულებელი და ტექსტის ავტორი: ვანო მრელაშვილი.

19. სიმღერა ახალ თბილისზე
(ლირიკული, ფანდურიტი)

ელახან გნახე, თბილისო, აყვავებული მდელოთი,
იქნება მოხუც მელექსეს დიდი ხანია მელოდო.
შორს ვიყავ, გულით მიყვარდი, მუდამ-დღე შენთვის ვმღეროდი.
მოვედი, გნახე ლამაზი, ვით მთვარე გაბადრულია.
რომ ვნახე შენი სიტურფე, მეც გამეშალა გულია.
ვფიქრობ, შიშის სამყაროდან ხარ, ამ ქვეყნად გადმორგულია.
მთანმინდით გადმოგვცქერიან ხავერდოვანი გორები,
ილია, ვაჟა, აკაკი და კიდევ მათი სწორები.
შენთვის იბრძოდნენ, თბილისო, თავიანთ კეთილ გონებით.
შენს ქუჩებს ალაშაზებენ კენწერქორობა ნადებები¹,...
ფიანდაზები დაგფენის, გარშემოგრტყმია ვარდები².

CD4 > პაპნატი > თელავის რაიონი > სოფელი ართანა, 13 სექტემბერი

შემსრულებლები:

- იოსებ ალექსის ძე ჩახუტაშვილი, 45 წლის
- ილო ალექსის ძე ჩახუტაშვილი, 51 წლის
- გიორგი შალვას ძე გიორგობიანი, 36 წლის
- დიანოზ გიორგის ძე ჩახუტაშვილი, 38 წლის
- ანდრო გიორგის ძე სიმეშვილი, 44 წლის
- აბრია ნიკოლოზის ძე სიმეშვილი, 68 წლის
- ვახტანგ დიმიტრის ძე კახაშვილი, 40 წლის
- ფირუზ ნიკოლოზის ძე მამუკაშვილი, 51 წლის
- კოტე ვანოს ძე მამუკაშვილი, 64 წლის
- ბორის ილიას ძე ძველებაშვილი, 34 წლის
- ვანო სოსოს ძე გლაზაშვილი, 39 წლის

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – ანდრო სიმეშვილი

II ხმა – აბრია სიმეშვილი

20. ზამთარი (სუფრული)

ზამთარიო, ზამთარი ვარდსა დააქცნობს,
ფურცელი ჩამოსცვივაო.

ზამთარიო... ზამთარი და ზამთარიო..

პატარა ქალსა, თინასა,

ცრემლები ჩამოსცვივაო,

ზამთარი და ზამთარიო..

აქა – მშვიდობა!

¹ ტექსტის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში:
„შენს მზაველს, გინდაც სწეულსა, გადამორგება დარდები.
ისეთი მიმნიდელი ხარ, როგორც, რომ ანდამატია...“
შენს სიტურფესა, თბილისო, მერტყეო კი შეზონატრიან...”

² ბოლო სტროფიში საექსპედიციო დღიურში არ არის.

შემსრულებლები:

დამწყები, II ხმა – აბრია სიმაშვილი

I ხმა – ანდრო სიმაშვილი

21. მაყრული (საქორწილო)

მოვდივართ, მოგვიხარია,
მოგვყავს წითელი ხოხობიო.
ხოხობისა მიყვარს ენაო,
მაღლიდან – გადმოფრენაო.

22. ყანის მკური/მუშური (შრომის)²³

ძირში მოუსვი ნამგალი,

თავთავი ბევრი ცვივაო.

ჰარალო!..

ჩვენს მეძნელს გაუმარჯოს, ბიჭებო, ჰარალალო!..

ჩვენს მეძნელს გაუმარჯოს, ბიჭებო, ჰარალალო!..

ჰარი, ჰარალალო,
მოდიო, მოქუდიო, მუშანო,
მუშანო, მასპინძლისანო,
მუშანო, მასპინძლისანო!..
ობლისა დედა ტიროდა:
„შვილი მომიკლა მზემაო“²⁴.

შემსრულებლები:

დამწყები, II ხმა – ანდრო სიმაშვილი

I ხმა – გიორგი გიორგობიანი

23. ნამგალო (შრომის)

გლეხავ და გლეხავ, ნამგალო,
ნამგალო, ჩემო რკინაო!
გაგლეხავ და მიგაყუდებ²⁵,
ნამგალო, ჩემო რკინაო!
ბიჭო, პური შემოსულა,
ნამგალო, ჩემო რკინაო!
მოდიო, ნახეთ თუ არ გვერათ,
ნამგალო, ჩემო რკინაო!
ნამგალო, ნამგალო, ნამგალო,
ნამგალო, ჩემო, რკინაო!

შემსრულებლები:

დამწყები, II ხმა – კოტე მამუკაშვილი

I ხმა – ანდრო სიმაშვილი

24. სხვათა მოჯამაგრობას (ლირიკულ-ეპიკური)

სხვათა მოჯამაგრობაჲ, და,
ადვილათ იტყვის ენაო, და,
სხვათა მოჯამაგრობას
ადვილათ იტყვის ენაო.
დილით ძროხაში მგზავნიან, და,
საღამო – ბოსლისკენაო, და,
დილით ძროხაში მგზავნიო, და,
საღამოს – ბოსლისკენაო²⁶.

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – გიორგი გიორგობიანი

II ხმა – ანდრო სიმაშვილი

25. დიამბეგო (სუფრული)

დიამბეგო... ჰაე, ჰა!..
დიამბეგო, დიამბეგო,
კარგსა რამეს გიაძებო,
დიამბეგო... ჰაე, ჰა!..
დიამბეგო, ქალს გიქებენ,
გადმოდგება აივანზე,
ქალს გიქებენ, ქალს გიქებენ, დიამბეგო,
ქალსა და თინასა...
გადმოდგება... ჰაე, ჰა!..
გადმოდგება აივანზე,
ათამაშებს ბროლის თითებს.
ათამაშებს... ჰაე, ჰა!..
ათამაშებს ბროლის თითებს,
გაშლილ ხალიჩაზედაო...
ქალს გიქებენ, ქალს გიქებენ, დიამბეგო,
ქალსა და თინასა...

²³ იგივე „ოდური“. რომელიც იწვევს სიტყვებით: „ჰარი, ჰარალალო, მოდიო, მოქუდიო, მუშანო...“. შემსრულებლები: ანდრო (დამწყები, I ხმა) და აბრია (II ხმა) სიმამრული (მზემეზა ბუკა ბიბინაშვილი).

²⁴ „მეძნელ საუბარადილო დილით: „ძირში მოუსვი ბალახსა, გასჭერ, გაიდა პირსა, გამოჭერ, გამოიჭერ წინა ბოჭოსა წილა“.

²⁵ ეს სიტყვები საუბარადილო დილით არ არის.

²⁶ დილით გასწავალი გვეხება მოცემული: „სხვათა მოჯამაგრობას, ადვილად იტყვის ენაო, დილიდან საღამომდისნ არ მჭინდა მოსკენაო“.

მემსრულებელი: ლია ჩახუტაშვილი.

26. **სალადობო** (ლირიკული; ფანდურით)²⁷

დაუკარით, რომ ძველ ხანჯალს ელდა ეცეს,
გაისარჯოს და ბრძოლებში დაიხარჯოს!
გაუმარჯოს საქართველოს მზეს და ზეცას,
საქართველოს ძლიერებას გაუმარჯოს!
დაუკარით! ჯერ ხომ სისხლი გვიდღეს ძარღვში,
ჯერ ხომ საროს ფოთლები არ გასცვენია,
ჯერ ხომ მცხეთის სვეტიცხოვლის დიდ ტაძარში
საქართველოს ცხელი გული ასვენია!
დაუკარით და იმღერეთ შადიანი,
ფიცხელ ომში რომ მღეროდა მაჩაბელი!
დაუკარით ძველებური დარდიანი,
დაუკარით არნივების ასაფრენი!
ცხრა ლახვარი რომ დამარტყან ცხრაჯერ გულში,
მტრის ჭინაზე ცხრაჯერ მწარედ გავიცინებ,
დავიღლები საქართველოს სიყვარულით,
სასთუმალზე ერთხელაც არ დავიძინებ!
დავიღლები საქართველოს სიყვარულით,
სასთუმალზე ერთხელაც არ დავიძინებ!

27. **მწყემსური** (ლირიკული)

დაუკარ, ჩემო ჩონგურო,
ერთობ ნუგეშო გულისა,
მესაიდუმლო ფიქრების,
გამხარებულო გულისა.
ქვეშ საგებელად მინა მაქვს,
ზეცაა ჩემი საბანი,
ბალიშად სიპი ქვა მიდევს
ან ბელტებია მაგარი.
ზედ მეგუკურება ცის ნამი
ვარსკვლავთა პირის ნაბანი.
სადაც რომ დავყრი საქონელს
და სადაც დავდებ ბინასა,
თავს დავდებ დასაძინებლად,
კურდღელივითა მძინავსა.
თოფიც მზადა მაქ ხირიმი
ნადირზე დაგეშებითა,
რომ დავბრუნდები სახლშია,
ალარ ვახსოვარ შვილებსა.
ამბობენ, მერიდებიან,
თითქოს არ მოვლიდნენ მამადა,
ვინც ჩემ ნაშრომ პურს უქმად სჭამს,
ამოედინოს არმადა.
მათა გონიათ, მეც მათებრ
რბილი ლეიბი მგებოდეს,
თავს მედოს რბილი ბალიში,
თავი ნებივრად მდებოდეს,
გულს მეკრას გოგო შავთვალა,
მათობოდეს, თვითაც თებებოდეს
და მშვენიერი საბანი
ზედ ნაზად გვეფინებოდეს.
დაუკარ, ჩემო ჩონგურო,
ნუ გადამაქცევ დარდებად,
მესაიდუმლოდ შენ მყევხარ
და ცხვრები – ამხანაგებად.

²⁷ ტექსტი აგებულია ლალო ასათიანის ლექს „სალადობოს“ ფრაგმენტებზე.

ყვარლის რაიონის სიმღერის და ცეკვის
თვითმოქმედი ანსამბლი შალვა ქვაჭრელიშვილის
ხელმძღვანელობით:

- ჯემალ პეტრეს ძე ბუცხრიკიძე, 34 წლის
- ზურაბ თომას ძე რევაზიშვილი, 41 წლის
- ციალა გიორგის ასული ლეკიშვილი, 40 წლის

შემსრულებლები:
დამწყები, I ხმა – ჯემალ ბუცხრიკიძე
II ხმა – ზურაბ რევაზიშვილი

28. ყანის მკური (მრომის)

ჰარალი და ჰარალო,
მო, ბიჭებო, ყანა მოვმკოთ, ჰარალი და ჰარალო!..
დოვლათი დაგვიხვედება, ჰარალალი და ჰარალო!..
ამხანაგები კარგი გყავს, ჰარალი და ჰარალო!..
სახელი გაგვივარდება, ო!..

ჰაი და ჰარალო!..
ყანაო, ოქროს თმიანო,
ოქროს თავთავებიანო, ჰაი!..

ყანასა ბარდალოვანსა
არ უნდა დახედულობა,
ნამგლისა უნდა გამოსმა,
ბოლოში გახედულობა.

29. ძმაო, რაი სჯობს ძმობასა?! (სუფრული)

ძმაო, რაი სჯობს ძმობასა,
მარადეამს ერთად ყოფნასა?!
ვაგჟაყსა, ძმათა მრავალსა
მტერი ვერ უზამს მტრობასა.
ძმა მაშინ მოგაგონდება,
ათნი რომ გცემდნენ მარტოსა,
არსაით გყავდეს მშველელი,
რომ მტერი გაგიფანტოსა.
როცა რომ ხმალი ხმალსა სცემს,
მტერი არ იძლის მტრობასა,
თოფ-იარაღით, ფარ-ხმალით
მაშინ რაი სჯობს ძმობასა?!

მხარი მხარს მივცეთ, ხელი – ხელს,
გულით – სიმათელის გრძნობასა,
გადავერვიეთ ხმადახმალ
მტერს აუტირებთ ყოფასა.
აქა – მშვიდობა და გამარჯვება!..

30. შემოდხილი (სუფრული)

უჭკნობელი ვარდის კონაც,
შემკობილო ალვის ზეო,
მე ხომ ფრთები არ მასხია,
გადმოვფრინდე შენთან მეო.

ჭირს მოგვამ, ნუ შემძლდები, ჰარალო!..
ერთი ქართული მითხარო;
მათხოვეთ ბარი, წინაბი! –
სამარე ამოვითხარო.

ძნელია მოკდეს ვაჟაკი,
უდროვოდ დაიკარგოსა,
მისი კოკორი უღვაში
მინაში ჩაიმარხოსა!

31. მრავალეამიერ! (სუფრული)

მრავალეი, მრავალეამიერ, მრავალეამიერო,
არცა იხაროს მტერმა ჩვენზედა,
ნურც არა გაუხარიაო!..
მრავალეამიერო!
ნუთისოფელი ასეა:
დღეს დამე უთენებიაო;
რაც მტრობას დაუქცევია,
სიყვარულს უმენებია...
მრავალეამიერ, თქვენი გამარჯვებისა!

შემსრულებლები:
დამწყები, II ხმა – ზურაბ რევაზიშვილი;
I ხმა – ჯემალ ბუცხრიკიძე.

¹ საექსპედიციო დღიური: „ან მოვეც ბარ-წიწავი“.

32. ჩაქრულო (სუფრული)

ხიდისთავს შევკრათ პირობა,
ჩვენ გავხდეთ ღვრილი ძმანია,
ჩაუხსდეთ მუხრან ბატონსა,
თავს დაფანგრით ბანია. ჰაი!... ჰაი!...

მუხრან ბატონის ყმობითა
ფქვილი ვერ დავდგი გოდრითა, ჰაი!..
მუხრან ბატონის ყმობითა
ფქვილი ვერ დავდგი გოდრითა.,
დეკუელი ვერ გავხარდე,
კალო ვერ ვლენე მოხვრითა!.

ხმალო, ხევსურეთს ნაჭედო,
თელავში თუმბა გაგფრა,
მეფე ერეკლემ გაკურთხა,
საომრად ჯვარი დაგწერა!
მტერო, დამჩაგრე, არ ვტირი,
ტირილი დიაცთ წესია.
ბევრჯერ გყოფილვარ ამ დღეში
მაგრამ არ დამიკვნესია!
მაცალე, ერთი გავლესო,
ხმალ-ჩახმახ ცეცხლის კვესია,
სულ წმინდად მოგამკვიწო,
რაც ჩემთვის დავითესია!.

შემსრულებელი: ზურაბ რევაზიშვილი.

33. ურმელი (მრომის/მგზავრული)

გასწიე, ხარო, გასწიე,
საცაა გათენდებო...
აღზევანს წავალ მარილზე,
მარილს მოვიტან ბროლსაო,
ჯერ დედას გადავხვებვი,
ჯერ დედას გადავხვებვი,
მერე – შვილსა და ცოლსაო...

შემსრულებელი: ცილა ლეკიშვილი.

34. ოროველა (მრომის, გუთნური)

გადი-გამოდი, გუთანო,
ღირღიტაც, ბანი უთხარო...
სახნის-საკვეთო გაუწი,
რომ კაჭაჭს ძირი უთხარო?.

² ბოლო ორი სტრიქონი საექსპედიციო დღიურში არ არის.

შემსრულებლები:

- ნინია ალექსის ძე ელოშვილი, 71 წლის
- დათა ილას ძე თეთრაშვილი, 54 წლის
- ამირან დიმიტრის ძე დეკანოზიშვილი, 72 წლის
- სიმონ ივანეს ძე ხატიაშვილი, 71 წლის
- ვასო იოსების ძე ახალბედაშვილი, 71 წლის
- მიხეილ დავითის ძე ჯიქურიშვილი, 35 წლის
- ამირან ლევანის ძე კაკონაშვილი, 60 წლის
- გიორგი ზაქარაის ძე ასაბაშვილი, 47 წლის

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – ნინია ელოშვილი
II ხმა – მიხეილ ჯიქურიშვილი

35. მრავალჯამიერი (სუფრული)

მრავალჯამიერ...
მოვკვდები, ხმალი გვერდს მიდევ.
მტრის თავის მოსაჭრელათა;
მე წავალ, ზეცას ვიხარებ,
ფრინვლად გავხდები მტრედათა;
მე წავალ, ზეცას ვიხარებ,
ფრინვლად გავხდები მტრედათა,
ქვეყანა შენ დაგნატროდეს,
ნეტავი შენსა დედასა.
კიდევ მრავალჯამიერ,
მრავალჯამიერ, მრავალჯამიერო!..
ჰაი, შენი გულისა!..

36. ღმერთო, ღმერთო... (სუფრული)

ღმეირთო, ღმერთო, ღმერთო, ჰაი, თუ და, მონყალე...
შენგნით, შენგნით ველით, ჰაი, თუ და, მონყალე!..

ღმერთო, ღმერთო, მონყალეცო, ღმერთო,
შენგნით ველით შანვენასავო...
კიდევ, ღმერთო, ღმერთო, მონყალეცო,
შენგნით ველით შანვენასავო!..

შენ, ღმერთო,
შანვენასავო,
შენ, ღმერთო!..

37. ჩონგურო (ლირიკული, სუფრული)

ჩონგურო დავ, ჩონგუროც, და...
ჩონგურო დავ, ჩემოვ ჩონგურო,
შორით მოჭრილო მსხლისავო, ჩონგურო, და...
ჩონგურო, ჰარი, ჰარიარავ, და...
ჩონგუროც...
ხარ ბარბალეთში მოჭრილი, ჩონგურო,
ჩამონათალი მსხლისავო,
პაპიჩემისამც ნაქონოვ, ჩონგურო...
ბეზიჩემის ხნეისავო, ჩონგურო...
ჰაი, ჰა, ჩონგურო, ჰარი, ჰარიარავ, და...
ჩემო დავ, ჩონგურო!..

შემსრულებლები:
დამწყები, I ხმა – ნინია ელოშვილი;
I ხმა – მიხეილ ჯიქურიშვილი.

38. ჩაკრულო (სუფრული)

ტკბილათ ნაქებოვ კახეთო,
დიდოვ ალაზნის ქალავო,
ირემო იალღზედა,
ივრის პირებზედ ჩალავო,
ბარდში მძრომელო ხოხობო,
შენ, ტურფავ, ხარისთვალავო,
გრძელი მინდვრების ქირიმე,
ზედ – ჯეირანის ფარავო!
გრძელი მინდვრების ქირიმე,
ზედ – ჯეირანის ფარავო!
პარულალო და კიდევ თარალალო!..

39. ალილო (კალენდარული, სამობაო მილოცვა)

ოცდახუთსა ამ თვესაო,
ალილო, ჰარალო, ჰარალო,
ქრისტე დაბადებულავო!...
ოცდახუთსა ამ თვესაო
ქრისტე დაბადებულავო,
ალილო!..
სახლო, მაღლი მახარებულავო!
მაღლი ღვთისა შეგნითო, ხალხნო,
ალილო!..
სახლოვ, სალხინოთ ნაგებო,
ალილო!..
სახლოვ, სალხინოთ ნაგებო, სამხიარულოთ ნაშენო
[ნაგებო], ალილო!..
სახლო, და, ღმერთმა აგაშენოს, სახლო!..

შემსრულებლები:

I გუნდი: დამწყები, I ხმა – ნინია ელოშვილი;
II ხმა – დათა თეთრაშვილი
II გუნდი: I ხმა – მიხეილ ჯიქურიშვილი;
II ხმა – ნინია ელოშვილი

40. მაყრული (საქორწინლო)

ნეტავი, ქალოვ, მე და შენ,
ვარალო და ვარალო, ჰარი, ჰარალაღე!..
ნეტავი, ქალოვ, მე და შენ, ბიჭებო!..
ნეტავი, ქალოვ, მე და შენ
ყანებიც მოგვეცნ ზიარი...
ჰარალო და ყანებიც მოგვეცნ ზიარი...
ჰარი, ჰარალაღე, ჰარიალი, ჰარი არალაღე,

ყანებიც მოგვეცნ ზიარი,
შიგ – სამარგლული ცელიო,
შიგ სამარგლულიც ერეოს, გოგონავ, ჰარიარალო!..
შიგ სამარგლულიც ერეოს, ბიჭებო!..
შიგ სამარგლულიც ერეოს,
ნაპირიც ჰქონდეს ტყინი!
ჰარიალალო, პარულალოც ქვეყანაში
ნითელ ღვინოს იტყვიანო?.

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – ნინია ელოშვილი
II ხმა – დათა თეთრაშვილი

¹ საექსპედიციო დღიურში გვეხსი აქ სრულდება.

² საექსპედიციო დღიურში მითითებულია: „ეს ოპერა სიმღერაა, მაგრამ შესრულდა ერთპირად“.

41. მაცრული (საქორწილო)

ნეტავი, ქალოვ, მე და შენ
ყანებიც მოგვცენ ზიარი,
შიგ სამარგლელიც მორიგოს, არალო, არიარალო!..
შიგ სამარგლელიც ერიგოს, ბიჭებო!..
შიგ სამარგლელიც ერიგოს,
ნაპირიც ჰქონდეს ტყიანი.
ჰარაღე, ჰარაღე,
ჰარი ჰარაღალო!..

შემსრულებლები:

I და III მუხლები: დამწყები – ნინია ელოშვილი

და ამირან დეკანოზიშვილი

II მუხლი: I ხმა – მიხეილ ჭიქურიშვილი,

II ხმა – დათა თეთრაშვილი

42. ოდური (შრომის)

არი არულალო, არაღალო, არულალო [...],
მინდვრიდან შენ მოხვალ, ქალო,
მინდვრიდან შენ მოხვალ, ქალო, და...
ამომავალი მზე ხარო, გოგონა³.
ჰარულალო, ვარაღე, და [...]
ხელსახოცსაც გადმოგიგდე,
ხელსახოცსაც გადმოგიგდე,
ოქრომკერდით მოქარგულსა, ბიჭებო!..⁴
ჰარულალო, ჰარაღე, და,
ჰარაღალო, ჰარიარალო, ჰო, ჰო, ჰო!..

³ პირველი გუნდის ტექსტი საქსაქციკლო დღიურში არ არის.

⁴ ტექსტის გაგრძელება საქსაქციკლო დღიურში: „შიგ ჩაგიხვევ ჩემსა გულსა, / შენგნით დამწვარ-დადაგულსა“.

**ძველი ხალხური სიმღერების
შემსრულებელთა ჯგუფი:**

- ვანო გიორგის ძე ალხაზიშვილი, 72 წლის
- სიმონ თევდორეს ძე მულაშვილი, 63 წლის
- იოსებ გრიგოლის ძე მულაშვილი, 63 წლის
- ილია გრიგოლის ძე ზარდიაშვილი, 67 წლის
- გიორგი გრიგოლის ძე ზარდიაშვილი, 76 წლის
- ზაქარია დიმიტრის ძე ბერიკაშვილი, 62 წლის
- შაქრო ივანეს ძე იაგანაშვილი, 67 წლის
- სოსია ნიკოლოზის ძე ზარდიაშვილი, 69 წლის

შემსრულებლები: გიორგი და ილია ზარდიაშვილები.

43. ავთანდილ გადინადირა (სუფრული)^ა

ავთანდილ გადინადირაო ქედი მაღალი, ტყიანიო,
არხალალო...

ავთანდილ გადინადირაო ქედი მაღალი, ტყიანი,
ვერც მოკლა ხარი, ვერც – ფური, ვერცა – ირემი რქიანიო.
ნახტომსა მშველსა ფერდში ჰკრა ისარი, ორბი ფრთიანი,
დაჟიდა ცხენის ტახტარსა ტყავაგუხდელი ფრთიანიო.
ჩამოხტდა მუხის ძირასა, ცეცხლი დაანთო ძლიერი^ბ,
თალა და თალა შამფური, მწვადი ააგო მცვრიანი^გ,
სანამ მწვადი შეიწვება, ცხენსაც მისცა საძოვარიო.
ცხენმან კაცი დაინახა შორი გზიდან მომავალი,
შეხტა ლურჯა, შეშეხევირა, ისა კაცი ავი არი.
მეჯინიბეს დაუძახა: „ლურჯა მომგვარე ჩქარათა!“
გაეხსა ხელი გადუსვა, ზედ წამოახტა მარდათა.
ვინრონი გაარბენინა, მინდორი – უფრო ჩქარათა.
უკუ იხედა – მოსდევდა ის ურჯულო ლეკის ჯარათა,
ასი კლა და ასი დასჭრა, ერთი გადურჩა შავათა.
ერთი იმანაც ესროლა, სისხლი ნავიღ ღვარათა.
ჩამოხტა ერთსა ხის ძირსა, ტოტი იწოდა ფარადა,
დაჰკრა და წიგნი დაწერა, მტრედს გამოაბა მხარათა.
ესა დედაჩემს მიმირთვი, ველარ მოგივალ ჩქარათა.
გიყვარდა თეთრი მანდილი, ჩემზედ ზელებე შავათა.

ის ჩემი ქამარ-ხანჯალი მღვდელს მიეც სანრავათა.
ეგ გოგო იგეთ ბიჭ მიე, მე მჯობდეს თვალად-ტანათა,
ის ჩემი ციხე-ქალაქი მას გადაეცი ქრთამათა.
არხიარულალო, არხალალო, ჰარულალო, ე..

^ა შენიშვნა საექსპედიციო დღიურში: „რეზიდაციით“.

^ბ ძველსა საექსპედიციო დღიურში:

^გ „ცხენსა მოხდა, დავიო

თევზალო უნარიათ“.

ძველსა საექსპედიციო დღიურში აქ წყდება.

44. ჩვენი მასპინძლის სასახლე/სუფრული
(სუფრული)

ჩვენი მასპინძლის სასახლე
ტურფად ნაგები ხეაგო,
შიგ არი სმა და ღრუბა,
მუდამდღე – კარი ღიაო.
მასპინძელ კარგად გემასპინძლობს,
გულითა მზიარულითაგო.
მწვანე ქოშები გაცვითა
მარანში სიარულითაგო.
პაი, პა, არხალალო,
პაი, არხალალო, პა,
არხალალო, პარულალო, ე!..

45. გუმინ შვიდნი გურჯანელნი (ეპიკური)

სოლისტი:
გუმინ შვიდნი გურჯანელნი...
გუნდი:
გუმინ შვიდნი გურჯანელნი
სანადიროდ ნასულიყვნენ, ო!..
სოლისტი:
იქ მოეკლათ თეთრი ტახი...
გუნდი:
იქ მოეკლათ თეთრი ტახი,
ხოწყი მოემრავლებინათ, ო!..
სოლისტი:
შვიდთაგ ესროლეს შვიდ-შვიდი...
გუნდი:
შვიდთაგ ესროლეს შვიდ-შვიდი,
არც ერთი არ მოეკიდა, ო!..
სოლისტი:
ესროლა ბერმა პაპამა...
გუნდი:
ესროლა ბერმა პაპამა,
ჯიხვი რქით გადმოეკიდა, ო!..

46. ვარსალი, ლაღე... (მაცრული)

სოლისტი:
პარულაღე,
მოვდივართ და მოგვიხაროან,
ხოხობი და მოგვყავ ქალათაგო!
გუნდი:
ვარსალი, ლაღე, და!..
სოლისტი:
მოვდივართ და მოგვიხაროან,
ხოხობი და მოგვყავს ქალათაგო!..
გუნდი:
ვარსალი, ლაღე, და!..
ხოხობი და მოგვყავ ქალათაგო, ო!..
სოლისტი:
პარულაღე,
სახლი ავაგე ხისაო,
არ არის და ნაფოტისაო!..
გუნდი:
ვარსალი, ლაღე, და!..
სოლისტი:
სახლი ავაგე და ხისაგო,
არ არის და ნაფოტისაგო!..
გუნდი:
ვარსალი, ლაღე, და,
არ არის ნაფოტისაგო!
სოლისტი:
პარულაღე,
შიგ დავსვი და ქალი ეთერი,
თმა შეღებული და ინითაო!..
გუნდი:
ვარსალი, ლაღე, და!..
სოლისტი:
შიგ დავსვი და ქალი ეთერი,
თმა შეღებული და ინითაო!..
გუნდი:
ვარსალი, ლაღე, და,
თმა შეღებული და ინითაგო, ო!..

* ეს სტროფი საექსპედიციო დღურაში არ არის.

შემსრულებლები: გიორგი და ილია ზარდიაშვილები.

50. **ალილო** (კალენდარული, სამობაო მილოცვა)

47. **მუშური** (მრომის)

არალალო...

აზამბურელი მომკალი,
მე მოვკალ ურთანელმა;
არცა შენ მოიკალ, არცა – მე,
მინდორმა მოკლა გრძელმა⁹.

გავინიოთ და გავიდეთ,
სახელი გაგვივარდება.
არალალო, ამხანაგები კარგი გვყავს,
არავინ გაგვივარდება.
მუშლი და მუხასა, ჰე!..
გარს ეხვეოდა, ჰე!..
მუხა და დამძიმდა, ჰე!..
მუხა დამძიმდა, ჰე!..
წყალში და ჩავარდა, ჰე!..
მუხა და გადარჩა, ჰე!..
მუხა გადარჩა, ჰე!..
მუშლი და დაიხრჩო, ჰო!..
მუხა გადარჩა, ჰო!..

48. **გლესამ და გლესამ, ნამგალო** (მრომის)¹⁰

გლესამ და გლესამ, ნამგალო,
გაგლესამ, ჩემო ნამგალო,
ჩემი მაქუთითა, ჰე!..
ქალო, და წყალი დამისხი
სუფთა ხელებითა, ჰე!..
ხევი და ჩამოვიარე,
ხევი ალგეთისა, ჰე!..
დავჯექ და კენჭი ავკრიფე,
კენჭი ალაზნისა, ჰე!..

49. **ბაყრული** (საქორწილო)

ენა ჭიკჭიკ მერცხალ გიგავო,
ინდოეთით გადმოსულსაო,
ხელსახოცსაც გადმოგიგდებო,
ოქრომკერდით მოქარგულსაო¹¹.

ოცდახუთსა ამ თვესა
ქრისტე დაბადებულა,
ქრისტე დაბადებულა,
შობაც გათენებულა,
შობა ახალ-წელიწადი
ჩვენთვის მობრუნებულა,
სახლო, ღმერთმა აგაშენოს, სახლო!¹²

51. **ჩაკრულო** (სუფურული)

სოლისტი:
კაცისა მიყვარს სტუმრობა,
კაცისა არნახულისაო...
გუნდი:
კაცისა და მიყვარს სტუმრობა,
კაცისა მიყვარს სტუმრობა,
კაცისა არნახულისაო...
ჰაი, დავწვი შეშა და ფიცარივო,
ფიცარი და ჭირნახულისა, ო, ე!..
ჰაი, დავწვი შეშა და ფიცარივო,
ფიცარი და ჭირნახულისა, ო, ე!..
ურმისა და მორგვი დავხეთქე,
ცეცხლი დავანთე გულისაო.
ურმისა და მორგვი დავხეთქე,
ურმისა მორგვი დავხეთქე,
ცეცხლი დავანთე გულისაო.
ჰაი, ორკეცად ალი ამოდის,
ნახეთ დახვედრა სტუმრისაო!
ორკეცად ალი ამოდის,
ნახეთ დახვედრა სტუმრისაო!
უჭკნობელი და ვარდის კონადო,
არ გახვდები და შენთვის მოწავო¹³.

⁹ ბეჭდის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „ბიჭი ვინ არი მომკალი, / ხელი ჩააღოს ნამგალსა, / თავი და ბოლო დაეგო / და შუა წელი აწისოს...“.

¹⁰ საექსპედიციო დღიურში გვხვდება სათაური ნამგალი. ტექსტი არ არის.

¹¹ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

¹² ბეჭდის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „სამართალმა ღვთისაბაო“.

¹³ საექსპედიციო დღიურში ბოლო ორი სტრიქონი არ არის.

52. დიამბეგო (სუფრული)

დიამბეგო...

დიამბეგო, დიამბეგო,
კარგსა რასშეს გიამბებო.

დიამბეგო,

დიამბეგო, ქალს გიქებენ,
გადმოდგება ბალკომზედა,

აქაჲ, და, ვარისაჲ, და, ქალსა და გიქებენ,
გადმოდგიება,

გადმოდგება ბალკომზედა,
ათამაშებს ბროლის თითებს,
ათამაშებს, ათამაშებს ბროლის თითებს
გამოიღო ხალიჩაზედაო.

აქაჲ, და, ვარისაჲ, და, ქალსა და გიქებენ, ოი..

53. მრავალუამიერ! (სუფრული)

მრავალუ...

მრავალო... მრავალუამიერ!..

ჰაი, არხალალო!..

სადღეგრძელო ჩვენი იყოს,
ყველას მრავალუამიერო, არხალალო, ჰეი!..
არხალალო, ყველას მრავალუამიერო, ჰაი,
არხალალო!..

სადღეგრძელო ჩვენი იყოს,
ყველას მრავალუამიერო, ჰეი!..

მრავალო... მრავალუამიერ,
მადლობელი ვარს სადღეგრძელოსთვისაო!..
არხალალო, ჰეი!..

არხალალო, სადღეგრძელოსთვისაო, ჰაი,
არხალალო!..

ჰა, არხალალო, ჰაი!..

მადლობელი ვარ სადღეგრძელოსთვისაო, ჰეი!..

მრავალ... მრავალ... მრავალუამიერ, ჰე, ჰე,

მრავალუამიერ!..

54. შენ ხარ ვენახი (ღვთისმშობლის საგალობელი)

შენ ხარ ვენახი,

ახლად აყვავებული,

მქორი კეთილი,

ედემს შინა ნერგული,

ალფა სულნელი,

სამოთხება აღმოსრული,

ღმერთმან შეგამყო,

ვერგინა გვობს ქებული,

და თავით თვისით

შე ხარ გაბრწყინებული.

შემსრულებლები:

- სიმონ ზაქარიას ძე გაბუნია, 54 წლის
- ვანო სოსიკოს ძე მოშიაშვილი, 72 წლის
- სოლომონ დიანაშვილი, 68 წლის
- ვანო გიორგის ძე ალხაზიშვილი, 72 წლის
- სიმონ თევდორეს ძე მულაშვილი, 63 წლის
- იოსებ გრიგოლის ძე მულაშვილი, 63 წლის
- ილია გიორგის ძე ზარდიაშვილი, 67 წლის
- გიორგი გრიგოლის ძე ზარდიაშვილი, 76 წლის
- ზაქარია დიმიტრის ძე ბერიკაშვილი, 62 წლის
- შაქრო ივანეს ძე იაგანაშვილი, 67 წლის
- სოსია ნიკოლოზის ძე ზარდიაშვილი, 69 წლის

შემსრულებლები:

I ხმა – იოსებ მულაშვილი

II ხმა – ვანო მოშიაშვილი

55. მამაო ჩვენო (წირვის საგალობელი)

მამაო ჩვენო, რომელი ხარ ცათა შინა,

წმინდა იყავნ სახელი შენი,

მოვედინ სუფევა შენი, იყავნ ნება შენი,
ვითარცა ცათა შინა, ეგრეცა ქვეყანასა ზედა.

პური ჩვენი არსობისა მომეც ჩვენ დღეს
და მომიტევნ ჩვენ თანანადებნი ჩვენნი,
ვითარცა ჩვენ მივუტევებთ თანამდებთა მათ
ჩვენთა,

და ნუ შემეცვანებ ჩვენ განსაცდელსა,
არამედ გვიხსენ ჩვენ ბოროტისაგან.

56. წმინდაო ღმერთო (წირვის საგალობელი)

წმინდაო ღმერთო,
წმინდაო ძლიერო,
წმინდაო უკუდავო, შეგვინყალენ ჩვენ!
ყოვლად წმინდაო სამებაო, შეგვინყალენ ჩვენ!¹⁴
უფალო, გვიხსენ და გვიღებინე ცოდვათა ჩვენთაგან!
მეუფეო, შეგვინდე უსჯულოებაი ჩვენი!
განკურნენ სახელისა შენისათვის!
უფალო, შეგვინყალენ!
უფალო, შეგვინყალენ!
უფალო, შეგვინყალენ!
პატიოსანო მამაო, გვაკურთხენ!

57. უფალო, შეგვინყალენ! (კვერეჟი)

უფალო, შეგვინყალენ!

58. აღდგომასა შენსა (აღდგომის ტროპარი)

აღდგომასა შენსა, ქრისტე მაცხოვარ,
ანგელოზნი უგალობენ ცათა შინა
და ჩვენცა ქვეყანასა ზედა ღირს მყვენ,
წმინდით გულითა დიდებად შენდა.

59. ქრისტე აღსდგა! (სააღდგომო საგალობელი)

ქრისტე აღსდგა მკვდრეთით
სიკვდილითა სიკვდილისა დამთგრუნველი
და საფლავების შინათა
ცხოვრების მიმნიჭებელი!

60. მიცვალებულთა კვერეჟი
(ნესის აგების საგალობელი)

უფალო, შეგვინყალენ!
მოგვმადლენ, უფალო!

უფალო, შეგვინყალენ!
მოგვმადლენ, უფალო!
უფალო, შეგვინყალენ!

**61. წმინდაო ღმერთო... ყოვლად წმინდაო
სამებაო... უფალო, შეგვინყალენ...
დიდება, ან და... მამაო ჩვენო...
(ჩამოლოცვის საგალობლები)**

წმინდაო ღმერთო, წმინდაო ძლიერო,
წმინდაო უკუდავო, შეგვინყალენ ჩვენ!

ყოვლად წმინდაო სამებაო, შეგვინყალენ ჩვენ!
უფალო, გვიხსენ და გვიღებინე ცოდვათა ჩვენთაგან!
მეუფეო, შეგვინდე უსჯულოებანი ჩვენი სახელისა
შენისათვის!
უფალო, შეგვინყალენ! უფალო, შეგვინყალენ! უფალო,
შეგვინყალენ!

დიდება მამასა და ძესა და წმინდასა სულსა
ან და მარადის და უკუნიით უკუნიამდე. ამინ!

მამაო ჩვენო, რომელი ხარ ცათა შინა,
წმინდა იყავნ სახელი შენი,
მოვედინ სუფევა შენი, იყავნ ნება შენი.
ვითარცა ცათა შინა, ეგრეცა ქვეყანასა ზედა.
პური ჩვენი არსობისა მომეც ჩვენ დღეს
და მომითევნ ჩვენ თანანადებნი ჩვენი,
ვითარცა ჩვენ მივუტევებთ თანამდებთა მათ ჩვენთა,
და ნუ შემოყვანებ ჩვენ განსაცდელსა,
არამედ გვიხსენ ჩვენ ბოროტისაგან!¹⁵

შემსრულებლები:

I ხმა – სოლომონ ელიზბარაშვილი
II ხმა – ვანო შოშიაშვილი

¹⁴ საეპარქიო დღიურში მოცემულია მხოლოდ პირველი სტრიქონი.

¹⁵ საეპარქიო დღიურში ტექსტი არ არის.

62. სულთა თანა... განუსვენე
(ნების აგების საგალობელი)

სულთა თანა აღსრულებულ სამართალთასა,
სულსა მონისა შენისასა განუსვენე, მაცხოვარ,
და ღირს ჰყავ სანატრელსა მათ ცხოვრებასა
კაცთმოყვარე
განსასვენებელსა შენსა, მაცხოვარ,
სადა ყოველნი წმიდანი მკვიდრ არიან¹⁶.

განუსვენე, ქრისტე ღმერთო,
სულსა მონისა შენისასა...

დიდება მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა....

შენ ხარ ღმერთი, რომელი შთახედ ჯოჯოხეთად
და დაჰხსენ საღმობანი შესვენებულთანი...

ანც/და განუსვენე, ქრისტე ღმერთო,
სულსა მონისა შენისასა...

დიდება მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა...

შენ ხარ ღმერთი, რომელი შთახედ ჯოჯოხეთად
და დაჰხსენ
საღმობანი შესვენებულთანი.

ან და მარადის და უკუნიით უკუნისამდე. ამინ!..

შენ მხოლოდ უბინო და უხრწნელო ქალწულო,
რომელმან ჰმევე ღმერთი სორცმესმულნი,
მას ევედრე, რათა აცხოვროს სული იმისი...

შემსრულებლები:

I ხმა – ილია ზარდიაშვილი

II ხმა – სოლომონ ელიზბარაშვილი

63. მგზავრული/კარდანახული
(ლორიკული)

სოლისტი:

კარდენახული ქალი ვარ,
ქმარი გამიხდა ავთა.

გუნდი:

ქმარი გამიხდა ავთა ჰარალალო, ჰე!..

სოლისტი:

შევაბი ხარის ურემი,
მივდივარ სალოცავთა.

გუნდი:

მივდივარ სალოცავთა, ვარა არალე!..

არალალო, შევაბი ხარის ურემი,

შევაბი ხარის ურემი,

მივდივარ სალოცავთა, ჰე!..

სოლისტი:

აბამბურელი მომკალი,

მე მოვკალ ურთანელმარ.

გუნდი:

მე მოვკალ ურთანელმარ, ვარა არალე!..

სოლისტი:

არცა შენ მოვკალ, არცა – მე,

მინდორმა მოკლა გრძელმარ.

გუნდი:

მინდორმა მოკლა გრძელმარ, ვარა არალე!..

არალალო, არცა შენ მოვკალ, არცა – მე,

არცა შენ მოვკალ, არცა – მე,

მინდორმა მოკლა გრძელმარ, ჰე!..¹⁷

შემსრულებლები:

I ხმა – სოსია ზარდიაშვილი

II ხმა – ილია ზარდიაშვილი

64. სიმინდსა თოხნა დავეწყით (შრომის)

სიმინდსა თოხნა დავეწყით,
ერთხმად დავძახით მუშური,
ეგებ მაშინ დავგავიწყდეს,
რომ გლეხნი ვართ უბედური, ბიჭებო!¹⁸

¹⁶ ბევრის გაგრძელება საეკლესიო დღიურში:
„აღთისცემ სულსა შენსა შენსასა,
რამეთუ შენ მხოლოდ ხარ კაცთმოყვარე...“.

¹⁷ ბევრის გაგრძელება საეკლესიო დღიურში:

არცა შენ მოვკალ, არცა – მე,
– ბერადე სწობილი მონადირე, რედ.) ავად გამზადარა,
– თუ ბერადე ავად არის,
თოფი ვინ გადმოგვალა?..

¹⁸ ბევრის გაგრძელება საეკლესიო დღიურში:
„მარტო ჩვენი არ ვართ, სხვისიც გვმართებს სამსახური.
ბატონი გვყავს, ვართ სამწყალო, უსაბოროლო, უბედური.
ჯვალე თავში გვიჩაქუნებს – გარეშე და შინაური.
ცხელსა მონას უხვად აღობის ოფლი ჩვენგან მონადირე.
ჩვენი ვაფთო მონადირე სხვაგვარად მონადირე ჰყოფს,
შინ ცოლ-შვილს შიმშილი გვიკლავს, მაგრამ ვინ მოგვლის დრო?
მათსა საზოგადოებრივი სიღატაკის სიღრმის ცოლი მუდმივად,
სიმშვილესა რაც უნდა, წიგნს შვილი უსასურს“.

ქართული ხალხური სიმღერის
მოყვარულთა ჯგუფი:

- ვალერიან ნანობაშვილი, დამწყები
- ბარბარე ჩახვაშვილი, I ხმა
- გივი ვლადიმერის ძე გოჩიტაშვილი, 32 წლის, I ხმა
- ანზორ თევდორეს ძე ბურჯანაძე, 35 წლის, I ხმა
- გიორგი ალექსანდრეს ძე ტუხაშვილი, 45 წლის, I ხმა
- ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე მეტიურიშვილი, 50 წლის, II ხმა
- ივანე თევდორეს ძე დოროყაშვილი, 45 წლის, I ხმა
- გიორგი ივანეს ძე დარჩიაშვილი, 60 წლის, II ხმა
- გიორგი სტეფანეს ძე ლომიშვილი, 65 წლის, I ხმა
- ვასილ ალექსის ძე მახაშვილი, 66 წლის, II ხმა
- თამარ გიგოს ასული დარჩიაშვილი, 59 წლის
- ილო ლევანის ძე ნანობაშვილი, 58 წლის

შემსრულებლები:
დამწყები, II ხმა – ვალერიან ნანობაშვილი
I ხმა – ბარბარე ჩახვაშვილი

65. წინწყარო (ლირიკული)

სოლისტი: წინწყარო ჩამოვიარე, წინწყარო...
გუნდი: ბიჭო, და, წინწყარო ჩამოვიარე...
სოლისტი: წინ შემეხდა ქალი ლამაზი, წინ შემეხდა...
გუნდი: ბიჭო, და, კოკა რომ ედგა მხარზედა...
სოლისტი: სიტყვა უთხარ და იწყინა, სიტყვა უთხარი...
გუნდი: ბიჭო, და, განრისხდა, გადგა განზედა.
სოლისტი: წინწყარო ჩამოვიარე, წინწყარო...
გუნდი: ბიჭო, და, წინწყარო ჩამოვიარე...

შემსრულებლები:
დამწყები, II ხმა – ვალერიან ნანობაშვილი
I ხმა – გივი გოჩიტაშვილი

66. ცანგალა და გოგონა (საცეკვაო)

ცანგალა და გოგონა და, ცანგალა, გოგონა¹.
ცანგალა და გოგონა და, ცანგალა გოგონა.

ეს ბიჭი კარგად თამაშობს, ფეხის წვერებზე დგება,
ამან რო ფეხი იტკინოს, ნეცა, ვის დაბრალდება?!

ცანგალა და გოგონა და, ცანგალა, გოგონა.
ეს ბიჭი კარგად თამაშობს, ფეხის წვერებზე დგება,
ამან რო ფეხი იტკინოს, გოგონას დაბრალდება².

შემსრულებლები:
დამწყები, II ხმა – ვალერიან ნანობაშვილი;
I ხმა – ანზორ ბურჯანაძე.

67. გარეკახური საცეკვაო (საცეკვაო)

სოლისტი:
ჰარალალო, ვარისლალო, ბანებო!..
გუნდი:
ჰარალალო, ჰარალალო!..
ვარისლალო, ბანებო, გოგოებო, ქალებო!
ჰარალალო, შენი ქირიმე, ძმა ხარო!
შენი ქირიმე, ძმა ხარო, ჭორ-შეგარდენსაი გეხარო!
ქუდი გვერდზე დაგიხურავს, ამპარტავანსაი გეხარო!
ქუდი გვერდზე დაგიხურავს, ამპარტავანსაი გეხარო!
ჰარალალო, ვარისლალო, ტაში! ტაში!
ჰარალალო, აქედან გორი შორია,
აქედან გორი შორია, თვალმარგალიტი ბროლია!
შენ სანახავად მოვსულვარ,
შენ სანახავად მოვსულვარ, სხვა საქმე არა მქონია!
ჰარალალო, ვარისლალო, ბიჭებო!³

68. გარეკახური საცეკვაო (საცეკვაო)

ჰარალალო, ვარისლალო, ბანებო,
ვარისლალო, ბანებო, გოგოებო, ქალებო!
ჰარალალო, შენი ქირიმე, ძმა ხარო!
ქუდი გვერდზე დაგიხურავს, ამპარტავანსაი გეხარო!
ქუდი გვერდზე დაგიხურავს, ამპარტავანსაი გეხარო!
ჰარალალო, ვარისლალო, ტაში! ტაში!
ჰარალალო, აქედან გორი შორია,
აქედან გორი შორია, თვალმარგალიტი ბროლია!
შენ სანახავად მოვსულვარ,

¹ ბიჭის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „შენი ქირიმე, ძმა ხარ, / მოვარანჯელს გეხარ“ / ქუდი გვერდზე დაგიხურავს, / ამპარტავანსაი გეხარ“.

² საექსპედიციო დღიურში მოცემულია კიდევ ერთი ვარიანტი: „ჩვენ ხომ არ დაგებრალდება“.

³ ბიჭის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „ამომავალი ღრუბელი, მე გადმიბარე თანა“ / მთას იქით ჩემი გოგია, მიმაღლე იმასთანა. / გარემო, ბიჭო, თარისლალო, ბანებო! / გარემო ბანებიცო, გოგოებო, ქალებო!

⁴ ანა მუტი მიწნაო? მე შენთვის მიტრიაო“.

⁵ შენ ჩემთვის რა გატირებდა? მე შენთვის რა მიწნაო?!”.

შენ სანახავად მოვსულვარ, სხვა საქმე არა მქონია!
 პარალალო, ალაღმე, დილის ნიაგო,
 ალაღმე, დილის ნიაგო, მე შენთვის მიტირნიაო!
 შენ ჩემთვის რა გატირებდა?
 შენ ჩემთვის რა გატირებდა?! მე შენთვის რა
 მირგიაო?
 პარალალო, ვასირალალო, ბიჭებო!

შემსრულებლები:
 დამწყები, I ხმა – გიორგი ტუხაშვილი
 II ხმა – ნიკოლოზ მექირიშვილი

69. შემოძახილი (სუფრული)*

ვაზო, შვილივით ნაზადო, უღვაში გადგიგრეხია,
 ჩაგონებინარ ჭიგოსა, შუაზედ გადგიტეხია.
 წირიმე, შენი ფესვისა, მოგვკვდები მე შენ ძირშია,
 მენით ვარ მხნე და გულადი, იმედით გასაჭირშია.

შენი ბარაქს მადლს ვფიცავ,
 სულ არ მოგაკლო თვალია,
 გაგსხლა, გაგფურჩქნო, შეგნამლო,
 არ გიჩნდეს არსად ბზარია.
 ვარულალო,
 არხი არულალო, არულალო!..

შემსრულებლები:
 დამწყები, I ხმა – ვალერიან ნანობაშვილი
 II ხმა – ნიკოლოზ მექირიშვილი

70. კალოსპირული (შრომის, კალოს განიავების)

სოლისტი:
 პარალალო, ალაღმე, დილის ნიაგო!..
 გუნდი:
 ალაღმე, დილის ნიაგო, არალალო!..
 სოლისტი:
 პარალალო, დაუბერე სოფლის თავსა!..
 გუნდი:
 დაუბერე სოფლის თავსა, არალალო...
 პარალალო, არალალო, არალალო!..
 პარი, პარალალო, პარიარა პარალალო!..
 სოლისტი:
 პარალალო, კალოსაც გაგანიავებ!..
 გუნდი:
 კალოსაც გაგანიავებ, არალალო!..
 სოლისტი:
 პარალალო, დავაყენებ პურის ხვავსა!..
 გუნდი:
 დავაყენებ პურის ხვავსა, არალალო,
 პარალალო, არალალო, არალალო,
 პარი, პარალალო, პარიარა პარალალო!..

შემსრულებელი: ბარბარე ჩახვაშვილი.

71. ოროველა (შრომის, გუთნური)

გადი, გამოდი, გუთანო,
 ღირდიტავ, ბანი უთხარო.
 სახნის საკვეთო, გაუსვი,
 რომ კაჭაქს ძირი უთხარო.

ხალხურ მომღერალთა 12-კაციანი ჯგუფი:

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – ივანე დოროყაშვილი

II ხმა – გიორგი დარჩიაშვილი

72. ბერიკაცი ვარ (ეპიკური, სუფრული)^ა

ბერი კაცი ვარ, ნუ მომკლავ,
ყველა დაგინყებს გმობასა;
სადაც რომ შემოგეყრები,
გეტყვი შეილსა და ძმობასა^ბ.

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – გიორგი ლომაშვილი

II ხმა – ვასილ მახაშვილი

73. მრავალჟამიერ! (სუფრული)

მრავალი და ჯამიერ, ჰარულალო!..
ჰე, ჰე, ჰე, არულალო!..
ჭირიშვე, შენი კახეთო,
დიდო ალაზნის ჭალაო,
ირემო იალაღზედა,
ივრის პირებზედ ჩალაგო!
ჰეი და მრავალჟამიერ!..
ჰაი, ჰაი, ჰაი, ჰარულალო!..
ბარდში მძრომელი ხოხობო,
შენ ტურფა ხარისთვალაო,
შირაქის ცხვრების დედა ხარ,
ზედ – ჯეირნების ფარაო.
მრავალჟამიერო!..

შემსრულებლები:

დამწყები, I ხმა – გიორგი ლომაშვილი

II ხმა – ვასილ მახაშვილი

74. დიაბეგო (სუფრული)

დიაბეგიეგო, დიაბეგო,
დიაბეგო, დიაბეგო,
კარგსა რამეს გიამბოფო.

დიაბეგიეგო, დიაბეგო,
დიაბეგო, ქალს გიქებენ,
გადმოდგება აივანზე,
ქალს გიქებენ, დიაბეგო,
ქალსა და თინასა...

75. ზამთარი (სუფრული)

ზამთარიო...
ზამთარი ვარდას დააქკნობს, ფოთლები
ჩამოსცვივამო.
ზამთარიო, ზამთარი!..
ლამაზსა ქალსა თვალოდგან
ცრემლები ჩამოსცვივამო,
ზამთარიო, ზამთარი!..
აქა – მშვიდობა!

შემსრულებელი: თამარ დარჩიაშვილი.

76. იავანა (ბავშვის დასაძინებელი)

იავანო, ვარდოვანა და, იავანინაო,
აგრე ტკილადა, უდარდელად, რამ დაგაძინაო?!
იავანო, ვარდოვანა და, იავანინაო,
დედის მკერდთან მივიგვინა და შენ ტკილი ბინაო^ა.

77. ნანა (ბავშვის დასაძინებელი)

ნანა, ნანა, ნანი, ნანა, ჩემო პატარა,
იავანა, დაიძინე...
ნანა, ნანი, ნანაო, ჩემო პატარა.
ნანი, ნანავ, გენაცვალე.
ნანა, ნანი, ნანაო, ჩემო პატარა,
იავანო, პატარა...
აქ ბატონები მოსულან,
ნანი, ნანაო.
დაიძინე, გენაცვალე, შვილო,
ნანი, ნანაო.
იავანა, ჩემო პატარა,
ნანი, ნანაო...

^ა საექსპედიციო დღიურში მითითებულია, რომ ტექსტის ნახევარზე მეტი ნაწილი შესაძლებელია სხვა გერმანულ, თურქულ, ბოლშევიკურ წარმართებზე ემთხვევა.

^ბ საბაური დღიურში და გამოცხადებისას: „ბერი კაცი“.

^ა დედის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „ხიდისთავი ყრბიანი / ჩაქრეფე კალთაში, / ღვინო დამოფრთხი ზოქვი / ვეღარ გასულან წაღობა“.

^ბ დედასა საექსპედიციო დღიურში: „იავანო, ვარდოვანო, იავანინაო, / აქ ბატონები მობრძანდნენ, იავანინაო, / ბატონები, შირაქელი, იავანინაო, / თქვენსა გზასა ია-ვარდო, იავანინაო, / თქვენ ნაბრძანდით, ჩვენ დაგვივით, იავანინაო, / თქვენი გზა დაილოცება, იავანინაო, / იავანინაო, ვარდოვანა, იავანინაო“.

სასოფლო კლებთან არსებული მომღერალთა
13-კაციანი გუნდი

78. მრავალჟამიერი (სუფრული)⁸

მრ(ვა)ლუი და ჟამიერიო!..

მასპინძლო, ჩვენო ღვინო,
მარნის კარი გიჭრიალებს,
აგვიხადე წითელ ქუცო,
ყელი ჩაგვიმაჭრინე.

გულის მალამო,
პარულალ და ჰე...
ათასად გვარიც დაფასდა,
ორიათასად – ზრდილობა, და...
თუ კაცი თითონ არ ვარგა,
ცუდია გვარიშვილობა.
მრავალჟამიერი!..

**79. ჩვენი მასპინძლის სასახლე/სუფრული
(სუფრული)⁹**

ჰაი, ჩვენი მასპინძლის სასახლე,
ჩვენი მასპინძლის სასახლე,
ტურფად ნაშენი ხისაო,
შიგ არი სმა და ღრეობა,
მუდამ ჟამს კარი ღიაო.
სმა და სმა უნდა ღვინოსა,
ხანდისხან – შემოძახილი;
სმა უმღერალი არ ვარგა,
ვაჟკაცი – დაუთრობელი.
ჰაი, არხიარალო!.. ჰაი, პარულალო!.. ჰა,
არხიარალო!.. ჰო!..

80. შენ, ბიჭო, აზამბურელი (ლირიკული)¹⁰

პარალალო, ჰო, შენ, ბიჭო, აზამბურელი,
აზამბურელი,
ჰაი, პარულალო, შენ, ბიჭო, აზამბურელი,
აზამბურელი!..
პარალალო, ჰო, შენი ხმა ჩამოდიოდა, ხმა ტკბილი,
პარალალო, შენი ხმა ჩამოდიოდა, ხმა ტკბილი!..

პარალალო, ჰო, შენი თოხისა წკრიალი, წკრიალიო,
ჰაი, პარალალო, შენი თოხისა წკრიალი, წკრიალიო!..
პარალალო, ჰო, წყალგაღმიე გამოდიოდა ხმა ტკბილი,
პარალალო, წყალგაღმა ჩამოდიოდა ხმა ტკბილი!..

81. ბრძანა სოლომან (ეპიკური)¹¹

ჰაი, თუ და ბრძანა,
სოლომან ბრძანა, სოლომან,
ბრძანა სოლომან მეფემან:
ბრმას თვალი გაუხილესო,
უშველე ქვრივსა, ობოლსა.
სოლომან ბრძანა, სოლომან,
ბრძანა სოლომან მეფემან.

82. თეთრო ბატო (სუფრული)

ვაი, შენ, ჩემო თეთრო ბატო,
ვინც, რომ დაგკლა, ქვაბში ჩაგდო!¹²

83. შაშვი-კაკაბი (სუფრული, ეპიკური)¹³

შაშვი-კაკაბი შეიბნენო,
შაშვი, შაშვი-კაკაბი შეიბნენ,
შაშვი მგალო... მგალობელი, ო!..
შაშვი აჯობა კაკაბსა,
შაშვი, შაშვი აჯობა კაკაბსა,
შაშვი მგალო... მგალობელი, ო!..

⁸ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

⁹ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

¹⁰ საექსპედიციო დღიურში სათაურშიც და ტექსტშიც „აზამბურელი“ ნაცვლად არის „აზამბურელი“.

¹¹ საექსპედიციო დღიურში მოითხოვებოდა, რომ ტექსტის ნახვა შესაძლებელია სხვა გვერდზე, თუმცა მხოლოდ ნაწილობრივ ემთხვევა.

¹² ტექსტის გაგრძელება საექსპედიციო დღიურში: „ამოვიღო, სიმნე დაგდო, / ასით აგვრა, სუფრას დაგდო“.

¹³ საექსპედიციო დღიურში ტექსტი არ არის.

84. მოკლე მრავალგამიერი (სუფრული)¹⁴

მრავალგამიერი,
ღმერთმან ინებოს
ჩვენი სიცოცხლე!
მრავალგამიერი!

85. ყანიშკური (პრომის)¹⁵

ძმა რო ძმასა გაეყრება,
ველარ შევრავს კოხტა ძნასაო, ბიჭო..
შუადღისას წყალზე წავა,
ხელეური და მიაქვს ქარსაო...

შემსრულებელი: ილო ნანობაშვილი.

85. მევენახის სიმღერა (პრომის, სავენახო)¹⁶

ნარიმან, შენსა ვენახსა ქიგონ შაედა მსხლისავო,
რაც იმას ყურძენი გამოვა,
სულ ჩვენია და არა სხვისავო.
ვაზო, შვილივით ნაზარდო, ულვაში გადგიგრენია,
ჩაჭკონებულხარ ქიგონსა, შუაზედა გაგიტენიაო.
ჭირიმე შენი ფესვისა, მოვკვდები მე შენ ძირშივო,
შენით ვარ მხნე და გულადი,
იმედი და გასაჭირშიო, ე!..

¹⁴ ტექტი საცხადუდო დიღურში: „მრავალგამიერი, ღმერთმა გაცოცხლოს, / მადლობელი ვარ სადღებდელთმოდ“.

¹⁵ საცხადუდო დიღურში ტექსტი არ არის.

¹⁶ საცხადუდო დიღურში ტექსტი არ არის.

SOUND RECORDINGS:

Performers, Song Lyrics and Liner Notes

[West Georgia]

July 7 – August 5

CD1

1. Achara: Keda district, Kobuleti district, July 8 - 11
2. Guria: Makharadze district, Chokhatauri district, July 12 - 16
3. Svaneti: Mestia district, July 17 - 21
4. Lechkhumi: Tsageri district, July 22 - 23

CD2

5. Racha: Oni district, Ambrolauri district, July 24 - 27
6. Samegrelo: Tsalenjikha district, Chkhorotsqu district, July 28 - 31
7. Imereti: Terjola district, Orjonikidze district, August 1 - 5

THE FIELDWORK TEAM:

SUPERVISOR:

Grigol Chkhikvadze – Professor, Head of the Georgian Folklore Department at Tbilisi State Conservatoire.

MEMBERS:

Yvette Grimaud – French ethnomusicologist;

Elene Topuridze – Head of the Foreign Language Department of Tbilisi State Conservatoire;

Ali (Alexandre) Mskhaladze – Lecturer at Batumi Scientific-Research Institute;

Tamila Tabagari and Lia Kalatozishvili – 5th year students at Tbilisi State Conservatoire.

Performer: Vasil Iremadze, age 28, from the village of Dandalo

- 001. *Chiboni*² tuning
- 002. *Khorumi* (Dance piece with *chiboni*)
- 003. *Gandagana* (Dance piece with *chiboni*)
- 004. *Kartuli* (Dance piece with *chiboni*, Acharan version)

Performers from Gundaure and Oktomberi:

- Khasan Lortkipanidze, age 67
- Aslan Khalvashi, age 50
- Shalva Khalvashi, age 42
- Binal Turmanidze, age 42
- Givi Baramidze, age 40
- Khasan Baramidze, age 40
- Grigol Lamparadze, age 55
- Giorgi Baramidze, age 30
- Avtandil Tsiteladze, age 35
- Revaz Turmanidze, age 52
- Ramiz Turmanidze, age 61
- Otar Dumbadze, age 29
- Suleiman Dumbadze, age 43
- Mukhamed Nakashidze, age 49

- 005. *Chaghma chaqrilo venakho*
(Feast song on a historical theme)

I have found and restored you, my lost vineyard, your roots are dear to me!

- 006. *Maqruli/kali mogvqavs nateli* (Wedding song)

We bring the bride who is the light; there is no need for a candle.

- 007. *Khelkhvavi/chatkhrobili* (Work song for harvesting)

The calls and vocables are followed by a love song text.

Performers from the village of Tskhmerisi:

- Osman Iremadze, age 70, *chiboni* player
- Izet Iremadze, age 65, *doli*¹ player
- Ilia Iremadze, age 23, dancer
- Suleiman Iremadze, age 31, dancer
- Khemid Kontselidze, age 50, dancer

Performers: Brothers Osman and Izet Iremadze.

- 008. *Khorumi* (Dance piece on *chiboni* and *doli*)
- 009. *Gadakhveuli khorumi*
(Dance piece on *chiboni* and *doli*)
- 010. *Khorumi* (Dance piece on *chiboni* and *doli*)
- 011. *Perkhuli* (Dance piece on *chiboni* and *doli*)
- 012. *Gandagana* (Dance piece on *chiboni* and *doli*)

Performer: Ramiz Turmanidze.

- 013. *Khorumi* (Dance piece on *chonguri*³)

Chonguri vocal-instrumental trio of the Kakuti Village House of Culture:

- Amiran Beradze, age 42
- Suliko Mamulaishvili, age 38
- Ioseb Verulidze, age 42

- 014. *Sakhumaro/I remember this tale from before*
(Humorous song with *chonguri* accompaniment).

An extended text tells about some inattentive children who got carried away feasting and forgot about their mother's funeral.

¹ Bagpipe.

² Drum.

³ Lute type musical instrument from western Georgia.

Performed by Amiran Beradze:

015. *Khorumi* (Dance piece on *chonguri*)

016. *Gandagana* (Dance piece on *chonguri*)

Performed by Ioseb Verulidze:

017. *Khorumi* and *Gandagana*
(Dance piece on *chonguri*)

Collective farm choir from Tskavroka Village directed by Kamil Takidze:

Choir I:

- Khasan Romanadze, age 78 (*damtsqebi*)
- Rejeb Katamadze, age 68 (*gamqivani*)
- Dursun Romanadze, age 75 (*shemkhmobar*)
- Kazim Romanadze, age 40 (*shemkhmobar*)
- Osman Romanadze, age 84 (bass)
- Riza Lazishvili, age 45 (bass)

Choir II:

- Murad Katamadze, age 76 (*damtsqebi*)
- Kamil Takidze, age 75 (*gamqivani, leader*)
- Aslan Dalunashvili, age 63 (*shemkhmobar*)
- Ramiz Khajishvili, age 78 (bass)
- Nuri Gogitidze, age 68 (bass)
- Khasan Katamadze, age 46 (bass)
- Khasan Ananidze, age 28 (bass)

018. *Kali vikav aznauri/jikura* (Naduri, work song)

The text tells about a noblewoman who was kidnapped by a peasant. She refused to make love with him, and he threw her into the river.

019. *Sharshandelsa nakanevsa/sajavakhura*
(Naduri, work song)

In the beginning of the text, the hunters call some bloodhounds to hunt birds. Afterwards, there is a dialogue with an old jay sitting on a tree branch who promises a gift if they let him go.

¹ The person who begins the song is often referred to as the *damtsqebi*.

² A high pitched voice of a special timbre.

³ High bass.

⁴ Recorded while hoeing the field.

⁵ The same example is also performed separately (see CD 1, #024).

020. *a) Mtas khokhobi aprenila/sasadilo*
(Afternoon naduri, work song)⁶

After describing a scene of hunting birds, they ask the humorous host of the nadi (work party) to serve them lunch and they bless him.

b) Elesa (Work song)⁵

The song accompanied the process of dragging heavy logs from the forest (from 04:46)

021. *Chiorchiti* (Naduri, work song)

Let us call the neighbors and hear what "chiorchiti" was lamenting.

022. *Elesa* (Work song, accompanied the dragging of bringing heavy logs from the forest)⁶

See the comment of the song CD 1, #020b.

Performer: United choir of collective farmers from the villages of Tsqavroka and Kakuti (13 members from Tskavroka and 3 members from Kakuti) directed by Kamil Takidze

023. *Khasanbegura* (Epic, historical song)

The song tells about Khasanbeg Tavdgiridze, a traitor who died in battle.

024. *Alipasha* (Epic, historical song)

The song tells about the traitor Alipasha, who betrayed the Georgians during the war between Russia and Turkey in 1877-78, although he also perished.

025. *Mtas khokhobi aprenila/sasadilo*
(Afternoon naduri)⁷

See the comment of the song CD 1, #020a.

⁶ The same example is recorded together with CD1, #020 Naduri, from 4:46.

⁷ An extended variant of the same example performed while hoeing was recorded (see CD 1, #020).

**Dila Ensemble of the Makharadze House of Culture,
director Varlam Vashalomidze:**

- Varlam Vashalomidze, age 72, from the village of Mtsipiri
- Ilarion Sikharulidze, age 65, from the village of Makvaneti
- Nevro Osepashvili, age 40, from the village of Dablatsikhe
- Gedevan Mzhavanadze, age 34, from the village of Chanieti
- Chichiko Aroshidze, age 50, from the village of Vakjvari
- Gito Aroshidze, age 58, from the village of Vakjvri
- Givi Aroshidze, age 44, from the village of Vakjvri
- Apolon Chavleishvili, age 60, from the village of Bokhvauri
- Shermadin Chkuaeseli, age 63, from the village of Tsielmta
- Vladimir Erkomaishvili, age 70, from the village of Makvaneti, honoured artist.

Performers:

1st trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze,
and Shermadin Chkuaeseli (bass)

2nd trio: Chichiko Aroshidze, Gito Aroshidze,
and Vladimir Erkomaishvili (bass)

026. *Chven – mshvidoba!* (feast song)

May peace be upon us, cheers!

Performers: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze²,
and Shermadin Chkuaeseli.

027. *Sadghegrdzelo* (feast song)

We thank you for the toast!

028. *Vakhtanguri* (feast song)

The rose was asked: you are so pretty, but why do you
have so many thorns and why are you so hard to get?
The rose answered: if a valuable thing were easy to get, it
would not be appreciated...

Performers: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze,
Vladimer Erkomaishvili.

029. *Patara saqvarelo* (Feast, love song)

Little beloved, why did you kill my heart? I raised you in
the cage like a May nightingale, tell me how to extinguish
the fire you set in my heart?

030. *Kriste aghsdga!* (Easter Troparion)

Performers: The Aroshidze brothers – Chichiko
(1st voice), Gito (2nd voice), and Givi (bass).

**031. *Salami, chemo samshoblo!* (Laudatory song
of the Soviet era)**

In an extended text about Georgia's natural beauty, the
hospitality of the Georgians is praised, there is singing
for people from different regions and friendship with
neighbors: the peoples of the North Caucasus.

032. *Visac hkondes khelovneba*³ (Feast song)

A talented man must not hide his knowledge. He who
seeks to learn will have hard times at first, but in the
end he will have a great harvest; he never regrets his
suffering, because his hardship will turn into joy, while an
uneducated man will always suffer...

**033. *Metsitruseebis simghera*⁴ (Praise song of the
Soviet era)**

We hail the hard-working Georgian people, and we, the
Aroshidze brothers, sing for the success of our homeland.

034. *Simghera Rustavelze*⁵ (Feast, laudatory song)

The song is dedicated to the 800th birthday of the 12th
century poet Shota Rustaveli and praises him.

² Most of the text is the folk version of Davian by Davit Guramshvili.

⁴ The author of the text is Mama Kladze (according to the *Redwork diary*),
music – Gito Aroshidze (ed.).

⁵ Dedicated to the 800th birthday of Rustaveli (text author – Mama Kladze).

¹ Today the Ozurgeti municipality and the city of Ozurgeti.

² Dr Apolon Chavleishvili (A. E.).

035. *Simghera Mekhuzlaze* (Ballad, epic song, with *chonguri*)

The text tells about the Gurian bandit Nikoloz Mekhuzla, who died while fighting with soldiers.

036. *Alilo* (Christmas carol)

We bring the good news of Christ's birth, Merry Christmas! May God grant you a Merry Christmas and a Happy New Year.

Ensemble Dila:

037. *Gamarjvebis simghera/burtis gamarjveba* (Dance, game song)

I had a toy apple, I rolled it towards you.
If you hate me and love another, Maybe you be uprooted.

038. *Dedoplis maqrule* (Wedding song)

Is performed with vocables.

039. *Naduri/shemokmedura* (Work song, morning song)

The songs includes texts about hunting and love for a woman.

040. *Indi-mindi* (Feast song)

If you want some love, fly to me!

Performers: Ilarion Sikharulidze, Apolon Chavleishvili, and Shermadin Chkuaseli.

041. *Madlobeli* (Feast song)

We thank you for the toast!

Performers:

1st trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze, and Shermadin Chkuaseli
2nd trio: Gedevan Mzhavanadze, Apolon Chavleishvili, and Gito Aroshidze

042. *Tsamokrule* (Feast song)

We wish to live so that those who we dislike are not around us and they don't make us grow old prematurely.

Performers:

1st trio: Gedevan Mzhavanadze, Apolon Chavleishvili and Vladimer Erkomaishvili
2nd trio: Nevro Osepashvili, Varlam Vashalomidze and Shermadin Chkuaseli

043. *Adila* (Working song) and *Alipasha* (Epic song)

Adila: When I was young, I was not happy, so I advise you to take care of love, because nothing else matters.
Alipasha: The text tells about Ali-Pasha, who betrayed the Georgians during the war between Russia and Turkey in 1877-78 but died in the end.

Performers: Gedevan Mzhavanadze, Varlam Vashalomidze and Shermadin Chkuaseli.

044. *Brevalo*² (Feast song)

Brevalzhamier.

Performers:

1st trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze, and Shermadin Chkuaseli;
2nd trio: the Aroshidze brothers;
3rd trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze, and Shermadin Chkuaseli.

045. *Maspindzelsa mkhiarulsa* (Feast song)

A cheerful host has beloved guests.

Performers: Trio (Varlam Vashalomidze, Nevro Osepashvili, and Shermadin Chkuaseli) and choir.

046. *Shvidkatsa* (Feast song)

When I was young, I didn't appreciate love.

² A title in the fieldwork diary: *mrevali*.

Family of a folk singer Vano Giorgadze:

- Vano Giorgadze, age 76
- Davit Giorgadze, age 67
- Nazi Giorgadze, age 40
- Dodo Giorgadze, age 28
- Erasti Tsintsadze, age 78

047. *Maspindzelsa mkhiarulsa* (Feast song)

A cheerful host has beloved guests.

**048. *Shavi shashvi*
(Feast song on the theme of hunting)**

A black thrush said it has snowed on the mountain,
There is no road to walk on, Mura – my dog, bark at the
beasts, bark!

049. *Patara saqvarelo* Feast, love song)

My little sweetheart, I have raised you like a nightingale
in a cage,
Why have you killed my heart?

**050. *Shavi shashvi*
(Feast song on the theme of hunting)**

A black thrush said it has snowed on the mountain, I know
ivy is growing somewhere, but there will be a trap there,
I will become entangled in it and die; Mura, my dog, bark
at the beasts!

**051. *Gakhsovs turpav?! (Love song) and
chven – mshvidoba* (Feast song)**

Song I: has text with romantic content telling about
refusal and lost love.

Song II: Peace and victory to us! followed by a small
fragment from a poem about love of the motherland,
written by the 19th century Georgian Rapiel Eristavi.

**052. *Dzvelad musha khalkhisatvis*
(Epic, Soviet era song)**

In the past working people suffered under masters,
Now serfdom has been abolished, we are free
Glory to the Party!

053. *Mravalu!* (Feast song)

Mravalzhamier!

054. *Sadghegrdzelo* (Feast song)

May the person we are drinking to have a long life!

055. *Hai, odeliasa!* (Feast song)

I picked roses and violets.

**056. *Dghes saghmrtoman madiman*
(Palm Sunday, Stikheron)**

Today the Divine grace has brought us together. Hosanna
in the highest!

057. *Sakartvelos dido shvilo!* Laudatory song)

The song text is in praise of the famous 12th century
Georgian poet Shota Rustaveli.

058. *Adila* (Feast song)

Performers: Vano and Davit Giorgadze, Erasti Tsintsadze.

059. *Me rustveli* (Feast song)

The text is taken from Shota Rustaveli's poem "The Knight
in the Tiger's Skin".

060. *Indi-mindi* (Feast song)

I will not be afraid to love the one with burgundy lips.

A group of folk singers:**Choir 1:**

- Shota Gogiberidze, age 60 (*mtsqebel*)¹
- Genadi Kikvadze, age 53 (*krimanchuli*², *gamqivani*)
- Okropir Kikvadze, age 35 (bass)
- Grigol Kekelidze, age 41 (bass)

Choir 2:

- Vazha Mikeladze, age 43 (*mtsqebel*)
- Sepe Baramidze, age 55 (*gamqivani*, *krimanchuli*)
- Mikheil Baramidze, age 45 (bass)
- Shovel Kikvadze, age 28 (bass)
- Vazha Baramidze, age 43 (bass)

061. Shvidkatsa (Feast song)

Sweetheart, I am down without you,
I am drinking poison.
Why have you abandoned me?

062. Naduri (Work song)

The song text is a combination of separate verses from different poems.

063. Khasanbegura (Feast, epic song)

The song starts with the story of the Georgian traitor, Khasanbeg Tavdgiridze, who was killed by policemen. The text continues with some verses from a poem by Georgian poet Akaki Tsereteli, who describes a gathering of Georgian ladies.

064. Ierishi (War campaign, cavalry song)

The text is composed of vocables and exclamations.

**065. Davkarget sami momikheni³
(Feast, laudatory song)**

The song is dedicated to the memory of three renowned Gurian singers: Samuel Chavleishvili, Nestor Kontridze, and Giorgi Babilodze.

¹ The person who begins the song sometimes is referred to as the *mtsqebel*.
² Georgian Yodel.

³ The presenter announces: Text – folk; music by Artem Erkomaishvili.

Folk ensemble of Vani,
directed by Shalva Makharadze:

- Shalva Makharadze, age 79 (mtsqebeli)
- Shakro Tokhadze, age 39 (mtsqebeli)
- Grigol Makharadze, age 56 (gamqivani, krimanchuli)
- Vazha Jashi, age 40 (gamqivani, krimanchuli)
- Jaba Makharadze, age 44 (high bass)
- Akaki Makharadze, age 67 (high bass)
- Dimitri Imedaishvili, age 52 (bass)
- Zurab Imedaishvili, age 38 (bass)
- Iasha Gabunia, age 43 (bass)

066. *Mertskhalo, mshveniero!*
(The Beheading of St. John the Baptist, Imros)

Lyrics of the chant (*O, beautiful swallow, herald of life*) was conceptualized differently during the Soviet epoch and was connected to the arrival of spring (*you are a beauty of nature, live and chirp!*)

067. *Siqvarulis tsqalobit*
(The Commemoration of Sts. Peter and Paul, Imros)

Our Savior was crucified for love.

068. *Aghdgomasa shensa* (Easter, Sticheron)

The angels in Heaven sing of your resurrection,
O Christ our Savior.

069. *Meupeo zetsatao!* (Pentecost, Sticheron)

O King of the Heaven save our souls.

070. *Isaia mkhiarul iqav!* (Wedding chant)

The Virgin gave birth to a Son...
Glory to him!

071. *Lataniis simghera* (Feast song)

Love song text.

072. *Shvidkatsa* (Feast song)

The song text is composed of glossolalias.

073. *Kalos khelkhvavi* (Work song)

Saint Grigol comes and sits on our threshing floor,
Leaves abundance, and goes away.

Vocal Ensemble of the Mestia House of Culture.
Director: Platon Dadvani, honored artist

074. *Lile* (Ritual song)

Oh, Lile! The golden corn field is full of your glory.

075. *Jgragish* (Ritual song)

Glory to thee, Saint George, have mercy on us!

076. *Zari* (Mourning, funeral song;
from balsqverno Svaneti).

This song has no text. It is composed of vocables.

077. *Zari* (Mourning, funeral song; from Latali)

This song has no text. It is composed of vocables.

Performer: Avksenti Gvichiani.

078. *Shairi* (Ballad)

Bimurzela from Mestia had a perfect life,
He was in love with Manoli – Beka's wife;
He abducted her, when Beka had gone hunting.
Beka went to Mestia and killed Bimurzela.

Dancer: Kosta Gvichiani, age 78.

079. *Tserull* (Dance song)

This song has no text. It is composed of vocables.

080. *Shgari da lashgari* (Warriors', round-dance song)

Selected, well-trained brave men from Zamo and Kvemo
Etseri are gathering in Pkhureti and preparing for war.

081. *Changi¹* and *chunir²* tuning

082. *Mirangula*

(Ballad; with *chuniri* and *chang*)

You were the only child for your mother, Mirangula!
You were locked in a tower where she fed you.
On that accursed Wednesday, they brought food for you,
But Mirangula was not there anymore.

083. *Vitsbil-matsbil*

(Epic song; with *chuniri* and *chang*)

Poor Vitsbil and Matsbil,
Were living at the foot of Ladleri,
They did not allow you to live,
You were moved to a forest,
And lived there for three years,
And the fourth year you returned,
At the foot of Ladleri – in your tower.

¹ Angular harp.

² Necked lute.

Folk ensemble *Salkhino* of the Tsageri Culture House,
directed by Davit Kopaliani:

- Alexandre Gogidze, age 52
- Shota Gasviani, age 50
- Diomide Chabukiani, age 53
- Abel Kopaliani, age 46
- Valiko Kopaliani, age 47
- Misha Kopaliani, age 38
- Rapiel Kopaliani, age 43
- Davit Kopaliani, age 58

084. *Salkhino* (Table song)

My little firefly, you are flying slowly.

085. *Dalie!* (Table song)

Drink and it will do you good! We will have a feast!

086. *Kurdgheli chamotsantsalda* (Table, humorous song)

The hare with a broken leg had a thousand pounds of
wine on its back.

087. *Naduri* (Work song)

Guys, let us hoe the corn to reap the harvest!

088. *Haralo* (Table song)

Pale skinned woman, I want to make you fall in love with me.

089. *Maqruli* (Wedding song)

We are bringing a pretty woman, please empty the hall!

090. *Lachepita, Opitara* (Table song)

Lachepita, Opitara, a girl brought us wine,
she poured us wine, we drank and became joyous.

Folk choir of the collective farm *Ganatleba*, directed by
Mikheil Kopaliani:

- Varlam Dashniani, age 50
- Giorgi Meshveliani, age 52
- Alexandre Murtskhveladze, age 64
- Samson Gvishiani, age 60
- Valerian Tvaradze, age 64
- Samson Kvirikashvili, age 55
- Omar Akhvlediani, age 34
- Nikopore Kvirikashvili, age 54
- Samson Karseladze, age 43
- Razhden Kvirikashvili, age 64

091. *Alila* (Christmas carol)

Merry Christmas and happy New Year!

092. *Kriste aghdga!* (Easter troparion)

093. *Epoia* (Work, hoeing song)

Who would not sing Epoia?
We composed it.

094. *Mghvdelo, batono!* (Humorous song)

The inappropriate behavior of a priest is revealed in the
text of the song.

095. *Giorgis shvilebi* (Humorous)

Song with humorous text.

096. *Sma umgherali ar varga* (Table song)

Drinking is no good without singing,
No young man is good without getting drunk,
We are having dear guests, let them go away grateful.

097. *Tagvis chivili* (Humorous song)

The song has a humorous text about a mouse living in Batumi
who can't sleep because of the noisy neighbor mouse.

Folk choir of the collective Farm *Progresi* directed by Rapiel Kopaliani:

- Jokia Saghinadze, age 36
- Misha Bendeliani, age 51
- Ilarion Bendeliani, age 64
- Akvsenti Kopaliani, age 58
- Platon Kopaliani, age 72
- Rapiel Kopaliani, age 40
- Davit Kopaliani, age 52
- Misha Kopaliani, age 40
- Davit Kopaliani, age 52
- Shota Kopaliani, age 40
- Nodar Kopaliani, age 33
- Kirile Kopaliani, age 63

098. *Naninei* (Table song)

God bless our host, He laid a long table for us.

099. *Sakortsilo alilo* (Wedding song)

Alilo, we congratulate you on your wedding,
Have a good time!

100. *Shvidkatsa* (Table song)

The song text is completely composed of vocables and calls.

101. *Stumrebi gvqavs saqvarlebi* (Table song)

The host is singing to the beloved guests.

102. *Sma umgherali ar varga* (Table song)

See the text of the song #96.

103. *Dzvelebur i naduri* (Table song)

Let us begin hoeing the corn,
We will have a harvest.

CD2 > RACHA > Oni District > The City of Oni, July 25

Performer: Shalva Japaridze, age 30

001. *Mestviruli dajotsva*
(Feast, wedding song with gudastvin)

A pipe player sent by Rachans blesses the wedding table,
bride, groom, and groomsmen.

Vocal ensemble of the Oni House of Culture, directed
by Giorgi Maisuradze:

002. *Digori da basiani* (Epic, round-dance song)

The song tells of a battle near the village of Ghebi in Upper
Racha, in which the Rachans defeated the North Caucasians.

003. *Sakhlo, salkhinod dadgmulo!* (Wedding song)

Oh, God, may feasts and weddings never end in this house!

004. *Shen patara mdadeano* (Wedding song)

The song tells about a bridesmaid who behaved badly at
the wedding.

005. *Ghebis kalebi* (Feast song)

Women from Ghebi went to the river and sat on the bank.

006. *Simghera areshidze/bze/khevs chasapruni
gheburni* (Epic song)

In the ravine, the Ghebians were lying in wait for the
Areshidzes, in the morning the Areshidzes came to the
bridge.

Folk choir of Ambrolauri House of Culture, directed by
Natela Gogshelidze:

007. *Samaqrions geakhelit* (Humorous song)

I rode my gray horse here for the wedding
My horse, my poor horse told me...
I am here for the wedding.

008. *Movdivart, mogvikharia!* (Wedding song)

We are coming cheerfully, singing merrily!

009. *Maghla mtas modga* (Epic, round-dance song)

A strange bird sat on top of the mountain;
With a red tail and white wings;

War broke out at dawn,
Waving swords, stabbing spears,
Pieces of broken spears bounced up to the sky,
And fell down three days later.

010. *Aslanuri mravalzhamieri* (Feast song)

Mravalzhamier!

011. *Oriokho* (Wedding song)

We are walking merrily!
We are bringing a beautiful woman!

012. *Alilo* (Christmas carol)

May God grant you with many Christmases and New Years!

 > RACHA > Ambrolauri District > Tsesi Village, July 26

Choir of Tsesi Village House of Culture, directed by
Akaki Gotsiridze:

013. *Jamata* (Epic ballad with *chianuri*)

The song tells of Jamata from Svaneti, who was hostile to
the Rachans and was eventually killed by them.

014. *Shavo qurshao* (Hunting song with *chianuri*)

The song tells of a hunter's black dog which died while
hunting.

 > RACHA > Ambrolauri District > The city of Abrolauri, July 27

Performer: Giga Skhirtladze, age 36

015. *Mestviruli/supras amiqvavilebdi*
(Laudatory song dedicated to Yvette Grimaud,
with gudastviri)

The song has an impromptu text to praise her.

Group of singers from Ambrolauri:

016. *Raevo, chemo dedao* (Dance song)

Presumably, the song glorifies "Ra" – the Sun Goddess.
The fragment of an extended text is: O, mother! The
woman is sitting near the spring.

Choir of elderly singers of the Bostana village club,
supervised by Timote Gorgaslidze:

- Timote Gorgaslidze, age 68
- Domenti Darakhvelidze, age 67
- Vasi Darakhvelidze, age 67
- Akaki Darakhvelidze, age 61
- Evgeni Darakhvelidze, age 43
- Sandro Jangidze, age 74
- Irodi Jangidze, age 66
- Polia Jangidze, age 74
- Bidzina Qipiani, age 67

017. *Miqvars amgvarad* (Feast song)

I love a feast table laden with white bread, hot shish
kebab, red wine, a woman dressed in brocade.
Mravalzhamier!

018. *Odelia* (Feast song)

The song text is composed of vocables and calls.

019. *Rachuli ghvino* (Feast song)

Oh you Rachan wine, poured red into a vessel with a
plated neck.

Choir of elderly singers at Tsakhi village club:

020. *Kriste aghsdga* (Ritual, Easter chant)

Christ is risen, be happy, grace to the Herald!

021. *Alilo* (Christmas carol)

May God grant you a Merry Christmas and a Happy New
Year!

022. *Maqruli* (Wedding song)

Singing and joy turned into trouble – my sweetheart ran
away from me.

Folk song and dance ensemble of the Tsalenjikha House of Culture.

Soloists:

Vladimer Salia, ensemble director, choir conductor
Kosta Kvirakia
Kale Belkania
Iason Belkania

023. *Ocheshkhvei* (Work song)

Soloist: Shota Kiria.

**023. *Chela/ma do chkimi araba*
(Ox cart driver's, work song)**

My ox cart and I
Are going slowly,
Chela on one side and Buska on the other!
I am melted by sorrow,
I am poor, and a wealthy man
Is going to marry my beautiful beloved.

Beginner: Kale Belkania.

025. *Supruli/gepshvat ghvini kharatia* (Table song)

Let us drink wine from large bowls,
Then exchange them,
Drink and pass it to me,
Why have you come if you won't drink?!

**026. *Shemodzakhili/miors patskha margalishi*
(Lyrical, table song)**

I love the Mingrelia cottage,
In which a pretty girl is living,
She is always swift and tireless,
Always busy with work,
Let us bring the bride,
Drink wine from the wine cellar,
Let's get drunk together.

027. *Dadianis satrpialo* (Table song)

Why are you tormenting me?
I love you, and you hate me,
Who would like this?

028. *Makha* (Lyrical, love song)

Makha, I want to be a candle for you,
To be lighted in front of an icon!
Please, show me the right way,
And cry over me when I die.

029. *Dzlevis simghera* (Socialist, Soviet era song)

Comrades, let's walk forward and work,
Raise the flag and
Sing our song loudly!

**Vocal group of the Tsalejnika House of Culture
directed by Chatu Kardava:**

030. *Bebia da babua* (Humorous song with *chongun*)

What is happening in your house?
An awful scream was heard,
Grandmother is fighting with grandfather,
This elderly woman
Is too irritated for her age.

**031. *Kal-vazhta gashaireba*
(Humorous song with *chongun*)**

Girl: I have never met anyone as capricious as you are.
You laugh at others but you yourself are to be laughed at:
you do not look like a man.
Boy: Look at yourself, you are so impolite that no one will
ever marry you.
Girl: You are getting old yet behave like a child.
You are bent like a sickle.

Song and dance ensemble of the Tsalenjikha Region
House of Culture:

- Vladimir Salia, director
- Kosta Kirkvia
- Kale Belkania
- Iason Belkania

032. *Bedinera* (Wedding song)¹

The text is composed of vocables.

033. *Vakhtanguri*² (Table song)

Girl you are so graceful,
Perhaps you don't want me at all?
But I will love you anyway...

034. *Mravalzhamier* (Table song)

Zhamiero, mravalzhamier.

035. *Miorku da mighiruku* (Love song)

I love you and you are dear to me,
What can I do with your love?
I will wrap it in a handkerchief
And keep it close to my heart.

036. *Erekheti*³ (Humorous song)

This fast, recitative text is nowadays incomprehensible
and composed of meaningless words.

037. *Si koul bata* (Lyrical, love song)

You are going away, Bata,
Leaving me here?
I am dying
Won't you save me?

038. *Burgha* (Humorous song)

Where are you crawling, jackal?
Who has let you measure someone else's house?

039. *Alilo* (Christmas carol)

Merry Christmas!
I bring the good news of Christ's birth!
Peace to this house!

040. *Volzarada* (Table song)

The song text is composed of vocables.

041. *Sisa, tura* (Lyrical song, lullaby)

The jackal is coming, little Bondo is embracing his mother.

042. *Chikimi toronji* (Lyrical song)

I wanted to catch a dove,
And raise it to my taste. But
My dove turned out to be wild
And it flew away to the forest.

043. *Arti vardi* (Love song)

I have picked a rose,
I am smelling it and enjoying it.
It neither dries up, nor withers.

¹ There is a note in the fieldwork diary: "Has no text. Is sung by the groomsmen on their way bringing the bride".

² In the fieldwork diary the stanza is preceded by another one: "Chikimi profi chikimi khotos/antani miora zhirkhotos/deda kveshemtkvani vara/goblekhuna zhirkhotos".

³ There is a note in the fieldwork diary: "No Georgian translation of the text is available, as the entire text is a word play, patter, which adds humorous colouring to the text".

Chogha ensemble of singers:

- Valodia Berulava, age 63
- Tatachi Shengelia, age 33
- Khuta Shengelia, age 33
- Kario Tskvitaia, age 32

044. *Tura atsa-batsa* (Humorous song)

Vagrant jackal,
Where are you crawling?
The jackal is not afraid of a gun firing,
Or a dog's barking.

045. *Mlora patskha* (Lyrical, table song)

I love that Mingrelian patskha,
Where a pretty Mingrelian woman is sitting,
Let us make her a bride,
And drink wine from the wine cellar.

046. *Si koul bata* (Lyrical, love song)

You are going away Bata and leaving me here?
I am almost dying
Won't you save me?

Family ensemble of Rodion Papava:

- Taliko Papava, age 34
- Rodion Papava, age 36
- Roin Papava, age 17
- Genadi Papava, age 12

047. *Berikatsis chivill* (With *chonguri*)

I was an old man
I was called to war
When I could not pass the bridge
They trampled on me.

048. *Patara nana*
(Lyrical, Soviet era song with *chonguri*)

Nana is a good girl, pretty, elegant and well-combed,
Although she is older than me, she does not turn up her nose,
Whatever we ask her.
Nana knows everything.
I wish everyone had such a friend.

049. *Gogona saarchevno ubnisaken*
(Soviet era song with *chonguri*)

It is morning and you are already hurrying to the polling
station and looking up to the sky with a smiling face,
You are hurrying and your heart is beating fast...

Song and dance ensemble of the Chkhorotsqu Region
House of Culture, director Arkadi Gakharia:

050. *Ierishi* (Warriors' song)

The song text is composed of vocables.

051. *Gemitsadi/o, nana* (Love song)

I am burning with your love, poor me,
You love another one, and hate me, how can I stand this?
My girl, I love you and will die without you,
I am running after you, wait for me.

052. *Meureme* (Work, social song)

An ox-cart driver is sitting,
Driving the cart and singing,
Sometimes he remembers
The master who
Kept him in bondage.
Serfdom now
Has been abolished and everyone is free.

053. *Val, shuri saqvareli* (Love song)

The time will come when there will be no masters,
Noblemen will cry over each other.

054. *Skani chiri, skan golua!* (Love song)

Oh my beloved,
What can I do with my love?
I will wrap it in a handkerchief and
Keep it close to my heart.

055. *Varaida* (Humorous song)

Why are you at home all the time
Don't you want to see anyone?
You almost died
When one man got married.

056. *Voisa* (Love song)

I want to tell you something but am afraid to:
If you loved anyone before,
I will make you forget.

057. *Khemkhvale* (Work song)

We have an abundant harvest,
We make abundance with our hands.

Ensemble, Ermine' Shughladze's family:

- Ermine Shughladze, age 88
- Ana Shughladze, age 78
- Shalva Shughladze, age 52
- Nikoloz Robakidze, age 75

058. *Alipasha* (Epic, historical song)

Lines from different songs are combined in the text of the song. The text tells about the traitor Alipasha, who betrayed the Georgians during the war between Russia and Turkey in 1877 - 78 but died as well.

059. *Charirama* (Comic song)

The song text tells about the hard everyday life of a poor man.

060. *Naninai, batonebo!* (Healing song)

Singing to and asking for help from the spirits – "Batonebi" who are thought to cause childhood diseases.

061. *Mravalzhamier!* (Feast song)

We are thankful for the toast!

062. *Alilo* (Christmas carol)

Blessed is our host, who is receiving beloved guests.
May God give you peace!

063. *Upalo, shemdgomad* (Easter chant, the gradual of the second sticheron)

064. *Tsmida ars, tsmida ars* (Liturgical chant)

065. *Shen gigalobt* (Liturgical chant)

066. *Raodenta kristes mier* (Christmas chant instead of *Holy God*)

 > IMERETI > Terjola District > Tuzi Village, August 1

Ensemble of Tuzi:

- Kalistrate Machitadze, age 78
- Platon Bregvadze, age 81
- Giga Machitadze, age 32
- Davit Kochadze, age 50

067. *Mravalzhamier* (Feast song)

068. *Alipasha* (Epic, historical song)

The text tells about the traitor Alipasha, who betrayed the Georgians during the war between Russia and Turkey in 1877 - 78 but died as well.

069. *Kocherai* (Comic song)

The song tells of an owner's favorite hen of the best breed, stolen by a jackal.

070. *Mgzavruli maqruli/maqrabis mgzavruli* (Wedding song)

What shall I do with my little lady scared by a bird?

071. *Tagvis shairi* (Humorous song)

An extended text tells an episode from the life of a poor mouse.

072. *Magdaneli* (Comic song)

The song text tells about a coquette.

¹ In the fieldwork diary: "Ermine".

Ensemble of elderly singers:

- Iason Beridze, age 80
- Akaki Karkashadze, age 73
- Prokopi Karkashadze, age 78
- Galaktion Kublashvili, age 64
- Vladimir Kublashvili, age 78
- Simon Qipiani, age 64
- Vano Kublashvili, age 82
- Irakli Gachechiladze, age 79
- Ambako Ugrehelidze, age 80

073. *Batonebis nanina* (Healing song)

Singing to and asking for help from the spirits – “Batonebi” who are thought to cause childhood diseases.

074. *Mravalzhamier* (Feast song)

Mravalzhamier!

075. *Nanina* (Love song)

The song text is the dialogue between a man and a woman, with the woman rejecting his love.

Singing to and asking for help from the spirits – “Batonebi” who are thought to cause childhood diseases.

A group from Siktarva:

- Mikhako Memanishvili, age 68
- Ilia Memanishvili, age 73
- Iona Kakhidze, age 62
- Tadeoz Kakhidze, age 75
- Ilia Zhorzholadze, age 52
- Valerian Verulashvili, age 62
- Ushangi Verulashvili, age 34
- Kalistrate Abuladze, age 70
- Sergo Barbakadze, age 52
- Shota Abuladze, age 45
- Akaki Abuladze, age 63

076. *Patara saqvarelo* (Love song)

I raised you like a nightingale in a cage. Why have you killed my heart?

077. *Alipasha* (Epic, historical song)

The text tells about the traitor Alipasha, who betrayed the Georgians during the war between Russia and Turkey in 1877 - 78 but died as well.

078. *Maqruli/adilo* (Wedding, traveling song)

Having guests from Siktarva is not a joke...

079. *Naduri* (Work, hoeing song)

I drove my ox-cart up into the mountains and rolled it down, My family has food and abundance.

080. *Mkhedruli* (Warriors', traveling song)

Happy to go to war is the one who has a good horse, Happy to return home is the one who has a good wife.

081. *Batonebo!* (Healing song)

Singing to and asking for help from the spirits – “Batonebi” who are thought to cause childhood diseases.

082. *Nanina* (A lyric song)

Folk choir:

- Konstantine Tsitsilashvili, age 63
- Ermaloz Paviadze, age 78
- Erminog Paviadze, age 45
- Nodar Paviadze, age 27
- Pavi Beridze, age 46

083. *Kochorel* (Comic song)

The song is about an owner's favorite hen of the best breed, stolen by a jackal.

084. *Adila* (Naduri, work song)

The text is composed of vocables and calls.

085. *Chona* (Easter song)

In the song text, Easter carolers greet their hosts and bless them.

086. *Maqruli* (Wedding song)

Let us drink our full glasses, girl, you will be mine!

CD2 > IMERETI > Orjonikidze District > Bazaleti Village, August 3

The Devdariani Sisters:

087. *Nana* (Healing song)

Singing to and asking for help from the spirits – "Batonebi" who are thought to cause childhood diseases.

088. *Maghlidan gadmomdgariqo* (Love song)

A beautiful, pale skinned woman was looking from above...

CD2 > IMERETI > Orjonikidze District > Kharagauli, August 5

Folk group:

- Ivane Abashidze, age 62
- Levan Lursmanashvili, age 50
- Otar Abashidze, age 45
- Elguja Dekanosidze, age 41, (village of Gharikhevi)
- Jondo Giorgadze, age 35, (village of Chkheri)
- Shota Buachidze, age 40 (Kharagauli)
- Tamaz Kiknadze, age 37 (village of Vardzia)

089. *Chemo natlidedao!* (Feast song, humorous song)

Oh, my godmother!
Bake me a khachapuri and cook me a chicken;
I am in a hurry and please let me go soon;
Or my mother will be angry with me;
My wife will go visit the neighbors' and defame me.

090. *Gulo, shavgulo!* (Love song)

A text about love.

091. *Maspindzelsa* (Feast song)

The cheerful host has beloved guests.

092. *Piruz-paruz* (Love song)

A beautiful woman is looking from above
Waving her hand and calling me:
My husband is not at home.

093. *Mkhedruli* (Warriors', traveling song)

Happy to go to war is the one who has a good horse,
Happy to return home is the one who has a good wife.

* Now – Kharagauli Municipality.

094. *Patara saqvarelo* (Love song)

Little sweetheart,
I raised you in the cage like a nightingale of May, and was
feeding you with sugar,
Why have you killed my heart?

095. *Vodela da diela* (Vineyard work song)

Let's collect grapes, put them into a wine-press with joy.
We have never had such an abundant harvest.

096. *Chona* (Easter song)

In the song text, Easter carolers greet their hosts and
bless them.

097. *Supruli/hel, adilo!* (Feast song)

Our cheerful host serves red wine to us and treats us well.

098. *Tskhenosnuri* (Wedding song)

My horse does not let an ugly woman sit on him,
When he sees a beautiful woman, he offers his back to
her at once.

099. *Maqruli* (Wedding song with *doli*)

I like your eyes, girl,
If you hate me, I will go far away from you,
But I will melt with your love.

Performer: Akaki Purtseladze.

100. *Kartuli* (Dance piece with *doli*)101. *Khorumi* (Dance piece with *doli*)102. *Gandagan* (Dance piece with *doli*)103. *Baghdaduri* (Dance piece with *doli*)

SOUND RECOGNITION:

Performers, Song Lyrics and Liner Notes

[Eastern Georgia]

September 2–19

1. Khevsureti: Barisakho, Gudani, September 3
2. Pshavi: Magharoskari, September 4
3. Kartli: Gori and Kaspi districts, September 5–9

4. Kakheti: Telavi and Kvareli districts, September 11–15;
Gurjaani and Signaghi districts, September 16–19

THE FIELDWORK TEAM:

SUPERVISOR:

Grigol Chkhikvadze – Professor, Head of the Georgian Folklore Department at Tbilisi State Conservatoire.

MEMBERS:

Yvette Grimaud – French ethnomusicologist;

Nana Bilanishvili – French language teacher;

Vladimer Akhobadze – teacher at Tbilisi State Conservatoire;

Kakhi Rosebashvili – Head of the Musical Folklore Cabinet at Tbilisi State Conservatoire.

Performer – Abika Arabuli, age 59, an archpriest from the village of Chirdili:

01. *Ghulsa kidita/khevsuruli mghera*
(Epic song, with *panduri*)

This song describes a wedding which ended in bloodshed.

02. *Lekss itqvis Itirishvili* (Epic song, with *panduri*)

The song tells about young a woman and her brothers who died in a battle against some Dagestanis. This song is sung with *panduri* accompaniment by someone named Itirishvili.

03. *Tasshi mghera* (Feast song, before drinking the ritual beverages)

This blessing is sung while offering the beer – especially prepared for the Khatoba.

04. *Tirili* (Mourning song)

Among the lines depicting the heroic death there are traditional sobbing shouts inserted – “e, hio, hio, hio!”.

Performer: Petre Gogochuri, age 21, from the village of Atabi.

05. *Sulkhaneuri* (Epic, heroic song, with *panduri*)

Sulkhani, a brave man who arrived in Shatili, was found by his father dead with a bullet wound from Chechens.

Performers: Abika Arabuli and Petre Gogochuri.

06. *Geldauri*¹ (Epic song)

07. *Mtibluri* (Work, mowing song)

The song is sung to a gun, and hints about the dangerous, short, and prematurely terminated life of the mower.

CD3 > PSHAVI > Magharoskari Village > September 4

Performers:

- Mose Makhuri, age 50, village of Gometsari
- Davit Mgelishvili, age 35, village of Kudo
- Aleks Khutsurauli, age 72, village of Magharoskari
- Luka Naqauri, age 53, collective farmer, village of Kalilo
- Khvito Sesiashvili, age 28, village of Arbakhiani
- Luka Naqauri, age 26, village of Kalilo

Performers:

- 1st soloist – Mose Makhuri
2nd soloist – Davit Mgelishvili

08. *Perkhisai* (Ritual dance song for the khatoba/religious festival)

The text in praise of God ends with a heroic poem and blessing exclamation.

09. *Jvari tsinasa* (Wedding, dance songs)

O Christ! Bless the bride and groom! God, bless this family!

Performers:

- 1st soloist – Aleks Khutsurauli
2nd soloist – Luka Naqauri

10. *Pshauri* (Feast song, improvisation)

Improvised lines, joking with each other, and recalling heroic stories followed by blessing exclamations – cheers

Performer: Nino Kistauri, age 46.

11. *Tirili* (Mourning song)

I wonder if he killed the matchmaker who married off my daughter? How am I supposed to live now?

¹ A verbal text is not clear in the audio recording. Same is noted in the fieldwork notebook.

Vocal group *Shvidkatsa*, director Zakaria Zaridze:

- Zakaria Zaridze, age 38
- Alexandre Turashvili, age 39
- Shota Guruli, age 30
- Bidzina Tabagari, age 30
- Guram Dudaui, age 32
- Zurab Chakhvadze, age 25

12. *Shavlego* (Heroic-historical song)

The song tells about a hero named Shavlego who died at war.

13. *Arkhalalo* (Work song)

The song tells about the reaping process.

14. *Brdzana Solomon* (Epic song)

King Solomon asked God for mercy for widows and blind people.

15. *Gutnuri* (Work song)

The song describes the process of ploughing with an ox-cart.

16. *Tselo, mousvi balakhsha* (Work song)

The first part of the song describes the process of scything, and then segues to some comic verses sung about a young lady and man.

17. *Tsoli gamididgula* (Humorous song)

The text humorously tells how a man made his wife upset and now promises her a beautiful dress and a scarf for reconciliation.

Choir from Gori:

- Director – Vakhtang Tsereteli, age 63

Performers:

- 1st soloist** – Gairoz Terterashvili
2nd soloist – Vakhtang Tsereteli

18. *Ghamis mekhre* (Lyrical song)

The song is a monologue of a bull shepherd (working at night). He sings about his work and his bad luck.

19. *Mravalzhamier!* (Feast song)

Mravalzhamier! May God grant you many years of life!

Performers:

- 1st soloist** – Vladimer Kvirivshvili, age 40
2nd soloist – Uran Sadzaglishvili, age 34

20. *Gutnuri* (Work song)

The song describes the process of ploughing with an ox-cart

Performers:

- 1st soloist** – Vladimer Kvirivshvili
2nd soloist – Vakhtang Tsereteli

21. *Chona* (Ritual, seasonal, Easter song)

In the song text of the ritual, participants go from door to door, asking the hosts for a blessing.

22. **Chona** (Ritual, seasonal, Easter song)

In the song text of the ritual, participants go from door to door, asking the hosts for a blessing.

23. **Skhvata mojamagiobas** (Lyrical song)

The song tells about the hard life of a peasant who is always oppressed by a lord.

Performer: Uran Sadzaglishvili.

24. **Urmuli** (Work, traveling song)

The song reflects upon the thoughts and feelings of an ox-cart driver during a long journey.

A choir of elderly singers:

- Gabriel Buchukuri, age 78
- Vasil Tetunashvili, age 67
- Giorgi Tetunashvili, age 58
- Vladimer Tetunashvili, age 64
- Simon Emilianovi, age 74
- Vladimer Zerekidze, age 50
- Archil Surashvili, age 61
- Davit Samadashvili, age 66
- Iliia Beridze, age 92

Performer: Gabriel Buchukuri.

25. **Namgalo and Hopuna** (Work, reaping song)

The song text is a conversation between a peasant and his sickle, which he has with him throughout the entire work process.

26. **Herio and Hopuna** (Work, reaping song)

In this song performed during reaping, every stage of the work process is described by workers to each other with encouraging interjections.

Performers:

1st soloist – Giorgi Tetunashvili

2nd soloist – Davit Samadashvili

27. **Maqruli** (Wedding song)

The text of a wedding song tells about a woman abducted from a fortress in Kartli.

28. **Chona** (Ritual, seasonal, Easter song)

In the song text of the ritual, participants go from door to door, asking the hosts for a blessing.

Performer: Davit Rusitashvili, age 60.

The song was performed by an ox-cart driver during a long ride.

29. *Urmuli* (Work, traveling song)

We are guests to this world,
We will leave and others will stay.

Performers:

1st soloist – Davit Rusitashvili.

2nd soloist – Nika Mchedlidze.

30. *Orovela* (Work, ploughing song)

A single woman is threatening that if she doesn't get married, she won't do any work at home.

32. *Herio* (Work, reaping song)

Performers:

1st soloist – Davit Rusitashvili.

2nd soloist – Nika Mchedlidze.

Performer: Nika Mchedlidze, age 85.

33. *Hegi oga* (Work, reaping song)

31. *Urmuli* (Work, traveling song)

CD3 > KARTLI > Kaspi District > Kvemo Kartli

Performers:

- Zaka Zakarashvili, age 82
- Tedo Tekhashvili, age 71
- Aleks I Somkhishvili, age 59

Performers:

- 1st soloist – Zaka Zakarashvili
- 2nd soloist – Tedo Tekhashvili

The song text is an appeal of the ritual participants to their hosts for blessings.

36. *Mushuri* (Work song)

Song for blessing the living and the memory of the deceased.

37. *Namgalo* (Work, reaping song)

I sharpen and sharpen you my sickle, made of iron.

34. *Maqruli* (Wedding song)

A humorous verse is followed by blessings of the hosts and guests.

38. *Aznauroba miqvarda/supruli* (Feast song)

The song tells about a pugnacious noverman and his adventure.

35. *Chona* (Ritual, seasonal, Easter song)

CD3 > KARTLI > Kaspi District > Akhalkalaki

Performer: Shota Katsiashvili, age 19, a young man from the village of Gomi.

39. *Mtsqemsuri* (Tushetian mode on two *salamuri*)¹
(instrumental piece)

¹ Performed on two *salamuris*.

Teachers' House Song and Dance Ensemble:

- Shalva Markozashvili, age 50
- Avtandil Shashurashvili, age 40
- Artem Pirumashvili, age 46
- Shalva Bidzinashvili, age 42
- Valerian Bakhsoliani, age 42
- Angi Razmadze, age 42
- Davit Markozashvili, age 50
- Jimsher Tvaliashvili, age 28
- Elizbar Saralidze, age 32
- Gigla (Giorgi) Papalashvili, age 57, from Iqalto

Performers:

Beginner, upper voice – Avtandil Shashurashvili
Middle voice – Shalva Markozashvili

01. *Shemodzakhili* (Feast song)

The song is about the eternal problem of life and death.

Performers:

Beginner, upper voice – Artem Pirumashvili
Middle voice – Shalva Bidzinashvili

02. *Mravalzhamieri* (Feast song)

Mravalzhamier! Let's sing/have fun until we see each other. Sorrow will be enough when we will be in the next world.

Performers:

Beginner, middle voice – Shalva Markozashvili
Upper voice – Avtandil Shashurashvili

03. *Chakrulo* (Feast song)

A didactic text that makes us think about the relationship between children and their old parents. It is followed by the telling of heroic stories from the past.

Performers:

Beginner, upper voice – Artem Pirumashvili
Middle voice – Shalva Markozashvili

04. *Chveni maspindzlis sasakhle* (Feast song)

The host has a beautiful mansion with feasting all the time, where drinking wine without singing and young men not getting drunk is unbelievable.

Performers:

1st Choir – Avtandil Shashurashvili and Shalva Markozashvili
2nd Choir – Artem Pirumashvili and Shalva Bidzinashvili

05. *Maqruli* (Wedding song)

Boys, we are coming joyfully,
 Bringing the bride: the red pheasant.

Performers:

Beginner, upper voice – Shalva Markozashvili
Middle voice – Shalva Bidzinashvili

06. *Zamtari* (Feast song)

In winter a rose will fade and its petals will fall off,
 Tears will roll down the cheeks of a beautiful woman.

Performers:

Beginner, upper voice – Artem Pirumashvili
Middle voice – Shalva Markozashvili

07. *Shashvi-kakabi* (Feast song)

The song tells about a singing contest between a thrush and a partridge. The thrush wins.

Performers:

Beginner, middle voice – Shalva Bidzinashvili

Upper voice – Artem Pirumashvili

08. *Gaprinti, Shavo Mertskhala* (Lyrical song)

Fly, black swallow, follow the banks of the *Alazani*,
Bring the news of my brother who has gone to war.

Performers:

Beginner, middle voice – Shalva Markozashvili

Upper voice – Artem Pirumashvili

09. *Dzlier Stiroda* (Lyrical song)

The text describes some mourning and sorrow for a
husband who was killed.

Performer: Giga (Giorgi) Papalashvili.

10. *Dakarguli saplavi/Tamar mepe*
(Epic song, with *panduri*)¹

The legend about the burial of Queen Tamar. The location
of her grave is unknown.

11. *Urmuli* (Work/traveling song)

The world is like this – Just day gives way to night.
What hatred destroys, love can rebuild.

A group of folk singers:

- Giga (Giorgi) Papalashvili, age 59
- Davit Bazerashvili, age 45
- Parsadan Maqashvili, age 52
- Vano Mrelashvili, age 73
- Murtaz Arsenashvili, age 32
- Piruz Mrelashvili, age 57

Performers:

Upper voice, *Panduri* – Giga Papalashvili

Middle voice – Davit Bazerashvili

12. *Iqaltos akademias* (Epic song, with *panduri*)

The song describes the beautiful natural setting of the
Iqalto Academy, an educational center of the 11th-12th
centuries, and the significance of this center in Georgia's
history.

Performers:

Beginner, upper voice – Giga Papalashvili

Middle voice – Davit Bazerashvili

13. *Tamar kalo* (Epic, feast song)

A song in praise of Tamar, the Queen of Georgia, during
the "golden age" of Georgia's history.

Performers:

Beginner, middle voice – Davit Bazerashvili

Upper voice – Piruz Mrelashvili

14. *Skhvata mojamagirobas* (Lyrical-epic song)

The song tells about a wage worker's hard life and bad
luck.

¹ Author of the lyrics – O. Chelidze.

Performers:

1st soloist – Piruz Mrelashvili

2nd soloist – Vano Mrelashvili

15. *Mushuri* (Tork song)

This song to be performed during the work process tells of a peasant's hard life.

16. *Hegi oga* (Work song)

The text of this song to accompany reaping is mostly composed of interjections to cheer up the workers.

Performer: Piruz Mrelashvili.

17. *Pshaveli jariskatsis tserili dedas*

(Epic song, with *panduri*)

In his letter, a Pshav soldier tells his mother of the hard days he suffered at war.

18. *Simghera shota rustavelze*

(Epic song, with *panduri*)

The song is a tribute to the greatest medieval Georgian poet Shota Rustaveli and his creative work.

Performer and author of the text: Vano Mrelashvili.

19. *Simghera akhali tbilisze* (Lyrical song, with *panduri*)

The song describes the nostalgic emotions of a person traveling back to Tbilisi, who delightedly speaks of its beauty.

Performers:

- Ioseb Chakhutashvili, age 45
- Ilo Chakhutashvili, age 51
- Giorgi Giorgobiani, age 36
- Dianoz Chakhutashvili, age 38
- Andro Simashvili, age 44
- Abria Simashvili, age 68
- Vakhtang Kakhashvili, age 40
- Piruz Mamukashvili, age 51
- Kote Mamukashvili, age 64
- Boris Dzvelebashvili, age 34
- Vano Glakhashvili, age 39

Performers:

Beginner, upper voice – Andro Simashvili

Middle voice – Abria Simashvili

20. *Zamtari* (Feast song)

In winter a rose will fade and its petals will fall off,
Tears will roll down the cheeks of little Tina.

Performers:

Beginner, middle voice – Abria Simashvili

Upper voice – Andro Simashvili

21. *Maqruli* (Wedding song)

We are walking joyfully,
We are bringing a red pheasant.
I love a pheasant's voice, its flying.

22. *Qanis mkuri/mushuri* (Work song)

Swing the sickle at the base,
Many stalks of wheat will fall.
Come on workers, let's us gather here!

Performers:

Beginner, middle voice – Andro Simashvili

Upper voice – Giorgi Giorgobiani

23. Namgalo (Work song)

I am sharpening you, my sickle!

I will sharpen and put you down.

Boys, the wheat is ready!

Performers:

Beginner, middle voice – Kote Mamukashvili

Upper voice – Andro Simashvili

24. Skhvata mojamagirobas (Lyrical-epic song)

A wage worker's labor is considered easy,
In the early morning I am sent to herd the cows,
And in the evening to the cattle shed.

Performers:

Beginner, upper voice – Giorgi Giorgobiani

Middle voice – Andro Simashvili

25. Diambego (Feast song)

Diambego, everyone praises your daughter.

She comes out to the balcony.

Taps her crystal fingers,

On a spread carpet.

Performer: Lia Chakhutashvili.

26. Salaghobo (Lyrical song, with *panduri*)

The song is patriotic and is dedicated to Georgia and the ancestors who sacrificed their lives for it.

27. Mtsqemsuri (Lyrical song)

The song is a monologue of a shepherd, telling about his work and bad luck.

Song and dance ensemble of Qvareli district, directed by Shalva Kvachrelishvili:

- Jemal Butskhrikidze, age 34
- Zurab Revazishvili, age 41
- Tsiala Lekishvili, age 40

Performers:

Beginner, upper voice – Jemal Butskhrikidze

Middle voice – Zurab Revazishvili

28. Qanis mkuri (Work song)

Come on boys, let's reap the corn field, take in the crops.
We have good friends, everyone will know their names!

29. Dzmao, rai sjobs dzmobasa (Feast song)

The song is about the importance of brotherhood between Georgian men.

30. Shemodzakhili (Feast song)

This table song with a lyrical-love text is the monologue of an enamored man.

31. Mravalzhamer! (Feast song)

May the enemy never have reason
To rejoice at our defeat.
In this ephemeral world,
Just as night gives way to day,
What hatred has destroyed, love can rebuild.

Performers:

Beginner, middle voice – Zurab Revazishvili

Upper voice – Jemal Butskhrikidze

32. Chakrulo (Feast song)

The song tells about serfs planning a revolt against the unjust lord Mukhran.

Performer: Zurab Revazishvili.

33. Urmuli (Work)

Pull the cart my ox!
Soon it will be dawn,
I am going to bring salt from Aghzevan,
I will embrace my mother,
Then my children and my wife.

Performer: Tsiala Lekishvili.

34. Orovela (Work, ploughing song)

The song describes the process of harnessing oxen to a plough.

Performers:

- Ninia Eloshvili, age 71
- Data Tetrashvili, age 54
- Amiran Dekanozishvili, age 72
- Simon Khatlashvili, age 71
- Vaso Akhalbedashvili, age 71
- Mikheil Jikurishvili, age 35
- Amiran Kakonashvili, age 60
- Giorgi Asabashvili, age 47

Soloists:

Beginner, upper voice – Ninia Eloshvili

Middle voice – Mikheil Jikurishvili

35. Mravalzhamieri (Feast song)

When I die I will keep my saber beside me to behead enemies.
I will turn into a bird and fly to the skies.

36. Ghmerto, ghmerto... (Feast song)

Oh, gracious God, have mercy on us.

37. Chonguro (Lyrical, feast song)

Oh, my chonguri, made of pear wood!
You belonged to my grandfather, you are my grandmother's age.

Performers:

Beginner, middle voice – Ninia Eloshvili

Upper voice – Mikheil Jikurishvili

38. Chakrulo (Feast song)

The song praises the exquisite nature of the Kakheti region.

39. *Alilo* (Seasonal song, Christmas carol)

Christ was born on the 25th of this month
Gratitude to the one who brings the tidings!
May God have mercy on you!

I choir, soloists:

Beginner, upper voice – Ninia Eloshvili

Middle voice – Data Tetrashvili

II choir, soloists:

Beginner, upper voice – Mikheil Jikurishvili

Middle voice – Ninia Eloshvili

40. *Maqruli* (Wedding song)

Oh girl, I wish you and I had a shared corn field.

Performers:

Beginner, upper voice – Ninia Eloshvili (beginner)

Middle voice – Data Tetrashvili

41. *Maqruli* (Wedding song)

Oh girl, I wish you and I had a shared corn field.

Performers:

1st and 3rd stanzas – Ninia Eloshvili (beginner)

and Amiran Dekanozishvili

2nd stanza – Mikheil Jikurishvili (upper voice)

and Data Tetrashvili (middle voice)

42. *Oduri* (Work song)

Oh girl, you are coming from the corn field,
You are the rising sun,
I will throw you a handkerchief,
Embroidered with golden thread.

A choir of elderly folk song performers:

- Vano Alkhazishvili, age 72
- Simon Mughalashvili, age 63
- Ioseb Mughalashvili, age 63
- Ilia Zardiashvili, age 67
- Giorgi Zardiashvili, age 76
- Zakaria Berikashvili, age 62
- Shakro Iaganashvili, age 67
- Sosia Zardiashvili, age 69

Soloists: Giorgi and Ilia Zardiashvili.

43. *Avtandil gadinadira* (Feast song)

The song text tells about Amiran's fight against the Lezgians and his heroic death.

44. *Chveni maspindzis sasakhle/supruli* (Feast song)

Our host's beautiful mansion,
Built of wood,
Its door is always open
And the sounds of partying are heard.

45. *Gushin shvidni gurjanelni* (Epic song)

The song tells how an old hunter surpassed seven young hunters from Gurjaani in hunting.

46. *Varsali, lile...* (Wedding song)

We are coming merrily,
Bringing a female pheasant,
I built a house of wood, not of wood chips,
I brought the woman Eteri into the house.

47. *Mushuri* (Work song)

I, from Urtana, killed someone from Azambura.
Actually, neither I nor you killed him, but a long road.

48. *Glesam da glesam namgalo* (Work song)

The song describes the process of sharpening a sickle
and provides some encouragement while working.

49. *Maqruli* (Wedding song)

You have tongue like a chirping swallow,
Who came from India,
I will throw you a handkerchief,
Embroidered with golden threads.

50. *Alilo* (Seasonal song, Christmas carol)

On the twenty-fifth of this month,
Christ was born!
We are celebrating Christmas and the New Year!

51. *Chakrulo* (Feast song)

A host describes the various stages of receiving and
hosting a guest.

52. *Diambego* (Feast song)

Diambego, everyone praises your daughter.
She comes out on the balcony,
Taps her crystal fingers,
On a spread carpet.

53. *Mrvazhamier!* (Feast song)

Let's drink a toast to us.
May we live many years!

54. *Shen khar venakhi* (Chant for the Virgin Mary)

A chant dedicated to the Virgin Mary compares her to
a newly blooming vineyard in Heaven.

Performers:

- Simon Gabunia, age 54
- Vano Shoshiashvili, age 72
- Solomon Elizbarashvili, age 68
- Vano Alkhazishvili, age 72
- Simon Mughalashvili, age 63
- Ioseb Mughalashvili, age 63
- Ilia Zardiashvili, age 67
- Giorgi Zardiashvili, age 76
- Zakaria Berikashvili, age 62
- Shakro Iaganashvili, age 67
- Sosia Zardiashvili, age 69

Performers:

Upper voice – Ioseb Mughalashvili
Middle voice – Vano Shoshiashvili

55. *Mamao chveno* (Chant of the mass)

56. *Tsmindao ghmerto* (Chant of the mass)

57. *Upalo, shegvitsqalen!* (Litany)

58. *Aghdgomasa shensa* (Easter lrmos)

59. *Kriste aghsdga* (Easter troparion)

60. *Litany for the deceased* (A chant of the divine
service for the deceased)

61. *Tsmindao ghmerto... Govlad tsmindao samebao...
Upalo, shegvitsqalen... Dideba, ats da...
Mamao chveno*
(Chants of the divine service for the deceased)

Performers:

Upper voice – Solomon Elizbarashvili
Middle voice – Vano Shoshiashvili

62. *Sulta tana... Ganusvene* (A chant of the divine service for the deceased)

Performers:

Upper voice – Iia Zardiashvili

Middle voice – Solomon Elizbarashvili

63. *Mgzavruli/kardanakhuli* (Lyrical song)

The song tells about the difficulties of a woman from Kardenakhi whose husband has fallen ill.

Performers:

Upper voice – Sosia Zardiashvili

Middle voice – Iia Zardiashvili

64. *Simindsa tokhna davutsqot* (Work song)

Let's start hoeing corn and
Singing a work song together!
Then we may forget that
We are poor peasants.

Amateur Georgian folk song group:

- Valerian Nanobashvili (beginner)
- Barbare Chakhvashvili (upper voice)
- Givi Gochitashvili, age 32 (upper voice)
- Anzor Burjanadze, age 35 (upper voice)
- Giorgi Tukhashvili, age 45 (upper voice)
- Nikoloz Mekirishvili, age 50 (middle voice)
- Ivane Doroqashvili, age 45 (upper voice)
- Giorgi Darchiashvili, age 60 (middle voice)
- Giorgi Lomashvili, age 65 (upper voice)
- Vasil Makhashvili, age 66 (middle voice)
- Tamar Darchiashvili, age 59
- Ilo Nanobashvili, age 58

Performers:

Beginner, middle voice – Valerian Nanobashvili

Upper voice – Barbare Chakhvashvili

65. *Tsintsqaro* (Lyrical song)

I passed by Tsintsqaro,
Met a pretty woman on the road, with a pitcher on her
shoulder.
I told a word to her, she got offended, got angry, and
stepped aside.

Performers:

Beginner, middle voice – Valerian Nanobashvili

Upper voice – Givi Gochitashvili

66. *Tsangala da gogona* (Dance song)

This song with humorous content is sung for the dancing
of a young man and woman in a circle.

Performers:

Beginner, middle voice – Valerian Nanobashvili

Upper voice – Anzor Burjanadze

67. *Garekakhuri satsekvao* (Dance song)

This song humorously describes the dancing/wrestling of
young people.

68. *Garekakhuri satsekvao* (Dance song)

Performers:

Beginner, upper voice – Giorgi Tukhashvili

Middle voice – Nikoloz Mekirishvili

69. *Shemodzakhili* (Feast song)

This song sung at banquets praises the vine: a plant as beloved as children.

Performers:

Beginner, upper voice – Valerian Nanobashvili

Middle voice – Nikoloz Mekirishvili

70. *Kalospiruli* (Work song)

Morning breeze!

Blow over the village!

I will blow over the threshing floor,

And make a big pile of grain.

Performer: Barbare Chakhvashvili.

71. *Orovela* (Work, ploughing song)

A worker asks the plough and its different parts to work well/better.

A 12-member group of folk singers:

Performers:

Beginner, upper voice – Ivane Doroqashvili

Middle voice – Giorgi Darchiashvili

72. *Berikatsi var* (Epic, feast song)

I am an old man, don't kill me,
Everyone will censure you,
Wherever I meet you I will talk to you as a son and brother.

Performers:

Beginner, upper voice – Giorgi Lomashvili

Middle voice – Vasil Makhashvili

73. *Mravazhamier!* (Feast song)

The song describes the natural beauty of the Kakheti region.

74. *Diambego* (Feast song)

Diambegi is an old name of a judge; the song tells about Diambegi and his beautiful daughter.

75. *Zamtari* (Feast song)

In winter a rose will fade and its petals will fall down, tears will roll down the cheeks of a beautiful woman.

Performer: Tamar Darchiashvili.

76. *Iavnana* (Lullaby)

iavnano, vardovnana iavnani
You are sleeping so sweetly, without a care,
On your mother's chest.

77. *Nana* (Lullaby)

A mother lulls a child to sleep with this song; its text includes various affectionate phrases.

A 13-member choir of the Vakiri village club.

78. *Mravalzhamier* (Feast song)

Our dear host,
Serve us some wine from your little kvevri.

79. *Chveni maspindzlis sasakhle/supruli* (Feast song)

Our host's beautiful house is constructed of wood,
There is drinking and partying there, its door is always
open.

80. *Shen bicho azamburelo* (Lyrical song)

You, boy from Azamburi!
Your voice was heard.
The scraping of your hoe,
Was heard on the other bank of the river.

81. *Brdzana soloman* (Epic song)

King Solomon said,
Eyesight was returned to a blind man,
Help widows and children.

82. *Tetro bato* (Feast song)

Humorous pity for a white goose served at a feast.

83. *Shashvi-kakabi* (Feast song)

The song tells about a singing contest between a thrush
and a partridge. The thrush wins.

84. *Mokle mravalzhamieri* (Feast song)

Mravalzhamier, may God grant you long life!

Performer: Ilo Nanobashvili.

85. *Mevenakhis simghera*
(Word song, for work in vineyards)

In the song a vine grower praises the vine as the hope of
his life, which he always cares for like a child.

86. *Qanimkuri* (Work song)

The text says that fighting between brothers is not allowed
because they must work together in the fields.

აჭარა

მარიის სასოფლო საბჭო

ქედის რაიონი, სოფელი დანდალო

001	ჭიბონის წყობა	ვასილ ირემაძე	0:28
002	ხორუმი (ჭიბონზე)	იგივე	1:37
003	განდაგანა (ჭიბონზე)	იგივე	1:36
004	ქართული (ჭიბონზე, აჭარული ვარიანტი)	იგივე	1:25

ქედის რაიონი, მარიის სასოფლო საბჭო, სოფლები

გუნდაური და ოქტომბერი

005	ჩაღმა ჩაყრილო ვენახო (სუფრული, ისტორიულ თემატიკაზე)	შემსრულებლები სოფელ გუნდაურიდან და სოფელ ოქტომბრიდან	1:27
006	მაყრული/ქალი მოგვყავს ნათელი (საქორწილო)	იგივე	2:13
007	ხელხვავე/ჩათხრობილი (მრომის, მოსავლის აღების)	იგივე	2:31

ქედის რაიონი, სოფელი ცხმორისი

008	ხორუმი (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)	ძმები ოსმან და იზეთ ირემაძეები	1:19
009	გადახვეული ხორუმი (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)	იგივე	2:52
010	ხორუმი (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)	იგივე	2:07
011	ფერხული (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)	იგივე	1:38
012	განდაგანა (საცეკვაო, ჭიბონსა და დოლზე)	იგივე	1:26
013	ხორუმი (საცეკვაო, ჩონგურზე)	რამიზ თურმანიძე	0:57

ქობულეთის რაიონი, მუხაბსტაბის სასოფლო საბჭო, სოფელი ქაქუთი

014	სახუმარო/მახსოვს წინათ ეს ამბავი (სახუმარო, ჩონგურებით)	სოფელ ქაქუთის კულტურის სახლთან არსებული ვოკალურ-ინსტრუმენტული ტრიო „ჩონგური“	3:07
015	ხორუმი (საცეკვაო, ჩონგურზე)	ამირან ბერაძე	1:27
016	განდაგანა (საცეკვაო, ჩონგურზე)	იგივე	1:46
017	ხორუმი და განდაგანა (საცეკვაო, ჩონგურზე)	იოსებ ვერულიძე	1:43

შობულების რაიონი, მუხანათაძის სასოფლო საბჭო, სოფელი წყავროკა		
018	ქალი ვიყავ, აზნაური/ვიქერა (შრომის, ყანის ნადური)	სოფელ წყავროკის ხალხურ მომღერალთა საკოლმეურნეო გუნდი ქაბილ ტაკიძის ხელმძღვანელობით 6:19
019	მარშანდელსა ნაყანებსა/საჯავახურა (შრომის, ყანის ნადური)	იგივე 7:08
020	ა) მთას ხოხობი აფრენილა/სასადილო (შრომის, ყანის ნადური, შუადღის); ბ) ელესა (შრომის, სიმძიმის აწევა-გადატანის, 04:46 წუთიდან)	იგივე 7:59
021	ჩიორ ჩიტი (შრომის, ყანის ნადური)	იგივე 4:41
022	ელესა (შრომის, სიმძიმის აწევა-გადატანის)	იგივე 3:00

შობულების რაიონი, მუხანათაძის სასოფლო საბჭო, სოფელი წყაროვკა და ქაბუთი		
023	ხასანბეგურა (ეპიკური, ისტორიული)	სოფლების – წყავროკისა და ქაბუთის კოლმეურნეთა გაერთიანებული გუნდი: ცამეტი წყავროკელი და სამი ქაბუთელი მომღერალი, ხელმძღვანელი – ქაბილ ტაკიძე 2:49
024	ალიფაშა (ეპიკური, ისტორიული)	იგივე 0:58
025	მთას ხოხობი აფრენილა/სასადილო (შრომის, ყანის ნადური, შუადღის)	იგივე 4:57

გურია 1

მახარაძის (ოზურგეთის) რაიონი, ძალაში მახარაძე		
026	ჩვენ მშვიდობა (სუფრული)	მახარაძის კულტსახლთან არსებული მომღერალთა ანსამბლი „დილა“ ვარლამ ვაშალომიძის ხელმძღვანელობით; I ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ილარიონ სიხარულიძე, შერმადინ ჭკუასელი; II ტრიო: ჭიჭიკო აროშიძე, გიტო აროშიძე, ლადიკო ერქომაიშვილი 2:08
027	სადღეგრძელო (სუფრული)	ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ილარიონ სიხარულიძე, შერმადინ ჭკუასელი 1:15
028	ვახტანგური (სუფრული)	იგივე 2:13

029 პატარა საყვარელო (სუფრული, სატრფიალო)	ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ილარიონ სიხარულიძე, ვლადიმერ ერქომაიშვილი	2:17
030 ქრისტე აღსდგა (აღდგომა, ტროპარი)	იგივე	1:11
031 საღამო ჩემო სამშობლო (სახოტბო)	ტრიო: ძმები აროშიძეები	2:50
032 ვისაც ჰქონდეს ხელოვნება (სუფრული)	იგივე	1:54
033 მეციტრუსეების სიმღერა (სახოტბო, საბჭოური)	იგივე	2:49
034 სიმღერა რუსთაველზე (სუფრული, სახოტბო)	იგივე	2:36
035 სიმღერა მებუზლაზე (ბალადა, ეპიკური, ჩონგური)	იგივე	2:50
036 ალილო (კალენდარული, სამობაო მილოცვა)	იგივე	2:50
037 გამარჯვების სიმღერა/ბურთის გამარჯვება (საცეკვაო-სათამაშო)	ანსამბლი „დილა“	1:58
038 დედოფლის მაყრული (საქორნილო)	იგივე	2:09
039 ნადური/შემოქმედურა (შრომის, ყანური, დილის)	იგივე	3:57
040 ინდი-მინდი (სუფრული)	იგივე	2:21
041 მადლობელი (სუფრული)	ტრიო: ილარიონ სიხარულიძე, აპოლონ ჩავლეიშვილი, შერმადინ ჭკუასელი	1:20
042 ნამოკრული (სუფრული)	I ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ილარიონ სიხარულიძე, შერმადინ ჭკუასელი; II ტრიო: გედევან მგავანაძე, აპოლონ ჩავლეიშვილი, გიტო აროშიძე	2:07
043 ადილა (ხელხვაგი, შრომის) და ალიფაშა (ეპიკური)	I ტრიო: გედევან მგავანაძე, აპოლონ ჩავლეიშვილი, ლადიკო ერქომაიშვილი; II ტრიო: ნევრო ოსეფაშვილი, ვარლამ ვაშალომიძე, შერმადინ ჭკუასელი	4:12
044 ბრევალო (სუფრული)	ტრიო: გედევან მგავანაძე, ვარლამ ვაშალომიძე, შერმადინ ჭკუასელი	1:03

045 მასპინძელსა მხიარულისა (სუფრული)	I ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ილარიონ სიხარულიძე და ზერმადინ ჭკუასელი; II ტრიო: ძმები არიშიძეები III ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ილარიონ სიხარულიძე და ზერმადინ ჭკუასელი	1:21
046 შვიდაკა (სუფრული)	ანსამბლი „დილა“; ტრიო: ვარლამ ვაშალომიძე, ნევერო ოსეფაშვილი, ზერმადინ ჭკუასელი	1:43

გურია 2

როზაბაჟარის რაიონი, სოფელი გუთუარი		
047 მასპინძელსა მხიარულისა (სუფრული)	ხალხური მომღერლის ვანო გიორგაძის ოჯახი	0:58
048 შავი შაშვი (სუფრული, ნადირობის თემაზე)	იგივე	2:01
049 პატარა საყვარელო (სუფრული, სატრფიალო)	იგივე	2:28
050 შავი შაშვი (სუფრული, ნადირობის თემაზე)	იგივე	3:24
051 გახსოვს ტურფავ (სალაღობო, სატრფიალო) და ჩვენ მშვიდობა! (სუფრული)	იგივე	2:09
052 ძველად მუშა ხალხისათვის (ეპიკური, საბჭოური)	იგივე	2:17
053 მრავალე (სუფრული)	იგივე	1:15
054 სადღეგრძელო (სუფრული)	იგივე	1:05
055 ჰაი ოდელიასა (სუფრული)	იგივე	0:58
056 დღეს საღმრთო მან მადლმან (ბზობის დასდებელი)	იგივე	1:11
057 საქართველოს დიდო შვილო (სახოტბო)	იგივე	1:40
058 ადილა (სუფრული)	იგივე	1:35
059 მე რუსთველი (სუფრული)	ტრიო: ვანო და დავით გიორგაძეები, ერისტო ცინცაძე	1:53
060 ინდი-მინდი (სუფრული)	იგივე	1:49

ჩოხატაურის რაიონი, სოფელი ზაფხ სურაბი

061	შვიდაცა (სუფრული)	ხალხურ მომღერალთა გუნდი	1:54
062	ნადური (შრომის, ყანური)	იგივე	9:14
063	ხასანბეგურა (სუფრული, ეპიკური)	იგივე	2:27
064	იერიში (ლაშქრული, მხედრული)	იგივე	2:22
065	დავკარგეთ სამი მომღვინი (სუფრული, სახობო)	იგივე	3:19

ჩოხატაურის რაიონი, ზოგლითის სასოფლო საბჭო, სოფელი ვანი

066	მერცხალო მშვენიერო (იოანე ნათლისმცემლის თავისკვეთა, ძლისპირი)	ვანის ხალხურ მომღერალთა ანსამბლი შალვა მახარაძის ხელმძღვანელობით	1:41
067	სიყვარულის წყალობით (წმ. პეტრე და პავლეს ხსენება, ძლისპირი)	იგივე	1:44
068	აღდგომასა შენსა (სააღდგომო ლიტანია, დასდებელი)	იგივე	1:05
069	მეუფეო ზეცათაო (სულთმოფენობა, დასდებელი)	იგივე	1:26
070	ისაია მხიარულ იყავ (ქორწინება, ძლისპირი)	იგივე	1:29
071	ლატარიის სიმღერა (სუფრული)	იგივე	1:54
072	შვიდაცა (სუფრული)	იგივე	1:39
073	კალოს ხელხვაი (შრომის)	იგივე	2:12

სპანეთი

მესტიის რაიონი, ქალაქი მესტია

074	ლილე (საკულტო-რიტუალური, სადიდებელი)	მესტიის კულტურის სახლთან არსებული მომღერალთა ანსამბლი პლატონ დადვანის ხელმძღვანელობით	2:28
075	ჯგერწიშ (საკულტო-რიტუალური, სადიდებელი)	იგივე	2:08

076	ზარი (სამგლოვიარო, დაკრძალვის; ბალსქვემოური)	იგივე	3:39
077	ზარი (სამგლოვიარო, დაკრძალვის; ლატალური)	იგივე	2:45
078	შაირი (სიმღერა-ბალადა)	იგივე, სოლისტი აქვსენტი გვიჩიანი	2:25
079	ცერული (საცეკვაო)	იგივე, სოლისტი კოსტა გვიჩიანი	0:40
080	შგარი და ლაშგარი (ლაშქრული ფერხულით)	იგივე	1:56
081	ჩანგისა და ჭუნირის წყობა	იგივე	0:45
082	მირანგულა (მოსაგონარი სიმღერა-ბალადა; ჭუნირითა და ჩანგით)	იგივე	3:07
083	ჭიცბილ-მწყბილ (ეპიკური სიმღერა-ბალადა; ჭუნირითა და ჩანგით)	იგივე	2:10

ლეჩხუმი

სამგლოვიარო, ჭალაქი სამგლოვიარო

084	სალხინო (სუფრული)	ცაგერის კულტურის სახლთან არსებული ხალხურ მომღერალთა ანსამბლი სალხინო დავით კოპალიანის ხელმძღვანელობით	1:51
085	დალიე (სუფრული)	იგივე	1:46
086	კურდღელი ჩამოცანცალდა (სუფრული, სახუმარო)	იგივე	2:01
087	ნადური (მრომის, ყანური)	იგივე	1:19
088	ჰარალო (სუფრული)	იგივე	2:06
089	მაყრული (საქორწინლო)	იგივე	2:04
090	ლაჭეპიტა, ოფიტარა (სუფრული)	იგივე	2:15

სამგლოვიარო, სოფელი ჩხატალი

091	აღილო (კალენდარული, სამობაო მილოცვა)	კოლმეურნეობა განათლების ხალხურ მომღერალთა გუნდი მიხეილ კოპალიანის ხელმძღვანელობით	2:51

092	<i>ქრისტე აღდგა!</i> (საგალობელი, აღდგომის ტროპარი)	იგივე	1:00
093	<i>უპოია</i> (მრომის, თოხნური)	იგივე	1:03
094	<i>მღვდელო, ბატონო!</i> (სახუმარო)	იგივე	3:10
095	<i>გიორგის შვილები</i> (სალალობო, სახუმარო)	იგივე	1:54
096	<i>სმა უმღერალი არ ვარგა</i> (სუფრული)	იგივე	2:15
097	<i>თაგვის ჩივილი</i> (სახუმარო)	იგივე	1:09

საგარის რაიონი, სოფელი ჟვუდა საგარი

098	<i>ნანიანი</i> (სახუმარო)	კოლმეურნეობა პროგრესის ხალხურ მომღერალთა გუნდი რაფიელ კოპალიანის ხელმძღვანელობით	2:21
099	<i>საქორწილო აღიღო</i> (საქორწილო)	იგივე	2:35
100	<i>შვიდაცა</i> (სუფრული)	იგივე	0:52
101	<i>სტუმრები გვყავს საყვარლები</i> (სუფრული)	იგივე	0:55
102	<i>სმა უმღერალი არ ვარგა</i> (სუფრული)	იგივე	1:31
103	<i>ძველებური ნადური</i> (მრომის)	იგივე	1:20

CD2

რამა

ონის რაიონი, ქალაქი ონი

001	მესტიურელი დალოცვა (სუფრული, საქორწილო, გუდასტვირით)	შალვა ჯაფარიძე	2:42
002	დიგორი და ბასიანი (ეპიკური, საფერხული)	კულტურის სახლთან არსებული ანსამბლის მომღერალთა ჯგუფი გიორგი მაისურაძის ხელმძღვანელობით	2:12
003	ხახლო, სალხინოდ დადგმული (საქორწილო)	იგივე	2:06
004	შენ, პატარა მდადუანო (საქორწილო, ფერხული)	იგივე	2:29
005	ღების ქალები (სუფრული)	იგივე	2:01
006	სიმღერა არეშიძეებზე/ზევს ჩასაფრულნი ღებურნი (ეპიკური, საგმირო)	იგივე	2:47

ამბროლაურის რაიონი, ქალაქი ამბროლაური

007	სამყარიონს გეახელით (სახუმარო)	კულტურის სახლთან არსებული ხალხურ მომღერალთა გუნდი ნათელა გოგშელიძის ხელმძღვანელობით	1:29
008	მოვდივართ, მოგვიხარია! (საქორწილო, მაცრული)	იგივე	1:13
009	მადლა მთას მოდგა (ეპიკური, საფერხული)	იგივე	2:47
010	ასლანური მრავალფაშვიერი (სუფრული)	იგივე	1:19
011	ორიოხო (საქორწილო, მაცრული)	იგივე	1:48
012	აღილო (კალენდარული, სამობაო მილოცვა)	იგივე	3:15

ამბროლაურის რაიონი, სოფელი წესი

013	ჯამათა (ეპიკური ბალადა, ჭიანური)	კულტურის სახლთან არსებული მომღერალთა გუნდი აკაკი გოცირიძის ხელმძღვანელობით	1:45
014	შავო ყურშაო (ეპიკური, სამონადირეო, ჭიანური)	იგივე	3:11

ამბროლაურის რაიონი, ქალაქი ამბროლაური

015	მესტიურელი/სუფრას ამიყვავილებდი (სახოტბო, ივეტ გრიმოსადმი მიძღვნილი; გუდასტვირით)	გიგა სხირტლაძე	2:01
016	რაევო, ჩემო დედაო (საფერხულო)	ამბროლაურის მომღერალთა ჯგუფი	1:12

ამბროლაურის რაიონი, სოფელი ბოსტანა

017	მიყვარს ამგვარად (სუფრული)	კლუბთან არსებული მოხუც მომღერალთა გუნდი ტიმოთე გორგასლიძის ხელმძღვანელობით	4:32
018	ოდელია (სუფრული)	იგივე	1:35
019	რაჭულო ღვინო (სუფრული)	იგივე	1:42

ამბროლაურის რაიონი, სოფელი ცახი

020	ქრისტე აღდგა (კალენდარული, სააღდგომო, ფერხული)	სასოფლო კლუბთან არსებული მოხუც მომღერალთა გუნდი	1:10
021	ალილო (კალენდარული, საშობაო მილოცვა)	იგივე	1:43
022	მაყრული (საქორწილო)	იგივე	0:51

სამეგრელო

წალენჯიხის რაიონი, ქალაქი წალენჯიხა

023	ოჩეშხევი (მრომის)	კულტურის სახლთან არსებული, სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის მომღერალთა ჯგუფი ვლადიმერ სალიას ხელმძღვანელობით	2:31
024	ჩელა/მა დო ჩქიმი არაბა (ურმული, შრომის სიმღერა)	იგივე	2:53
025	სუფრული/გეფშვთ ღვინი ხართია (სუფრული)	იგივე, სოლისტი – შოთა ქირია	2:17
026	შემოძახილი/მიჯორს ფაცხა მარგალიში (ლირიკული, სუფრული)	იგივე, დამწყები – კალე ბელქანია	1:57
027	დადიანის სატრფიალო (სუფრული)	იგივე	2:16

028	მახა (ლირიკული, სატრფიალო)	იგივე	3:09
029	ძღუვის სიმღერა (სოციალისტური, საბჭოური)	იგივე	1:40
ნალენჯინის რაიონი, შალაქი ნალენჯინა			
030	ბებია და ბაბუა (სალაღობო, სახუმარო; ჩონგურით)	კულტურის სახლთან არსებული ვოკალური ჯგუფი ჩათუ ქარდავას ხელმძღვანელობით	1:39
031	ქალ-ვაჟის გაშორება (სალაღობო, სახუმარო; ჩონგურით)	იგივე	1:37
032	ბედიწერა (საქორწილო, მყრული)	ნალენჯინის სარაიონო კულტურის სახლის სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის მომღერალთა ჯგუფი (კვარტეტი): ვლადიმერ სალია (ხელმძღვანელი), კოსტა კვირკველია, კალე ბელქანია, იასონ ბელქანია	0:59
033	ვახტანგური (სუფრული)	იგივე	1:33
034	მრავალჟამიერ (სუფრული)	იგივე	1:05
035	მიცორქე და მიღირუქე (სატრფიალო)	იგივე	1:28
036	ერეხელი (სალაღობო, სახუმარო)	იგივე	1:37
037	სი ქოულ, ბატა (ლირიკული, სატრფიალო)	იგივე	2:03
038	ბურღა (სახუმარო)	იგივე	0:52
039	აღილო (კალენდარული, საშობაო მილოცვა)	იგივე	1:26
040	ვოისარადა (სუფრული)	იგივე	0:35
041	სისა, ტურა (ლირიკული აკვნის სიმღერა)	იგივე	1:19
042	ჩქიმ ტორონჯი (ლირიკული)	იგივე	1:26
043	ართი ვარდი (სატრფიალო)	იგივე	1:29
ჩხოროწყუს რაიონი, სოფელი შოლა			
044	ტურა აცა-ბაცა (სახუმარო)	ვალოდია ბერულავა, ტატჩი შენგელია, ხუტა შენგელია, კარლო ცეციტაია	2:40
045	მიცორს ფაცხა (ლირიკული, სუფრული)	იგივე	2:07

046	სი ქოულ ბატა (ლირიკული, სატრფიალო)	იგივე	3:04
ჩხოროწყუს რაიონი, სოფელი კიციხი			
047	ბერიკაცის ჩივილი (ჩონგურით)	როდიონ პაპავას ოჯახური ანსამბლი	2:12
048	პატარა ნანა (ლირიკული, საბჭოური; ჩონგურით)	იგივე	1:53
049	გოგონა საარჩევნო უბნისაკენ (საბჭოური; ჩონგურით)	იგივე	1:29
ჩხოროწყუს რაიონი, ქალაქი ჩხოროწყუ			
050	იერიში (ლაშქრული)	სარაიონო კულტურის სახლთან არსებული, სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის მომღერალთა ჯგუფი არკადი გახარიახ ხელმძღვანელობით	1:27
051	გემიცადი/ო, ნანა (სატრფიალო)	იგივე	3:29
052	მეურნე (მრომის, სოციალური)	იგივე	2:36
053	ვაი, შური საყვარელი (სატრფიალო)	იგივე	3:19
054	სკანი ქირი, სკან გოლუა! (სატრფიალო)	იგივე	1:36
055	ვარაიდა (სახუმარო)	იგივე	3:00
056	ვოისა (სატრფიალო)	იგივე	2:37
057	ხემხვაიე (მრომის)	იგივე	2:42
იმაერთი			
თერაქოლის რაიონი, სოფელი ენარი			
058	ალიფაშა (ეპიკური, ისტორიული)	მოხუც მომღერალთა გუნდი, ერმინე მულაძის ოჯახი	1:45
059	ჩარიჩაშა (სალადობო, სახუმარო)	იგივე	1:23
060	ნანინაი, ბატონებო! (სამკურნალო)	იგივე	1:36
061	მრავალთამიერ! (სუფრული)	იგივე	0:51
062	ალილო (კალენდარული, სამობაო მილოცვა)	იგივე	2:11

063	უფალო, შემდგომად (საადგომო საგალობელი, მეორე სტიქოლოგიის წარდგომა)	იგივე	2:09
064	წმიდა არს, წმიდა არს (წირვის საგალობელი)	იგივე	0:52
065	შენ გიგალობთ (წირვის საგალობელი)	იგივე	1:22
066	რაოდენთა ქრისტეს მიერ (ქრისტეშობის საგალობელი „წმიდაო ღმერთო“ ნაცვლად)	იგივე	1:21
თერაქოლის რაიონი, სოფელი თუზი			
067	მრავალფამიერი (სუფრული)	სოფელ თუზის მომღერალთა ჯგუფი	0:28
068	ალიფაშა (ეპიკური, ისტორიული)	იგივე	1:11
069	ქორერაი (სალალობო, სახუმარო)	იგივე	1:29
070	მგზავრული მაყრული/ მაყრების მგზავრული (საქორნილო)	იგივე	0:57
071	თაგვის შაირი (სალალობო, სახუმარო)	იგივე	1:24
072	მაგდანელი (სალალობო, სახუმარო)	იგივე	1:21
თერაქოლის რაიონი, სოფელი ღვანათი:			
073	ბატონების ნანინა (სამკურნალო)	მოხუც მომღერალთა ანსამბლი	1:00
074	მრავალფამიერი (სუფრული)	იგივე	0:25
075	ნანინა (ლირიკული, სატრფიალო)	იგივე	0:50
თერაქოლის რაიონი, სოფელი სიქთარვა			
076	პატარა საყვარელი (ლირიკული, სატრფიალო)	სიქთარვის მომღერალთა გუნდი	1:21
077	ალიფაშა (ეპიკური, ისტორიული)	იგივე	0:56
078	მაყრული/ადილო (საქორნილო, ცხენოსნური)	იგივე	0:50
079	ნადური (ძრომის, ყანური)	იგივე	1:45
080	მხედრული (ლაშქრული, მგზავრული)	იგივე	1:10
081	ბატონებო! (სამკურნალო)	იგივე	0:51
082	ნანინა (ლირიკული)	იგივე	0:53

ორჯონიძის (ხარაბაულის) რაიონი, სოფელი კიყხი (ბორი)

083	ქორორე (სალაღობო, სახუმარო)	ხალხურ მომღერალთა გუნდი	2:56
084	ადილა (შრომის, ყანის ნადური)	იგივე	2:24
085	ჭონა (კალენდარული, საადგომო)	იგივე	2:10
086	მაყრული (საქორწილო)	იგივე	1:07

ორჯონიძის (ხარაბაულის) რაიონი, სოფელი ბაბალეთი

087	ნანა (სამკურნალო)	დები დევდარიანები	2:01
088	მალლიდან გადმოშდგარიყო (ლირიკული, სატრფიალო)	იგივე	0:56

ორჯონიძის (ხარაბაულის) რაიონი, დაბა ხარაბაული

089	ჩემო ნათლიდედაო! (სუფრული, სახუმარო)	ხალხურ მომღერალთა ჯგუფი	2:22
090	გულიო, შავგულიო! (ლირიკული, სატრფიალო)	იგივე	1:39
091	მასპინძელსა (სუფრული)	იგივე	1:30
092	ფირუზ-ფარუზ (სალაღობო, სატრფიალო)	იგივე	0:56
093	მხედრული (ლაშქრული, მგზავრული)	იგივე	1:18
094	პატარა საყვარელო (ლირიკული, სატრფიალო)	იგივე	1:32
095	ვოდელა და დიელა (შრომის, სავენახო)	იგივე	1:48
096	ჭონა (კალენდარული, საადგომო)	იგივე	3:16
097	სუფრული/ჰეი, ადილო! (სუფრული)	იგივე	1:47
098	ცხენოსნური (საქორწილო, მაყრული)	იგივე	1:32
099	მაყრული (საქორწილო, დოლით)	იგივე	1:44
100	ქართული (საცეკვაო, დოლზე)	აკაკი ფურცელაძე	0:35
101	ხორუმი (საცეკვაო, დოლზე)	იგივე	0:33
102	განდაგან (საცეკვაო, დოლზე)	იგივე	0:40
103	ბაღდადური (საცეკვაო, დოლზე)	იგივე	0:37

ხევისრამთი

დუშეთის რაიონი, ბარისახოს სოფლის საბჭო		
01	ლულისა კლდითა/ზევსურული მღერა (ეპიკური, ფანდურიტ)	აბიკა არაბული 1:19
02	ლექსი იტყვის ითირიშვილი (ეპიკური, ფანდურიტ)	იგივე 1:16
03	თასში მღერა (სუფრული, სარიტუალო სასმელის მიღების წინ)	იგივე 0:28
04	ტირილი (სამგლოვიარო)	იგივე 0:39
05	ხუზანეური (ეპიკური, საგმირო, ფანდურიტ)	პეტრე გოგოჭური 2:06
06	გელდიაური (ეპიკური)	აბიკა არაბული, პეტრე გოგოჭური 0:48
07	მთიბლური (შრომის, თიბვის)	იგივე 0:47

ფშაპი

სოფელი მაღაროსკარი		
08	ფერხისაი (სარიტუალო, ხატობის ფერხული)	მოსე მახაური (I), დავითი მგელიაშვილი (II) 2:15
09	ჯვარის წინასა (საქორწილო, საფერხული)	იგივე 1:37
10	ფშაური (სუფრული, კაფია)	ალექსი ხუცარაული (I), ლუკა ნაცყური (II) 3:12
11	ტირილი (სამგლოვიარო)	ნინო ქისტაური 0:59

ქართლი

გორის რაიონი, ძალაძე გორი		
12	შავლეგო (ეპიკური, საგმირო)	ანსამბლი შვიდკაცა ზაქარია ზარიძის ხელმძღვანელობით 2:24
13	არხალალო (შრომის)	იგივე 1:56
14	ბძანა სოლომონ (ეპიკური)	იგივე 2:33
15	გუთნური (შრომის)	იგივე 1:58
16	ცელო, მოუსვი ბალახსა (შრომის, თიბვის)	იგივე 2:35
17	ცოლი გამიდიდგულდა (სახუმარო)	იგივე 1:17

18	ღამის მეზრე (ლირიკული)	ქალაქ გორის მომღერალთა გუნდი გაიოზ ტერტერაშვილი (I), ვახტანგ წერეთელი (II)	2:58
19	მრავალჯამიერ (სუფრული)	იგივე	1:42
20	გუთნური (მრომის, ხენის)	ვლადიმერ ქვრივიშვილი (I), ურან საძაგლიშვილი (II)	2:40
21	ჭონა (კალენდარული, სააღდგომო)	ვლადიმერ ქვრივიშვილი (I), ვახტანგ წერეთელი (II)	2:02
22	ჭონა (კალენდარული, სააღდგომო)	იგივე	2:24
23	სხვათა მოვამაგრობას (ლირიკული)	იგივე	4:34
24	ურმული (მრომის/მგზავრული)	ურან საძაგლიშვილი	1:06
25	გორის რაიონი, სოფელი ბირძნისი ნამგალო და ჰოპუნა (მრომის, მკის)	მოსხუც მომღერალთა გუნდი გაბრიელ ბურეკური	2:02
26	ჰერიო და ჰოპუნა (მრომის, მკის)	იგივე	1:29
27	მაყრული (საქორწილო)	გიორგი ტეტუნაშვილი (I), დავით სამადაშვილი (II)	4:28
28	ჭონა (კალენდარული, სააღდგომო)	იგივე	2:15
29	აპსაის რაიონი, სოფელი სამთავისი ურმული (მრომის/მგზავრული)	დავით რუსიტაშვილი	1:41
30	ოროველა (მრომის, ხენის)	იგივე	1:24
31	ურმული (მრომის/მგზავრული)	ნიკა მჭედლიძე	1:32
32	ჰერიო (მრომის, მკის)	დავით რუსიტაშვილი (I), ნიკა მჭედლიძე (II)	0:26
33	ჰეგი ოგა (მრომის, მკის)	იგივე	1:29
34	აპსაის რაიონი, სოფელი ქვემო ჭალა მაყრული (საქორწილო)	შემსრულებლები: ზაქა ზაქარაშვილი, თედო ტეხაშვილი, ალექსი სომხიშვილი ზაქა ზაქარაშვილი (I), თედო ტეხაშვილი (II)	1:47
35	ჭონა (კალენდარული, სააღდგომო)	იგივე	1:27

36	მუშური (შრომის)	იგივე	1:09
37	ნამგალო (შრომის, მკის)	იგივე	0:42
38	აზნაურობა მიყვარდა/სუფრული (სუფრული)	იგივე	1:23
39	პასპის რაიონი, სოფელი ახალქალაქი მწყემსური ორ სალამურზე (თუშური კილო, ორ სალამურზე)	შოთა კაციაშვილი	0:43

პახეთი

თელავის რაიონი, ძალაძი თელავი	მასწავლებლის სახლთან არსებული სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის მომღერალთა ჯგუფი	
01 შემოძახილი (სუფრული)	ავთანდილ შაშურაშვილი (დამწყები, I), შალვა მარკოზაშვილი (II)	3:50
02 მრავალფემიერი (სუფრული)	არტემ ფირუშაშვილი (დამწყები, I), შალვა ბიძინაშვილი (II)	4:41
03 ჩაქრულო (სუფრული)	ავთანდილ შაშურაშვილი (I), შალვა მარკოზაშვილი (დამწყები, II)	5:43
04 ჩვენი მასპინძლის სასახლე (სუფრული)	არტემ ფირუშაშვილი (დამწყები, I), შალვა მარკოზაშვილი (II)	4:06
05 მაყრული (საქორწილო)	I გუნდი: ავთანდილ შაშურაშვილი (I), შალვა მარკოზაშვილი (II); II გუნდი: არტემ ფირუშაშვილი (I), შალვა ბიძინაშვილი (II)	1:33
06 მამთარი (სუფრული)	შალვა მარკოზაშვილი (დამწყები, I), შალვა ბიძინაშვილი (II)	3:19
07 შაშვი-კაკაბი (სუფრული)	არტემ ფირუშაშვილი (დამწყები, I), შალვა მარკოზაშვილი (II)	3:47
08 გაფრინდი, შავო მერცხალო (ლირიკული)	შალვა ბიძინაშვილი (დამწყები, შუა ხმა), არტემ ფირუშაშვილი (ზედ ხმა)	3:38
09 ძლიერ სტიროდა (ლირიკული)	არტემ ფირუშაშვილი (I), შალვა მარკოზაშვილი (დამწყები, II)	3:54

10	დაკარგული საფლავი/თამარ მეფე (ეპიკური; ფანდურით)	გიგლა (გიორგი) პაპალაშვილი	4:06
11	ურმელი (მრომის/მგზავრული)	იგივე	4:35
12	თელავის რაიონი, სოფელი იყალთო იყალთოს აკადემიას (ეპიკური; ფანდურით)	ხალხურ მომღერალთა ჯგუფი: გიგლა პაპალაშვილი (I), დავით ბაბურაშვილი (II)	2:38
13	თამარ ქალო (ეპიკური, სახოტბო, სუფრული)	გიგლა პაპალაშვილი (დამწყები, I), დავით ბაბურაშვილი (II)	2:02
14	სხვათა მოჯამაგირობას (ლირიკულ-ეპიკური)	დავით ბაბურაშვილი (დამწყები, II), ფირუზ მრელაშვილი (I)	2:14
15	მუშური (მრომის)	სოლისტები: ფირუზ მრელაშვილი, ვანო მრელაშვილი	1:19
16	ჰეგი ოგა (მრომის)	იგივე	1:13
17	ფშაველი ჯარისკაცის წერილი დედას (ეპიკური; ფანდურით)	ფირუზ მრელაშვილი	2:36
18	სიმღერა შოთა რუსთაველზე (ეპიკური; ფანდურით)	იგივე	2:02
19	სიმღერა ახალ თბილისზე (ლირიკული, ფანდურით)	ვანო მრელაშვილი	1:34
20	თელავის რაიონი, სოფელი ართანა ბამთარი (სუფრული)	ანდრო სიმაშვილი (დამწყები, I), აბრია სიმაშვილი (II)	2:53
21	მაყრელი (საქორწინლო)	ანდრო სიმაშვილი (I), აბრია სიმაშვილი (დამწყები, II)	1:34
22	ყანის მკური/მუშური (მრომის)	იგივე	2:23
23	ნამგალო (მრომის)	გიორგობიანი გიორგი (I), ანდრო სიმაშვილი (დამწყები, II)	1:50
24	სხვათა მოჯამაგირობას (ლირიკულ-ეპიკური)	ანდრო სიმაშვილი (I), კოტე მამუკაშვილი (დამწყები, II)	2:46
25	ღიამბეგო (სუფრული)	გიორგობიანი გიორგი (დამწყები, I), ანდრო სიმაშვილი (II)	2:06

26	სალადობო ფანდურით (ლირიკული; ფანდურით)	ლია ჩახუტაშვილი	3:24
27	მწყემსური (ლირიკული)	იგივე	3:21
	ყვარლის რაიონი, ქალაქი ყვარალი		
28	ყანის მკური (შრომის)	ყვარლის რაიონის სიმღერისა და ცეკვის თვითმოქმედი ანსამბლის ვაჟთა ჯგუფი, შალვა ქვაჭრელიშვილის ხელმძღვანელობით: ჯემალ ბუცხრიკიძე (დამწყები, I), ზურაბ რევაზიშვილი (II)	3:38
29	ძმავ, რაი სჯობს ძმობასა?! (სუფრული)	იგივე	5:02
30	შემოძახილი (სუფრული)	იგივე	3:35
31	მრავალფამიერ! (სუფრული)	იგივე	5:36
32	ჩაკრულო (სუფრული)	ჯემალ ბუცხრიკიძე (I), ზურაბ რევაზიშვილი (დამწყები, II)	5:32
33	ურმული (შრომის/მგზავრული)	ზურაბ რევაზიშვილი	2:14
34	ოროველა (შრომის, გუნდური)	ციალა ლეკიშვილი	2:52
	ყვარლის რაიონი, სოფელი შილდა		
35	მრავალფამიერ (სუფრული)	ნინია ელოშვილი (დამწყები, I), მიხეილ ჯიქურიშვილი (II)	2:27
36	დმერთო, დმერთო (სუფრული)	იგივე	3:19
37	ჩონგურო (ლირიკული, სუფრული)	იგივე	2:18
38	ჩაკრულო (სუფრული)	მიხეილ ჯიქურიშვილი (I), ნინია ელოშვილი (დამწყები, II)	3:03
39	ალილო (კალენდარული, საშობაო მილოცვა)	იგივე	2:58
40	მაცრული (საქორწილო)	I გუნდი: ნინია ელოშვილი (დამწყები, I), დათა თეთრაშვილი (II); II გუნდი: მიხეილ ჯიქურიშვილი (დამწყები, I), ნინია ელოშვილი (II)	2:54
41	მაცრული (საქორწილო)	ნინია ელოშვილი (დამწყები, I), დათა თეთრაშვილი (II)	1:47

42	ოდერი (შრომის)	I და III მუხლები: ნინია ელოშვილი (დამწყები, I), ამირან დეკანოზიშვილი (II); II მუხლი: მიხეილ ჯიქრაშვილი (I), დათა თეთრაშვილი (II)	2:34
	გურჯაანის რაიონი, ძალაძე გურჯაანი	ძველი ხალხური სიმღერების შემსრულებელთა ჯგუფი გიორგი და ილია ზარდიაშვილები	
43	ავთანდილ გადინადირა (სუფრული)	იგივე	3:55
44	ჩვენი მასპინძლის სასახლე/სუფრული (სუფრული)	იგივე	2:50
45	გუმბ შვიდნი გურჯანელნი (ეპიკური)	იგივე	3:27
46	ვარსალი, ლაღე... (მაცრული)	იგივე	3:14
47	მუშური (შრომის)	იგივე	2:32
48	გლეხაშ და გლეხაშ ნამგალო (შრომის)	იგივე	0:56
49	მაცრული (საქორწილო)	იგივე	1:44
50	ალილო (კალენდარული, საშობაო მილოცვა)	იგივე	2:14
51	ჩაკრულო (სუფრული)	იგივე	3:36
52	დიამბეგო (სუფრული)	იგივე	2:31
53	მრავალფამიერ (სუფრული)	იგივე	2:43
54	შენ ხარ ვენახი (ღვთისმშობლის საგალობელი)	იგივე	2:58
55	მამაო ჩვენო (წირვის საგალობელი)	იოსებ მულაშვილი (I), ვანო შოშიაშვილი (II)	1:13
56	წმინდაო ღმერთო (წირვის საგალობელი)	იგივე	1:16
57	უფალო, შეგვიწყალონ (კვერეჭი)	იგივე	0:22
58	აღდგომასა შენსა (აღდგომის ტროპარი)	იგივე	2:32
59	ქრისტე აღსდგა (სააღდგომო საგალობელი)	იგივე	0:56
60	მიცვალებულთა კვერეჭი (წესის აგების საგალობელი)	იგივე	0:38

61	„წმინდაო ღმერთო... ყოვლად წმინდაო სამებაო... უფალო, შეგვიწყალებ... დიდება, ან და... მამაო ჩვენო... (ჩამოლოცვის საგალობლები)	იგივე	2:04
62	სულთა თანა... განესვენე (წესის აგების საგალობელი)	სოლომონ ელიზბარაშვილი (I), ვანო შოშიაშვილი (II)	3:10
63	მგზავრული/კარდანახული (ლირიკული)	ილია ზარდიაშვილი (I), სოლომონ ელიზბარაშვილი (II)	1:47
64	სიმინდსა თოხნა დავუწყით (შრომის)	სოსია ზარდიაშვილი (I), ილია ზარდიაშვილი (II)	0:59
65	სიღნაღის რაიონი, ძალაჟი სიღნაღი წინწყარო (ლირიკული)	ქართული ხალხური სიმღერის მოყვარულთა ჯგუფი: ვალერიან ნანობაშვილი (დამწყები, II), ბარბარე ჩახვაშვილი (I)	3:14
66	ცანგალა და გოგონა (საცეკვაო)	ვალერიან ნანობაშვილი (დამწყები, II), გივი გორიტაშვილი (I)	1:08
67	გარეკახური საცეკვაო (საცეკვაო)	ვალერიან ნანობაშვილი (დამწყები, II), ანზორ ბურჯანაძე (I)	2:07
68	გარეკახური საცეკვაო (საცეკვაო)	იგივე	2:07
69	შემოძახილი (სუფრული)	გიორგი ტუხაშვილი (დამწყები, I), ნიკოლოზ მექირიშვილი (II)	2:41
70	კალოსპირული (შრომის, კალოს განიაგების)	ვალერიან ნანობაშვილი (დამწყები, I), ნიკოლოზ მექირიშვილი (II)	3:21
71	ოროველა (შრომის, გუთნური)	ბარბარე ჩახვაშვილი	4:21
72	სიღნაღის რაიონი, სოფელი ანაგა ბერიკაცი (კპიკური, სუფრული)	ხალხურ მომღერალთა 12-კაციანი ჯგუფი: ივანე დოროყაშვილი (დამწყები, I), გიორგი დარჩიაშვილი (II)	2:12
73	მრავალქამიერ (სუფრული)	გიორგი ლომაშვილი (დამწყები, I), ვასილ მახაშვილი (II)	3:02
74	დიამბეგო (სუფრული)	იგივე	1:47
75	ზამთარი (სუფრული)	იგივე	3:09

76	იავნანა (ბავშვის დასაძინებელი)	თამარ დარჩიაშვილი	1:26
77	ნანა (ბავშვის დასაძინებელი)	იგივე	1:34
	სიონაღის რაიონი, სოფელი ვაძირი:	სასოფლო კლუბთან არსებული მომღერალთა 13-კაციანი გუნდი	
78	მრავალგამიერ (სუფრული)	იგივე	3:22
79	ჩვენი მასპინძლის სასახლე/სუფრული (სუფრული)	იგივე	2:26
80	შენ ბიჭო აზამბურელი (ლირიკული)	იგივე	2:55
81	ბრძანა სოლომან (ეპიკური)	იგივე	2:38
82	თეთრო ბატო (სუფრული)	იგივე	2:22
83	შაშვი-კაკაბი (სუფრული)	იგივე	1:58
84	მოკლე მრავალგამიერი (სუფრული)	იგივე	2:10
85	მევენახის სიმღერა (შრომის, სავენახო)	ილო ნანობაშვილი	1:09
86	ყანიშკური (შრომის)	იგივე	1:09

ACHARA

RURAL COUNCIL OF MERISI, KEDA DISTRICT, DANDALO VILLAGE

001	<i>Chiboni</i> tuning	Vasil Iremadze	0:28
002	<i>Khorumi</i> (Dance piece with <i>chiboni</i>)	Same	1:37
003	<i>Gandagana</i> (Dance piece with <i>chiboni</i>)	Same	1:36
004	<i>Kartuli</i> (Dance piece with <i>chiboni</i> , Acharan version)	Same	1:25

KEDA DISTRICT, RURAL COUNCIL OF MERISI, VILLAGES: GUNDAURI AND OKTOMBERI

005	<i>Chaghma chaqri lo venakho</i> (Feast song on a historical theme)	Performers from villages of Gundauri and Oktomberi	1:27
006	<i>Maqruli/Kali mogvqavs nateli</i> (Wedding song)	Same	2:13
007	<i>Khelkhvavi/Chatkhrobili</i> (Work song for harvesting)	Same	2:31

KEDA DISTRICT, TSKHMORISI VILLAGE

008	<i>Khorumi</i> (Dance piece on <i>chiboni</i> and <i>doli</i>)	Brothers Osman and Izet Iremadze	1:19
009	<i>Gadakhveuli khorumi</i> (Dance piece on <i>chiboni</i> and <i>doli</i>)	Same	2:52
010	<i>Khorumi</i> (Dance piece on <i>chiboni</i> and <i>doli</i>)	Same	2:07
011	<i>Perkhuli</i> (Dance piece on <i>chiboni</i> and <i>doli</i>)	Same	1:38
012	<i>Gandagana</i> (Dance piece on <i>chiboni</i> and <i>doli</i>)	Same	1:26
013	<i>Khorumi</i> (Dance piece on <i>chonguri</i>)	Ramiz Turmanidze	0:57

KOBULETI DISTRICT, RURAL COUNCIL OF MUKHAESTATE, KAKUTI VILLAGE

014	<i>Sakhumaro/I remember this tale from before</i> (humorous song with <i>chonguri</i> accompaniment)	<i>Chonguri</i> vocal-instrumental trio of the Kakuti Village House of Culture	3:07
015	<i>Khorumi</i> (Dance piece on <i>chonguri</i>)	Amiran Beradze	1:27
016	<i>Gandagana</i> (Dance piece on <i>chonguri</i>)	Same	1:46
017	<i>Khorumi and Gandagana</i> (Dance piece on <i>chonguri</i>)	Ioseb Verulidze	1:43

KOBULETI DISTRICT, RURAL COUNCIL OF MUKHAESTATE, TSQAVROKA VILLAGE

018	<i>Kali vikav aznauri/Jikura</i> (Naduri, work song)	Collective farm choir from Tsqavroka Village directed by Kamil Takidze	6:19

LIST OF AUDIO RECORDINGS

019	<i>Sharshandelsa naqanevsa/sajavakhura</i> (Naduri, work song)	Same	7:08
020	a) <i>Mtas khokhobi aprenila/sasadilo</i> (Afternoon naduri, work song); b) <i>Elesa</i> (Work song) (from 04:46)	Same	7:59
021	<i>Chlorchiti</i> (Naduri, work song)	Same	4:41
022	<i>Elesa</i> (Work song, accompanied the dragging of bringing heavy logs from the forest)	Same	3:00
KOBULETI DISTRICT, RURAL COUNCIL OF MUKHAESTATE, VILLAGES OF TSQAVROKA AND KAKUTI			
023	<i>Khasanbegura</i> (Epic, historical song)	choir of collective farmers from the villages of Tskavroka and Kakuti (13 members from Tskavroka and 3 members from Kakuti) directed by Kamil Takidze	2:49
024	<i>Alipasha</i> (Epic, historical song)	Same	0:58
025	<i>Mtas khokhobi aprenila/sasadilo</i> (Afternoon naduri)	Same	4:57

GURIA 1

MAKHARADZE (OZURGETI) DISTRICT, CITY OF MAKHARADZE

026	<i>Chven mshvidoba</i> (Feast song)	<i>Dila</i> Ensemble of the Makharadze House of Culture, director Varlam Vashalomidze. 1 st trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze, and Shermadin Chkuaseli (bass); 2 nd trio: Chichiko Aroshidze, Gito Aroshidze, and Vladimir Erkomaishvili (bass)	2:08
027	<i>Sadghegrdzelo</i> (Feast song)	Trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze, and Shermadin Chkuaseli	1:15
028	<i>Vakhtanguri</i> (Feast song)	Same	2:13
029	<i>Patara saqvarelo</i> (Feast, love song)	Trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze, Vladimir Erkomaishvili	2:17
030	<i>Kriste aghsdga</i> (Easter Troparion)	Same	1:11

LIST OF AUDIO RECORDINGS ►

031	<i>Salami, chemo samshoblo!</i> (Laudatory song of the Soviet era)	Trio: The Aroshidze brothers	2:50
032	<i>Visac hkondes khelovneba</i> (Feast song)	Same	1:54
033	<i>Metsitruseebis simghera</i> (Praise song of the Soviet era)	Same	2:49
034	<i>Simghera Rustavelze</i> (Feast, laudatory song)	Same	2:36
035	<i>Simghera Mekhuzlaze</i> (Ballad, epic song, with chonguri)	Same	2:50
036	<i>Alilo</i> (Christmas carol)	Same	2:50
037	<i>Gamarjvebis simghera/burtis gamarjveba</i> (Dance, game song)	Ensemble <i>Dila</i>	1:58
038	<i>Dedoplis maqruli</i> (Wedding song)	Same	2:09
039	<i>Naduri/shemokmedura</i> (Work song, morning song)	Same	3:57
040	<i>Indi-mindl</i> (Feast song)	Same	2:21
041	<i>Madlobeli</i> (Feast song)	Trio: Ilarion Sikharulidze, Apolon Chavleishvili and Shermadin Chkuaseli	1:20
042	<i>Tsamokruli</i> (Feast song)	1 st trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze and Shermadin Chkuaseli; 2 nd trio: Gedevan Mzhavanadze, Apolon Chavleishvili and Gito Aroshidze	2:07
043	<i>Adila</i> (Working song) and <i>Alipasha</i> (Epic song)	1 st trio: Gedevan Mzhavanadze, Apolon Chavleishvili and Vladimir Erkomaishvili; 2 nd trio: Nevro Osepashvili, Varlam Vashalomidze and Shermadin Chkuaseli	4:12
044	<i>Brevalo</i> (Feast song)	Trio: Gedevan Mzhavanadze, Varlam Vashalomidze and Shermadin Chkuaseli	1:03
045	<i>Maspindzelsa mkhianulsa</i> (Feast song)	1 st trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze and Shermadin Chkuaseli; 2 nd trio: the Aroshidze brothers; 3 rd trio: Varlam Vashalomidze, Ilarion Sikharulidze, and Shermadin Chkuaseli	1:21
046	<i>Shvidkatsa</i> (Feast song)	Ensemble <i>Dila</i> ; Trio: Varlam Vashalomidze, Nevro Osepashvili and Shermadin Chkuaseli	1:43

LIST OF AUDIO RECORDINGS

GURIA 2

CHOKHATAURI DISTRICT, GUTURI VILLAGE

047	<i>Maspindzelsa mkhiarulsa</i> (Feast song)	Family of a folk singer Vano Giorgadze	0:58
048	<i>Shavi shashvi</i> (Feast song on the theme of hunting)	Same	2:01
049	<i>Patara saqvarelo</i> (Feast, love song)	Same	2:28
050	<i>Shavi shashvi</i> (Feast song on the theme of hunting)	Same	3:24
051	<i>Gakhsovs turpav?! (Love song) and Chven mshvidoba</i> (Feast song)	Same	2:09
052	<i>Dzvelad musha khalkhisatvis</i> (Epic, Soviet era song)	Same	2:17
053	<i>Mravalu!</i> (Feast song)	Same	1:15
054	<i>Sadghegrdzelo</i> (Feast song)	Same	1:05
055	<i>Hai, odeliasa!</i> (Feast song)	Same	0:58
056	<i>Dghes saghmrtoman madlman</i> (Palm Sunday, Stikheron)	Same	1:11
057	<i>Sakartvelos dido shvilo!</i> (Laudatory song)	Same	1:40
058	<i>Adila</i> (Feast song)	Same	1:35
059	<i>Me rustveli</i> (Feast song)	Trio: Vano and Davit Giorgadze, Erasti Tsintsadze	1:53
060	<i>Indi-mindi</i> (Feast song)	Same	1:49

CHOKHATAURI DISTRICT, ZEMO SUREBI VILLAGE

061	<i>Shvidkatsa</i> (Feast song)	A group of folk singers	1:54
062	<i>Naduri</i> (Work song)	Same	9:14
063	<i>Khasanbegura</i> (Feast, epic song)	Same	2:27
064	<i>Ierishi</i> (War campaign, cavalry song)	Same	2:22
065	<i>Davkarget sami momikheni</i> (Feast, laudatory song)	Same	3:19

LIST OF AUDIO RECORDINGS

CHOKHATAURI DISTRICT, RURAL DISTRICT OF ZOMLETI, VANI VILLAGE

066	<i>Mertskhalo, mshvenero!</i> (The Beheading of St. John the Baptist, Imros)	Folk ensemble of Vani, directed by Shalva Makharadze	1:41
067	<i>Siqvarulis tsqalobit</i> (the Commemoration of Sts. Peter and Paul, Imros)	Same	1:44
068	<i>Aghdgomasa shensa</i> (Easter, Sticheron)	Same	1:05
069	<i>Meupeo zetsatao!</i> (Pentecost, Sticheron)	Same	1:26
070	<i>Isaia mkhiarul iqavi</i> (Wedding chant)	Same	1:29
071	<i>Lataris simghera</i> (Feast song)	Same	1:54
072	<i>Shvidkatsa</i> (Feast song)	Same	1:39
073	<i>Kalos khelkhvavi</i> (Work song)	Same	2:12

SVANETI

MESTIA DISTRICT, CITY OF MESTIA

074	<i>Lile</i> (Ritual song)	Vocal Ensemble of the Mestia House of Culture. Director: Platon Dadvani, honored artist	2:28
075	<i>Jgragish</i> (Ritual song)	Same	2:08
076	<i>Zari</i> (Mourning, funeral song; from balskverno Svaneti)	Same	3:39
077	<i>Zari</i> (Mourning, funeral song; from Latali)	Same	2:45
078	<i>Shairi</i> (Ballad)	Same , soloist Akvsenti Gvichiani	2:25
079	<i>Tseruli</i> (Dance song)	Same , soloist Kosta Gvichiani	0:40
080	<i>Shgari da lashgari</i> (Warriors', round-dance song)	Same	1:56
081	<i>Changi and chuniri tuning</i>	Same	0:45
082	<i>Mirangula</i> (Ballad; with <i>chuniri and changi</i>)	Same	3:07
083	<i>Vitsbll-Matsbll</i> (Epic song; with <i>chuniri and changi</i>)	Same	2:10

LIST OF AUDIO RECORDINGS

LECHKHUMI

TSAGERI DISTRICT, CITY OF TSAGERI

084	<i>Salkhino</i> (Table song)	Folk ensemble <i>Salkhino</i> of the Tsageri Culture House, directed by Davit Kopaliani	1:51
085	<i>Dalie!</i> (Table song)	Same	1:46
086	<i>Kurdgheti chamotsantsaida</i> (Table, humorous song)	Same	2:01
087	<i>Naduri</i> (Work song)	Same	1:19
088	<i>Haralo</i> (Table song)	Same	2:06
089	<i>Maqruli</i> (Wedding song)	Same	2:04
090	<i>Lachepita, Opitara</i> (Table song)	Same	2:15

TSAGERI DISTRICT, CHKHUTELI VILLAGE

091	<i>Alilo</i> (Christmas carol)	Folk choir of the collective farm <i>Ganatlaba</i> , directed by Mikheil Kopaliani	2:51
092	<i>Kriste Aghdga!</i> (Easter troparion)	Same	1:00
093	<i>Epola</i> (Work, hoeing song)	Same	1:03
094	<i>Mghvdelo, batono!</i> (Humorous song)	Same	3:10
095	<i>Giorgis shvilebi</i> (Humorous)	Same	1:54
096	<i>Sma umgherali ar varga</i> (Table song)	Same	2:15
097	<i>Tagvis chivili</i> (Humorous song)	Same	1:09

TSAGERI DISTRICT, KVEDA TSAGERI VILLAGE

098	<i>Nanine!</i> (Table song)	Folk choir of the collective Farm <i>Progresi</i> , directed by Rapiel Kopaliani	2:21
099	<i>Sakortsilo alilo</i> (Wedding song)	Same	2:35
100	<i>Shvidkatsa</i> (Table song)	Same	0:52
101	<i>Stumrebi gvqavs saqvarlebi</i> (Table song)	Same	0:55
102	<i>Sma umgherali ar varga</i> (Table song)	Same	1:31
103	<i>Dzveleburi naduri</i> (Table song)	Same	1:20

LIST OF AUDIO RECORDINGS ▶

RACHA

ONI DISTRICT, CITY OF ONI

001	<i>Mestviruli dalotsva</i> (Feast, wedding song with <i>gudastvin</i>)	Shalva Japaridze	2:42
002	<i>Digori da basiani</i> (Epic, round-dance song)	Vocal ensemble of the Oni House of Culture directed by Giorgi Maisuradze	2:12
003	<i>Sakhlo, salkhinod dadgmulo!</i> (Wedding song)	Same	2:06
004	<i>Shen patara mdadeano</i> (Wedding song)	Same	2:29
005	<i>Ghebis kalebi</i> (Feast song)	Same	2:01
006	<i>Simghera areshidzeebze/ khevs chasaprebuni ghebuni</i> (Epic song)	Same	2:47

AMBROLAURI DISTRICT, CITY OF AMBROLAURI

007	<i>Samaqrions geakhelli</i> (Humorous song)	Folk choir of Ambrolauri House of Culture directed by Natela Gogshelidze	1:29
008	<i>Movdivart, mogvikharia!</i> (Wedding song)	Same	1:13
009	<i>Maghla mtas modga</i> (Epic, round-dance song)	Same	2:47
010	<i>Aslanuri mravalzhamleri</i> (Feast song)	Same	1:19
011	<i>Oriokho</i> (Wedding song)	Same	1:48
012	<i>Alilo</i> (Christmas carol)	Same	3:15

AMBROLAURI DISTRICT, TSESI VILLAGE

013	<i>Jamata</i> (Epic ballad with <i>chianuri</i>)	Choir of Tsesi Village House of Culture directed by Akaki Gotsiridze	1:45
014	<i>Shavo qurshao</i> (Hunting song with <i>chianuri</i>)	Same	3:11

AMBROLAURI DISTRICT, CITY OF AMBROLAURI

015	<i>Mestviruli/Supras amiqvavilebdi</i> (Laudatory song dedicated to Yvette Grimaud, with <i>gudastvin</i>)	Giga Skhirtladze	2:01
016	<i>Raevo, chemo dedao</i> (Dance song)	Group of singers from Ambrolauri	1:12

LIST OF AUDIO RECORDINGS

14

AMBROLAURI DISTRICT, BOSTANA VILLAGE

017	<i>Miqvars amgvarad</i> (Feast song)	Choir of elderly singers of the Bostana village club, supervised by Timote Gorgaslidze	4:32
018	<i>Odelia</i> (Feast song)	Same	1:35
019	<i>Rachuli ghvino</i> (Feast song)	Same	1:42

AMBROLAURI DISTRICT, TSAKHI VILLAGE

020	<i>Kriste aghdga</i> (Ritual, Easter chant)	Choir of elderly singers at Tsakhi village club	1:10
021	<i>Alilo</i> (Christmas carol)	Same	1:43
022	<i>Maqruli</i> (Wedding song)	Same	0:51

SAME GRELO

TSALENJIKHA DISTRICT, CITY OF TSALENJIKHA

023	<i>Ocheshkhvei</i> (Work song)	Folk song and dance ensemble of the Tsalenjikha House of Culture	2:31
024	<i>Chela/ma do chkimi araba</i> (Ox cart driver's, work song)	Same	2:53
025	<i>Supruli/gepshvat ghvini kharatia</i> (table song)	Same , soloist Shota Kiria	2:17
026	<i>Shemodzakhili/miors patskha margalishi</i> (Lyrical, table song)	Same , beginner Kale Belkania	1:57
027	<i>Dadianis satrpialo</i> (Table song)	Same	2:16
028	<i>Makha</i> (Lyrical, love song)	Same	3:09
029	<i>Dzlevis simghera</i> (Socialist, Soviet era song)	Same	1:40

TSALENJIKHA DISTRICT, CITY OF TSALENJIKHA

030	<i>Bebia da babua</i> (Humorous song with <i>chonguri</i>)	Vocal group of the Tsalejnika House of Culture directed by Chatu Kardava	1:39
031	<i>Kal-vazhta gashaireba</i> (Humorous song; with <i>chonguri</i>)	Same	1:37
032	<i>Bedinera</i> (Wedding song)	Song and dance ensemble of the Tsalenjikha district House of Culture	0:59

LIST OF AUDIO RECORDINGS

033	<i>Vakhtanguri</i> (Table song)	Same	1:33
034	<i>Mravalzhamier</i> (Table song)	Same	1:05
035	<i>Miork da mighiruku</i> (Love song)	Same	1:28
036	<i>Erekheli</i> (Humorous song)	Same	1:37
037	<i>Si koul bata</i> (lyrical, love song)	Same	2:03
038	<i>Burgha</i> (Humorous song)	Same	0:52
039	<i>Alilo</i> (Christmas carol)	Same	1:26
040	<i>Voisarada</i> (Table song)	Same	0:35
041	<i>Sisa, tura</i> (Lyrical song, lullaby)	Same	1:19
042	<i>Chkim toronji</i> (Lyrical song)	Same	1:26
043	<i>Arti vardi</i> (Love song)	Same	1:29
CHKHOROTSQU DISTRICT, CHOGHA VILLAGE			
044	<i>Tura atsa-batsa</i> (Humorous song)	Chogha ensemble	2:40
045	<i>Miors patskha</i> (Lyrical, table song)	Same	2:07
046	<i>Si koul bata</i> (Lyrical, love song)	Same	3:04
CHKHOROTSQU DISTRICT, VILLAGE OF KITSKHI			
047	<i>Berikatsis chivill</i> (With <i>chonguri</i>)	Family ensemble of Rodion Papava	2:12
048	<i>Patara nana</i> (Lyrical, Soviet era song; with <i>chonguri</i>)	Same	1:53
049	<i>Gogona saarchevno ubnisaken</i> (Soviet era song; with <i>chonguri</i>)	Same	1:29
CHKHOROTSQU DISTRICT, CITY OF CHKHOROTSQU			
050	<i>Ierishi</i> (Warriors' song)	Song and dance ensemble of the Chkhorotsqu district House of Culture, director Arkadi Gakharia	1:27
051	<i>Gemitsadi/o, nana</i> (Love song)	Same	3:29
052	<i>Meureme</i> (Work, social song)	Same	2:36

LIST OF AUDIO RECORDINGS

053	<i>Vai, shuri sakvareli</i> (Love song)	Same	3:19
054	<i>Skani chiri, skan golua!</i> (Love song)	Same	1:36
055	<i>Varaida</i> (Humorous song)	Same	3:00
056	<i>Voisa</i> (Love song)	Same	2:37
057	<i>Khemkhvaie</i> (Work song)	Same	2:42

IMERETI

TERJOLA DISTRICT, ETSERI VILLAGE

058	<i>Alipasha</i> (Epic, historical song)	Ermine Shughladze's family ensemble	1:45
059	<i>Charirama</i> (Comic song)	Same	1:23
060	<i>Naninai, batonebo!</i> (Healing song)	Same	1:36
061	<i>Mravalzhamier!</i> (Feast song)	Same	0:51
062	<i>Alilo</i> (Christmas carol)	Same	2:11
063	<i>Upalo, shemdgomad</i> (Easter chant, the gradual of the second sticheron)	Same	2:09
064	<i>Tsmida ars, tsmida ars</i> (Liturgical chant)	Same	0:52
065	<i>Shen gigalobt</i> (Liturgical chant)	Same	1:22
066	<i>Raodenta kristes mier</i> (Christmas chant instead of Holy God)	Same	1:21

TERJOLA DISTRICT, TUZI VILLAGE

067	<i>Mravalzhamier</i> (Feast song)	Ensemble of Tuzi village	0:28
068	<i>Alipasha</i> (Epic, historical song)	Same	1:11
069	<i>Kocherai</i> (Comic song)	Same	1:29
070	<i>Mgzavruli maqruli/maqrebis mgzavruli</i> (Wedding song)	Same	0:57
071	<i>Tagvis shairi</i> (Humorous song)	Same	1:24
072	<i>Magdaneli</i> (Comic song)	Same	1:21

LIST OF AUDIO RECORDINGS

TERJOLA DISTRICT, GHVANKITI VILLAGE

073	<i>Batonebis nanina</i> (Healing song)	Ensemble of elderly singers	1:00
074	<i>Mravalzhamier</i> (Feast song)	Same	0:25
075	<i>Nanina</i> (Love song)	Same	0:50

TERJOLA DISTRICT, SIKTARVA VILLAGE

076	<i>Patara saqvarelo</i> (Love song)	Singers from Siktarva	1:21
077	<i>Alipasha</i> (Epic, historical song)	Same	0:56
078	<i>Maqruli/adilo</i> (Wedding, traveling song)	Same	0:50
079	<i>Naduri</i> (Work, hoeing song)	Same	1:45
080	<i>Mkhedruli</i> (Warriors', traveling song)	Same	1:10
081	<i>Batonebo!</i> (Healing song)	Same	0:51
082	<i>Nanina</i> (A lyric song)	Same	0:53

ORJONIKIDZE (KHARAGALI) DISTRICT, KITSKHI VILLAGE (BORI)

083	<i>Kochore!</i> (Comic song)	Folk choir	2:56
084	<i>Adila</i> (Naduri, work song)	Same	2:24
085	<i>Chona</i> (Easter song)	Same	2:10
086	<i>Maqruli</i> (Wedding song)	Same	1:07

ORJONIKIDZE (KHARAGALI) DISTRICT, BAZALETI VILLAGE

087	<i>Nana</i> (Healing song)	The Devdariani Sisters	2:01
088	<i>Maghlidan gadmomdgariko</i> (Love song)	Same	0:56

ORJONIKIDZE (KHARAGALI) DISTRICT, KHARAGALI

089	<i>Chemo natlidedao!</i> (Feast song, humorous song)	Folk group	2:22
090	<i>Gulo, shavgulo!</i> (Love song)	Same	1:39
091	<i>Maspindzelsa</i> (Feast song)	Same	1:30

LIST OF AUDIO RECORDINGS

092	<i>Piruz-paruz</i> (Love song)	Same	0:56
093	<i>Mikhedruli</i> (Warriors', traveling song)	Same	1:18
094	<i>Patara saqvarelo</i> (Love song)	Same	1:32
095	<i>Vodela da diela</i> (Vineyard work song)	Same	1:48
096	<i>Chona</i> (Easter song)	Same	3:16
097	<i>Supruli/hei, adilo!</i> (Feast song)	Same	1:47
098	<i>Tskhenosnuri</i> (Wedding song)	Same	1:32
099	<i>Maqruli</i> (Wedding song with <i>doli</i>)	Same	1:44
100	<i>Kartuli</i> (Dance piece with <i>doli</i>)	Akaki Pirtseladze	0:35
101	<i>Khorumi</i> (Dance piece with <i>doli</i>)	Same	0:33
102	<i>Gandagan</i> (Dance piece with <i>doli</i>)	Same	0:40
103	<i>Baghdaduri</i> (Dance piece with <i>doli</i>)	Same	0:37

KHEVSURETI

DUSHETI DISTRICT, RURAL COUNCIL OF BARISAKHO

01	<i>Ghulis kldita/Khevsuruli mghera</i> (Epic song, with <i>panduri</i>)	Abika Arabuli	1:19
02	<i>Lekss Itkvis Itirishvili</i> (Epic song, with <i>panduri</i>)	Same	1:16
03	<i>Tasshi mghera</i> (Feast song, before drinking the ritual beverages)	Same	0:28
04	<i>Tirili</i> (Mourning song)	Same	0:39
05	<i>Sulkhaneuri</i> (Epic, heroic song, with <i>panduri</i>)	Petre Gogochuri	2:06
06	<i>Geldiauri</i> (Epic song)	Abika Arabuli, Petre Gogochuri	0:48
07	<i>Mtibliuri</i> (Work, mowing song)	Same	0:47

PSHAVI

MAGHAROSKARI VILLAGE

08	<i>Perkhisai</i> (Ritual dance song for the Khatoba)	Mose Makhauri (I), Davit Mgelashvili (II)	2:15
09	<i>Jvari tslnasa</i> (Wedding, dance songs)	Same	1:37
10	<i>Pshauri</i> (Feast song, improvisation)	Aleks Khutsurauli (I), Luka Naqauri (II)	3:12
11	<i>Tirili</i> (Mourning song)	Nino Kistauri	0:59

KARTLI

GORI DISTRICT, CITY OF GORI

12	<i>Shavlego</i> (Heroic-historical song)	Vocal group <i>Shvidkatsa</i> , director Zakaria Zaridze:	2:24
13	<i>Arkhalalo</i> (Work song)	Same	1:56
14	<i>Brdzana Solomon</i> (Epic song)	Same	2:33
15	<i>Gutnuri</i> (Work song)	Same	1:58
16	<i>Tselo, mousvi balakhsa</i> (Work song)	Same	2:35
17	<i>Tsoli gamididgula</i> (Humorous song)	Same	1:17
18	<i>Ghamis mekhre</i> (Lyrical song)	Choir from Gori: Gaioz Terterashvili (I), Vakhtang Tsereteli (II)	2:58
19	<i>Mravalzhamieri</i> (Feast song)	Same	1:42

LIST OF AUDIO RECORDINGS

20	<i>Gutnuri</i> (Work song)	Vladimer Kvrivishvili (I), Uran Sadzaglishvili (II)	2:40
21	<i>Chona</i> (Ritual, seasonal, Easter song)	Vladimer Kvrivishvili (I), Vakhtang Tsereteli (II)	2:02
22	<i>Chona</i> (Ritual, seasonal, Easter song)	Same	2:24
23	<i>Skhvata mojamagiobas</i> (Lyrical song)	Same	4:34
24	<i>Urmuli</i> (Work, traveling song)	Uran Sadzaglishvili	1:06
GORI DISTRICT, TIRDZNISI VILLAGE		A choir of elderly singers	
25	<i>Namgalo and Hopuna</i> (Work, reaping song)	Gabriel Buchukuri	2:02
26	<i>Herio and Hopuna</i> (Work, reaping song)	Gabriel Buchukuri	1:29
27	<i>Maqrule</i> (Wedding song)	Giorgi Tetunashvili (I), Davit Samadashvili (II)	4:28
28	<i>Chona</i> (Ritual, seasonal, Easter song)	Same	2:15
KASPI DISTRICT, SAMTAVISI VILLAGE			
29	<i>Urmuli</i> (Work, traveling song)	Davit Rusitashvili	1:41
30	<i>Orovela</i> (Work, ploughing song)	Same	1:24
31	<i>Urmuli</i> (Work, traveling song)	Nika Mchedlidze	1:32
32	<i>Herio</i> (Work, reaping song)	Davit Rusitashvili (I), Nika Mchedlidze (II)	0:26
33	<i>Hegi oga</i> (Work, reaping song)	Same	1:29
KASPI DISTRICT, KVEMO CHALA VILLAGE		Performers: Zaka Zakarashvili, Tedo Tekhashvili, Aleksi Somkhashvili	
34	<i>Maqrule</i> (Wedding song)	Soloists: Zaka Zakarashvili (I), Tedo Tekhashvili (II)	1:47
35	<i>Chona</i> (Ritual, seasonal, Easter song)	Same	1:27
36	<i>Mushuri</i> (Work song)	Same	1:09
37	<i>Namgalo</i> (Work, reaping song)	Same	0:42
38	<i>Aznauroba miqvarda/suprule</i> (Feast song)	Same	1:23
KASPI DISTRICT, AKHALKALAKI VILLAGE:			
39	<i>Mtsqemsuri</i> (Tushetian mode on two <i>salamuri</i>) (Instrumental piece)	Shota Katsiashvili	0:43

KAKHETI

TELAVI DISTRICT, CITY OF TELAVI

01	<i>Shemodzakhili</i> (Feast song)	Teachers' House Song and Dance Ensemble Avtandil Shashurashvili (beginner, I), Shalva Markozashvili (II)	3:50
02	<i>Mravalzhamieri</i> (Feast song)	Artem Pirumashvili (beginner, I), Shalva Bidzinashvili (II)	4:41
03	<i>Chakrulo</i> (Feast song)	Avtandil Shashurashvili (I), Shalva Markozashvili (Beginner, II)	5:43
04	<i>Chveni maspindzlis sasakhle</i> (Feast song)	Artem Pirumashvili (beginner, I), Shalva Markozashvili (II)	4:06
05	<i>Maqruli</i> (Wedding song)	1 st Choir – Avtandil Shashurashvili and Shalva Markozashvili; 2nd Choir – Artem Pirumashvili and Shalva Bidzinashvili	1:33
06	<i>Zamtari</i> (Feast song))	Shalva Markozashvili (beginner, I), Shalva Bidzinashvili (II)	3:19
07	<i>Shashvi-kakabi</i> (Feast song)	Artem Pirumashvili (beginner, I), Shalva Markozashvili (II)	3:47
08	<i>Gaprindi, Shavo mertskhalo</i> (Lyrical song)	Shalva Bidzinashvili (beginner, middle voice), Artem Pirumashvili (upper voice)	3:38
09	<i>Dzlier Stiroda</i> (Lyrical song)	Artem Pirumashvili (I), Shalva Markozashvili (beginner, II)	3:54
10	<i>Dakarguli saplavi/Tamar mepe</i> (Epic song, with panduri)	Gigla (Giorgi) Papalashvili	4:06
11	<i>Urmuli</i> (Work/traveling song)	Same	4:35

TELAVI DISTRICT, IQALTO VILLAGE

12	<i>Iqaltos akademias</i> (Epic song, with panduri)	A group of folk singers Gigla Papalashvili (I), Davit Bazerashvili (II)	2:38
13	<i>Tamar kalo</i> (Epic, feast song)	Gigla Papalashvili (beginner, I), Davit Bazerashvili (II)	2:02
14	<i>Skhvata mojamagiobas</i> (Lyrical-epic song)	Davit Bazerashvili (beginner, II), Piruz Mrelashvili (I)	2:14
15	<i>Mushuri</i> (Work song)	Soloists: Piruz Mrelashvili, Vano Mrelashvili	1:19
16	<i>Hegi oga</i> (Work song)	Same	1:13

LIST OF AUDIO RECORDINGS

17	<i>Pshaveil jariskatsis tserili dedas</i> (Epic song, with <i>panduri</i>)	Piruz Mrelashvili	2:36
18	<i>Simghera shota rustavelze</i> (Epic song, with <i>panduri</i>)	Same	2:02
19	<i>Simghera akhal tbilisze</i> (Lyrical song, with <i>panduri</i>)	Vano Mrelashvili	1:34

TELAVI DISTRICT, ARTANA VILLAGE

20	<i>Zamtari</i> (Feast song)	Andro Simashvili (beginner, I), Abria Simashvili (II)	2:53
21	<i>Maqruli</i> (Wedding song)	Andro Simashvili (I), Abria Simashvili (beginner, II)	1:34
22	<i>Qanis mkuri/mushuri</i> (Work song)	Same	2:23
23	<i>Namgalo</i> (Work song)	Giorgi Giorgobiani (I), Andro Simashvili (beginner, II)	1:50
24	<i>Skhvata mojamagiobas</i> (Lyrical-epic song)	Andro Simashvili (I), Kote Mamukashvili (beginner, II)	2:46
25	<i>Diambego</i> (Feast song)	Giorgi Giorgobiani (beginner, I), Andro Simashvili (II)	2:06
26	<i>Salaghobo</i> (Lyrical song, with <i>panduri</i>)	Lia Chakhatashvili	3:24
27	<i>Mtsqemsuri</i> (Lyrical song)	Same	3:21

QVARELI DISTRICT, CITY OF QVARELI

		Song and dance ensemble of Qvareli district directed by Shalva Kvachrefishvili	
28	<i>Qanis mkuri</i> (Work song)	Jemal Butskhrikidze (beginner, I), Zurab Revazishvili (II)	3:38
29	<i>Dzmao, ral sjobs dzmobasa</i> (Feast song)	Same	5:02
30	<i>Shemodzakhili</i> (Feast song)	Same	3:35
31	<i>Mravazhamieri</i> (Feast song)	Same	5:36
32	<i>Chakrulo</i> (Feast song)	Jemal Butskhrikidze (I), Zurab Revazishvili (beginner, II)	5:32
33	<i>Urmuli</i> (Work)	Zurab Revazishvili	2:14
34	<i>Orovela</i> (Work, ploughing song)	Tsiala Lekishvili	2:52

LIST OF AUDIO RECORDINGS ►

QVARELI DISTRICT, SHILDA VILLAGE

35	<i>Mravalzhamier</i> (Feast song)	Ninia Eloshvili (beginner, I), Mikheil Jikurishvili (II)	2:27
36	<i>Ghmerto, ghmerto...</i> (Feast song)	Same	3:19
37	<i>Chonguro</i> (Lyrical, feast song)	Same	2:18
38	<i>Chakrulo</i> (Feast song)	Mikheil Jikurishvili (I), Ninia Eloshvili (beginner, II)	3:03
39	<i>Alilo</i> (Seasonal song, Christmas carol)	Same	2:58
40	<i>Maqruli</i> (Wedding song)	I choir, soloists: Ninia Eloshvili (beginner, I), Data Tetrashvili (II); II choir, soloists: Mikheil Jikurishvili (beginner, I), Ninia Eloshvili (II)	2:54
41	<i>Maqruli</i> (Wedding song)	Ninia Eloshvili (beginner, I), Data Tetrashvili (II)	1:47
42	<i>Oduri</i> (Work song)	1 st and 3 rd stanzas – Ninia Eloshvili (beginner, I) and Amiran Dekanozishvili (II); 2 nd stanza – Mikheil Jikurishvili (I) and Data Tetrashvili (II)	2:34

GURJAANI DISTRICT, CITY OF GURJAANI

43	<i>Avtandil gadinadira</i> (Feast song)	A choir of elderly folk song performers Giorgi and Ilia Zardiashvili	3:55
44	<i>Chveni maspindzlis sasakhle/supruli</i> (Feast song)	Same	2:50
45	<i>Gushin shvidni gurjanelni</i> (Epic song)	Same	3:27
46	<i>Varsali, lala...</i> (Wedding song)	Same	3:14
47	<i>Mushuri</i> (Work song)	Same	2:32
48	<i>Glesam da glesam namgalo</i> (Work song)	Same	0:56
49	<i>Maqruli</i> (Wedding song)	Same	1:44
50	<i>Alilo</i> (Seasonal song, Christmas carol)	Same	2:14
51	<i>Chakrulo</i> (Feast song)	Same	3:36
52	<i>Diambego</i> (Feast song)	Same	2:31
53	<i>Mrvalzhamieri</i> (Feast song)	Same	2:43
54	<i>Shen khar venakhi</i> (Chant for the Virgin Mary)	Same	2:58
55	<i>Mamao chveno</i> (Chant of the mass)	Ioseb Mughalashvili (I), Vano Shoshiashvili (II)	1:13
56	<i>Tsmindao ghmerto</i> (Chant of the mass)	Same	1:16
57	<i>Upalo, shegvitsqalen</i> (Litany)	Same	0:22
58	<i>Aghdgomasa shensa</i> (Easter Immos)	Same	2:32
59	<i>Kriste aghsdga</i> (Easter troparion)	Same	0:56

LIST OF AUDIO RECORDINGS

60	<i>Litany for the deceased</i> (A chant of the divine service for the deceased)	Same	0:38
61	<i>Tsmindao ghmerto... Qovlad tsmindao</i> <i>Same bao... Upalo, shegvitsqalen... Dideba,</i> <i>ats da... Mamao chveno</i> (Chants of the divine service for the deceased)	Same	2:04
62	<i>Sulta tana... Ganusvene</i> (A chant of the divine service for the deceased)	Solomon Elizbarashvili (I), Vano Shoshiashvili (II)	3:10
63	<i>Mgzavruli/kardanakhuli</i> (Lyrical song)	Ilia Zardiashvili (I), Solomon Elizbarashvili (II)	1:47
64	<i>Simindsa tokhna davutsqot</i> (Work song)	Sosia Zardiashvili (I), Ilia Zardiashvili (II)	0:59
65	SIGNAGHI DISTRICT, CITY OF SIGNAGHI <i>Tsintsqaro</i> (Lyrical song)	Amateur Georgian folk song group Valerian Nanobashvili (beginner, II), Barbare Chakhvashvili (I)	3:14
66	<i>Tsangala da gogona</i> (Dance song)	Valerian Nanobashvili (beginner, II), Givi Gochitashvili (I)	1:08
67	<i>Garekakhuri satsekvao</i> (Dance song)	Valerian Nanobashvili (beginner, II), Anzor Burjanadze (I)	2:07
68	<i>Garekakhuri satsekvao</i> (Dance song)	Same	2:07
69	<i>Shemodzhili</i> (Feast song)	Giorgi Tukhashvili (beginner, I), Nikoloz Mekirishvili (II)	2:41
70	<i>Kalospiruli</i> (Work song)	Valerian Nanobashvili (beginner, I), Nikoloz Mekirishvili (II)	3:21
71	<i>Orovela</i> (Work, ploughing song)	Barbare Chakhvashvili	4:21
72	SIGNAGHI DISTRICT, ANAGA VILLAGE <i>Berikatsi var</i> (Epic, feast song)	A 12-member group of folk singers Ivane Doroqashvili (beginner, I), Giorgi Darchiashvili (II)	2:12
73	<i>Mravalzhamier!</i> (Feast song)	Giorgi Lomashvili (beginner, I), Vasil Makhvashvili (II)	3:02
74	<i>Diambego</i> (Feast song)	Same	1:47
75	<i>Zamtari</i> (Feast song)	Same	3:09

LIST OF AUDIO RECORDINGS

76	<i>Iavnana</i> (Lullaby)	Tamar Darchiashvili	1:26
77	<i>Nana</i> (Lullaby)	Same	1:34
SIGHNAGHI DISTRICT, VAKIRI VILLAGE			
78	<i>Mravalzhamier</i> (Feast song)	A 13-member choir of the Vakiri village club	3:22
79	<i>Chveni maspindzlis sasakhle/supruli</i> (Feast song)	Same	2:26
80	<i>Shen bicho azamburelo</i> (Lyrical song)	Same	2:55
81	<i>Brdzana soloman</i> (Epic song)	Same	2:38
82	<i>Tetro bato</i> (Feast song)	Same	2:22
83	<i>Shashvi-kakabi</i> (Feast song)	Same	1:58
84	<i>Mokle mravalzhamieri</i> (Feast song)	Same	2:10
85	<i>Mevenakhis simghera</i> (Word song, for work in vineyards)	Ilo Nanobashvili	1:09
86	<i>Qanimkuri</i> (Work song)	Same	1:09

**ფოტოგრაფები ივეტ გრიმოს არქივიდან:
PHOTOGRAPHS FROM YVETTE GRIMAUD'S ARCHIVE:**

გვ./p. 9
ვუპედიციაში. მარცხნიდან მარჯვნივ: გრიგოლ ჩხიკვაძე,
ივეტ გრიმო და ვლადიმერ ახოზაძე.
In the field. From left to right: Grigol Chikhradze,
Yvette Grimaud, Vladimir Akhobadze.
გვ./p. 10
ივეტ გრიმო / Yvette Grimaud.
გვ./p. 13
ივეტ გრიმო ასწლოვან ცაცხვთან /
Yvette Grimaud by a hundred years old linden tree.
გვ./p. 17
გიორგი სალუქვაძის ოჯახთან ერთად. მარცხნიდან
მარჯვნივ: გიორგი სალუქვაძე (მეორე), ივეტ გრიმო
(მესამე), გრიგოლ ჩხიკვაძე (მეექვსე).
With the Giorgi Salukvadze's family. From left to right:

Giorgi Salukvadze (second), Yvette Grimaud (fifth),
Grigol Chikhradze (sixth).
გვ./p. 18
კახელი მომღერლები / Singers from Kakheti.
გვ./p. 21
სტუმრად ივეტ გრიმოსთან პარიზის სახლში, 2009 წ.
მარცხნიდან მარჯვნივ: ანზორ ერქომაიშვილი,
მიხეილ კილოსანიძე, ზოე პერე, ივეტ გრიმო.
Visit to Grimaud's home in Paris. From left to right: Anzor
Erkomaishvili, Mikheil Kilosanidze, Zoe Perret, Yvette Grimaud.
გვ./p. 27
კახურ სოფელში / In the Kakhetian village.
გვ./p. 38
თავისუფალ დროს. ვლადიმერ ახოზაძე /
Duning free time. Vladimir Akhobadze.
გვ./p. 82
ქალაქი სიღნაღი / Signaghi town.

ტექსტები თარგმნეს:

Texts translated by:

სიბილა გელაძემ (ფრანგულიდან ქართულად), მაია კაჭკაჭიშვილმა,
თეონა ლომსაძემ და მარიამ ცოცხალაშვილმა (ქართულიდან ინგლისურად).
Sibila Geladze (from French to Georgian), Maia Kakachishvili,
Teona Lomsadze, and Manam Tsotskhalashvili (from Georgian to English).

**ინგლისური ტექსტების
რედაქტირებაზე მუშაობდნენ:
English text editors:**

მეთიუ ნაითი, ფრენკ კეინი, იაკობა შონბროდ-რიული
და ერიკ (თოლუანე) პალეორსონი.
Matthew Knight, Frank Kane, Jakoba Schönbrodt-Rühl, and Erik Halvorsen.

**ხმოვან ჩანაწერებსა და
მასთან დაკავშირებულ
ტექსტებზე მუშაობდნენ:
Audio recordings and
texts prepared by:**

ნინო რაზმაძე, თეონა ლომსაძე, ბაია ჯუჯუნაძე, მაკა ხარძიანი, ნინო ნაკაშიძე, გიორგი
დონაძე, ზურაბ წკრილაშვილი, გიორგი ხუნაშვილი, ლევან ღვინჯილია,
ლაშა ჩხარტიშვილი, გურამ გუნთაძე, გივი აბესაძე, მარინა კაპანაძე, ნენე ყურაშვილი.
Nino Razmadze, Teona Lomsadze, Baia Zhuzhunadze, Meka Khardziani, Nino Nakashidze,
Giorgi Donadze, Zurab Tskralashvili, Giorgi Khunashvili, Levan Ghvinjilia, Lasha Chkhartishvili,
Guram Gunladze, Givi Abesadze, Marina Kapanadze, Nene Kurashvili.

**ხმოვანი ჩანაწერების
კომენტარებისა და
ტექსტების რედაქტორები:
Commentary and text editors:**

ნინო მახარაძე, თამარ ასათიანი.
Nino Makharadze, Tamar Asatiani.

**სიმღერების ტექსტებისა
და შემსრულებლების
დაზუსტებაზე მუშაობდნენ:
Clarifications regarding
song texts and performers:**

ანზორ ერქომაიშვილი (გურია), მაია ლომია და გიორგი ჯდარკავა (სამეგრელო),
მაკა ხარძიანი და რუსუდან იოსელიანი (სვანეთი), ნანა ვალიშვილი (ლეჩხუმი),
ეივორ თათარაიძე და ამირან არაბული (ხევსურეთი, ფშავი), ბეკა ბიძინაშვილი (კახეთი).
Anzor Erkomaishvili (Guria), Maia Lomia and Giorgi Jgharkava (Samegrelo), Meka Khardziani and
Rusudan Ioseliani (Svaneti), Nana Valishvili (Lechkhumi), Eter Tataraidze and Amiran Arabuli
(Khevsureli, Pshavi), Beka Bidzinashvili (Kakheti).